

„Jegyezd meg, hogy az Urnak 1437. évében egy Nagy Antal nevű magyar fellázadt s a parasztok gyűlevész népével egész Erdélyt meg akarta hódoltatni, különösen pedig a nemeseket“ — (A szász nemzet egykorú jegyzőkönyve.)

A szász krónikás felszólításának az utókor csak ritkán engedelmeskedett. Az erdélyi történelem útját a Kápolnai Unióval leiszabó 1437. évi román-magyar jobbágy felkelés emlékezetét — a felkeléshez időben közelálló krónikások rémüldöző pletykát és nyers igazságot keverő gyér beszámolóit után — a magyar történelemírásnak csak az alagsorai őrizték, ha ugyan egyáltalán emlékeztek rá. Az utolsó évtizedek minden felkészültséggel folyó történeti kutatását summázó Hóman-Szekfü féle „Magyar Történet“ pl. még csak szóra sem méltatja. Az iskola nem tud róla. Amikor a télen Kós Károlynak a lázadó Budai Nagy Antalról írt szindarabját Budapesten bemutatták, a magyar szinkritikusok nem tudták hova tenni a darab történelmi utalásait. Viszont ugyanakkor Kós Károly is darabja történeti vonatkozásaiban annak a magyar áltörténetírásnak az áldozata, melynek, ha működik az emlékezete, legalább is — misztifikál-Honnan, (kideríthetetlen;) miért (erre kézenfekvő a magyarázat;) elindult az a felfogás, hogy az 1437. évi erdélyi jobbágyfelkelés nem társadalmi harc urak és jobbágyok között, hanem vallási forradalom; Budai Nagy Antal nem az első látható Dózsája a magyar történelemnek, hanem — reformátor, ki csupán a hitélet bizonyos mérvű felfrissítésére tört. Következőkben a KORUNK — az emlékezés hódolatán túl — erre a hamis felfogásra cáfol.

VASILE MUNTEANU: AZ ELSŐ ERDÉLYI PARASZTFORRADALOM ÉVFORDULÓJÁRA

Öt évszázad telt el az első erdélyi parasztforradalom óta. Ez a forradalom Alexandru Vaida-Voevod alparéti kastélya mellett tört ki s a föld robotosai a Bábolna nevű hegy oldalán kötöttek szerződést egymás között.

A kor képét leghivebben egy magyarnyelvű monográfia rajzolja meg. Az 1437-es fölkelés szomorú napokban tört ki s a jobbágyok azért gyűltek össze, egy ólomsötét éjszakán, hogy maguk teremtsenek igazságot maguknak. A zendülést, mint minden parasztforradalmat, véletlen esemény robbantotta ki. A jobbágyok bátrak, vakmerőek lettek attól való félelmükben, hogy letartóztatják őket a nemesek, akik fenhéjazásukban a tiszteletteljes panaszt sem engedték meg s az uralkodó hatalom támadásra készült a rusztikusoktól félve, ahogy egy korabeli okirat nevezi őket. Nem fontos, hogy ki ragadta meg először a cséphadarót

vagy a kaszát, mert egy forradalmat nem lehet bírói szemlébe foglalni, különösen öt évszázad múltán nem, mikor abban az időben a föld birtokosai és robotosai csak a vér törvényét ismerték.

Amiket a történelem ködös anyagában tisztázni kell, azok a nép kétségbeesését magyarázó és a történések lényegébe beavató bizonyítékok. A külsőséges történelem számára az esemény a részletek százaiban, az állomások időrendjében és az előjáték meg tanulságok nélküli elbeszélés színezetében él. Alább mi is közzé adunk néhány töredéket a krónika anyagából, *Nicolae Densuşianu* nyomán. De ezen adatok ismeretén kívül hasznosnak látjuk az ötszáz év előtti Erdély alapépitményéről s a két világ egymásközi viszonyáról képet adni.

A társadalmi légkör A népi zendülés bizonyos gazdasági és társadalmi arculattal esik egybe, ami mindennél jobban tisztázza a forradalom okait. A X. századig a magántulajdon ismeretlen fogalom Erdélyben. A kollektív életformák még a nomád korszak idejéből öröklődtek. Közösén dolgozták, közösén birtokolták a földet s a földmivelés gyümölcseit egymás között elosztották. A tulajdon csak az első magyar királyok idejében keletkezett s Szent István törvényei emelték jogi intézménnyé. Előbb a malmok s a szőlők kerültek az új rendszer alá, végül a föld, amely a XIII. századig a kollektivitások öröksége volt.

Magyarország királyai az udvari kegyenceknek falvakat, birtokokat és kastélyokat osztanak ki. Ha az élet eddig nyugodtan, tulságosan nyomasztó rangfokozatok nélkül folyt, s olyan társadalmi szerkezetben, mely elég szabadságot adott az embereknek, ezután ujdomsült uraságok kötik meg s az uralkodó szeszélyéből teremtett osztályok terhei fojtogatták. 150 év alatt a hűbériség minden fejlődési fázist megért s minden uralmi állást rohamosan meghódított. S amilyen mértékben a nagybirtok szükségét érezte az uralomnak, olyan mértékben nőtt a nemesek kegyetlensége a jobbágyok iránt. Lajos király a legkevésbé sem átalta a Doboka-megyei Vas családot írásban feljogosítani, hogy birtokain a szolgaságnak ellenszegülőkkel szemben vasvillát és más gyilkoló szerszámot használjon. A személyes szabadság ellen pedig olyan megkötéseket alkalmaznak, hogy a jobbágynak nincs jogában egyik birtokról a másikra költözni akkor sem, ha összes dézsmáit kifizeti.

A három hatalom, amely az erdélyi hűbéres társadalom szerkezetét alkotja, szüntelenül egymással verseng a minél gyorsabb vagyongyűjtésben s a népre kivetendő adók kieszelésében. Az állami közigazgatás pénzt kér a király számára, a nemesek pihenés nélküli munkát követelnek birtokaikon, a klérus az egyház számára a természetbeni járulékot s mikor a jobbágyok nem tudnak miből adni, a papok az erdőbe küldik őket, hogy medve meg nyest bőréket hozzanak adományként az Urnak.

A nemesség mind több birtokot halmoz fel s a birtok pedig a forradalom magvát érleli. Az 1437. évi fölkelés egybeesik a szolgaság megszigorításával, amint a népi zendülések hiánya a történelmi krónikákban a hűbéri felépítés és a magyar királyok deszpotizmusának hiányában leli magyarázatát.

A nemzetiségi viszonyok A birtok határozza meg a nemzetiségi viszonyokat is. A nemzetiség az uralkodó hatalom számára járadékot jelent s mivelhogy ez a járadék egész sor ellentétbe vezetett, magyarok, szászok és székelyek megállapodtak abban, hogy rangban egyenlők lesznek, de mindegyik nemzetiség ugyanakkor magának tartotta fenn az elsőbbséget Erdély birtoklásában. Ugyanigy állott a dolog a monarchikus érzéssel is. A szászok a monarchizmust holdakban

számolják, a székelyek erdők kiterjedésében, a magyar arisztokraták pedig kastélyok számában s a föld minőségében.

A három etnikai csoport összetartását csak a parasztforradalom veszélye ébreszti fel. A magyarok, székelyek és szászok kiváltságos nemzeteknek jelentik ki magukat egy írott szerződésben. A megkötésénél szerepet játszó osztályérdekeket *Friedrich Teutsch* 1874-ben, Nagyszébenben megjelent füzeté világitja meg. A román nemesség nem volt kizárva ebből a szövetségből, de fölösleges volt, hogy külön szerződő félként szerepeljen, mert nagyrészt már elmagyarosodott és áttért a katolicizmusra. A nagybirtok képződésével egyidőben a román nép nemcsak szabadságát, hanem vezető rétegét is elvesztette. Maga Nicolae Densuşianu, a parasztfölkelések egyik legjáratasabb történésze, kénytelen szivszorongva beismerni, hogy a kiváltságok és a birtoklások megőrzése céljából a román vezető réteg egyenként elszaggatta a közte és a parasztlak között fennálló kapcsolatokat.

A jobbágyok 1437-ben egyedül maradtak, csak ösztönük vezette és értelmi készségük irányította a cselekvésben. Amit az uralkodó hatalomnál láttak, azt csinálták ők is. A kiváltságos nemzetek szövetségére spontán testvériesüléssel feleltek a vasvillák és cséphadarók kezelésében. A Bábolna hegyoldalon a román és magyar parasztlak együtt másztak fel, hogy jogokat és a szolgaság megszüntetését követeljék s együtt jöttek le a völgyekbe, hogy rémületet keltsenek az uralkodó hatalomban.

A forradalom Ime hogyan írja le Nicolea Densuşianu az 1437-es lázadást:

„Ebben az évben a Szolnok-megyei román parasztlak szövetségnek a magyar parasztlakkal s harcra fognak a magyar nemesség ellen. A forradalom okai, ami a románokat illeti, a következők: a nemesek rabszolgá sorsra juttatták, mintha vásáron vették volna őket; nem engedik őket egyik birtokról a másikra költözni, mégha ott is hagyják javikat; megfosztották őket mindenféle jogaiktól és szabadságaiktól, végül elviselhetetlenül nehéz terheket róttak rájuk. Ezen okokból s hogy régi szabadságjogaikat visszanyerjék, a Szolnok-megyei román parasztlak a magyar parasztlakkal karöltve közös gyűlést tartottak az Alparét község területén levő Bábolna hegyen, megtárgyalták, hogy mit tegyenek, majd követeket küldtek a nemesekhez, kérvén, hogy tartsák tiszteletben régi jogaikat s hogy vegyék le vállaikról az elviselhetetlen rabszolgaság igáját. De a nemesség nem akarta meghallgatni kéréseiket. Mí több, a parasztlak követeit lefoglák, börtönbe vetették, megcsonkították és végül felapritották.

A parasztlak erre harcra lépnek, véres kardú követeket küldenek a szomszédos falvakba s halálos fenyegetésekkel kényszerítik a jobbágyokat, hogy keljenek harcra a nemesség ellen. Az volt a céljuk, hogy legyőzve az erdélyi nemességet, az országot a maguk részére foglalják el. De a magyar nemesség s a székelyek, élükön Erdély vajdájával, Csáki Lászlóval, a parasztlak ellen indultak. Véres csata kezdődik a parasztlak és nemesek között, sokan esnek el mindkét részről, de végülis a nemesek látván, hogy a veszedelem nagy s a harc eredménye kétséges, elhatározták, hogy béketárgyalást kezdenek a parasztlakkal s 1437 július 6-án megkötik a békét, amelynek főbb feltételei a következők voltak: ezentúl egy mágnás vagy nemes se szedjen kilencedet a parasztlak terméséből; a parasztlak legyen meg a szabad költözködési joga; minden évben az Ur Mennybemenetelének ünnepe előtt a parasztlak kiküldöttei gyűlést tartanak a Bábolna-hegyen, amelyen minden faluból és városból két-két élen álló öreg részt vegyen a parasztlak vezéreivel együtt, vagy más

vezérekkel, akiket egy bizonyos időre fognak választani s ezen a gyűlésen megkérdezzék az öregeket, hogy a nemesek tiszteletben tartják-e a parasztok szabadságjogait; ha pedig kitudódik, hogy valamelyik nemes akár egészben, akár részben megszegte ezt a békét, azt kiáltás ki esküszegőnek s a többi nemes tartózkodják a védelemtől a paraszttal szemben.

A béke feltételei súlyosak és megalázóak voltak az erdélyi nemességre nézve, amely a forradalom kitörése előtt semmit sem akart hallani a parasztok kéréseiről. Kitűnik azonban, hogy a nemesség és parasztság közötti harcban a győzelem mérlege az utóbbiak felé hajolt. De az erdélyi nemesség hátsó gondolatokkal kötötte meg a békét, mert nem sokára ezután az erdélyi nemesek, szászok és székelyek összegyűlnek Kápolna faluban s esküvel kötnek véd- és dac-szövetséget a parasztság ellen. A polgárháború erre másodszor is kitör. A parasztok ez alkalommal is vitézül harcolnak, míg végül a három nemzet belátva, hogy nem tudják fegyverrel legyőzni a parasztságot, megint a béke eszközéhez folyamodnak, amit ideiglenesen meg is kötnek Apáti faluban s e béke értelmében abban állapodnak meg, hogy a parasztok és nemesek közti ellentétekben véglegesen Zsigmond német császár és magyar király döntsön. A parasztok és nemesek ezután küldöttséget menesztenek a kolozsmonostori apátságához, hogy az okiratot hitelesítse. Ebben a forradalomban a lázadó parasztok vezérei a Román Mihály és Román Gál voltak. De Zsigmond császár mielőtt határozhatott volna az erdélyi nemesek és a parasztok viszályában a forradalom tüze harmadszor is feltört. A parasztok seregének egy része Erdély szíve felé haladt, a másik fele pedig Magyarország felé. A parasztok elhatoltak Nagyenyedig, elfoglalták Kolozsvárt, pusztítva a nemesek udvarát és birtokait. A nemesek szintén feldúlták a parasztok falvait s levágták, akit utjukban találtak. Ekkor a létért aggódó három nemzet újra találkozik Tordán s megújítják a múlt évben Kápolnán kötött egyezséget, hogy igába törjék az átkozott parasztokat. A parasztlázadást végül is fegyverekkel fojtották el.

A vég A jobbágyokat legyőzték. A forradalom fővezérét, *Nagy Antalt* a nemesek megölték és felkarabolták Kolozsmonostor mellett, kilenc társát pedig a Torda várossal szemben lévő csucson karóba huzzták.

Az első erdélyi parasztforrádalom megbukott, mint minden parasztfőlkelés 1437 és 1918 között. A zendülés nem változtatta meg a hűbéri társadalom alkatát s nem sikerült emberséges érzést sem kelteni az uralkodó hatalom lelkében.

Mindazért, amit a nemesség veszített a polgárháború alatt, újabb kiváltságok kárpótolták bőven. A birtokok virágzóbbak lettek, mert a robotmunka kemény büntetés lett, az állami közigazgatás barbár éberséggel járt el, hogy bebizonyítsa szolgálai hűségét a trónnal szemben, a klérus pedig megkésztette dézsmáit a lázadók elleni egyházi átokkal.

Csak a nép nem kért többé semmit, drámáját hallgatásba, vértanuit keresztutakon temetve el. A jobbágyok megtanulták, hogy az ellenszegülésnek nincs sem faja, sem vallása s Nagy Antal hősiességét idézték s évek során át látogatták kivégzésének helyét, hogy világot gyujtsanak emlékére.

De amit sohasem tudott legyőzni a hűbériség, az az egész Erdély történelmében végighúzódó éber és bátor paraszti öntudat. Az 1437. évi fölkelés a népi zendülések állandó sorát nyitja meg.

SZABÓ ERVIN: A KÖZÉPKORI PARASZTFORRADALMAK
ÉS AZ 1437. ÉVI FELKELÉS

Ha a hasonló szellemi áramlatok, mint pl. a vallásmozgalmak, ugyanazon gazdasági folyamatok lelki tükröképei, a parasztháborúk lefolyása viszont azt bizonyítja, hogy hasonló gazdasági mozgalmak azonos lelki folyamatokat váltanak ki.

Meglepően egyforma a középkori parasztforradalmaknak a lefolyásuk. A közvetlen alkalom, amely kitörésüket előidézte, a szereplő személyek, követeléseiknek stílusa, szóvirágai országok szerint különböznek; maguk a követelések, az uralkodó osztályok állásfoglalása velük szemben, a harc viselésének módja és végül — a parasztság bukása mindenütt olyan, mintha egy mintáról másolták volna.

1358-ban játszódik le Franciaországban a legnagyobb parasztfelkelés: a *Jacquerie*. Követelik a robotok és adók eltörlését. Az egymással véres versengést folytató angol és francia nemesség hirtelen kibékül és egyesült erővel leveri a lázadást. Tízezerszámra gyilkolták le a fölkelőket.

1381-ben Anglia a színhelye a nagy parasztforradalomnak. Ők is szabad parasztnak akarnak lenni. Őket is leverik.

Es így tovább, egész Európán végig.

Mi ezeknek a fölkeléseknek a közvetlen oka?

A 13., 14. és 15. század naturálgazdaságból a pénzgazdaságba való átmenet kora. A földművelés mellett, amely ezidőben majdnem kizárólagos módja a gazdasági termelésnek, lassan-lassan városok keletkeznek, melyekben ipar és kereskedelem fejlődik. Iparos és kereskedő osztályok alakulása szükségképpen maga után vonja a város és falu közötti árúcserét: a mezőgazdasági terményeknek piacuk képződik. A városi piacon lassankint a pénz lesz az általános csereeszköz.

A parasztnak pénzhez jutnak. Sokhelyt előnyös lesz számukra, hogy tartozásaikat a földesurnak ne terményekben, melyeket jobban tudnak értékesíteni, hanem készpénzben róják le. Altalában azonban nem a jobbágyok azok, akik a készpénzadóra rátérnek: a földesurak és az egyház azok, akik erre kényszerítik.

Már a keresztes-háborúk új ismeretekkel és új szükségletekkel töltötték meg a nyugati európai nemességet, vágyakkal, amelyeknek kielégítését jobbágyaik terményszolgáltatásaiban nem nyerték. A városi élet kifejlődése magában Európában, Kelet és Nyugat összes gyönyörűségeinek fölhalmozása a kereskedelmi gócpontokban, a városi fényezés, a városnak változatosabb, izgatóbb élete közelebb hozták ezen vágyak kielégítésének lehetőségét.

Párhuzamosan ezzel a folyamattal, amely a nemességet elsősorban indíthatta arra, hogy parasztjaitól pénzt igyekezzen szerezni termények helyett, folyt a középkori világ föloszlásának másik mozzanata: a kisbirtokú szabadoknak és a kisebb nemeseknek a nagyok hűbéruralma alá kényszerítése és további folyamányban a központi abszolút királyság fölülkerekedése.

Ebben a harcban nagy szerepet játszottak a zsoldoseregek. Aki nagyobb, jól fegyverzett, begyakorolt kísérettel birt, természetesen könnyebb szerrel győzött vetélytársain. Divatba jött a hűbéres kíséret mellett, rendszeren fizetett zsoldosereg tartása. Ez sok pénzbe került és a pénzt a jobbágyoknak kellett kiizadniok.

A nemesség mellett az Egyház siettette a naturálgazdaság felbontását. Mint földesurak és hatalmas hűbérurak, kik ezen kor politikai versengéseiből éppen úgy kivették részüket, mint világi társaik, természetesen éppen úgy pénzre is törekedtek, mint ezek. Őnekik azonban, még mint egyházfőknek is tartozott adóval a parasztság. S azonkívül a pápai adószedők járták a keresztény országokat.

A fejedelmek pedig, hogy növekvő pénzsükségletükön segítsenek és adósságaikon könnyítsenek, minden lelkiismereti aggály nélkül foglalkoztak hamis pénz gyártásával. A nép kényszerítve volt, hogy az értéktelen pénzeket elfogadja; őtöle azonban jó pénzben követelték az adót uraik. S ha jó pénze nem volt, tizszerest és százszorost kellett fizetnie a rosszból.

Mindez már magában elegendő lett volna, hogy a parasztság helyzetét a tűrhetetlenségig rosszabbítsa. Amíg a terményszolgáltatások ideje járta, addig a parasztság adózásainak megvolt bizonyos határak: többet a földesurnak sem volt érdeke követelni tőle, mint amennyit ő és családja és kiséréte elfogyasztani (megenni és elviselni) tudott. A pénzből ellenben sohasem lehet annyi, hogy többre ne vágyják. Az új szükségletek: a drága ruházat, a válogatott ételek, a cifra butorok, szerszámok, a fényes zsoldos kíséret megkövetelték. És a pénzt főlhalmozni, akkumulálni is lehet, nem úgy mint a romlandó terményeket. Innen az urak meg nem szűnő törekvése jobbágyaik terheinek fokozására.

Az emberszeretnek legparányibb elemei is eltűntek a jobbágy és földesur közötti viszonyból, el az a természetes rokonérzés is, mely az állandóan együtt-lakó, egymással érintkező emberek közt hébe-korba mégis enyhíti a kizsákmányoló és kegyetlenkedő hajlamokat. A gazdag földesurnak a városokban töltöt-ték idejük javarészét, a fejedelmek udvaraiban, ahol a politikai cselszövészek szálait szövögették és egymással versenyeztek a fénytűzésben és pazarlásban; a kevésbé gazdagok kíséretükbe szegődtek vagy messze földön úzték a hadiszerencsét és szintén évszámra elmaradtak otthonuktól. Jobbágyaikkal csak ispánjaik, adószedők útján érintkeztek; s ezeknek volt gondjuk rá, hogy uraik feneketlen zsebei mellett a maguké se maradjon üresen. Az urak jobbára észre sem vették parasztjaik mérhetetlen nyomorát; ha tudtak is róla, messze tőlük nem éreztek szánalmat velük. Az absentismus még az állítólag finomultabb erkölcsű 19. században is előidézte az ir vagy magyar földművesnép mérhetetlen nyomorát; követelhetünk-e több emberszeretetet az ötszáz év előtti elődöktől?

Amily mértékben fokozta az új gazdasági és társadalmi alakulás a parasztság elnyomatását, azonképpen teremtette meg az ellenállásra hajtó erőket is.

A városok nemcsak a földesurnakban ébresztettek új vágyakat és szükségleteket. A 'landflucht', az 'urbanismo' nem újkeletű jelenség. A mezőgazdasági népeességnek a városokba tódulását nagymértékben csak az ipari kapitalizmus indította ugyan meg, bér munkásszükségletével, azonban más formában létezik azóta, amióta városok vannak. Hiába zárkóztak el ezek a polgárjogok, a céhszabadalmak, a birtokengedélyek takarékos osztogatásával, nem tudták megakadályozni, hogy a városok ne csak az autochton lakosság természetes szaporodása által, hanem a bevándorlásból is gyarapodjanak. Különösen a földesuraiktól vérig zsarolt parasztnak menekültek előszeretettel a városba, ahol, ha a polgárjogokból ki is voltak zárva, mentve voltak uraiktól. És bár ezek tiltották, törvényekkel gátolták a szabad költözködést, bosszuló karjuk ritkán találta meg megszökött jobbágyukat a város kevert népében. Ha meg sikerült erőszakkal röghöz kötni a parasztnak, mint állandó csábitó, mint örökös csalogató, mint az elégedetlenségnek szüntelen szitója megmaradt a város.

De gyakran történt az is, hogy egyes jobbágyok a városban eladott terményeiken vagyonra tettek szert. Uraik szüntelen pénzsükségletük enyhítésére szívesen egyeztek bele, hogy ezek terheiket pénzen egyszer és mindenkorra megváltsák. Am a jogbiztonság teljes hiánya közepette számtalanszor történt, hogy az urak a szabadságukat megvásárolt rabszolgákat tovább is sanyargatták, zaklatták, vagy még gyakrabban egymástól elhajtották, új rabságba vetették.

A fokozódó elégedetlenség erős támaszt nyert a kiszolgált katonákban. Az urak és fejedelmek zsoldos seregeiben, a városi őrségekben a tönkrement nemesek mellett sok parasztnak szolgált, akik azután, mihelyt a harcban kellőleg

megszedték magukat vagy megunták a szolgálatot, visszatértek falvaikba, Világot látott, önérzetes és bátor elem volt ez, mely nehezen tűrte a földesuri önkényt. A kitört parasztfordalmakban mindenütt ezeket látjuk a fölkelések élén, ők szervezik a parasztseregeket az akkori haditudomány szabályai szerint s katonai képzettségük és harcedzettségük a parasztseregeket számos győzelemre segítette.

Nyugat-Európa gazdasági strukturájának és szociális vonatkozásainak ezen nagyon is változatos képéből nem nehéz kidomborítani a társadalmi osztályoknak azon tagosulását, amelyet Engels Németországra vonatkozólag kimutatott s amely a parasztháborúk idején Európaszerte csekély eltéréssel azonos volt. A magyar parasztháborúk rövid leírásával nyújtjuk ezen konstrukció ténybeli bizonyítékait.

*

Evszázadokon át a magyar történetírás azt az álláspontot foglalta el a jobbágymozgalmakkal szemben, amelyet a német Zimmermann előtt, amelyet a polgári forradalmi mozgalmakig minden történetírás elfoglalt a nemesség- és papság-ellenes támadásokkal szemben: istentelen, barbár lázadásoknak bélyegezte őket, vezetőiket elvetemült gazembereknek, részeseiket félrevezetett, együgyű bolondoknak.

A magyar polgárság mögött nem áll forradalmi mult, mindazonáltal akadtak az utóbbi két évtizedben, kiknek volt bátorságuk szembeszállni a tudományos közvéleménnyel, igazságot szolgáltatni azon emberek emlékének, kiknek főbűnük az volt, hogy elbukott az eszme, melyért életüket és verüket áldozták s hogy ennek folytán az a párt irt róluk, mely ellen ők küzdtek. S hogy a hivatalos tudomány még mindig nem akarja elfogult ítéleteit helyesbiteni, annál inkább elismerésre méltó ama férfiak bátorsága. Az 1437-i nagy parasztfordalmat Gombos Ferenc Albin írta le (*Az 1437-i parasztlázadás története, különös tekintettel a jobbágyi viszonyokra s a husszitizmusnak hazánkban való elterjedésére*. Kolozsvár, 1898.) Olyan könyv ez, melyben mindenkinek igazságot szolgáltatnak: a királyoknak, a papoknak, az uraknak és a parasztoknak; de nem lepez és nem szépit s így hű képét nyújtja az eseményeknek. Nagy rokonszenv az elnyomottak és érzék a szociális vonatkozások iránt jellemzi Márki Sándor könyvét az 1514. évi forradalomról (*Dósa György és forradalma*. Budapest 1882. Második kiadás 1886.) A jobbágyság helyzetének történelmi alakulásáról Nagy Benjámint könyve (*A magyarországi jobbágy állapota Robert Kátolytól 1514-ig* Budapest 1896.) és Kálmán Miksa füzete (*A magyar jobbágy viszonya a földesurhoz és államhoz 1514-1600*. Budapest 1887.) tudósít pártatlanul és őszintén, míg Acsády Ignác-nak értékes leírását (megjelent a *Közgazdasági Lexikon* 2. kötetében) visszataszítóvá teszi az a szinkretizmus, mellyel a gazdasági történetírás eszközeivel nyert nagybecsű megismeréseit a rendi történetírók reakciós szépítései, ideológikus bakugrásaival összeegyeztetni igyekeznek. Az alábbiakban mi a két nagy forradalom közvetlen előzményeinek s lefolyásuknak rövid leírására szoritkozunk Gombos és Márki munkái nyomán; vajha akadna egyhamar, aki őseinek szenvedését teljes és színes képen mutatná be a máig szenvedő és küzdő magyar földműves-munkásságnak.¹

Az 1437-i nagy parasztfordalom előfutárja volt Magyarországon a reformáció harcainak. Ebben az időben a husszitizmus, melyet viszont méltán tekintenek a reformáció elődjének, erős elterjedést nyert az ország számos vidékén s különösen ott, ahol később a fölkelés a leghevesebb volt: Transzilvániában és a Tiszavidéken. A prágai egyetemen járt magyar diákok és theológusok s kivált az alsó papság terjesztette buzgón az új tant, amelynek a pápai hierarchia, a papi osztály tultengése, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek ellen irányuló célzatai igen népszerűek lehettek oly országban, ahol ezek a visszasságok szinte fokozott alakban általánosak voltak.

Érdekes azonban, hogy egy kiküldött pápai inquisitornak, marchiai Jakabnak néhány évi működése elegendő volt, hogy a magyar husszítizmust is nyomon követő parasztforradalomból minden vallásos elemet kiküszöböljön. Fontosságában alig tulbecsülhető sajátossága ez a magyar népies mozgalmaknak, hogy bennük a korszerű vallásos reformmozgalmaknak csak leszűrt alapja, a gazdasági és szociális követelések játszanak szerepet, ellenben a vallásiak mindannyiszor, ha tette kerül a dolog, teljesen háttérbe szorulnak. Megfigyelhetjük ezt az összes magyar parasztmozgalmakban. S szinte bizonyosnak vehetjük, hogy az az új vallásreformációs áramlat, amely az Alföld magyar népében ma minderősebb gyökeret ver, a nazarenizmus sem fog magas hullámokat vetni, hanem azon tulnyomóan gazdasági és társadalmi irányt, a szocialisztikus földművesmozgalmat készíti elő és abba megy át.²

Az a két főnmaradt szerződés,³ amelyet az 1437-i fölkelés folyamán urak és parasztok egymással kötöttek, ha bizonyára nem is teljesen hű tükre a harcos felek hangulatának, annyit kétségtelenné tesz, hogy az erdélyi magyar jobbágyság közvetlenül csak a főpapok és az urak zsarolása ellen támadott. Minden oka megvolt rá. A nagy királyok, akiknek szívét történetíróink léptenyomon a jobbágyságért dobogtatják, folyton fokozzák terheit. Lajos, hogy hódító harcai számára a nemességet, de különösen a főurakat a hadra képessé tegye, 1351-ben törvényileg elrendeli, hogy a jobbágy nemcsak az egyháznak tartozik termése egytizedével, hanem földesurának is egy kilenceddel. Az 1397-i országgyűlés tovább megy a terhek fokozásában. Lajos még azt hagyta meg szigorúan, hogy egy a tizedet, mint a kilencedet természetben kötelesek elfogadni; Zsigmond alatt törvénybe megy, hogy az egyháziak a fél dézsmát, sőt egyéb egyházi jövedelmeket is, pénzben is behajthassák. S hogy miképpen élt az egyház már akkor ezzel a joggal, mutatja ugyanezen törvény záradéka, mely szerint a papok ne merészkedjenek egyházi átokkal kikényszeríteni a parasztoktól a készpénzfizetést.

Meglátjuk még, hogy ez nem volt a nemesség részéről indokolatlan óvszabály. Az 1437-i forradalom egyáltalán tanulságos példája annak, mekkora volt az egyház hatalma ebben a korban; oly nagy, hogy a pápa világos rendelkezése ellenére a nemességet is megadóztatta. A kisenemesség ezért igen nagy számban csatlakozott a parasztfölkeléshez, melynek sikerét kezdetben ezen elem részvétele és a gazdagabb nemességnek az egyházzal való viszálya nagyon elősegítette. Mihelyt azonban a veszély nagy lett, az egyház engedett és a hűtlen nemességgel karöltve verte le a forradalmat.

Az adóztatás mellett, melyet más módon is folyton fokoztak és amelyhez hozzá kell még számítani a jobbágy katonáskodási kötelezettségét, szabadköltözködési jogának folytonos csorbitása bántotta leginkább a jobbágyságot. Az 1405-i országgyűlésen azt rendelték, hogy csak akkor szabad a jobbágynek elköltöznie, ha a földbért és más szokott tartozásait megfizette; továbbá, ha földesura semminemű tettel nem vádolná és bűnösnek nem találná. De hát mikor róttá le a jobbágy százféle tartozását; és ha megfizette, vajjon mikor nem találta földesura bűnösnek, ha nem akarta, hogy elköltözzék? Viszont a földesurak minden uton-módon édesgették magukhoz a mások jobbágyságait; de a szökevényt régi ura bosszujától megmenteni kevesen tudták vagy akarták.

Ilyen állapotok közt valóban csak gyújtó szikra kellett, hogy az elégedetlenség lángra lobbanjon. Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben bőven szolgáltaták a gyújtóanyagot. 1433-ban, hogy császárrá koronáztatása költségeit fedezhesse, rossz pénzzel árasztotta el az országot, végtelenül megnehezítvén ezzel a jobbágy helyzetét, kitől a papok jó pénzen követelték a dézsmát. Ugyanekkor, 1434-35-ben, szabályozták a telekkatonaságot, olyformán, hogy minden 33 jobbágy után egy jól fölfegyverzett lovas állíttassék ki. Ezzel új elem került a hűbéri hadseregbe és kétségtelen, hogy ezek a nem pusztán alkalmilag

fegyverbe szálló, hanem rendszeresen szolgáló, begyakorolt és fegyelmezett önértesebb és műveltebb jobbágykatonák a lázadás szításában és azután szervezésében nem kis szerepet játszottak.

Az elégedetlenség legelőször a huszitizmusnak nagymérvű elterjedésében nyilvánult meg. Ennek vallási hajzásait Marchiaú Jakab 1436-ban kinzással és mágiával lenyeste; de nem fojthatta el egyéb okait.

1436-ban és 1437 elején mind gyakrabban történik meg, hogy az egyházi tized fizetését megtagadják. A vajda és a székely ispán hiába fenyegetőznek; hiába az „igazi rabszolgahajcsár-lelkületű” adóbiztosok kegyetlenkedése. Erre az erdélyi püspök — Lépes Györgynek hívták a keresztényi férfit és testvére volt a vajdának — nem törődve az országgyűlés tilalmával, kiátkozza a fizetni nem tudókat. S nem elégszik meg az egyházi átokkal, hanem azonkívül a késelemeskedő adózókat — a király külön engedelmével — egy havi határidő után még három márkányi bírságra kényszeríti.

Ezzel azonban utolsó kártyáját is kijátszotta a hatalom. Az utolsó vigasztól, a vallástól is megfosztott népnek most már csak egy menedéke maradt: a fegyveres fölkelés.

Az alsó-fejérmegyei parasztság fölkelése indította meg a forradalmat, 1437 tavaszán Kardos János vezérlete alatt előbb otthon pusztítottak, majd a szászok földjére vonultak. A meglepett nemések és szászok egymást hívogatták segélyül, de seregük nem volt s így eleinte nem bírtak a fölkelőkkel. Végre a szászok elnyomták őket; de bár Kardos nyomtalanul eltűnt, szetszórt csapatai mindenhová elvitték a lázadás tüzét. Szatmárt, a Nyírségben, Szolnokban, Tordán, Kolozson, a Szamos mentén egyre-másra kelnek föl a parasztok. Hozzájuk csatlakozik számos kismemes, kik az egyházi terhektől remélték szabadulni.

A magyar parasztság ugyanazon hibában leledzett, amelyben később a német. Nem volt egység, tervszerűség a mozgalmában. Ahány fajú, annyi sereg és annyi vezér. A nemesség időt nyert a szervezkedésre, s a paraszthadak csak akkor egyesültek, amikor hírül vették, hogy a nemések Csáki László vajda és Lépes Lóránt alvajda vezérlete alatt ellenük vonulnak. Alparéten ütött a parasztsereg táborát és eleinte békeköveteket küldött a nemességhez. A vajda ur a követeket válogatott kinok közt kivégezteti, utját vágván ezzel a békés kiegyezésnek. Most már a parasztok sem hagyják annyiban. A Bábolnahegy oldalán igen ügyesen elsáncolják magukat s oly vitézül védekeznek, hogy a nemesség hiába intézi rohamait ellenük. Ahelyett azonban, hogy fölényüket kihasználják, megint alkudozásokba bocsátkoznak s a nemések, ravaszul, belemennek a béketárgyalásokba. Így jött létre július 6-án egy egyezmény, melyet a kolozsmonostori káptalannál kötöttek.

Ez a szerződés olyan jámbor, olyan békéshangú, mintha nem is a parasztok, hanem a nemések győztek volna. Követeléseik a legszerűebbek, a fennálló terhek nagy részét alig érintik és inkább a törvényellenes visszaélések ellen irányulnak; lényeges könnyítést csak az a rendelkezés jelent, hogy a földesuri kilencedet ezentúl ne fizessék.

Azt hisszük azonban, hogy ha formai helyességéhez nem is, de tárgyi hűségéhez ennek a szerződésnek szó fér. Valószínű, hogy az irástudatlan parasztokat a káptalan becsapta, sőt még a neméseket is. Hogyan egyezhettek volna ezek bele, hogy nemcsak a papi tized, mely ellen pedig első sorban irányult a jobbágyság elkésederése, maradjon fenn érintetlenül, hanem még a készpénzben szedés joga is, ellenben ők főjövödelmüktől elessenek? Bármily diplomatikusak voltak az urak, nehezen hihető, hogy csak ravaszágból is lemondjanak az egyház javára főjövödelmükről. Viszont a parasztok bármily engedékenyek voltak, ezért az eredményért aligha lehettek hajlandók kibékülni.

De az előzmények és a fejlemények is ellenmondanak ennek az egyezésnek. Maga Gombos állítja, hogy a fölkelő sereg „jelszava a szolgaság meg-

szüntetése volt! Azok az eszmék érvényesültek tehát, amelyek a husszita tanok hátramaradt politikai magvaiból keltek ki". Miként a cseh taborítók közt, így a fölkelő magyarok közt is vagyonszövetség uralkodott. A zsákmányolt jószágot „egymás között egyenlően fölosztották". Elképzelhető-e, hogy ezek az egyenlőségi és kommunisztikus irányzatok hirtelen nyomtalanul eltűnjenek — nem vereségek, hanem győzelem után?

A fennmaradt írott szerződésben csakugyan benne is maradt egy pont, mely világos bizonyítéka, hogy ez irányzatok igenis nem veszték ki. Elrendelték ugyanis és szigorúan megtartandónak határozták, hogy ezután évenként minden egyes tanyából, uradalomból és községből két-két értelmes és szavahihető ember a Bábolnahegyen megjelenjen és ott megállapítsák, vajjon az ő uraik őket saját szabadalmaikban meghagyták-e vagy nem? és ha úgy találták, hogy a nemesek közül valaki az előrebocsátott rendeletet megsértette volna, esküszegőnek tartassék és a többi nemesek annak védelmezésétől tartózkodjanak és óvakodjanak. Mai nyelvre átvéve ezt a pontot, mi egyebet jelent, mint a parasztság gyülekezési és képviseleti joggal fölruházását, sőt önálló törvénykezési jogot: oly jogokat, melyeket akkor csak a szabadok élveztek? Ha a parasztság, amely írásban az egész szerződésen végig csak alázkodik és lemond, tényleg is ily hangulatban volt, hogyan mert volna ily gyökeres közjogi változtatást követelni!

S a fejlemények is az ellenkezőjét bizonyítják. A parasztlak a szerződés dacára sem mentek haza, hanem tovább is együtt maradtak s számuk folyton nőtt. Vezetők: Budai Nagy Antal, Vajdaházi Nagy Pál, Kolozsvári Mester János, Gaál Kend, Zeéki Tamás, stb. folytonos portyázásokban gyakorolták őket s teljes katonai szervezetet adtak a seregnek. Nem volt az többé rendetlen tömeg, hanem kiképzett hadiszervezet, mely — mint Bonfinius mondja — négyosztagba osztott hadoszlopokban támadott s nyomult előre.

Ily körülmények közt a nemesség és a papság a legrosszabbtól tarthatott, ha a viszályokat a maga kebelében meg nem szünteti. Kénytelen-kelletlen engedett végre a püspök s örökre lemondott a nemesektől szedett tizedről. Ugyanakkor az erdélyi három kiváltságos nemzet: a magyarok, székelyek és szászok, kik addig valóságos külön kis országot alkottak, kiváltságaik egy részéről lemondtak s egymással Kápolmán véd- és dacszövetséget kötöttek.

Mindkét esemény nagy csapás volt a fölkelőkre. A hozzájuk csatlakozott nemesek nagy része, mihelyt a püspök engedékenységének hírére vették, azonnal cserbe hagyta őket s átpártolt osztályosaihoz, akik most a székelyek és szászok némi csapataival is erősödtek. Mindazonáltal a szeptember végén a Dés környékén vívott nagy harc eldöntetlen maradt. Erre a nemesek, hogy időt nyerjenek, megint békealkudozásokba kezdtek. Rábeszélték a parasztlakot, hogy ügyük elintézését bízzák Zsigmond királyra; addig pedig, amíg a küldendő követek visszatérnek a királyi döntéssel, kössenek ideiglenesen békét. A parasztlak ismét fölültek a ravasz ajánlatnak.

Az új szerződést Apátiban írták alá, október 6-án. Négyezretötíz évvel később, ugyanazon a napon, gyűlölött külelenség mért fájdalmas csapást a legyőzött magyar nemzetre. 1437-ben a magyar nemesség játszotta a diktátort, magyarokkal szemben.

Az apátii ideiglenes egyezségben alig van szó a jobbágyok jogairól; még azokról a csekély javításokról, melyeket a kolozsmonostori szerződés tartalmazott, sem történik említés; annál határozottabban formulázzák az urak az ő jogaikat. Pedig ugyan okosabban tették volna, ha szelidebb hangon beszélnek. Hiszen cselofogás volt az egész, hogy időhaladékot nyerjenek. Ez pedig nem sikerült. A parasztlak, úgy látszik, rosszul fogadták a táborba visszatérő, egyezkedő vezéreket, mert éppenséggel nem várták be a királyi követek visszatérkezését (talán el sem küldték őket), hanem újra fölvetették az ellenségeskedést.

Legfontosabb haditettük volt, hogy — nyilván a városban letelepült sok paraszt titkos segítségével — bevették Kolozsvár városát s azt hadműveleteik középpontjává tették.

Itt történt, a város és Monostor határában, december 10-14-e közt, a döntő ütközet a parasztság és az időközben a magyarországi nemességgel megerősödött nemesi sereg közt. Miután Budai Nagy Antal, a legbátrabb vezér, elesett, a parasztok rendetlen futásban menekültek. Egy része Kolozsvárba vetette magát, egy másik Enyedre; de a forradalom ügye ezzel el volt intézve.

Enyed már december 15-én az ostromlók kezébe került. Kolozsvárt kétségbeesetten és hősiesen védelmezték; de hasztalan. Bent a városi polgárság intrikált a parasztok ellen, kint, a szász segédsapatok megjelenésével mind sulyosabb lett a helyzet. Végül az élelem is elfogyott. Január utolsó napjaiban a város kénytelen volt meghódolni.

A levert forradalmat lezárta az urak kegyetlen bosszúja, akik a kézrekerült parasztokkal a legembertelenebbül bántak el. „Némelynek a szemeit tölték ki — írja Bonfin — nagy részének az orrát, fülét vágták le, egyeseknek az ajkait csonkították meg, vagy kezeit vágták le, úgy, hogy mindazok, akik ez istentelen lázadást előidézték, bűneiket undok sebekkel hirdetve térnek vissza lakóhelyükre“. Az elfogott vezéreket — számszerint kilencet — Tordára vitték és ott a város előtti hegyen valamennyit karóba huzták.

Miután így jól elvégezték a dolgukat, megújították a három nemzet szövetségét „az istentelen parasztok ellenében“ s szíjjelozslásra készültek. De a püspök nem engedte. Hátha a parasztok nem fizetik meg a hátralékokat. A nemesség azonban — kényelemből-e vagy okosságból — engedményekre intette és jól végzett munka után, hazaszéledt.

Mik voltak a forradalom következményei? A jobbágyok helyzete nem javult, bár nem is rosszabbodhatott. A nemesség ellenben egyidőre annyira meggyöngült, hogy a török inváziót nem tudta föltartóztatni...

¹ Szabó Ervin ezeket a sorokat 1905-ben írta. Sajnos, ez a történetíró máig sem akadt, mert ha legujabban akadtak is kitünő esszéisták (pl. Féja Géza és Kovács Imre), akik a magyar múlt e szakasza felé fordultak, a kutatás szélességében és kiértékelésében nem haladták meg se Márkit, se Gombost, még kevésbé Szabó Ervin összefogását. — ² Az eredmények 1905 óta Sz. E. elemzését mindenben igazolták. — ³ Következőkben mindkét szerződést egészében közöljük.

ZÁVIS KALANDRA: A HUSZITIZMUS ÉRTELME

1. Történetíróink úton-útfélen erősítgetik, hogy a 15. század cseh forradalmi megmozdulásai vallási indítékokra vezethetők vissza. *Palacky* szerint „a viszályok és villongások főforrása... a meghasonlás az emberi értelem és a vallásos érzés között“. Ez a felfogás végighúzódik a cseh történetíráson egészen *Pekarzs*-ig, aki azt bizonyítgatja, hogy „a változtatás és lázadás gondolata a vallási rajongás gyümölcse volt.“ Az ilyesfajta okoskodás tulajdonképpen nagyon régi eredetű. Egy prágai krónikás már ötszáz évvel ezelőtt így siránkozott a huszita háborúk pusztításai fölött: „Ime, milyen veszedelmes a papok civakodása, perlekedése és pártoskodása! Bizony ebből származik a romlás!“ A történetírás lényegében ötszáz év alatt sem jutott túl ezen a gyermekies elfogultságon.

Korántsem állítjuk, hogy történetíróink egyáltalában nem vették volna figyelembe a huszitizmus *szociális* elemeit. Ennyire vak senki sem lehet. Ám az mód, ahogyan ezeket a szociális viszonyokat megítélik,

még jobban eltérít bennünket a valóságtól. Palackyt itt tévuttra vezetí saját szerencsétlen elmélete a „szociális elvek közti perek'és mérkőzések" egész jellegéről és történelmi kereteiről a középkori Csehországban. Hetven esztendővel Palacky után Prokes, bár egyike azoknak a történészeknek, akik legalább kutatnak a történelmi folyamatok szociális okai után, a huszita törekvések „lényegbeli félreértése" ellen száll sikkra. „Ezek a törekvések" — írja — „melyek a tulajdon arányait és a jogrendszert akarták ujjaalakítani, valójukban az általános testvériség és egyenlőség bibliai tanításából fakadtak s nem kell külön bizonyítanunk, milyen lényegbeli félreértés volna, ha a tulajdonviszonyok felforgatására törő negyedik rend sóvárgásaiban látnók a cseh haladó mozgalmak legfőbb hajtóerejét". Szerinte „az a törekvés, mely széles néptömegek szociális viszonyait akarja megjavítani, csupán a huszita tan folyamánya, mely az evangélium és az egyházi elsőbbség szellemében igyekszik megmásítani az élet gyakorlását."

Miben különbözik Pekarzs egyetemi tanár modern oknyomozó felfogása a középkori krónikás csacsckaságaitól? Jeles történésziünk azt állítja, hogy a huszitizmus „olyan ideológia, melynek megvető magatartása a világi dolgok iránt sokkal ismeretesebb, semhogy másból is származtathatók, mint vallási elfogultságból." Kétségtelen, hogy egy vallási ideológia csakis egy vallási érzésekkel átítatott társadalomból veheti eredetét: az ilyen megállapítás azonban közönséges szójáték, mely elsikkasztja a tulajdonképpeni problémát! A problémát akkor kezdjük csak megérteni, ha feltesszük a kérdést: hol, mikor és miért tudta e vallási ideológia „megvető magatartása a világi dolgok iránt" megragadni és átfogó szélességű cselekedetekre birni a tömegeket?

2. A cseh történelem huszita szakaszának értelmezésénél úgy a távolabbi, mint a közelebbi múltban az a felfogás uralkodott, melyet *Masaryk* ebben a közismert jelszóban foglalt össze: „A cseh kérdés vallási kérdés". A mai időkben inkább más magyarázat kerül előtérbe: az, amely a huszita forradalom *nemzeti* eredetét hangsúlyozza. A cseh tőkésosztály ebben az irányban is untig elég „érvet" talál a maga napi érdekeinek szolgálatára huszitológusainak szakmunkáiban. Senki a történelmi materialisták közül nem fogja tagadni a nemzeti mozzanatok jelentőségét a társadalmi bonyodalmakban, legkevésbé a középkor vége felé, amikor Európa minden részében (a rendkívül szétzilált német birodalom kivételével) a nemzeti államokat kialakító irányzatok kezdik a legfontosabb szerepet játszani. A pusztá megállapítás azonban ez esetben sem zárja le a problémát, mely voltaképpen csak ott kezdődik, amikor felvetjük a kérdést: miből és hogyan fejlődhettek ki a huszita mozgalom nemzeti vonatkozásai?

Itt is Palacky áll az idealista történetírók élén azzal a felfogásával, hogy „a lekek huszita gerjedelme a nemzetiségi elvet is életre keltette s bevezette a világtörténelembe..." Ennek azonban ellentmondanak a nyers történelmi tények. Már száz évvel a huszita mozgalom kezdetei előtt élő volt Prágában a „nemzetiségi elv", hogy 1310-ben ugyancsak boldogok voltak a prágai németek, ha pusztá életüket megőrizhették: a krónikások élénk színekkel ecsetelik, hogyan bujtak el remegve házaikban, míg a csehek tömegbe verődve járták az utcákat s ütötték a németet, ahol csak találtak. Az egyetemen is jóval *Wiclif* s a kelvhesek tanainak feltűnése előtt dühöngött már a nemzetiségi harc. Az a tény, hogy a csehek nemzeti ellenállása a német patriciusokkal szemben annakidején mindenütt szociális ellentétekből fakadt, abból a szociális nyomásból, mely elsősorban a cseh városi lakosság tömegeire nehezedett egy gaz-

dag és kiváltságos német kisebbség oldaláról, sokkal ismertebb, sem-hogy bárki is elítélhetné. A történelmi kutforrások félreérthetetlenül meggyőznek bennünket arról, hogy a németgyűlölet a középkori Csehországban annak az egyre határozottabb eltökélésnek volt a megnyilvánulása, mellyel a cseh városi lakosság az idegen eredetű rétegek gazdasági és szociális uralmát készült megdönteni.

A német telepések nemzeti kiváltságai természetesen következtek gazdasági kiváltságaikból, melyekben a cseh királyok részesítették őket, mégpedig egy a nemzeti uralkodóház tagjai, a *Przemisládák*, mint az idegen *Luxemburkok*. A cseh lakosság küzdelme a többnyire német patriciusokkal nemzeti alakjában sem volt más szociális harcnál. Ezzel már ki is mondtuk, hogy a nemzeti mozgalom sem következménye nem lehetett „a lelkek huszita gerjedelmé”-nek, ahogyan Palacky képzelte, sem a huszitizmus forrása nem volt: a valóságban csak egyik megnyilatkozása volt a szociális forradalomnak, még hozzá elkerülhetetlen megnyilatkozás mindenütt, ahol — mint éppen az akkori Csehország városaiban — maguk a szociális ellentétek öltöttek határozottan nemzeti jelleget.

3. A huszita korszakról kialakult különböző felfogások közt akad olyan is, mely a huszita népmozgalmakat, felkeléseket és háborúkat *erkölcsi* indítékokra vezeti vissza. E felfogás szerint a huszitizmus az emberiség és az egyház „megjavításának” erkölcsi célkitűzéséből eredt. Ezzel a magyarázattal szemben elég arra a történelmi tényre hivatkozunk, hogy egy tisztára erkölcsi reformokat sürgető mozgalommal szemben az egyház sohasem emelt kifogást. A cseh templomokban már a tizennegyedik század közepén megkezdődtek az erkölcsi megújodást sürgető szentbeszédok, különös élel a klérus erkölcstelenségei ellen — ám maguk a pápák ugy Rómából, mint Avignonból mindig jóváhagyták ezeket a reformköveteléseket. Ugyanigy helyeselte a prágai érsek *Husz* buzgókodását is, melyet a Betlehem-kápolna szószékéről fejtett ki az erkölcsök megjavítása érdekében. Amíg a buzgalom nem lépte át az erkölcs fogalomkörét, mindig zívesen fogadták az egyházfejedelmek. A XXIII. Jánosok és VI. Sándorok egyházának valóban nagy szüksége volt mutatós erkölcsi példákra, mint ahogyan erkölcsös és feddhetetlen reformerekre van szüksége minden válságba jutott hatalomnak: végeredményben az ilyen tiszta egyéniségek tudják csak megőrizni a nép előtt a foszladozó méltóság utolsó káprázatát. Az „eretnekség” mindig ott kezdődik, ahol az új mozgalom *hatalomra* tör. A huszita időkben sem volt ez másképp.

4. A cseh történetírás különböző irányzatai egyaránt távol esnek Husz és a huszitizmus problémájának megértésétől s így meg sem közelítik a történelmi valóságot. Mindannyiukból hiányzik valami: a vallás történelmi materialista bírálata s a katolikus egyház fejlődéstörténetének elemzése e történelmi materialista vallásbíráló szempontjából.

A történelemben minden vallási ideológia számára (s itt nemcsak a kereszténységre gondolunk) adódik egy lényegbevágó határvonal: az a pillanat, amikor ez az ideológia magával ragadja a tömegek döntő többségét. Ezen a határvonalon cserélődik fel a vallás osztályjellege. Ha az osztálytársadalomban új vallás keletkezik, mélyen a tömegek osztályhelyzetébe kell lebecsátania gyökereit. Onnan kell kihajtania, ha egyáltalában remélni akarja, hogy vallásos vallássá váljék: vagyis tömegjelenséggé. Máskülönb a vallásos gondolat legfeljebb az uralkodó körökben ad szükös alapot különböző misztikus gyülekezetek számára, vagy betokozódik az intelligencia bizonyos rétegeibe s tisztára filozófiai jelleget ölt. „A vallási szükség a tényleges szükség

kifejeződése s egyben tiltakozás a tényleges szükség ellen" — állapítja meg Marx. A vallás az osztálytársadalomban csak, mint „illuzórikus népboldogítás“ tud befészkelődni a tömegekbe. Ezért hangsúlyozza is a hitterjesztés időszakában minden vallás éppen ezt az oldalt oly hévvel, lehetőleg egészen addig a pillanatig, mikor a tömegek döntő többségének meghódításával maga is „anyagi“ vagyis társadalmi hatóerővé válik — ami szociális jellegének teljes megváltoztatását vonja maga után. A vallás ekkor már *hatalmi* eszköz s az uralkodó osztálynak legkésőbb ebben a pillanatban döntenie kell: ellene vagy mellette az osztályok erőviszonyai szerint. (Konstantin császár döntésével például alapjaiban meg kellett változnia a katolikus egyháznak. Ha fejlődésének előbbi szakaszában a hívők egyszerű közössége volt, most már szervezeti előfeltételévé vált a hatalom szellemi eszközeinek. Az az intézmény, mely azelőtt csupán a hívők községeinek szervezeti gerincét alkotta s az ideológia hordozója volt, az egész társadalmi szervezet lényeges alkatrészévé vált. Ebben máris bennefoglaltatott az a törekvés, hogy önálló hatalommá váljék, ami kútforrása lett az állammal folytatott vetélkedő harcnak, a vallási ideológia, mint hatalmi eszköz, birtokáért).

A néptömegek élő hite az új városokban a kora gót időkben még lendítőerőt ad az egyháznak: III. Innocencius után azonban ugyanez a hit már fenyegető veszély az egyház számára. A római világsszervezetnek ekkor már erélyesen meg kell akadályoznia, hogy az evangéliumot a nép nyelvén olvassák, nyíltan fel kell lépnie az ájtatosság népi megnyilatkozásai ellen és a vallásgyakorlatot a templomokban testileg jelenlévő és csodálatos szertartások között naponta újból feláldozott Krisztus merőben passzív tiszteletére kell korlátoznia. A papok megközelíthetetlen fönsége s rendíthetetlen tekintélye volt az egyházi hatalom tartó-oszlója.

Ilyen volt az egyház igazi arca: a hatalmi arc, mely csak visszajáról tetszhetett „erkölcsi“ arcnak. Az osztályideológusok ma természetesen csak visszajáról ítélnek meg az egyházat s hallani sem akarnak azokról a célzásokról, amelyek a hatalom kérdését feszegetik. Pedig a hivatalos egyház az egész középkoron át a hatalom jegyében bontakozott ki — s így az egész középkoron át egyre nőtt az ellentét az egyház hatalmi szükségletei s a tömegek osztályérdekei között. Bárhogyan vonzódtak is az egyházhoz: a tömegek tényleges nyomora mindig ugyanaz maradt. Vallásosságuk ennek a nyomornak volt a kifejeződése s egyben tiltakozás is a nyomor ellen. Ebből a forrásból: a tömegnyomorból kellett feltörnie a népi „eretnekség“ áradatának egész Európában, szemben a hivatalos egyházi ideológia uralkodó áramlatával. A „reformeszme“ korántsem jellemzi csupán a reformáció korszakát, hanem sajátja az „eretnekség“ egész áradatának is, mely a középkorban oly nagy hullámokat vetett. Csakis az osztályharc körülményein mulott, hogy ez az eszme hol s mikor rögződött meg a tömegek tudatában s vált a *szociális törekvések* eszmei megnyilatkozásává.

5. A legrégebbi huszita dalokban megfigyelhetjük már azt a különös jeleket, hogyam csap át „az elgyötört teremtmény fohásza“ szenvedélyes kitörésekbe a papok ellen, akik elzárják a nép útját ama „illuzórikus boldogulás“ elől. Ezekben a tüzes dalokban a lázadó tömegek szíve lüktet: elég, ha figyelőn odaszoritjuk fülünket a vallási megújulás minden megnyilvánulásához s az „eretnekség“ formái mögül kihallatszik a szociális osztálytartalom.

Az „eretnekek“ szenvedélyesen egyházellenes kifakadásaiiban újra s újra visszatér az Apokalipszis látomása: a császárok Rómája, mely-

ről az első keresztények festettek gyűlöletes rémképet, az „eretnekek“ szemében a pápa-antikrisztus új Rómájává változik át. Husz tanítója és barátja, *Drásgyáni Miklós*, sokszor mondogatta, hogy nem hal meg addig, amíg „nem látja végét az Apokalipszis szajhájának“. A *végét* — s nem a „megjavulását“! Mert mi is volt az a tanulság, amit a huszita tanítás a maga egyházellenes erkölcsi tételeiből levont? Semmivel sem kevesebb, mint megtagadása annak, hogy az egyház világi hatalomra jósult. Ez a tanulság valóságos robbantó aknaként furódott az egyházi hatalmat támogató ideológiai pillérek alá.

Ha maga Husz taktikai megfontolásokból igyekezett is enyhíteni Wiclif éles megfogalmazásait, prágai barátai nyíltan terjesztették azt a hirheft tételt, melyet a prágai egyetem teológiája már 1412-ben Wiclif eretnek tanításaként leplezett le és súlyosan elítélt. E tétel szerint „a pápa s minden papja, aki tulajdonnal rendelkezik, eretnek, mert földi vagyont gyűjt, s velük együtt eretnek mindenki, aki velük egyetért, így a világi urak s a többi laikus.“ Ez már elég világos beszéd. Akkor azt mondták az ilyen radikális felfogásra, hogy „eretnekség“, ma bizonyára „a társadalmi rend felforgatására irányuló törekvés“ volna a neve. Nem is maradhatott megtorlatlanul. Hiszen a támadás itt egyenesen a feudális társadalmi berendezkedés központi *idegrendszeré* ellen irányult, oda, ahol az „erkölcsi fölkentség“ s a nyers erőszak számai futottak össze a hatalom bonyolult gépezetében. S az ilyen kényes helyen minden jogrend különösen érzékeny.

6. Az egyházi tanítás a legfelsőbb jóváhagyásban részesítette a feudáliszmus „emberi törvényét“ azáltal, hogy az „isteni törvény“ folyományának kiáltotta ki e földi siralomvölgy feltételei között, miután Ádám bukásával elvesztettük jogunkat a paradicsomhoz. A teológiák számos bölcs doktora, sok komoly filozófus és gyakorlati politikus látott hozzá, hogy elfogadhatóvá tegye ezt a tant, mely rejtett szörnységeivel visszariasztotta a hívőket. Hiába volt azonban minden igyekezetük, hogy az egyházi tételeket a feudális uralom szilárd támaszává tegyék — kárba vesztett minden próba: a tömegeket nem lehetett meggyőzni. Tudatukból, mely zsúfolva volt az uralom száz meg száz régi és új bűnének fájdalmas emlékével, elemi erővel tört fel a tiltakozás az isteni és az emberi törvény bármily azonosítása ellen. A tömeg a hivatalos tanítással a maga elképzelését szögezte szembe: a kétféle törvény közti mély és alapvető *különbség* tanát.

Az isteni törvény az uralomnak védtelenül kiszolgáltatott tömegek tudatában sehogyan sem fért össze az emberi törvényekkel, s a nép, amint olvasni kezdett, arról is meggyőződhetett, hogy a biblia *neki* ad *igazságot*. A bölcs teológusok magyarázhattak neki, a filozófusok idézgethették Arisztoteleszt, a gyakorlati politikusok máglyákat gyujthattak s érvelhettek hűhérszerszámokkal — az a meggyőződés, hogy az isteni törvény az ő *igazságot* fejezi ki, mélyen bevésődött a nép emlékezetébe. A fennálló rendszer jogtalanságaival szemben a nép az isteni törvény igazságaira hivatkozik: ezt az isteni törvényt teszi a maga forradalmi harcának alkotmányává, benne találja meg a népjogok kinyilatkoztatását. (Nem hiába idézi a huszita karének legelső sora). S ha maga az egyház bűnös az isteni és az emberi törvények fondorlatos összekeverésében, akkor hát neki kell elviselnie az első csapást!

Az „eretnekség“ nem valami szabadgondolkodói felismerésekből kifolyólag támadta meg az egyház tekintélyuralmát, hanem azért, mert elsősorban benne látta a feudális hatalom központi szervét. Az egyházi tekintéllyel szemben nem valami „cseh haladó mozgalom erkölcsi cél-

kitűzéseiből“ kiindulva helyezkedett a szentírás tekintélyének alapjára, amint azt a huszitizmussal rokonszenvező cseh polgári szabadgondolkodók manapság elképzelik, hanem kizárólag azért, mert abban az időben csakis a szentírásban találhatta meg forradalmi törekvéseinek elvi jóváhagyását és támasztékát.

7. Az a tizenkét pont, melyet a táboríták 1420-ban nyújtottak át a prágaiaknak, hű bizonysgot tesz arról, hogyan képzeltek el a forradalmárok az isteni törvény átültetését a gyakorlati életbe. A hetedik pont így szól: „Továbbá, hogy függesszék fel a pogány, német törvényeket, amennyiben nem egyeznek meg az isteni törvénnyel, s igazgasanak, ítélkezzenek, rendelkezzenek s hajtsanak végre mindent az isteni törvény alapján.“ Az isteni törvény tehát ellentéte az emberi törvényeknek, melyeket igazságtalanoknak minősítenek. Ámde a társadalom különböző rétegei természetük szerint mindig valami mást tekintenek „igazságos“-nak vagy „igazságtalan“-nak. Az isteni és az emberi törvények azonosítása a feudalizmus uralkodó köreinek ama meggyőződéséből fakadt, hogy rendszerük felettébb „igazságos“. A többi társadalmi réteg tudatában ez az azonosság felbomlott s a kétféle törvény többekévébé éles ellentétébe csapott át — kiváltságaik vagy elnyomatásuk mértéke szerint.

Husz maga még egészen békésen össze tudja egyeztetni az isteni törvényt az uri kalodával: „Az ur uralkodjék, ócsárolja a gonoszokat és bosszuállókat s magasztalja fel a jókat, fegyelmezze őket az isteni törvény tudatában... kegyesen kell ítélkeznie, hirtelen harag nélkül, na azonban az alattvaló gógösen válaszol, rakja kalodába, hogy térjen magához és alázkodjék meg...“ A Tábor hegyén gyülekező s katonai vagyoni-közösségben élő huszita harcosok forradalmi törvényeiket egészítik ki a biblia tekintélyével s az isteni törvényért vállalt harcukkal:

Istennek szolgálunk, övé a jószág

Hű szolgálatunkért tőle jár a bér.

Ezért harcolt hajdan hívő zsidóság,

Jószágot nyert minden hős győzelemért.

A paraszttömegek az isteni törvényt *Helcsicki Péter* szavaival így értelmezik: „.....mert ez az igaz isteni szózat: az Uré a föld és minden bősége, a hegyek és völgyek, minden ország és minden tartomány; mert az az ur, aki a legjogosabban uralkodik menny és föld felett, mint a menny és föld alkotója...“ Az Ur „jogosabban“ uralkodik tehát, mint a papok és nemesek.

Röviden: ahány különböző értelmezése az isteni és az emberi törvénynek, annyi különböző társadalmi erő a 15. század válságos napjaiban.

A KOLOZSMONOSTORI EGYEZSÉG (A hiteles szöveg)

A Boldogságos Szűz Máriáról nevezett kolozsmonostori apátság konventje Krisztus minden hívének, úgy a most élőknek, mint a jövődőlbelieknek az Ur nevében üdvöt kíván!

Mindenkinek tudtára adjuk, hogy egyrésztől László, Farnasi Benedek fia, másik László, a Szamosfalvi Geró fia, Zsuki Benedek és Farnasi Dénes nemes emberek a nemesek testülete által; — a másik részről pedig a következő előrelátó férfiak, mint Bíró László, Judex Vincze és Bana László, a hírneves László fiának, Maróthi Báni Jánosnak Alparéten és Antal, a derék Losonczy Dezsőnek Magyar-Bogáthon lakó jobbágyai; továbbá Antal mester és Gál Kendről, Tamás mester Zeékéről, János Ja-

kab mester fia, Kolozsvárról, Gál fia, László Anthusról, mint kapitányok és narcosok a magyarság részéről, nemkülönben Vajdaházi Pál mester, ezen erdélyi fejedelemség összes magyar és román lakosainak a zászlótartója, az alább írott ügy végrehajtására ezen összes nép által megválasztatván, előttünk személyesen megjelenvén, élőszóval és közmegegyezéssel a következőleg nyilatkoztak és vallottak:

Az erdélyi részekben bárkinek a birtokain lakó magyarok és románok egyrészt azért, mert a Krisztusban tisztelendő atya, Lépes György püspök ur a magyar lakosság részéről neki járó tizedeket a silány értékű folyó dénárokból beszédni nem akarván, azokat három éven át felhalmozódni hagyta s most egyszerre csak azt kívánta a megterheltektől, hogy azokat az ő nagy kárukra és veszteségükre a nagy és súlyos pénzben fizessék; majd ezen igaztalan megterhelhetés nem teljesítése miatt nyilvánosan és méltatlanul egyházi átok alá vetette őket, amely tilalom alatt levőnek az oltáriszentség felvétele nélkül kimult szüleit, illetve apját, anyját, testvéreit, gyermekeit avagy egyéb hozzátartozóit nem engedte a temetési szertartásban részeltetni, azokat az egyházon s a temetőn kívül temették el megszorodott szívvel s a legmélyebb fájdalommal; továbbá nővéreik s leányaik sem a római közönséges egyház törvényei és szertartásai szerint, hanem éppen azok ellenére házasodtak, vagy mentek férjhez; másrészt pedig azért, mivel földesuraik által, mint-ha pénzen vett rabszolgák volnának, nehéz szolgaságra vannak vetve, mert ha valamelyik más birtokra szeretne átköltözni, ura az elmenőt minden javából kifosztja és utoljára még sem ereszti szabadon, az urak ő szabadságuk legkisebb jogát is lábbal tapodják s azonfölül elviselhetetlen terhekkel halmozzák el őket; ezek miatt s ezekből kifolyólag gyűltek tehát ők itt össze az Alparéthoz tartozó Bábolna hegyen, hogy visszaszerezzék, helyreállítsák szabadságukat, azt a szabadságot, amelyet Magyarország szent királyai adtak ezen magyar haza valamennyi lakosának és hogy egymás között jól megfontolt szándékkal súlyos terheiket levessék és komolyan tanácskozával saját ügyeikről, küldött követeik által a legalázatosabban kérték uraikat, hogy vennék le a jobbágyság nyakáról az elviselhetetlen szolgál jármot és lennének tekintettel a szent királyoktól nyert szabadságukra.

Uraik azonban kérésükre füleiket bedugták, kérésüket nem hallgatták meg és a fentebb említett követeiket Csáky László erdélyi vajda elfogatta, lenyakasztatta és szétdaraboltatta; azután pedig őket az alvajda és a két székely ispán hadaival megtámadta, mely harcban mindkét részről sokan estek el.

Végre a mindenható Isten kegyes sugallata által megintette, ugyanazon nemesek és országlakók részéről bizonyos istenfélő nemesek és a szent lélek kegyelme által megvilágosított férfiak — kik a pártok közötti békekötés végett magokat közbevetették — szíveiknek megszelidülése után a teljes béke és egyezés megkötésére jutottak; az egymás ellen elkövetett eddigieket félretévén, közös akaratból ilyen, — s egymásközött esküszegés terhe alatt sérthetetlenül megtartandó — rendeletet és határozatot hoztak, annak különös kijelentésével, hogy ők az aláírt határozatokkal Istennek és az ő anyaszentegyházának, a szent koronának nem különben az ő felséges természetes uruknak, Zsigmondnak, — Magyarország királyának és a korona jogainak ellenére tenni semmiben sem szándékoznak, hanem az alattvalói hűség megtartásával, ők egyedül a szent királyok által már régen megengedett, most pedig különféle visszahívások behozatala által feltűnően elnyomott és teljesen eltörült szabadságokat újra visszaszerezni törekcsenek; az ország urainak, a nemesek-

nek és a bármely méltóságban levő és kiváló egyházi személyeknek ellene szegülni, bajt okozni vagy ártani azonban nem akartak, sőt a jövőben sem kísértik meg.

Mivel pedig a jelenben folyó denár pénzjegy változása következtében a püspöki tizedeknek ilyenekkel való nem fizetése miatt míg magok összejöttébe jöttek, másrészt egyenletlenségek és az előre bocsátott veszedelmek származtak és történtek volt, a jövőben hasonló veszélyektől való óvakodás és ezek elhárítása végett elhatározták és elrendelték, hogy mostantól fogva jövőre a püspöki tizedek fizetése fejében husz kereszt után egy arany forintot, vagyis száz dénárt folyó pénzben tartoznak adni és fizetni; a püspöki tizedek dézsmálása idején pedig sem azon család tagja, sem a nemesek pártján levő ne dézsmáljon; kilencedet azonban akár saját jobbágyaiktól, akár idegen földművelőktől vagy szőlőművelőktől elvenni és elszedni a mágnások, nemesek, vagy bárminő urak közül senki se merjen.

Azok pedig, kik az érintettekben az uraktól szőlőt vagy földet haszonbérben bírnak, a szőlők után a szokott tizedet, a szántóföldek után adót s a szokásos jövedelmet tartoznak fizetni.

Minthogy továbbá az ország lakóinak minden erőszakos fosztogatása és elnyomása onnan származik, hogy azokat, akik tartózkodás végett máshova szándékoztak költözni, még kifosztva sem bocsátották el, azt határozzák, hogy a szabad állapotban levő emberek tizedeik és adósságaik megfizetése után bárhova akarnak, szabadon és bántalom nélkül költözködhessenek.

Ha pedig a nemesek közül valaki az ilyen jobbágyokat, kik más helyre akarnak költözni, gátolná s javaitól megfosztaná, három márkát fizessen büntetésül. Azok pedig, akik kihágásaik miatt törvényszék elé állíttatnak vagy zálogletételre köteleztetnek, csak ügyeik kitisztázása után távozhassanak máshová.

Azokat a jobbágyokat pedig, kik titkon anélkül, hogy a tizedet lefizették volna, távoznak el, vagy a jog és törvény keze alól magokat önhatalmulag kivonják, uraik jogosan, — az ország jogszokása szerint, — saját törvényes bírójától visszakövetelheti, ha saját és más két tanu esküjével beigazolja, hogy azok titkon távoztak el, vagy a törvény alól magukat kivonták. Továbbá határozzák, hogy azoknak javaiból, kik utód nélkül halnának el, a földesur egy három éves tinónál többet el ne vehessen, a többi vagyon az özvegyet vagy rokonait illeti. Ha pedig némelyeknek feleségeik, örököseik és vérrokonai nem volnának és végrendelet nélkül halnának el, javaikat a földesurak bírják.

Azt is rendelik és szigoruan megtartandónak határozzák, hogy évenként ezután folytonosan mindig urunk mennybemenetelének ünnepe előtt minden egyes tanyából, uradalomból és községből két-két értelmes és szavahihető ember, az előbb említett kapitányokkal vagy közülük legalább némelyekkel, vagy más ez alkalomra kinevezendőikkel, a nevezett Bábolna hegyen megjelenjenek és ott ugyanazok a kapitányok, vagy közülük legalább némelyekkel, vagy más ez alkalomra kinevezendőikkel, a nevezett Bábolna hegyen megjelenjenek és ott ugyanazok a kapitányok, vagy közülük valamelyek, azoktól az öregektől megkérdezzék és kitudakolják, vajjon az ő uraik őket saját szabadalmaikban meghagyták-e vagy nem? és ha úgy találnák, hogy a nemesek közül valaki az előre bocsátott rendeletet az alább irt záradékokkal egészben vagy valamely részben megsértette volt, vagy azokkal ellenkezően cselekedett, esküszegőnek tartassék és a többi nemesek annak védelmezésétől tartózkodjanak és óvakodjanak.

Továbbá az adók fizetésére, az ajándékokra és a szolgálatok véghezvitelére nézve azt határozzák, hogy ha Szent István király, vagy az ő utódainak szabadságlevelét — melyben az ő szabadságaik foglaltatnak — megtalálnák, vagy míg a felséges uralkodótól újra kinyerhetnék, addig az évi adófizetésre, ajándékok adására és szolgálatok megtételére a következő módon köteleztetnek. Évi adó fejében minden jobbágy folyó pénzben egy dénárt és nem többet tartozik fizetni Szent István napján.

Azoknak a földesuraknak, kiknek nincs malmuk, Urunk születése ünnepén egy köből zabot és husvétkor hasonlóképpen két kalácsot és egy csirkét tartoznak adni az illetők, az említett többi ünnepen pedig amint fentebb elsoroltatott, mindent tartoznak adni.

A szolgálatok teljesítésének fejében pedig egy napon kaszálni vagy aratni, vagy a malmok gátjait javítani és bevett szokás szerint kellő állapotban fentartani köteleztetnek.

A sertés vagy méhtizedet vagy más ilyenmű adót, amint ez bizonyos időben, nevezetesen a várnépek között úgy a magyaroktól, mint a románoktól eddig megköveteltetett, úgy szintén a közönséges „akó“nak nevezett adót, a földesuraknak senki se tartozik megfizetni.

Továbbá a jobbágyok a kamarai rendes szolgálatokat és szolgálmányokat teljesíteni tartoznak, de ezenkívül őket másra erőszakolni a kamarai gróf ne merje. Ugyanazon kamarai ember a bort más házakban vagy helyeken, mint saját házában nem mérheti és saját borainak mérése idejében más bormérőket a méréstől el ne tilthasson.

Határozzák és rendelik, ha Szent István szabadságlevelében hiányosan lenne kifejtve az urak és jobbágyaik között való viszony, akkor maguk közül istenfélő és buzgó embereket tartoznak választani, kik megválasztatván, a többi jóakaratu nemesekkel, kik erre a célra a nemesek közönsége által választattak, üljenek össze, erről komolyan tanácskozzanak és rendelkezzenek, meghatározva a módot és jogszokást, amelyben a jövőre nézve úgy ők, mint utódaik, békével megmaradhasanak.

Törvénybe ment továbbá, hogy bárminő szükségből támadt táborozás a kalmával, amelyben résztvesznek mindazok, akik hadakozásra kötelesek, ugymint: a püspök, a vajda, a székely ispánok, valamint a lakosság is és más ilyenféle állásu s rendű emberek, — ezek a szükséges élelmezést a következő módon szerezzék be: Mihelyt tábort ütnek — nyáron a mezőn, télen a falvakban és városokban — a sereg fővezére vagy a kapitányok azonnal hívják magukhoz a közelfekvő birtokok majorosait, vagy a helység biráját és komolyan beszéljék meg az élelmezési ügyet; a biró aztán ne engedje meg, hogy az élelmet a piaci árnál drágábban adják.

Így azután a hadsereg tisztességes áron elegendő mennyiségben kapván élelmet, semmit sem fognak elragadni, senkit megkárosítani vagy megsérteni, amint az eddigelé történni szokott.

Elhatározták, hogy azok a bárók, akik királyi rendeletből az ország védelmére teljesen felszerelt bandériumokat tartanak, a jövőendőben biztos és hű kutatókkal, illetve kémekkel rendelkezzenek és holmi újdonságok, csalfa hírek által félrevezettetve ne kányszerítsék a lakosokat felkelni és így nekik kárt tenni, vagy magának az országnak is ezáltal bajt okozni.

Íme, most már mindent békésen elintéztek, vessenek hát fátyolt arra, ami már ugyis megtörtént. A földesur pedig bármily lelki fájdalmakat érezzen is, az elkövetett véres tettekért sem saját jobbágyainak, sem idegeneknek szemrehányást ne tegyen s a megbosszulás ürügye alatt

őket elnyomni senki se merészelje.

Az ez ellen vétő nemest, ha a vétség 2-3 tanuval rábizonyítható, hitszegőnek tartásák és az ilyennek a védelmezésétől a többi nemes óvakodjék.

És viszont, ha a nemesek jobbágysai közül valaki, akár saját ura ellen, akár más nemes ellen fellázadna és más ilyen dolgokat megkísértené, vagy a hozott békét ép ésszel megtámadná és azt hasonlóképpen 2-3 tanuval rá lehet bizonyítani: úgy ezen az alapon minden javától fosztassék meg és főbenjáró pörben marasztaltassék el.

Erős feltételek alatt megtiltották, hogy a nemesek közül senki se merje a nép kapitányait és egyéb kiválasztott férfiai vagy akárkit is közülük bármiféle okoskodás, ürügy alatt — bármely időben is — akadályozni, zavarni, megkárosítani s általában nekik akármi módon ártani.

Különösen pedig ne legyen jogában semmiféle rendű-rangu embernek, akár a vajda, akár a székely ispánok, akár a püspök, akár az alvajda, vagy a megyei ispánok legyenek is azok, — más érzelmeket táplálva, a nép kapitányait a történetekért felelősségre vonni. Ha megteszik, hitszegőnek tartassanak ők is.

Elhatározták azután, hogy a néhány év óta nem fizetett püspöki tizekedért kárpótlásul most egyszer és mindenkorra a folyó értékben öt dénárt fizessenek, illetőleg 20 kepe után száz dénárt.

A királyi jog szerint kirótt ötvenedeket azonban — amint már előbb is megemlítették — a kirovás szerint meg kell fizetni, anélkül, hogy megvárnák ennek a megkönnyebbitésére vonatkozó királyi választ.

Végre is, ha a nemesek s a nép követői elhoznák a felséges király, vagy a nádor, vagy az országbíró vagy valamelyik káptalan hiteles pecsétjével Szent István király leveleit: akkor a szent királytól kiszabott szabadság legyen érvényes és a most hozott szabályokat és rendeleteket semmieseknek nyilvánítsák ki.

Ha azonban nem találják meg szent István leveleit s azoknak hiteles nyomaira sem akadnának, akkor a már megalkotott egyezkedés legyen mérvadó mindörökre úgy nekik, mint utódaiknak.

A midőn tehát mindezeket így megalkották és szentesítették és valamelyik párton mégis akadna olyan ember, aki akadékoskodnék és vagy egész terjedelmében, vagy csak részleteiben is a szerződési pontokat megtámadná, szóval akármi uton-módon megkísértené azokat alapjukból kiforgatni: akkor az ilyent béketörőnek, hitszegőnek tartásák és egyik párt se merje védelmezni.

A nemesség részéről László, Benedek fia, a másik László, Gerő fia, Zsuki Benedek, Farnasi Dénes; a jobbágyság részéről pedig Biró László, Judex Vince, Bana László és Antal stb., mint a már említett kapitányok, harcosok és zászlóvivők, — ezek a fenn elmondottakat előttünk egyenként és személyesen megerősítették.

AZ APÁTII SZERZŐDÉS (A hiteles szöveg)

Mi, a kolozsmonostori konvent, tudtul adjuk, hogy László, Szamosfalvi Gerő fia, és Valkói Kis Benedek, mint az erdélyi részek összes nemességének a képviselői, másfelől pedig Virágosberek Oláh Mihály kapitány, Diósi Gazda Benedek, Csehi Mihály, mint az erdélyi részek összes lakosságának a választottai, — megjelentek előttünk és kinyilatkoztatták, hogy az összes nemesség és az egész nép egymással kibékültek és hogy

ezt nagyságos Kusali Jaks Mihály és Tamási Henrik székely ispánok, valamint Városkeszi Lépes Lóránd erdélyi alvajda hiteles pecsétjükkel meg is erősítették.

A szerződést Apátiban 1437 október 6-án irták alá. A nemesség a következő férfiakat választotta az aláírásra:

Zsuki János, Csehi László, Budai István, Drágfi Jakab, Miklós Iklódi Beke fia, Valkói Benedek, Bodóki Péter, Szerzamai Farkas János Péter, Kodor János fia, Farnasi Dénes, Thuri Péter, Bogáthi Péter, Miklós, Szentpáli Barnabás fia, Miklós Almakereki Apa fia, Mihály, Fejéregyházi Salamon fia, Diósi Mihály, Csesztvei Jakab, Aráni Miklós; a nép részéről névszerint a következők: Budai Nagy Antal, Zeéki Nagy Tamás, Virágosberki Oláh Mihály, Kolozsvári Mester János, továbbá Vajdaházi Nagy Pál, Ujfalusi Fáber (Asztalos) Bálint, Csegei György, Buzini (talán Búzai) Geréb László, Almási Nagy Illés, Sombori Hencz István, Alparéti Bán László, Hunyadi Valkay Miklós személyükre nézve kapitányok, akiket a parasztek összessége választott a tárgyalásra, hogy a békét, amig kölcsönösen küldendő követek a császártól visszatérnének, üdvös módon tartsák fenn.

A következőket határozták:

Minden jobbágy vagy paraszt földesurának évenként egy nagy eke után, amelyhez nyolc igavonó barmot számítanak, egy arany forintot fizessen, a kisebb eke után félforintot, két igavonó ökör vagy ló után pedig csak 25 dénárt tartozik adni.

Azok a jobbágyok pedig, akiknek nemcsak igavonó barmaik, hanem más vagyonuk, avagy egyéb házi állataik vannak pl. juhok, kecskék, tehenek, vagy szőlőskertjeik, stb. vannak, szóval egy „nagy eké”-nek megfelelő vagyonnal bírnak: szintén egy arany forintot fizessenek. Akik pedig egy ekényi vagyonnal kevesebbel rendelkeznek, azok a felbecsülés szerint tartoznak fizetni.

Akiknek éppenséggel nincs semmiféle háziállatjuk, sem egyéb vagyonuk, hanem kapálással, csépléssel, szóval két kezök munkájával szerzik meg mindennapi élelmüket: azok évenként 12 dénárt fizetnek még pedig oly módon, hogy felét Sz. Márton napján (in festo Martini Confessoris) s a többit azután később rójják le.

A parasztek, illetőleg a jobbágyok közül kivétel nélkül mindenki köteles a régi szokás szerint földesurának évenként három ajándékot adni, a meghatározott időben robotolni és ezenfölül hasonlóképpen mindenki tartozik még földesurának évenként egy napot bárminő munkában eltölteni.

Akik ezt a jelzett napot a folyó esztendőben már kitöltötték, azok mentek tőle, de akik nem, azok tartoznak ezután leróni.

Minden nemesnek a birtokán lakó jobbágyok fölött biráskodási joga van a régi szokás szerint, ha azonban a jobbágy nem volna megelégedve földesura ítéletével, úgy szabadságában legyen ügyét más birtokra, vagy más helységbe vinni, ahol aztán bármit határozzanak is, abban mind a földesur, mind a jobbágy tartoznak megnyugodni.

A jobbágy, aki ezen zavaros időben igaztalan uton, azaz sem földesurától nem kapott szabadságot, sem tartozásait nem róttá le és mégis idegen birtokra költözködött át: az ilyent a nemes embernek, akinek a birtokáról eltávozott, ezen ország szentesített szokásai szerint jogában áll visszahozni. Az így visszahozott jobbágy ezután régi uránál, ahonnan jogtalanul eltávozott, 15 napig tartozik maradni és csak ha minden tartozását lefizette és egyéb kötelességének eleget tett, csak akkor költözködhetik el szabadon.

Ha pedig valaki a parasztok közül más birtokra akar átköltözni s ámbár mindenféle tartozásának eleget tett, de földesura mégis akadályozza: úgy ennek dacára jogában áll neki szabadon költözködni.

Minden jobbágy a divó szokás szerint némi építkezési munkálatokat és földesura malmainak a javitgatását, igazgatását ezután is tartozik elvégezni.

A földesur a jobbágnak a hozzátartozóit semmiképpen se nyomja el, előhaladásukban ne akadályozza őket, hanem kegyesen tartsa fenn a jó egyetértést.

Mindnyájan letesznek minden ellenségeskedést. A parancsnokká tett nemesek sem szóval, sem tettel ne akadékoskodjanak a paraszttal és azok választott kapitányaival: a történeteket ne vessék senkinek a szemére, hanem az előírt módon tartsák fenn a békét.

A vajda, vagy az alvajda szorítsa elégtételadásra az olyan nemest, aki a meghatározott békeidőt meg merné sérteni; ha pedig valamelyik paraszt-kapitány avagy jobbágy követ el ilyesmit, akkor azt földesura egészen szabadon fő- és jószágvesztésre ítélheti.

Ha az országot ellenség támadja meg, úgy a jobbágyság a vajda vagy az alvajda parancsvétele után azonnal tartozik táborba szállni.

Ha az elsorolt békepontokat a küldendő követek visszatérte előtt valaki megszegné: az eskütörés bűnébe esik s az ilyen, ha nemes, a vajdák ítéljék el, ha paraszt, akkor a földesura őt szabadon elfogathatja és vagyonától megfoszthatja.

Ezen egyezség azonban csak addig érvényes, amíg a királyhoz küldendő követek visszatérnek.

Mindegyik fél köteles pedig köveit Mindszentek napjáig a felséges császárhoz felküldeni; amelyik fél a követek felküldését elmulasztaná, úgy azt ezen tette által hitszegőnek tartják.

KRÓNIKÁINK BUDAI NAGY ANTALRÓL

„Erdélybe is támadta egy Nagy Antal, ki a paraszt népet megbolondította és nagy kárt tön a Nemeseknek és a támadásokban nagyon sok nemeseket ölének meg és nagy kóborlásokat művelének“ — Heltai Gáspár: „Magyar krónika“ Kolozsváratt, 1789.

„Hada lén Biró Antal ellen, kit a parasztság Erdélyben királlyá emelt vala. És a nemeseket nagy kegyetlenül dullya és öli vala“ — Petthó Gergely: „Rövid magyar krónika“ 1729.

„Erdélyben a magyarok feltámadván egy Antal nevű embert magoknak királyokká tettek... Ama gonosz ember Antal király a nemes rendek közül sokakat megöletett, égettetett, pusztított, míg végre meglövetetvén elveszett...“ — Huszti András: „Ő- és Uj-Dácia, azaz Transylvániának régi és mostani állapotjáról való história“. Bécs, 1791.

A Z É V N A P J A I

Irta: DÉRY TIBOR

Keserves napjaink
este lóra ülnek
s az esti felhőkkel
el- s összevegyülnek.

Patkócsattogásuk
már a csillagok közt
szól, mire meghallnád
mélyebb ágyneműd közt.

Ugy rémlik, hogy percen
egyed az ágy s kiég
az elalvó házban
minden biztosíték.

Hej Ráró, Tóbiás,
hej te el nem muló
fekete kanca te,
hej te kiujuló,

hasad ragyogtató
négy lábú sötétség
izenként ragadsz el
felgyűlő öregség!

Az egyik nap kezében
fáklyát lobogtatott
s fényével lóhátról
tűzjeleket löpött

a nyugalmas égre,
hol soká vágatott.
majd fényével vissza
vánkösömig csapott,

hogy majd megvakultam..
El nem felejthetlek
ágyékömből kelő
villogó s meredek

szép csecsemőfényű,
kénköszagu Elem,
huszonnégy fajsullyal
ölelő szerelem!

Még száguld odafönn
a tavalyi sereg,
még száguld ideleenn
a tartalék sereg.

Ágyamon keresztül
veszik mind utjukat,
zsiromból, velőmből
szövik alakjukat.

A rohanó idő
testemtől kap testet
mint méh a virágtól
édes eleséget.

Fenn az éji felhőn
gyarapodik a had,
mitől hizik, belőlem
való minden falat.

Hej Ráró, hej szentem,
soha nem öszülő
éjjekete kanca,
hej te ujraszüelő —

istállóból kivert
nagyétvágyu szépség,
meddig élsz belőlünk
telthasú üresség?

Egyik napom sántán
vitted el ágyamból,
járni sem tudott még
bennrekeedt lábával.

A másik kartalan
nyakig-láb nyomorék
mint egy V betű áll,
mint egy ködbe vert ék

áll az ágyam fölött
sóvár zengő testtel,
törzséből ki nem nyult
három öleléssel.

Szájuk tátogatják,
mert nincs hangjuk szólni,
riadtan dalolnak,
nincs füliük hallani.

Ennek meg szeme nincs
s amit nem lát, belül,
a sűrű sötétség
lány arcborére ül.

*Fejük mint a féreg,
még meg sem születtek
s mert leszállt az este,
mégis lóra ültek. . . .*

*Kifutnak belőlem
egyre hosszabb sorban
s már a csillagok közt
vágatnak a porban.*

*

*Am van köztük, ki mint
kislány szoknyájából,
humcutul kilépett
a mulandóságból.*

*Mosolygó csöpp testét
már emlék sem fedi,
kis fehér keblét a
hold felé emeli.*

VIHARSAROK ÉS ATLANTISZ

Irta: BARTA LAJOS

Mikor Ady foghatatlan, irreális, de megérzéseink által mégis adott-nak tudott uralkodó erőket akart kifejezni, megjeleníteni: szellemi köz-pontosításainak magasfoku deliriumait idézte föl. E deliriumok csúcsein találta meg a *Disznófejű Nagyúr*-at, az *Óskaján*-t, a *Nagy Cethal*-t. Nem kell különösebb szellemi önfelfokozás ahhoz, hogy beleérezzük ezekbe az Adyfogalmakba és erőmegjelölésekbe azt a sarkalatos hatalmiságot, a dolgoknak és a dolgok kapcsolatainak azt a rendjét, mely körül, mint rendíthetetlen pólus körül kavargog és sodródik lihegő életünk. Csodálom, hogy Ady nem nevezte meg valahogyan a külön magyar istent, a Nagy Fetist, aki a Duna-tiszai világban él, uralkodik és hasonlít a nagy Baal-hoz, abban, hogy emberáldozatokból tartja fenn sötét és véres ömszasz-todonságát. E külön magyar isten, e nagy bálvány, a Nagy Fetis első, második, harmadik, tizedik... századik kapcsolódású kihatásától, e kihatásoknak rendszerétől örjögének ma a magyar szektáriánusok az éhség-deliriumok tarka változataiban. Ez vezeti a rozsdás drótot, mellyel a várandós asszony már méhében megöli gyermekét. Ez kergette a kívándorló hajókra a magyar földművelők százezreit. Ez égette meg Dózsát, ez döfte le a hazát Mohácsnál, ez árulta el és közösitette ki Rákóczit. Ez záratta be Tánácsot, vitte az imperialista háborúba és ölette meg ott a magyar katonák tizezreit. Ez fojtotta meg iskolapolitikájával, mert csak tunya és olcsó cselédek akart, a magyar nép tehetségét és lelkét. Ez csinálta Trianont, az ellenforradalmat. Ez temette el a magyarság kivívott európaiságát, ez taszította a turanizmus uttalan kódébe, vad Meotiszába a könnyelmű és kósza magyar ábrándot: hogy megfélemez-zék minden realizmusról és különösen ne jusson eszébe keresni őt, minden okok végső okát: a Nagy Fetist.

Egy magyar író, *Tömörkényi István*, nem is tudva, hogy igazán mit csinál, megirt egyszer egy Nagy Fetisnek szóló paraszti áldozást. Az alföldi merő ég alatt, a szikrázó égsátor végtelenében, a levegő óceán-özönésében ül a kis figura, hol előre nyujt, hol visszaránt tűz fölött valamit. Nem tiszta láng, de kormos füst száll a magasba a titokzatos szertartásból. Ki ez a figura és mit mivel ott a végtelen ölen? Nos, az ügy elég egyszerű: a napszámos, zsellér paraszt babot főz kormos lábá-sában a hamarintott, szabad tűzhelyen és zsirkészletét: parányi, mad-zagra kötött szalonnáját hol beleereszti a babba, hol kirántja, hogy zsi-ros is legyen a bab és a szalonna is megmaradjon!... Ó szent Mimikri! Mit tanult meg tőlük a zsellér paraszt? És mi az, amit nem látott meg benne Tömörkényi? Hogy e babot főző, szalonnáját rángató paraszt nem

genrekép, de gigászi jel és minden mozdulata együtt való rengés és lengés valamely távoli okkal: a Nagy Fetissel. Hogy a pusztai tűzhely hamarintott oltár, hogy a kormos füst nem valamely ábeli szelíd, de valamely kaini sötét istennek szóló áldozati tűz annak, aki a magyar világ minden parányában ott van, ott hat és uralkodik: a szent bálvány, a Nagy Fetis.

A történelmi materializmus nem tűr metafizikai misztifikációkat és már a világháború előtt megláttuk, megismertük, pontosan leirtuk, — ma úgy mondanák — kiszociografizáltuk, telepleztük a Nagy Fetist és megmondtuk, hogy e könyörtelen isten nem más, mint a magyar latifundium! És ha még tárgyi takarójától is megakartuk szabadítani azt a külön magyar istenködöt, akkor még közelebről azt mondtuk: feudális földarisztokráciánk. Nagy vivmány volt, hogy annak a kornak szociológiai nemzedéke, tudósok, publicisták, írók is találta, levetkőztette, pellengérré állította és kövér vállaira rakta a magyar népátokért a felelősséget:

Itt van a nép, trónt ülni fog most

Ezer évig férge a földnek,

Itél a nép, ítélni fog

S ezerszer jaj a bűnösöknek. (Ady)

És nagy vivmány az is, hogy két évtized s ellenforradalom után, az új szociológiai nemzedék Magyarországon ki tud végre jönni ráborított új metotizsi ködökből, az állami berendezkedésre törő szervezett regresszió lélekrontásaiból és nemcsak megtudja, de meg is meri látni a pokoli külön magyar istent: a latifundiumot.

Cselekedetnek szép, de fölfedezésnek nem új ez!

Mikor néhai idősebb gróf Zichy János fehérmegyei nagybirtokos, még a háború előtt parcelláztatta fehérmegyei nagylángi uradalmát, megindult Veszprémből, Zalából, Fehérből a népvándorlás és a kibontakozást kereső paraszterők falut telepítettek 6000 lélekkel, amerikai módon egyenesre szabott uccákkal, gyalogjárókkal, kocsitakkal. Mikor a falu már megvolt, azt vette észre, hogy a parcellázásnál egy millió koronával megcsalták. Egy öreg paraszt vezette a falu harcát az igazságért, a millióért a gróf ellen, akinek az új falu határa mellett volt a másik uradalma, Kisláng. Az öreg paraszt beleőrült, fia vette át a harcot, mániákus lett. Az uradalom értett hozzá, hogy az öregnek is, a fiatalnak is, hogyan ássa alá a kenyérlétezését, hogy kihúzza harcuk alól a gyékényt, de nem hagyták magukat. Mikor már minden kötél szakadt, a falu segitette őket abban, hogy éljenek.

Nyári napon, tüzelő délben gyalog indultam a nagylángiakhoz be, messzire a vasuti állomásról. Először voltam ekkor náluk és a széles akácsoros uton szembejött velem egy tarisznyás öreg. Láttam róla rög-tön, hogy valami égbenező lélek. Eppen a harc örege volt, elébambótt, a nagy ügy iratait tarisznyájában hozta. Még ott az akácok alatt leültünk és megnéztük a dolgot. Egy papírlap is volt a per és az ügy iratai között: az öreg rajzolta meg azon a nagy népper jelenetelt és figuráit. Biblikus, új testamentumi rajzok voltak. Többször voltam még kint náluk, az új faluban, Nagylángon és gyűlést tartottunk olyankor az egyik házban: a megcsaltak és a pesti író, ujságíró. És miután az öreg behalt a harcba, a fiatalabb már maga is negyvenes, vette örökbe a harcot. Többször járt nálam budai lakásomon. Fehérvári ügyvéd, dr Steiner vitte a perüket és ha, mint ügyvéd kiment hozzájuk, csendőrkülönítmény szállta meg a falut. Itt volt tehát már az örök népper az örök Fétis ellen, melyet Féja, a magyar népelet ellen fölfedez és adva volt publi-

cisztikai megtárgyalása is.

Es az eszmei község is már akkor megjelent a nyilvánosság előtt a *Világ*-ban sorozatosan futó riportokban. A nyilvánosság semmit sem hallott addig Magyarországon erről a körmenefont és gonosz közigazgatási formuláról és fogalmazásról. El volt az rejtve a népnymor nagy melankóliájába s a tőrés végtelen ritmusába. A Nagy Fetist szolgáló magyar közigazgatás agyából, a latifundiumos bizantinizmus és he.ótaság üdvkö-réből pattant ki ez a zseniális erkölcstelenség. Abban áll ez, hogy egy csakugyan létező községet, (falut) nem létezőnek mondanak ki, amennyiben függvényi rangra süllyesztik és mint ilyent közigazgatásilag egy néhány házból álló uradalmi központhoz kapcsolnak, melyet viszont való-ságos falunak mondanak ki. Miért ez a boszorkányos játék? Mert így a nem létező falu uralkodik a csakugyan létező falun, pénzbeli terheit és közmunkát szolgáltató kötelezettségeit átháríthatja a csakugyan létező, de nem létezőnek kimondott, állítólag csak eszmében létező falu paraszt-jaira, zseléire.

Uj jobbágyság! De megjelent az „eszmei község“ már 1913-ban az irodalomban is, egy hosszabb elbeszélésben, címe: *Mátyás király lovag-jai*. (Az élet arca, novellák, írta Barta Lajos).

Nem elődje a nagylángi pervivó, a hardhordó paraszt annak a ti-szavidéki kemény népfinak, aki Féja könyvében a megtörhetetlen nép-igazság pervivója? És ha a megcsalt parasztok eszmei falujában, Nagy-lángban a plébános vasárnap a templom elé gyűlést hív egybe és a szó-zékről a klerikalizmus és a papi uralom ellen kiméletlenül harcoló napi-lapnak, a Világnak riportjait és cikkeit olvassa föl, mondván: „Egyetlen becsületes ujság van az országban és ez a Világ“, — nem a magyar apokalipszisből való tünemények-e ezek?

Nem az történik-e most, hogy új emberek jönnek és megegyeszer meglátják, megírják azt, amit már két évtized előtt megírtunk. A fölfede-zés láza nem volt kisebb és a népigazságért való szenvedélyes tűzben nem volt fakóbb az idegizás. Nem azt mondtuk, hogy szociográfiát írunk, de szociális riportot. Mélyről, a forradalomra hevülő korszak gyökereiről szívott lélekerővel csinált érces munka volt ez és valami nagy ifjúság volt benne. Lelkünket nem csavarta előbb össze-vissza egy nem természetes, de mesterkélten erőkllel celebrált nemzeti ujjászületés hej-huj! szertartása, hogy aztán a csalódás és keserű fölébredés retor-táin végig üldözött és hajszoltan a napvilágra érkező lélek kiábrándulá-sának vad bánata legyen az új magyar messianizmus tüze. Nagy napi-lapunkban, a Világban megszoktuk, hogy gondolatainkat a nyilvánosság előtt végiggondolhatjuk és mondanivalónkat végig kimondhatjuk. Amit nem írtunk meg szociális riportnak, azt megírta a magyar társadalom-tudomány fáklyázója, a Huszadik Század tudományának. A tájfélvétel, a tényfélvétel, az adat, a szám kívánt és fontos részlet volt, akár a szocio-gráfiában. És persze, már akkor is tudtuk azt, hogy a szintézis adja ki az összetett dolgok értelmét. Vagyis: a tényeket nemcsak felsorolni, de vonatkozásba is kell hozni egymással, mert a feldolgozás által jön ki az összefüggésbe hozott tények értelme. Féja könyve, a *Viharsarok* is ott emelkedik túl az egyszerű ténygyűjtő és felsoroló szociográfián, ahol a dolgokat egymásra vonatkoztatja, ahol a társadalmi irodalom rangjára emeli föl szociográfiáját.

A *Világ* és a *Huszadik Század* szociológiai nemzedékének mindeneset-re más volt a társadalomtermészeti kerete és erőfeszüléseinek a korhoz való viszonyulása nem az volt, hogy alkalmazkodott a meglévőhöz, hogy

simult az adott társadalmi erőhelyzethez, a nemzeti és egyéni lét minden pontján jelentkező erőmezők kisüléseihez. Megfordítva: alakítani akarta azt, ami mint uralkodás mindaddig megszokta, hogy minden hozzá igazodjék. Hiszen ez a nemzedék hurcolta ki táltosi szentködeiből a Nagy Fetist és meg is kezdte a kiméretlen publicisztikai, tudományos, zsurnalisztikai és irodalmi harcot a leleplezett bálvány ellen.

Ez a nemzedék olyan politikai rendszerből nőtt ki, melynek állandósága arra volt alapítva, hogy ocsmány vesztegetés, lélekvásárlás gyalázatának határtalan korrupciójával a választásokon megszerzett többség, ez a rohadtlelkű mameluksereg, zsebkendőjelre szavazott igennel vagy nemmel. Ez a nemzedék utat tört a sivatagból kifelé, hátvédjét a polgári liberalizmus és a politikába egyre jobban belesulyosodó ipari proletariátus adta meg. Fáklyája jeligéje, harci felirása: a szabad gondolat volt. Az inkarnáció rangjára emelte a szabad gondolatot és fényénél a legnagyobb magyar bajok gyökereihez nyult. Ennek a nemzedéknek stratégiája a nyílt és arcélj támadás volt, így ostromolta lélekzetet nem vesztő szünetlenséggel a magyar sorsot: a latifundiumot.

Mindent meglátott és megértett, amit az egykében felszívó nemzethalálról meglátni és megérteni kellett és lehetett. Ez a nemzedék vegyelemmezte ki ennek a nagy nemzetkórnak a gazdasági meghatározó okait: a földtelenséget. Gigantikus pszichózis képét vetítette ki a parasztlélek egyéni és tömegrémületéből: a tiltakozás iszonyatát a szolgaság ellen, mely ott kél ki az elosztott kis családi föld tövéből. Már ebben a korban meghatározást nyert ennek a rémületnek magas társadalmi klasszisa... Mert a megvilágítás a lejátszódást a következőképp mutatta: a nagybirtok nem ad le testéből, az új és új nemzedékeknek mindig csak a családi földön kell osztozniuk! Ez a negyedtelkes gazdánál és két gyereknél már a második nemzedéknél cselédsorba lökte a szabad parasztot. A szabadság és az önrendelkezés nemes erénye, ezek a felsőbbrendű erők buktak nemzetgyilkos rémületté minden olyan esetben, amikor a paraszt-asszony méhébe szurattott, hogy elmenjen a gyerek, megmaradjon a föld és elmaradjon a szolgaság. A nagybirtok néma jelenléte, molochpofájú fagyos könyörtelensége csinálta azt, hogy a szabadság magasrendű motívuma nemzetgyilkosságba csapott át. És ki volt a gyilkos?... Már ez a kor kimutatta azokat a rejtelmes lelki átjátszódásokat is, hogyan lesz a gazdasági és szabadságmotívum keveredéséből a kisparasztnál hatalmas, rideg erkölcs és e hatalmas, rideg erkölcsből hogyan lesz a nagyparasztnál — ahol nincs gazdasági motívum, — egyke divat. A Nagy Fetis lehet a kisparasztlélekbe, ott nemzetgyilkossággá lesz gazdasági motívumból, onnan följebb emelkedik a nagy paraszthoz és ott divatból lesz nemzetgyilkossággá!... Sokat emlegették ebben az időben egy új írónak egyke novelláját (*A bába*), melynek érdekessége abban állt, hogy mint természetes realizmust látta és mutatta meg a falusi élet más realizmusai közt egy magzatelhajtásnak a realizmusát. A novellában a tömegpszichózis beteg játéka úgy folyt elő a maga természetességével, a latifundium sötét bálványából, mint a vérpatak a szeplős arcu Feri gyerek anyjának testéből, mikor születendő testvérét a bába megölte, mialatt a kuckóban, a földön Feri a szép kutyáról és a szép piros almákról álmodott és anyja átdermedt a halálba.

A motívumok kikutatása és a motívumokkal való harc volt ennek a szociológiai, harcoss és alkotó nemzedéknek munkaformája. De nem magukkal a motívumokkal harcolt, melyek absztrakt leszűrődései és kristályosodásai sokszor nagyon bonyolult ható erőknek, hanem magukkal a

kibogozott erőlkkel. Sokfajta magyar népatók és az egykés néphalál mögött így találta meg a nagybirtok tudatos hatalommá szervezettségét: az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, röviden O. M. G. E.-ét. És hiába akarná elképzelni Féja nemzedéke a támadó harcnak azt a titániságát, melyet nemzedékünk e másik titániság, az O. M. G. E. ellen vivott. Mert Féja nemzedékének intellektualizmusa csak most kezd kijutni ahhoz a bátorsághoz, mely a magyar nagybirtokot, a magyar feudalizmus konok megrögzöttségét, ezt a legnagyobb magyar népelleniséget szellemileg arcélen meri támadni. Ez a jel emeli ki Féja könyvét az adatszociografizálásból és harcosságát a maga nemzedékének csak a szemléletek visszaadásáig menő föld és néphősiségéből. De hol van még a féjai jel az októberi forradalom előtti szociológiai nemzedék országot átfogó, elkeseredettségét tudományos, publicisztikai és politikai nyílt és tágran kibontott nagycsatáitól? A nagycsatáktól, melyeket a magyar latifundiummal és annak eszmei megtestesítőjével, a Zselénszky nagyurról elnevezett zselénszkyzmussal, a huszadik század elejének Verbőczyjével és verbőczyzmusával vivott.

És csak kereteket kitöltő részleteket tud nekünk adni a további kutatás a magyar nagybirtok kiépítéséről is, miután ennek történetét már a világháború előtt megírta volt *Agoston Péter*. De már élt és szellemileg hatott abban a korban *Szabó Ervin* szabályos, tiszta, csoportosító és tisztító elméje is és már dolgozott azon a nagy történelmi munkán, melyből először bizonyosodott ki a magyar jobbágyfőlszabadtás igazi valósága (*Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok az 1848-49-es magyar forradalomban*, Bécsi Magyar Kiadó, 1921). Az ilyen szellem jelenléte megtölti a kort finom értelemmel és kisugárzással. Féja Géza tisztuló, nyíltan bíráló és támadó föllépésével, most érkezik oda az új magyar szociológiai nemzedék, ahova Veres Péter marxista népbeállitottsága az ellenforradalmi parasztimádat műrészegségét elejétől fogva terelni akarta.

Aminthogy ennek a kornak egyetemes fölületi fénye, egyenletes mélységkutató és forgató irányzata volt, vagyis ez emberek számára a sorsprobléma el volt osztódva az egész nemzeti létben. Ez azt jelenti, hogy az elvégzendő feladatok erőiránya, erőkiállitottsága központi sugárzással erre az egész nemzeti létre hatott ki. Vagyis a feladatok kitűzése gátlás nélkül nőtt ki az ezer éves történetre vonatkozó fölismerésekből és ezek a fölismerések az egész nemzeti létet akciózták. Vagyis a gondolatok, amelyek a tennivalót meghatározták, mind összefüggtek egymással és ezeknek az összefüggő gondolatoknak a rendszerébe, a hálózatába volt belefoglalva az egész nemzeti lét, mint valami, ami egy magasrendű, erre az egész létre kiterjedő elképzelés szerint volt modernizálendő, egészséges föltételek közé állitandó. Ami egyértelmű azzal, hogy a nemzeti lét szervezete, a gondolatrendszer szervezete és az akciók szervezete egy új szintézisnek a szervezete, az új nemzeti formát adta volna ki. Egészen másként áll a dolog az Illyés Gyula, Veres Péter, Féja Géza korában. Már csak annyiban is, hogy a harcoló gondolatok még nem mutatnak kiépített, az egész nemzeti létre kiterjedő olyan kiegyensúlyozott szervezete, melyből minden további nélkül a gyakorlati politika egyetemes menetrendjét lehetne föllállitani. Azonkívül a gondolatok gyengébbek az uralkodó erőirányzatoknál, azokhoz hol alkalmazkodó formában félig-meddig lappangó életet élnek, vagy kerülő formákban törnek a tulajdonképpeni mondanivaló felé. Vagy ha megküzdnek az uralkodó erő irányzatokkal és meg nem kerültek mondanivalókkal lihegve, a fölszínre törnek, csak egy-egy darabon szakítják föl az általános ron-

tásban leforgott nemzeti létet. Megmutatják az egyikét, mint az uralommal szemben való néma forradalmat, a puszták népének lelkét, mint utalást a gyökerek romlatlanságára, a latifundium rémuralmát, mint népgyilkos inkvizíciót... De hiányzik még a gondolatok egymásbaszerveződése, a gondolkodók egymáshoz való fölzárkózása, hiányzik a szemlélet, a bíráló, a gondolat és az akaratok rendszere, embernek és cselekvő szellemnek politikába való átminősülése.

Hiányzik az, amit új korszakok alkotásánál, az új jövőnek az avult múltból való teljes kiszakításánál a demokráciában is totalitásnak kell nevezni: az egész nemzeti létnek a maga minden kiágazásával valamely egységes építő munkaprogramba való beleemelése. Hiányzik a törekvés a birtokon belül való kerülésre, a politikai hatalom átvételére, a nemzet átépítésére. Így történik meg az, hogy a pártpolitikusok lesznek a nemzet filozófusai, nem pedig a filozófia lesz a nemzet politikája. Lehet, hogy az új szociológiai nemzedék alkotó szellemi emberei nem alkalmasok a politikára és így nemcsak ők maguk, de tudományosságuk, szociális publicisztikájuk is, legerősebb megnyilvánulásaiban is irodalom marad, és bizonyos idő múltán eleven erejéből az absztrakciók nemes, de inaktív vonalára siklik le. Ezzel szemben az ellenforradalom előtti szociológiai nemzedék arra tört, hogy birtokon belül kerüljön, vagyis hatalomba vegye a politikát. Most visszafelé nézve látszik meg igazán: az októberi forradalom előtti éveknek az volt kiugró tulajdonsága, hogy a társadalomtudománynak és a harcoló irodalomnak politikai realitása volt.

A mai magyar szociológiai nemzedéknek ható ereje tehát össze sem hasonlítható az ellenforradalom előtti szociológiai nemzedékkel politikai realizmus dolgában. Az új nemzedék fölfedező munkájának magasfoku külső fényét nemcsak munkájuk belső ereje, de az a feszültség is adja meg, melyben a polgári parlamentarizmus formájába bujt feudális nagybirtok és a hozzá fölcsatlakozott kartelluralom kettős parancsuralmának lenyomó erejéhez és a magyarországi szervezett regresszió tüvöltő szertartásainak fül és idegrepesztő, mérgezett butaságához áll. Ne jusson eszébe senkinek a maga igazi helyéről és rangjáról eltolni akarni az új szociológiai nemzedék bátorságát, sem munkaértékét, amint ez a bátorság és munkaérték nem takarhatja be és nem feledtetheti el az előző szociológiai nemzedék rangját, akár a munka értékben, akár a politikai realitásban.

Ennek az első szociológiai nemzedéknek demokrata totalitásához tartozott, hogy a magyar feudóimperializmus tervszerűen burjánztatott vak és vészes sovinizmusával szemben fölragadta és humanista megoldás felé akarta előbbre és előbbre harcolni a nemzetiségek teljes egyenjogúsítását. Ebben a korban alkotta meg Jászi Oszkár a nemzetiségi kérdésnek azt a magyar tudományát, melynek azonnal nyilvánvalóvá lett az évek folyamán igazolódott világértéke.

És ha ez a nemzedék megtalálta a központi magyar problémát: a földet, meg kellett találnia hozzá a népet is! Ez hozzátartozott a kor társadalmi tudományának politikai realitásához. A hatalmasan is érzett hatalmas néprealizmus nem volt nyavalyás szenvelgés, mint a feudalizmus föltenyészette, áziatizmussal gondosan beajzott parasztbaajulása az ellenforradalmi fiatalságnak. Annak az ellenforradalmi fiatalságnak, melyet ugyanaz a Nagy Fetis hajszol az üres népimádat hajrájába, hogy e nagy népi hej-huj mögött zavartalanul üzhesse tovább a magyar föld koldus robotosainak ezer éves kiéheztetését. Erőcs volt ez a népszerűtetet Petőfi szavaival szólva: „természete komoly, — mint hegedűnknek első

hangjai“.

De ha ez az előljárt nemzedék társadalomtudományának politikai realizációja is volt, és az életbe áttevődött másító erejében hordozta magasrendűségét, ez azt jelentette, hogy föld-gondolatának is ilyen realizációja és abban hordott magasrendűsége volt. Ezer éven át olyan mindent tulszárnyaló volt a föld népének kiszolgáltatottsága és a magyar nagybirtok feudális uralma és hatalma, hogy ez a hatalmiság már túlnőtt az elképzelhetőn is. Ugy, hogy ez a hatalom már valósággal az irrealitásba nyult föl. A magyar föld robotosai fölött ilyenformán egy nagyon is létező, de a létezőnek a határain mégis túmenő — tehát egyszerre reális és irreális hatalom uralkodott molochos kapzsisággal. Ezzel az irreálisba nyúló bálvánnyal emelkedett egyenlő magasságra a nemzedék magyar földrealizmusának az a nagy tette, mikor Károlyi Mihály az októberi forradalom nyitányául a maga latifundiumát a magyar népnek ajándékozta. E telekkönyvileg a Károlyi Mihály felelősségére, anyagilag a Károlyi Mihály tudatára irt földcselekedet, a maga magasabb síkra vetített értelmében egyedül áll a magyar történelemben. Ez a szociológiai nemzedék nemcsak kiemelte a magyar sorskérdésből a magyar föld és népkérdést, de szellemi, irodalmi, politikai agitációjával olyan egyértelműséget is zsendítette ki a magyar földre, a magyar népre vonatkozó közérzésnek, közgondolkodásnak, hogy Károlyi Mihálynak ez a tette minden egyéni elhatározás és felelősség mellett is valahogyan: kollektív cselekedet volt. Ennek a kollektívnek ez a földmegnyilatkozása volt az a realizmus, mely tulszárnyalta a Nagy Feti irrealitását. Mintha ezzel megkezdődött volna a magyar átok szétesztetése.

Az a mód, ahogyan ezekben az években az érezni, gondolni, tennivaló egyértelműségében egymáshoz izzottak a milliók, adta ki magából a magyar kollektíviséget. Nem programként előre kitűzött valami volt ez a kollektíviség, de valahogyan született a nemzetnek és történelmiségnek időszzerű egymás egymáshoz való viszonyulásából. Ez az így születtsége adta a kozmikuságát. Ez a kollektíviség széttöredezett a hétköznapi egymásbakavargó sűrű zürzavarában, talán nem is volt látható akkor és belülről nézve, de világosan látható ma, kívülről és fölülről, történelmi távlatból véve. Soha ezer év folyamán a magyarságnak milliói ilyen kollektíviséghez el nem jutottak. Csak a magyar latifundium és az általa kitermelt agyak és lelkek álltak kívül ezen a kollektíviségen.

Ez a még osztálytársadalmis kollektíviség indul el, hogy továbbfejlődjön a történelmi továbbfejlődés útjain. Már ellene is felvonult a Nagy Feti ellenforradalma. És közönséges történelemhamisítás azt mondani, hogy a Nagy Feti második ellenforradalma a második forradalom osztálytalan társadalmisága ellen irányult. Elejétől kezdve az első forradalomban és a forradalom előtti években egymáshoz izzott magyar kollektívum, a nemzeti lét ezen magas formája ellen, ennek szétzuzására tört.

Féja könyve, mint nagy nemzeti pozitívumot emeli ki Achim Andrást, hosszan időzik parasztmozgalmának kiértelmezésénél és azonosítja magát a meggyilkolt parasztvezér akarásaival. Ezzel gátlásokat lerázó, bátor és szabad látáshoz érkezett el, ami már állásfoglalás is. De nem szabad elfelejteni, hogy a mi nemzedékünk nem a történelmi anyagból való visszaállításban, de a maga eleven valóságában volt megélője ennek a tízes magyar parasztmozgalomnak. Napjainknak természetessé lett értelmét tették azok a képviselőházi Achim-beszédek, melyek ma merészességükkel épp úgy, mint tiszta erkölcsiségükkel elképesztik az ellenforradalom iszapmocsarából a partraverdő jószándékú intellektualizmust.

Nemzedékünk számára nem maga az Achimban olyan hatalmasan jelentkező földkérdés tette a korszakot, csak hozzátartozott a nagy reformkorszaknak ahhoz a sokoldalú, a magyar történelmiség régi értelmét szétfeszítő eszmei és mozgalmi gazdagságához, melyben: a parasztforradalmiság egyensúlykeresést is jelentett a politikai kitagadottságból történelemformáló erő rangjára feljutott ipari munkástömegek mellett. A nemzeti kollektívum egészséges kialakulása felé való előrejutáshoz tartozott ez a hatalmas paraszt és munkásmozgalom, a hozzákapcsolódó elméleti intellektuálistussal, tudománnyal és irodalommal. Igazság tehát, ha azt mondom, hogy annak a revolverlövésnek a dördülése, mely Achim Andrást leterítette, nemcsak egy egész nemzedék idegzetébe, de a nemzeti kollektívum közepébe is talált.

A földtelen milliók, akiknek szektaőrjüngésekbe való átdekirizálódásáról ma könyveket ír az új szociológiai nemzedék (Kovács Imre: Néma forradalom) a mi cselekvő napjainkban az agrárszocializmus korszerű nemzeti aktivumában készültek felnőni. Nem is tudok a balmazujvárosi Veres Péterre másként gondolni, mint intellektuálistusba feltisztult formájára annak a forró népkohónak, melyet Balmazujváros mindig jelentett. Mert úgy látszott egykor, hogy Balmazujváros az a hely, ahol a Nagy Fetis nemzetpusztító rémuralma és a végzetükből kitörni akaró földtelen magyar tömegek létvonala, mint egymással megbirkózni kénytelen ellenkörök metszik egymást. Metszési pontjukon megoldvasztják a klímát, a földet, a kedélyeket, a lelkeket, a gesztusokat, hogy égni kezd a sár, kovásszá lesz a lélek, tüzzé az eszme és a fölizzott népkohóból az önmegváltás mozgalma lép ki a világmozgalmakhoz hasonló formákban...

Má kék kereszt, zöld kereszt, nyilas kereszt mérgezett agyú apostolai terjesztik valami egészen alacsonyrendű beteg kótyagossággal a német kampós kereszt beszajkózott tanítását és szólamait Magyarországon. A mai nemzedék nehezen tudja elhinni, hogy volt egy idő ugyanazon a Magyarországon, amikor az írónak mindig gyenge, de profétizmusra mindig hajlamos Fényes Samu országszerte fáradhatatlanul vándorolt: darvinizmust, heckelizmust, természettudományos világlátást tanított. Ez volt az az idő, amikor gróf Batthányi Ervin a maga birtokain szocialista népoktatást szervezett és tartott fön, amíg iskoláját a Nagy Fetis kormánya be nem tiltotta. De működött már Budapesten Lukács György szeilemi iskolája is, hogy a magyar spirituálistust sár és buzakötöttségéből minél könnyebbé finomítsa.

A Féja Géza szociológiai nemzedékének nincs egyenrangú népirodalmi nemzedéke. A magyar népi szépirodalom ebben a korban messze elmarad a szociológiai irodalom feszültségeitől, munkavállalásától, tejesítményeitől. Hol vannak a mai magyarországi népi szépirodalomnak, a parasztirodalom elbeszélő művészetének azok a meglátásai, mint a szociológiai publicisztikának? És hol vannak szándékai attól, hogy közlései éppen olyan sorsbontóak akarjanak lenni, mint a fiatal szociológiai népi-íróké. Ehhez képest a népről szóló mai magyarországi elbeszélő irodalom csődbejutottnak látszik. A két forradalom előtti szociológiai korszaknak abban is jelentkezett a totalitása, hogy parasztilági témaköre, ennek társadalmi relációja azonnal áttevődött az irodalomba is. MórícZ Zsigmond rendkívül gazdag és nagy művészetének mély parasztlelkisége mellett megjelenik már a magyar szociális parasztirodalom is. (Barta Lajos: *Parasztok* — dráma, *Tavaszi mámor* — dráma, — *Az Ige terjedése* — korrajz, — *Elsüllyedt világ* — elbeszélések.) És a keletkező magyar kollektívum kísérteties próbatétje a nemzet lelkének szembefordulása

önmagával: — Agyban. E korszak legkáprázatosabb irodalmi kilobbanása éppen szertelen zsenialitása annak az Adynak, aki e szociológiai korszaknak szellemét körülölelő totalitása nélkül sohasem lehetett volna egészen az, aki lett. Benne jóslatosan gyultak ki e korszak értelmének csucsai, míg a korszak sikkján a Nagy Fetis ellen folyt a döntő harc.

A Nagy Fetis, mely ezer esztendő forgandósága alatt mindig megtudott maradni rendületlenül, — a magyar létnek még pontos tudományos kielemezésre váró adottságai között — most is ur maradt. Ma a polgári parlamentarizmusba kötöttnek látszó magyarországi világ a Nagy Fetis markában van és a polgáriság csak színtal és kiszolgálás. De a terepen már kettő az ur: földisten és pénzisten, feudalizmus és plutokrácia, latifundium és monopolkapitalizmus, földdiktatura és kartellidiktatura. A történelmi kulisszát játszó nemzeti ujjaszületés verejtékezsiet: meggazdagodni vagy az egyiknél, vagy a másiknál.

A Nagy Fetis ellenforradalma vér és iszap alá temette a nagy magyar szociológiai korszak demokrata totalitását. Mindent megtett, hogy eltörpítse minden emlékjét. Nyomtalanságba szeretné sikkasztani. Az új nemzedékek tudatába csak könyvtári kutatás által emelkedik valami ebből a nagyszerű, elsüllyesztett magyar Atlantiszból. A szennyes iszap-tenger alatt, a mélyben láthatatlanul csillognak ez elmerített magyar Atlantisz tornyai... Láthatóvá lett-e ez írással valami e tornyokból?

Az ellenforradalom kényszeríti a magyarságot, hogy egyszer már kiküzdött életformáját előlről kezdje el kiküzdeni. Kényszeríti az új szociológiai nemzedéket arra, hogy megegyszer fedezze föl azokat a magyar igazságokat, melyek egykor, a magyar Atlantisz élő napjaiban már a politikai erő és megvalósulás rangján tündököltek.

Kerestem Féja könyvében, a „Viharsarok”ban a latifundiális magyar világon, a Nagy Fetisen gyakorolt elemzésének a végső szintézisét. Megtaláltam ebben az erkölcsi és politikai fogalomban: „az Uri Magyarország.” Ebben az „Uri Magyarország”-ban benne van a Nagy Fetis minden kitermeltsége: a lelkek és a koponyák! Benne van a fetisi lelkek és koponyák rendszere le a szolgabíróig, a jegyzői irnokig, a csendőrig, a vasuti bakterig, az utolsó falusi kisbíróig. A magyar fetisi világ ez, egyetlen és összefüggő egész. A latifundium, a nagybirtok Magyarország az, az „Uri Magyarország”. Az éhségdelirizáló földtelen milliók — mintha a Nagy Fetis miatt vesznének el. De, amikor ez így látszik: az „Uri Magyarország” miatt vesznek el. És a két elveszés ugyanaz! Az egyik a test, másik az árnyéka! És ezen a szemfényvesztő gigantikus játékon a magyar nép milliói sodródnak a semmibe el. Az „Uri Magyarország”, ez volt az első magyar szociológiai nemzedék szintézise is. És most már Féja és nemzedéke is láthatja, amit a nagy szociológiai nemzedék meglátott: foglalatja mindannak, amiből a népromlás és néppusztulás jön: az „Uri Magyarország”. A Viharsarok megriadva sorolja föl a népet rontó latifundiális szövevény pokoli változatait, ennek az inkvizíciónak közigazgatási gépezetté lett műveleteit. Valahol van egy nagy hatalom és népgyilkos kihatásai egészen messzire elrengenek és ellengenek: a Nagy Fetis ez! Olyan hatalmas ő, mint a Nagy Cethal, a Disznófejű Nagyur, az Óskaján.

Az „Uri Magyarország” — ez Féja vésszintézise. Ez volt már a Magyar Atlantiszé is. Ebben a szintézisben két magyar világ találkozik.

M E N Y H Á R T

Irta: MOHOLY NAGY LÁSZLÓ

Részlet a művész kiadottan világháborús naplójából

Fekszem a priccsen, Menyhárt bácsi, jó jászkun-magyar ül a telefonnál, fülén a fejtelefon nevezetű sulyos fémkagyló, kezében a kézikészülék, hogy alkalomadtán beszéd közben, megnyomhassa a „gombot“.

Nyugtalanul hánykolódom, a nagy melegben sok vizet ittam az este, nem tudok aludni. A fedezék meg-meg rázkódik az orosz és német bombák robbanásától.

— Hát maj óvasni tróbalok — mondja Menyus bá' és kezébe veszi Feuillet Oktáv egy regényét, amely ép' a kezeügyébe esik.

— Hogy, hát maga nem tud olvasni?

— Tudni tudok, kadét ur, csak gyengin. Irni jobban, pedig ezt is a háborúba tanútam. Rávitte a nyomorúság.

— ?

— Hát mig a kolonénná vótam, egy cukszfürer írta mindig a leveimet. De osztán ekerültem onnan, hát mindig egy fődimmel irattam. De az mindenféle komizságot irt bele, hogy a csujes asszonyokkal így meg úgy... Mondok neki, ez nem mén, én nem a feleségemnek irok...

— Hát nincs felesége?

— Nincs. Mikor Szerbijába gyüttünk fő Galicijába, meghott. Pedig semmi baja se vót.

— Hát?

— Fejtípust kapott, oszt hat nap alatt vége. Két kis cselédem maradt, oszt most szegin öregek bajmolódnak vele. Az édesapám hetvenöt, az édesanyám meg hetvenegy.

— Hát hogy' volt tovább?

— Mondom, az édes apáméknak mén az a levél, oszt még ha a feleségemnek is menne, hát nem engedhetném, mert előbb-utóbb ő is megharagudna. Hát így mikó kértem máskó, mondta, most nem érkezek, hát így rávitte a nyomorúság. A nevemet mindig letuttam írni, oszt erantottam ötven lapot is, amig egy jót irtam, de aztán nagy spekulálással csak kisütöttem, oszt most mén. Mikó kicsaptuk a lovakat legelni, mer én fárer vótam, lefeküdtem hasra, oszt úgy próbáltam. Így tudtam legjobban írni hasonfekve — és csöndesen somolyog, mintha valami csiklandós viccet mesélt volna.

— Hát otthon csodálkoztak-e, hogy maga ír?

— Nem tutták, kadét ur, mikó szabadságra mentem, montam édes anyámnak, de nem hitte. Én erősettem, dehát aszonta, irjak ha tudok mingyá a nénémnek, hogy itthon vagyok, gyűjjön haza. Hát leültem és megirtam, nagyon teccett nekik, oszt kérdik egyre, hát nem tuttá fiam te semmit írni, mikó ementé? Nem, mondok, de rávitte a nyomorúság, oszt nagyon örütek.

— Nő, irjon le nekem valamit, kíváncsi vagyok, — fölülök, nézem a keze mozgását, egészen sebesen ír. Ideadja a cédulát, gömbölyű, széles betűk.

— Kadét ur alásan jelentem tizenkét óra.

— Nagyszerű — mondom és kezd nekem tetszeni ez az ember. — Hát hogy hogy gyerekkorában nem tanult meg?

— Hát mink három testvérek mind ojan buták vótunk. Se a bátyám, se a néném nem tunk egy szót se. Hát tanyán laktunk, első évbe jártam

iskolát, de másodikba az édes apám szögálatba át az uraságho és épp akkó pecsét vót, oszt bezárták az iskolát.

— Pecsét?

— Igen, ojan vörös pattogás, oszt vizes belül és baj gyün ki belüle.

— Himlő?

— Nem, nem himlő a.

— Vörheny talán.

— Az a. A lesz. Hát bezárták, oszt nem jártam. Harmadik évbe retentő havazás vót, akkó télen megin nem mehettem. A negyedik évbe, akkó jártam. Az oskola három kilométerre vót, oszt jártunk oda ujtanyasiak vagy tizenketten. Vót nagy botunk, ha találkoznak rossz kutyával vagy valamivel, oszt a kisbéresek kísérték. A tanitónak vót vagy tizen-négy családja, de mind kicsi, egyik pöttönebb, mint a másik. Hát aki rossz vót, vagy a leckét nem tutta, hát evette a kenyerit reggel, oszt betette a konyhára. Ott meg ezek az aprók össze-vissza maszatolták, rágták, oszt akkó ugy atta vissza. Ecce nekem is egy délbe ide aggya a kenyerem, szalonnám, hát össze-vissza van csócsáva. Az anyád erre-arraja, fölugrottam a padra, az arcáhó vágtam az egíszet, a botta meg mán suhintani akartam. Hát ő rámvág a nádipácával a vállomra, ja, de én neki a nagy botta. Hát eszalatt az irodára, oszt kiabálja: vissza ne gyere az oskolába, mer agyon verlek. Nem is gyűvök — mondom — de csak hónap reggelig.

Másnap ementem megint, de összebeszéltem a gyerekekke, ha a kinyeret kéri, nem aggyuk. Az ám, monták, neked könnyű, te nagy vagy. Mondom nem tesz semmit, ha valamit akar, elő a botta, föl a padra, oszt gyerünk. Everjük. Igy is vót. Reggel begyün a tanító: Ujtanyasiak a kinyeret.

— Azt mán nem!

— Te bujtogató, te gyalázatos! — kaját rám és gyün a rájtstokka. Én meg föl a padra, a többiek is mind, neki a botta. Eszaladt megin az irodára, gyünaz intézőve, én meg uccu ki az ablakon, be az erdőbe, ott vótam estig. Gyűnnek a gyerekek haza, kérdem nó mi vót. Hát egyiket kitérgyepütette, a harmadikat evette, evette az ennivalóját, kit erre, kit arra büntetett. Hát gyün az apámhó az ispán, hogy nagy vagyok én mán az iskolába, a tanitót mindig elakarom verni, az nem lehet pedig. Kapok majd négy ökröt, meg egy ekét, oszt dógozok. Az apám nem akarta, gyönge még ez a gyerek, elüti ezt az eke szarva. Hát kap majd kettes ekét mongya az ispán — emén az magátú is. Nem, mongya az apám, nem adom, gyönge ez még ahó, hogy a göröngy tipje a szántáson. Igy se iskola, se dolog. De akkó meg evertem az asszonyokat sorra, a gyereküket evertem, úk meg gyűttek nekem, hát nekik a nagy ustorral, oszt végig a fejükön, hátukon.

— Hát ilyen rossz gyerek volt maga?

— Bizony igen — mondja nyugodtan.

— És otthon sose verték el?

— Dehogy nem. Borzasztóan. A négyellő ustorra is. De nem hasznát semmit. Addig fájt csak, amig éreztem. Gyűttek is mindenhonnan, hogy takaríjjanak mán el valahová, mert nincs túlem maradás. De apám aszonta, a fíjamat, csak nem csapom el, oszt akko etettek a csalamádého varnyásznak.

— Varnyász?

— Igen, aki ehajtogatja a varnyakat a sűrű kukoricáról, takarmányró. Attak egy régi pisztojt, puskaport, de ha husz mázsát is attak vóna, mind epuffogatom. Itt aztán egyszer-másszor elaluttam a nagy melegbe,

az intező hát ecsapott. Akkó beálltam az edéshő kanásznak, ott vótam három évig. Az rém szeretett, hogy csintalan vótam, oszt kji is akart tannittatni erdésznek. Selmezné, vagy hun, monta, erdőbe, ahun rém sok vadállat van. De apám nem hagyta. Így ott őrzöttem a disznókat, vittem a fácányoknak enni, csak evótam itt.

— Hát később, hogy volt?

— No sokat cudarkodtam még. Temérdek legényt evterem, egysze egyé az apám fizetett is háromszáz koronát. Hótra vertem. Keze-lába etört, feje beszakadt. De rám is gyüttek ecce tizenketten, oszt akkó evertek engem is nagyon. Dehát én tuttam melik melik lányhó jár, oszt kilesitem, még ki se lépett, mán fejbe.

— Hát nem szégyelte, Menyhárt, bottal nekimenni.

— Botta ám, még pedig ólmossal. Ha ők nem szégyeltek tizenketten!

— Hát ahogy megházasodott?

— Mintha elvágták vóna.

Esik még szó egyről-másról, téli munkáról, nyáriról, summásról, aztán rákeveredünk a szabadságra, az otthoni módira, asszonyra.

— Hát most, hogy legutóbb otthon vótam, van nekem egy onokatestvérem, szabó, hónalymankón jár, gyerekkorába még főzsugorodott a lába, beszél, prézsmítál, mondja, gyere komám evezetlek ojanhó, akihó békeidőbe szóni se merté vóna, a gondútað leköp, no gyere, hászén özvegy ember vagy.

— Hagyjá — mondom — becsapsz.

— De nem, nem — erősködött. Hát ementem. És tényleg. Még ese akart eresztetni reggelig, de mondok ojan bolond nem vagyok, dehogymaradok. Hogy az édes anyám megtudja, hun koncsorgok, azt mán nem. Pedig, így is, hogy mentem haza, kérði, hun vótá fijam? A körbe, aszondom, pedig civilbe se jártam oda sose. Hehe.

— Két óra már, no aggyon isten jóéjszakát.

— Jóéjszakát.

Félálomban hallok hogy a gépfegyveresek leszáguldanak néha a lépcsőkön, gurulnak, zörögnek is párszor. Utána mindig robban egy orosz bomba. Egy-egy nagyobb dörrenésre fölriadok még s így alszom aztán reggelig beburkolózva jól a köpenybe.

1916 V. 2. Hladki, Galicia.

BERDA JÓZSEF VERSEIBŐL

EGY FUKAR GAZDAGHOZ

Könnyű neked; teli vagy pénzzel s bár okosnak látszol, mégse vagy különb a többinél. Ha te is lusta és szívtelen leszel, ki emberelje meg magát akkor? Tehetségtelen dögökre s a zavartalan emésztésre is többet költesz egy napon, mint reám egész eszüendőben akár. A néember, ki szeretőiből él, többet pazarol reám, inkább megérti ide-oda kapkodó szegénységem, mint a magadfajta előkelő lélek, kit naplopó udvaroncok serege vesz körül, ahogy illő is ez a talpnyalókhöz, kik rossz tanácsokkal látnak el téged, ismervén együgyű természetedet. — Bolond világ ez s benne a legnagyobb bolond te vagy. Mióta ismerlek; a

*nyomorúság emésztőbb lett csupán, hogy még inkább
fölcsupadjak a valóságra: olyan vagy te is, mint
a többi tízezer, ki szégyeli megemberelni magát,
s ennen zsirjába fullad inkább, semhogy bizonytságot
tegyen: ember mer lenni a hitvány kufárok között!*

PIHENÉS

*Szegény fiú, rendes gyerek te; fájdalom látni,
mily anyás vagy s milyen rémiült, hogy fegyvert,
puska ravaszát kell beállítanod szebbik kedved
ellen, holott fiatal szeretőd kemény emlőit tapintaná
inkább tűzbeborult tenyered igazabb örömmel most. —
S mégis, hogy kinod nagyobb legyen még; hallgatnod kell
a hidegen pattogó parancsokat is, mikor kedvesed
odahaza tán puha szavaidra s fiatal, illattal-teli
testedre emlékezik maga-kinzó szomszár szerelmében!*

A MAGYAR LELKIISMERET TÖRTÉNETÉHEZ

(A Huszadik Századtól a Márciusi Frontig)

Irta: KEMÉNY GÁBOR

Ha csak egy szempillantást vetünk azokra az égető kérdésekre, melyek a mai Magyarország gondolkodóit párt és korkülönbség nélkül foglalkoztatják, könnyű megállapítani, milyen tipikus földje volt Magyarországnak a „megoldatlan problémáknak” és történeti „kihagyásoknak”. Akik két évtizeddel ezelőtt rámutattak ezekre a kihagyásokra, azokat a hivatalos orgánusok egyszerűen kiközösítették a nemzetet alkotó kevesek társaságából, agyonkritizálták vagy agyonhallgatták őket; nem vették komolyan sem a nagy kérdéseket, sem azokat, akik ezeket felszínre hozták. A tiltott kérdések ma felszínre kerültek. Két évtizede még csupán rendőri ügy volt a földkérdés, a szociális intézmények megteremtése, az általános választó jog követelése, a nemzetiségi kérdésről pedig Rákosi Jenő egyszerűen kijelentette, hogy nem létezik. A reformgondolatoknak általában ez volt a sorsuk: elfakulni az intéző osztályok kicsinyülő gesztusai között. Nos: az idők változtak. Ma konstruktív tudósok állapítják meg azt, amit évtizedekkel előbb csak destruktív politikusok és újságírók mertek hangoztatni. Az igazság — ha néha kerülő utakon is — utolém az embereket. A tények logikáját talán még ma is sokan nem értik, de a tények előtt ma már kevesen tudnak szemet hunyni.

Évszázadokon keresztül próbáltuk a haladás szekerét feltartóztatni s nem vettük észre, hogy rosszul értelmeztük a nemzeti gondolatot. A francia nemzeti gondolat a felvilágosodásból merített erőt s még az abszolútizmus jegyében is erősíteni, gazdagítani tudta a nemzetet és megteremteni a fejlődés feltételeit. A felvilágosodástól áthatott nemzeti gondolat megteremtette a szabad amerikai polgárt s úgy Amerikában, mint Franciaországban megteremtette az alkotmányosság szellemét. Franciaországban az abszolútizmus a nemzeti egység nevében likvidálta a rendiséget, Magyarországon a rendiség szellemét sem a forradalom, sem az azt követő abszolútizmus nem tudta likvidálni. Nálunk a nemzeti gondo-

lat és öntudat hordozója a nemesség volt s nem érezte szükségét annak, hogy a közösség sorsán javítson. Az ébredő nemzeti gondolat sem tud a rendi talajtól szabadulni. Szekfű Gyula azt jegyzi meg Csokonairól, hogy nehezebb esett a nemes dicsőítés, Berzsenyiről pedig, hogy nem emberi, de nemesi önérzetét bántotta, hogy jobbágya robotjából kell élnie. De Csokonai mégis irt nemeseket dicsőítő verseket és Berzsenyi balgatagnak nevezte Berzeviczy Gergelyt, aki a jobbágyság felszabadítása mellett érvelt s védelmébe vette a kizsákmányolt parasztosztályt, sőt azt írta Berzeviczyről, hogy még a Kárpátok zabkenyerére sem méltó.

A gondozatlan puszták és elhanyagolt reformkérdések földje volt Magyarország. A jobbágy primitíven művelte a földet, a földesur a végső lehetőségig kötöttségben hagyta a jobbágyot s kocsmáját zsidó bérlőknek adta, akik a „szomjas“ jobbágyoknak hitelezve olcsón megszerezhetik azok terményeit. Így indul el az a térhódítás, mely a kihasználó földesurat és a kihasznált jobbágyot egyformán antiszemitává teszi. A zsidókérdés már a XVIII. század végén kezdi felütni fejét s már ekkor alkalmasnak látszik arra, hogy eltussolja az alapvető problémákat. Werbőczy népe nem akart szociális kérdésekkel bibelődni és Széchenyi István volt az első, aki a rendi nézettel és gondolkodással szembe tudott és mert nézni.

A demokrácia és a nemzetiség megoldatlan problémái

A liberális vezetése Széchenyit vagy a keresztény erkölcs mélyebben átértzett elvei, azt ne vitassuk: tény, hogy a rendi nacionalizmus nem elégitette ki, elaljasodást, romlottságot és rothadást emleget, mikor bírálja az avult rendszert, mely a főuri életmód és parasztelnyomás ellentéteit lehetővé teszi. Gondolatai, tervei vitát keltenek, praktikus alkotásokat hoznak létre és iskolát teremtenek. Történetírók, regényírók, politikusok (Szalay, Kemény, Eötvös, stb.) a rendiség eltörlése mellett foglalnak állást s az ő elgondolt nemzeti államuk is, mint a franciáké a fejlődésben gyökerezik. Nem lehet tagadni, hogy Széchenyi és nagy kortársai rövid idő alatt százados mulasztásokat akartak pótolni. De éppen a százados mulasztás magyarázza meg, hogy a nagy elvi határozatokon (ősiség eltörlése, jobbágyfelszabadítás, sajtószabadság) s más politikai következményeken kívül csak a fejlődő kapitalizmus kereteit építették ki (Védegylet, Gyáralapító Társaság, Pesti Hengermalom, Magyar Kereskedelmi Társ., Lánchíd, Budai Alagút, Balatoni Gőzhajózás, Duna-Tisza szabályozás, stb.) s e gyakorlati nagy problémák mellett nem tudtak megoldani más, belső, végeredményben szintén gyakorlati problémákat, így pl. a nemzetiségi kérdést sem. Széchenyinek és Eötvösnek ebben is megvoltak a kialakult nézeteik, de ezek helyességéről kortársaikat nem tudták meggyőzni. Szekfű a XIX. és XX. századról irt *Magyar Történet*-ében lélektani okokkal próbálja igazolni, miért kellett e kérdésnek a reformkorszakban megoldatlanul maradni. Szerinte a nemzetiségi érzés az érzelmi közösségből kiindulva halad hatalmi irányba, azaz: a minél korlátlanabb érvényesülés felé. „Az a nemzet, melyet a fejlődés döntő pillanata aránylag kedvező helyzetben ér, iparkodni fog saját érvényesülésének köreit az államhatárokig kiterjeszteni, viszont kedvezőtlen politikai helyzetben levő népek a nemzeti érzés és kulturális nacionalizmus fokozatainak megrekedve mégsem fognak megnyugodni, hanem több, kevesebb energiával keresni fogják az érzelmeiktől követelt továbbfejlődést az államnemzet felé. A század harmincas és negyvenes éveiben a magyarság az előbbi kedvező helyzetben volt, a többi hazai nép az utóbbiban,

amiből logikusan csak összeütközés, egymás elleni küzdelem származhatott.”¹

Szekfű felfogása voltaképpen az örök nemzetiségi harc igenlése volna, holott az ezt elősegítő vagy gátló körülményeknek fontosságát nem lehet tagadni. E tények magának Szekfűnek Magyar Történetéből is megvilágosodnak. Látjuk (M. T. VII. 208. o.), hogy ahol nemzetiségi szigetek magyar néptengerbe vegyültek s ahol a gazdasági feltételek megfelelők, ott a leghevesebb nemzetiségi propaganda ellenére is megindult a magyarosodás már a reformkorszakban (Szarvas, Nyiregyháza), Apponyi Györggyel kapcsolatban ezt írja Szekfű: „Az új fiatal kancellár is, gróf Apponyi is az illirek pártjára állott. Ez a sajátos jelenség is mutatja, mily kevésbé ismerték ki magukat művelt magyarok is a nemzetiségi kérdésben. Apponyi gondolata az volt, hogy mivel a magyarpárti horvát kismemesség a turopoljei grófnak, Josipovich Antal Dánielnek vezetése alatt a magyar nemzeti reformpártnál keresett védelmet, a kormány feladata az illirpártot pártfogásába venni s a magyarón horvátok megtörésével indirekte a pozsonyi reformpártot is meggyöngíteni. Azaz Apponyi a magyar belpolitikai siker kedvéért feláldozta a nemzetiségi területeken a magyarság egy előretolt támaszát: politikailag rövidlátó, nemzetileg szinte herosztratoszi cselekedet volt ez, mely sajnos az idők folyamán nem maradt egyedül.” (M. T. VII. 204. o.) Ez a Szekfű-idézet Jászi elméletét támasztja alá: 1. ahol a fejlődés gátolva van, ott megszületik a nemzetiségi kérdés; 2. a nemzetiségi kérdés a demokrácia archimedesi pontja s hogy ez a mi államéletünk központi problémája. Az az Apponyi-féle herosztratoszi gesztus, mely ütőkártyának használta s a reformok elgáncsolására igyekezett felhasználni a nemzetiségi kérdést, sokszor megismétlődött még a magyar politikában. Vagyis: nemcsak a kérdés eredendő természete hozta magával, hogy a nemzetiségi kérdés megszületett, tudatossá fejlődött s az érzelmi fokozatból a hatalmi szférába igyekezett jutni, hanem a reális körülmények is. És ha Szekfű a XIX. századbeli nacionalizmus természetéből magyarázva a kérdést joggal kijelentheti, hogy „ebből nem következik, hogy a bécsi kormány szerepét bármiként is igazolhatónak tarthatná a valamelyes objektivitásra törekvő történetírás“, mi is jogosan feltételezhetjük, hogy: ha a bécsi kormány ronthatta a helyzetet, a kellő időben és mértékben érvényesülő demokrácia (Széchenyi és Eötvös szellemében) javíthatta volna az állapotokat.

Az abszolutizmus és dualizmus sem szolgálja a szociális fejlődés ügyét

Mi sem természetesebb, mint hogy az abszolutizmus sem ezt, sem a többi elintézetlen kérdést nem oldotta meg. Nem lehetett szó egy egészséges középosztály fejlődéséről; a bürokráciában spiclirendszer lett urrá; az ingyen munkaerő elvesztése után a földbirtokosok nem igyekeztek a föld intenzívebb művelésére, az államadósság nőtt, a pátensek kibocsátása nyugtalanította a protestáns felekezeteket, a viszonyok minden téren romlottak, mindaddig, míg Solferino bizonyossá nem tette az abszolutizmus tarthatatlan voltát.

A dualizmus létrehozása után maga a dualizmus vagyis a közjogi

¹ Jászi: A nemzetiségi államok kialakulása és a nemzeti kérdés c. 1912-ben megjelent könyvében már rávilágít a nemzetiségi viszályok történeti okaira s míg azokat egyrészt a demokrácia hiányában látja, másrészt az idézett Szekfű-elméletet megelőzően ismeri fel a kérdés alaptermészetét: — amely népek nem tudnak nemzetté lenni s fejlődésük is gátolva van, azokra nézve szükségképpen előáll a nemzetiségi kérdés.

helyzet lett a politikai élet tengelye. A közjogi kérdés magyarázata szerint alakultak és buktak a pártok és maradtak elintézetlenül az életbevágó kérdések.²

Tisza Kálmán hivatalokkal menti meg a leromlott nemességet, a közép és nagybirtokosok a kapitalizmus hasznothajtó vállalataiban — legalább névleg — kezdenek résztvenni, de a földművelés korszerű javításával nem törődnek s annál kevésbé a földművesek helyzetével. Tisza Kálmán 1874-ben szűkíti a választójogot s a kiváltságos uralkodó réteg — Szekfű 400 birtokosra korlátozza ezek számát — nem akar tudni ama szociális olajcseppekről, melyek enyhítenék a jobbágyság helyzetét. „A volt jobbágyság és utódai helyzetét ebben a korban egyrészt az uralkodó szabadelvűség, másrészt a most megismert középnyemes, helyesebben gentry gondolkodás határozta meg“ — mondja Szekfű (M. T. VII. 358. o.), de az egész európai szabadelvűséget talán mégsem lehet egyformán elmarasztalni azzal a váddal, hogy az erők szabad játéka kedvéért a jobbágyot felszabadította a házi szolgaságból, de ugyanazon gesztussal kilökte a házból, hogy keresse meg a maga kenyerét... Hiszen éppen Szekfű adataiból látjuk, hogy nálunk, ahol mód kínálkozott rá, ott sem próbáltak a nincstelen parasztokon segíteni. „A tönkrement Eszterházy hercegi birtoktestnek bérbeadása 1861-ben nemcsak kisbérletek, de középbérletek létesítésére is nagy alkalmakat nyújtott: harminc uradalmanak ezer holdjain szinte ezer középnyemes farmot lehetett volna létesíteni, de ehelyett néhány főbérlőnek adták át, akik a földet még inkább tönkretették. Ugyanígy járt el azóta minden nagybirtokos, világiak és egyháziak s a század vége felé mind több a panasz, hogy az egyházi javadalmasok ahelyett, hogy bizonytalan kisbérletekkel bajlódnának, többnyire zsidó nagybérlőknek adták át nagybirtokaikat. A jobbágyfelszabadítás az aloldiumot minden erkölcsi tehertől megszabadítva engedte át az eddigi urnak s ez liberális gondolkodással, de egyúttal a vagyonnak természetétől fogva érthető önzésével is magára hagyta a jobbágyot, aki immár kívül esett birtokán és idegenné vált számára.“ (I. m. 360. o.)

S ha így — a konzervatív történetíró tanúsága szerint is — az ország dolgozó többsége idegenné lett azok számára, akikre a kormányzás munkája volt bízva, nagyon természetes, hogy kellett jönni az agrárszocializmusnak, a Földművesek Országos Szövetkezetének, a Szociáldemokrata Pártnak, hiszen a választójog, a földkérdés megoldatlan volt, a nemzetiségi kérdés demokrácia hiányában felújult, jogkiterjesztésekről szó sem lehetett. Akik változást akartak, azokat a hivatalos politika egyszerűen a haza ellenségeinek nyilvánította a szocialista párttól kezdve a radikális pártokig át egészen a Huszadik Századig.

² Az abszolutizmus és dualizmus egyaránt Kossuth koncepcióját igazolta. Deák a jelent adta fel, Tisza Kálmán a jövőt kompromittálta — írja Kossuth Herman Ottónak 1875-ben. A dualisztikus Ausztriát álcázott egységes Ausztriának tartja, mert nem lehet szó Magyarországon önállóságáról vagy jogállami voltáról ott, ahol az osztrák-magyar delegáció együtt tárgyal s ahol a hadügyi költségvetést is együtt készítik. (A) száműzött Kossuth egész életét és munkáját végigkíséri az a gondolat, hogy „az a kérelmetlen támadás, mely a rend s jogállam eszme hamis cégére alatt, a miniszteri mindenhatóságra törekvés által Magyarországon megbecsülhetetlen önkormányzati intézményei ellen folytattatik, végelemzésben az 1867-ben megvalósított életcél logikájára vezethető vissza, mert minél szabadabb kéz adatik lefelé a magyar minisztériumnak, annál szabadabban függhet a birodalom egységesítésének mindent háttérbe szorító tekintetétől felfelé.“ (Kossuth Válogatott Munkái. Bp., Lampel, 1902, 367. o.)

Szekifű nem huny szemet a teljes társadalmi szervezetlenség előtt, — sokkal élesebben lát, minthogy szemet hunyhasson — s mégis igazolja Tiszát, bár azt is megállapítja róla, hogy nem oldotta meg a nemzet megszervezésének kérdését, nem oldotta meg a nemzetiségi kérdést, a választójogot s megoldatlanul hagyta a földreformot is... Ennek a sok és kiáltó megoldatlanságnak természetes reakciója volt az a szellemi munka és irányítás, melyet a Huszadik Század vállalt magára.

A Huszadik Század kezdőmunkája: a demokrácia és nemzetiségi kérdés összefüggésének tisztázása. A nemzetfejlődés elmélete

Hogy a kérdéseket gyakorlati megoldás felé lehessen vinni, első-sorban elméleti tisztázásokra volt szükség. Es olyan atmoszférára, mely az ilyen munkát lehetővé teszi. Liberális és konzervatív tudósok egyformán érezték a tudományos alapvetés szükségét és a szociológiai megismerés komoly vágya bírta őket összefogásra. Ha figyelmesen átolvassuk a H. Sz. kezdő évfolyamait és lépésről-lépésre kísérik azt a nagy alapvetést, melyet *Pulszky* Ágoston, *Pikler* Gyula, *Gratz* Gusztáv, *Concha* Győző, *Vámbéry* Ármin, *Vámbéry* Ruzstem és társaik elvégezznek, még semmiképp sem fedezhetjük fel a magyar radikális mozgalom harcos tényezőit. Nem álltak a *graue Theorie* alapján, de buzgón figyelték más országok szociális fejlődését, tanultak a jelen és múlt történetéből és olyan elméleti meghatározásokra igyekeztek jutni, melyekre építeni lehessen. Mindegyik alapvető szeme előtt lebegett a praktikus cél, nem tudjuk, de ha így volt, akkor sem volt kevésbé tudományos a végzett munka. Az orvosi elméletnek is célja, hogy miután felismerte a betegséget, gyógyítsa a beteg embereket, a szociológiának is közvetett célja a bajok felismerése után gyógyítani a beteg társadalmat.

A H. Sz. és a *Társadalomtudomány Társaság* megalapítói úttörő emberek. Terepíteni akartak egy félszázad meddősege után. Nemcsak a kezdetre, de a kétévtizedes munkára is jellemző *Pulszky* Ágost vitaelőadása (*Demokrácia és nemzetiség* 1901). Ez az értékes előadás jelezte, mit mulasztott el eddig a kérdés felismerésében Magyarország, mik a jövő tennivalói, megállapította a nemzetalakulás törvényszerűségét és a hozzáfűződő viták tisztas hangja fényes bizonytsága annak, hogy ezek az úttörő, igazságkereső emberek még tudták respektálni a más nézetet vallókat is. *Pulszky* a demokráciát, mint *kozmányformát* és mint *egyenlőségre való törekvést* vizsgálja; az utóbbit törvényszerűbbnek tartja, mert: — „mihelyt csökken a nép nagy száma előtt az isteni kinyilatkoztatás kétségbevonhatatlansága vagy megnyílik a hadierő titka, mihelyt kétely támad az öröklött vagyon felsőbbsege iránt vagy a földbirtok kizárólagosságába vetett hit megingott, mindenütt demokratikus áramlatok indulnak meg.“

A lepergett évtizedek és századforduló tanúságai megmagyarázzák, miért tartotta *Pulszky* fontosnak éppen a demokrácia és nemzetiség viszonyát megvilágítani: — „nemzeti alakulás vágyával együtt járnak ezek az áramlatok, lökést adnak a nemzetiségi eszmének; a demokratikus érzés kelti fel a népekben az önbizalmat, hogy a maguk ügyeit intézhetik, hogy nemzetté alakulhatnak.“ — Ehhez *Pulszky* még azt a jellemző észrevételt fűzi, hogy a kétféle eszmény fejlődése párhuzamos — a nemzet alakulásáig, de a nemzetalakulás után csökken a demokratikus áramlat.³

³ Ez a klasszikus megállapítás determinálja *Jászit*, aki úgy gondolja, hogy a nemzet megalakulása után is ható demokratikus erők nagyobb szociális egységeik alakulására vezetnek és ellenfelét *Réz Mihályt*, aki azt

P. Á. felveti a kérdést: mi kedvez a demokratikus alakulásnak? Ugy találja, hogy pl. Kanadában és Ausztráliában a *hagyomány nélküliség*: — „A demokrácia alapelve az emberi egyenlőség, az, hogy minden törvényhozó intézkedésben a *lehető legnagyobb tömeg javát kell keresni* és minden törvényhozási intézkedésben a tömeg érzületére kell támaszkodni.“ S ezzel párhuzamosan: „A nemzetiségi elv tulajdonképpen minden valamely nemzetben rejlő erő teljes érvényesülésének elve, eszménye pedig az, hogy az állam azokból alakuljon meg, akik közös műveltség, közös tradíciók, az összetartozásról való meggyőződés következtében képesek arra, hogy sorsukról saját nemzeti geniuszuk szerint ítéljenek.“ „Az ily társadalmakban egyéb régi hagyományok nincsenek, mint, amelyeket lakosaik az anyaországból magukkal hoztak, ezek pedig szükségképpen demokratikus jellegűek, mert hiszen nem az arisztokrata társadalmi osztályokból szokott a kivándorlók tömege kikerülni, hanem éppen az elnyomott osztályokból, amely elnyomott osztályok s amely elnyomott társadalmak annyiban, amennyiben elnyomottaknak érzik magukat, mindég szükségképpen demokratikus jellegűek, mert az elnyomás kényszerűleg mindig azt a törekvést idézi elő, hogy minél szélesebb tömegekre apelláljanak, hogy minél nagyobb társadalmi erőket vegyenek igénybe.“

Ime: Pulszky az *általános törvényt keresve* eljut a gyakorlati államalakítás, a *fejlődés problémájára* s mikor megállapítja, hogy az emberiség öntudatra jutásának arányában mindig valószínűbb is, lehetőbb is, szükségsebb is a demokratikus szervezet, mégsem gondolja a demokratikus kormányformáról, hogy az az egyedül lehetséges forma. Látja, hogy ritka kivételt képeznek a történetben ama boldog társadalmak, melyek egyenes vonalban tudnak erre fejlődni. „Félek, hogy hazánk nem tartozik az ily kedvező fekvésű, kedvező helyzetű társadalmak és államok közé.“ De azért: hisz a fejlődésben; „A többi európai nemzeteknél, amelyek kedvező helyzetben vannak, a kérdés e tekintetben az, s a jövő prognózisa valóban azon alapul, hogy át tudnak-e nemzeti államból valóban széleskörű gazdasági államokká fejlődni: igen-e vagy nem?“

Hogy ez a fejlődés messze van, arról a hozzászólások tanuskodnak, Concha nem lát szerves összefüggést a demokrácia és nemzetalakulás között. Szerinte a „nemzeti“ a *szép*, az *erkölcs*, a *jog* különös formái s ezeket a szocializmus nem tudja megmenteni: a szocializmus necsak a fejlődésre, de az együttlétre is nézzen. Hiszi, hogy a demokrácia lesz a jövő emberiség kormányformája, de ez a kereszténységből, a humanizmusból következik és nem a naturalizmusból. — *Pikler* nézete szerint sohasem faji vagy származási okokból alkotnak a társadalmak közösségeket, hanem célszerűségi okokból. *Pikler* is, mint *Pulszky* a fejlődés a'apjára áll és nem tudja megérteni, honnan gondolja Concha, hogy az a legmagasabbrendű fejlődés, melyben ő él. Concha azon el'envetésére, hogy a tudománynak nem szabad jósolni, *Pikler* azt fe'eli, hogy Bismarck, a reformátorok előre látták, hová fejlődik a világ? „Igenis — mondja *Pikler* — feladata a tudománynak jósolni és csak ez az értéke minden tudománynak, hogy előre tudja, mi fog következni, ebben az esetben: vajjon bekövetkezik-e a nemzeti határok elmosódása vagy nem?“

Pulszky fejlődési alapra épített nemzetelméletével Concha és *Pikler*

vallja, hogy a nemzeti érvényesülés végcélja az imperializmus. Ma már az elvi harcokon túl könnyű belátni, hogy mindkét felfogásban és főleg *Pulszky* megállapításában sok az igazság. A fejlődés fatális lassúságát tényleg az okozza, hogy a nemzeté lett nemzetiség, ha célhoz jutott, **megtartani** akarja az eredményt és konzervatív lesz.

nézetei élesen szemben állnak. De csak a nézeteik. És amikor Pikiert (1901) támadják újszerű államelméletéért, Pulszkyn kívül Concha Győző és Schneller István kelnek védelmére a *tanszabadság* nevében. „A társadalmi tudomány — így nyilatkozik Schneller — nem azért van, hogy a létező állapotokat glorifikálja, hanem azért, hogy azt megértse... Az igaz tudóst a pusztában kiáltó szónak sorsa nem zavarja, hisz nem önmagát hirdeti, hanem az igazságot... Gyáva és sajátos hivatását félreértő ifjúság az, amely az ő sajátos tudatától eltérő nézettől fél.” S mikor a váradi reakció (1903-ban) Somló Bódogot támadja fejlődéselméletéért, nemcsak a Társadalomtudományi Társaság, de az akkori kultuszminiszter (Wlassics) is megvédi Somlót a tanszabadság nevében. Ha a reakció meg is nyilvánul s ha a szociológiát s szociális mozgalmat konzervatív egyének és körök gyanakodva is nézik, a tanszabadságnak mégis van becsülete a század elején. Író és tanító emberek mintha félszázados mulasztást akarnának öntudatos munkával pótolni.

Az iskola elméleti és gyakorlati kérdései

Magával az iskolával s az iskolareform ügyével — elmélettől a gyakorlatig — súlyos értékű cikkek foglalkoznak. Imre Sándor (1902): *Gyökeres középiskolai reform* címen teljes tanszabadságot követel, az egyetem tanulmányi rendjét is mindenre szabaddá tenné, nem azt kérdezve hol tanult, hanem hogy mit tud. Mérai Horváth Károly: *Kezdődik az emberbűvítés* címen szenvedélyes hangon ír a középiskola középkori intézménye ellen. „A középiskola — írja M. H. K. 1904-ben — középkori dolog. A középkor sötétsége nélkül egészen más iskolák lennének... Bűnös dolog a gyermeket életképtelenné tenni annak a világnak számára, amelyben élni fog, azáltal, hogy 2000 esztendő szűzjárásba beledrillezik.” Imre Sándor (1910) annak a régi kívánságnak megvalósulását vetíti, hogy a köznevelés ügyét önálló köznevelődési minisztérium végezze, amit felekezeti ügyek intézése nem foglal el és pártpolitikai fordulat el nem sodor. A nevelést Imre a nemzet érdekében lévő szociális tevékenységnek tartja, melyben a haladásnak kell érvényesülnie s nemzeti önismerethez vezet és nem nemzeti elzárkózáshoz... Benedek Marcell 1918-ban gyakorlati következtetéseket von le ezekből a lényegét tisztázó emlétekből, amikor a tanügy sokszoros megbeszélése után magának a tanárságnak a szervezésével foglalkozik. Jól tudja, hogy a szervezkedés nehezen megy, mert a szervezkedés szociálista ízű. „Enni világnézeti különbség nélkül mindenki akar, de azok, akik gyermekkoruk óta megszokták, hogy *cucilistának* ejtik ki a szocialista szót, idegenkedni kezdenek a szervezkedés szónak hallatára. Öntudat alatti okok ezek, de féltelmetssek... Egyszer meg kell kezdődni az erkölcsi gyámkodás ellen vívott szervezett küzdelemnek, de ehhez az első kísérletek sikere szükséges. Ez pedig semmi külső körülménytől nem függ annyira, mint magától a tanári pszichétől, ettől a sajátos valamitől, amit most megpróbáltam néhány fontos oldaláról ismertetni.”

A szociológia külföldön és nálunk

Nem ok nélkül történt, hogy kulturális elmélet és kulturális mozgalom egyaránt küzdött a szellemi és nemzeti elzárkózás ellen. A szociológia és a szociális mozgalom külföldi fellendülése és itthoni elmaradottsága egyaránt uttörésre intettek s az elavult nézetek revíziójára. Az ellentétek egymással szembeállítva kiáltóbbak s a *Huszádik Század* 1902. évf. közli, a *The American Journal of Sociology* nyomán mennyire elter-

jedt kint az a tudomány, amiről itthon nem akarnak hivatalosan tudni: „A budapesti egyetem jogi kara a közelmúltban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szociológia nem alkalmas arra, hogy magántanári habilitáció tárgyául szolgáljon s ehhez képest elvből meg is tagadta a szociológiából való habilitálást... holott a szociológiából és rokontudományokból a múlt évben az Egy. Áll. 136 főiskolájának 170 tanára összesen 407 kurzust tartott több, mint kétszázezer órában.“

A külföldi viszonyokról tájékoztat az a beható ismertetés is, melyben *Szabó Ervin* a belga munkáskönyvtárak öntudatos, tervszerű munkáját bemutatja.

A liberalizmus ellenmondásai. Történelmi materializmus. A társadalmi fejlődés elmélete

A század elején már mutatkoznak a liberalizmus ellenmondásai és *Jászi Oszkár* (1903) *Eugenio Rignano* könyve alapján világítja meg a szocializmus és liberalizmus viszonyát, a szabadverseny előre vivő vagy lekötő hatásait. Nagyon jellemző ez a kísérlet (már a könyv címe is mutatja: *Di socialismo in accordo colla dottrina liberale*) nemcsak az íróra, de korára is. Az író az „időhöz kötött vagyongyűjtési engedéllyel“ szeretné a szabadversenyt is fenntartani s a beavatkozást enyhíteni, úgy gondolva, hogy mikor a gyűjtés a maximumhoz ér, az állam örökösödnek az összegyűjtött vagyonokban s a köztulajdonban lévő eszközök mind nagyobb tömegét teremtené meg... E kor szociológusai már érzik a fejlődés igazi tendenciáját, de még nem érzik, hogy a liberális közgazdasági iskola ezt a fejlődésmenetet nem segíti elő, mert ez a szabadversenynek csak a kapitalista világrendszerre gyakorolt előnyeit veti a mérlegre.

A szociológia és szocializmus szempontjából két munka volt meghatározó és közvetlenül érezhető hatással az új szellem fejlődésére. Az egyik *Jászi* könyve a történelmi materializmusról, a másik: *Somló Bódog* társadalomfejlődés elmélete.

A történelmi materializmus fogalma szokatlan és félelmetes volt a magyar szellemi életben s ez magyarázza meg, hogy a hivatalos körök veszedelmet próbálnak abból kiérezni és kiérettetni. Pedig *Jászi* munkája higgadt és a szó jobb értelmében akadémikus munka. A vita, melyet provokál, inkább a szociológia *homousion-homoiouision* harcának tűnik fel egy pillanatra, mintsem az író harcos tendenciájának. A könyv a Hegel-féle spirituális állásponttal szemben, mely az egész történetben egy transcendentális eszme megnyilatkozását látja, leszögezi Marx vizsgálódását, mely szerint a társadalmi s jogviszonyok s államformák sem önmagukból, sem az emberi szellem általános fejlődéséből nem érthetők, hanem: „ellenkezően az anyagi életviszonyokban gyökereznek, melyeknek összességét Hegel a XVIII. század angoljai és franciaí mintájára polgári társadalom név alatt foglal össze, hogy így a polgári társadalom anatómiája a nemzetgazdaságban keresendő.“

Jászi, mint *Bernstein*, nagy felvértezettséggel bizonyítja az ideológiai faktorok munkában lételet, amit Marx sem tagad. Itt tulajdonképpen az *elsőleges* szerep megállapításáról van szó. *Jászi* mértéke ez: „A történelmi materializmus nagy érdeme, hogy felismerte és nyomatékosan hangsúlyozta a gazdasági erők alapjelentőségét, de tévedett, midőn az eszmei erők önállóságát és jelentőségét félreismerte. Az ideológiai faktorok állandóan munkában voltak és intenzitásuk emelkedni fog az életfenntartástól fel nem emésztett idegerő szaporodásával. Ez a helyesebb felfogás különben utat tör magának a történelmi materializmusban is.“

Marx jól ismerte fel a gazdasági erők jelentőségét s ezzel, igaz, kétségbevonta az eszmei erők önállóságát, de ezek szerepét nem tagadta. Ma már tudjuk, hogy a liberalizmusnak ez az igyekezete, mely az eszmei erők önállóságát hangsúlyozza ki, a tökéletes világrend malmára hajtotta a vizet; ez a világrend ugyanis ideológiai megalapozással igyekszik materialista bázisait megerősíteni. Hiba lehet mindkét egyoldalúság, de a valóságtól, a fejlődés igazi menetétől mindenesetre az ideológiai egyoldalúság esik messzebb. (Jézus gondolatmenetére pl. el lehet mondani, hogy ideális világ, de azt nem lehet tagadni, hogy az akkori gazdaságirend reakciójaképpen, tehát végeredményben az akkori társadalom gazdasági alapjából nőtt ki. S ami eszméinek társadalmilag építő hatását ineti, az csak olyan mértékben észlelhető, amily mértékben a gazdaságtechnikai bázis kialakul a továbbfejlődésre.)

Sokkal közvetlenebb hatása volt Somló Bódog: *A társadalomfejlődés elméletéről és némely gyakorlati alkalmazásáról* tartott vitafőadásának és ilyen értelmű egyetemi előadásának. Merész gondolatmenetének csak jellemzőbb részeit idézzük: — „Más tudományok műveit századokon át alapozták meg, a társadalomtudomány nagyjai maguk alkottak koncepciókat... Plántontól máig a társadalomtudomány az aberrációk története. Spencer és Marx a modern társadalomtudomány két legkimagaslóbb alakja, ők annak kutatását tették feladatukká, aminek a természet törvényei szerint be kell következnie. Alaptétel: a társadalom folytonos fejlődés ténye... Spencer és a történelmi materializmus hívei abba az alapvető hibába estek, hogy egy végső eszmény lehetőségéből indulnak ki, ami a fejlődés elvével ellenkezik... *Lex in perpetuum valitura* nincs...“ Ebből következik a gyakorlati intézmények kritikája: Fenntartunk oly intézményeket, melyek a megváltoztatás, a fejlődés útjában vannak: „A büntető törvénykönyvek a fennálló jogrendet olyan barbár védelemben részesítik, mintha ma is még a stagnáló társadalomról szóló koncepció uralma alatt állnánk.“ Példaként említi, hogy a btk. 172. paragrafusa két évi államfogházatot és 1000 frt büntetést ró ki arra, aki hitfelekezetest, nemzetiséget gyűlöletre izgat vagy a tulajdon és házasságjog intézménye ellen, holott: „Minden komoly változtatási szándéknak nélkülözhetetlen fegyvere az izgatás“ s a házasság és tulajdon sem lehetnek kivételek az általános fejlődés törvénye alól. Az osztály ellen való izgatás tilalma pedig — Marx világhírű szociológiai felfedezése óta — nem jelenthet mást, mint az uralkodó osztály védelmét. Somló hivatkozik *Piklerre*, a szociális evolúció tanainak és alkalmazásának eme legnagyobb klasszikusára, aki nem tartja megengedhetőnek, hogy alapítványok bizonyos célra örökre leköttessenek. A történettanítás „borzadalmasságáról“ s az egész iskolaügyről lesújtó kritikát mond. A történettanításban genetikusan kíván: a történelmi korszakokat, mint a fejletlenről a fejlettebbre való szükségképpeni átmenetet kellene feltüntetni. „Csaknem minden irodalomtörténész hivatásos reakcionárius, ki a régi lomnak dicsőségét zengi.“ „Az iskola a szomorúságnak kiapadhatatlan forrása.“ „A szociális evolúció tanai iránt az iskola érzéketlen, a kor pluszájának létezéséről nem az iskolában szerziünk tudomást.“ Hangsúlyozza még, hogy az oktatás többnyire papok kezén van, kik minden új igazság fényét több ezer éves prizmán keresztül engedik tanítványaik szemébe jutni, hogy az egész állami szervezet elavult eszmék terjesztésére van berendezve s hogy e korban tulajdonképpen a holtak uralkodnak. „Minden eddigi történetbölcsélet azon bukott meg, hogy többé-kevésbé statikusan fogta fel a társadalmat, nem dinamikusan. Már pedig a társadalmat, mely a természetnek legrohamosabban fejlődő része, kizárólag csakis fejlődéstanilag le-

het helyesen felfogni. Az élet csakhamar rácsúfol az olyan szintézisre, amely nem veszi fel a fejlődés tényét is."

Íme a *Pulszky* Ágoston alapvető és programszerű megállapítása a demokratikus fejlődés szükségszerű bekövetkezéséről már teremni kezdi gyümölcseit. Ez az előadás, melynek merész következtetéseit a hozzászólók (*Vámbéry* Rusztem, *Farkas* Geiza, *Bodnár* Zsigmond) akár igenlő, akár tagadó állásfoglalásukkal még jobban kiélezzik, már a gyakorlati élet felé mutat. Az ilyen tanítás a legszigorubb tudományos alapvetésben is jelzi, hogy a szociológia nem lehet l'art pour l'art elmélet, hogy annak célja: a fejlődés jegyében átalakítani az életet. Elméleti tisztázások, konzervatív tapogatózások mind csak erre az átalakításra kell, hogy vezessenek.

Ez az álláspont az irodalmi és kulturális határkérdésekben is megnyilatkozik: *Jászi* 1902-ben etikai igazolását adja *Zola Termékenységé* alapján a *szociológiai regénynek*; *Kemény* Ferenc *Világakadémiát* javasol, mely az egyes országokban félreismert írókat érvényesülésre segíti; 1903-ban *Jászi* Oszkár *Eötvösről* ad kiváló szociális portrét, *Szabó* Dezső pedig kitűnő elmeéllel állítja párhuzamba *Eötvöst* *Petőfivel*.

(Befejezés a következő számban)

CSENDES, NYUGODALMAS, FALUSI ÉJSZAKA

Irta: MORVAY GYULA

— No, megyünk?

— Mehetünk.

Az uton nem lehetett menni: sártengerben állt minden hant. A házak előtti járdák sarát a nehéz csizmák mélyen felszaggatták. Mindenhol csak a házak falához szorultak, de onnét le-lecsúsztak. Mindjárt a harmadik ház előtt vermekre léptek. Egymás mellett öt-hat földrakás állt, ezek alatt voltak a vermek. Tavaszkor jártak errefelé a veremások, hosszú lapátjaikkal, kotróásóikkal kiásták a vermet, falát zsuppal kibélelték, kampós faszegekkel a falhoz erősítették a zsuppot és ebbe a kibélelt verembe öntögették az emberek a búzát és a rozst meg az árpát. Ilyen parasztember: egész esztendőben retteg gabonájáért, nyáron szárazon megéri a jószág, kicsépeleli, utána a száraz magot letölti a föld alá, a verembe, ahol megpecced, kicsirkázik, megpenészedik. De kell a verem, nehogy a padlásról a legény ellopja a búzát. Mikor a vermet teletöltögették, nyilására egy köteg szalmát tettek, erre egy rossz kocsikereket és az egészét behányták földdel. A veremben, a föld alatt volt a száraz termés, onnét nem lophatta el a legény, nem adhatta el a kereskedőnek, nem kapott pénzt, nem vehetett kendőt szeretőjének. Gabona helyett kukoricát lopott, mert sok ember nem tudott irni, csak krétával keresztet rajzolt a padlás szelemengerendájára: ahány csomó kukorica, annyi kereszt. A legény letörült 20-30 keresztet: ennyit lopott el. A gazda nem vette észre, hogy hány kereszt hiányzik: volt ott néha hat ezer is. A vermek dombjain csuszkált most *Szécsi Márton* és *Timár Pál*, amint *Vida József*hez, a falu irnokához mentek, hogy kérvényt iratnak. *Vida* a 245 házsza alatt lakott. Erős, piros ember volt. Jómódú volt ebben a szegény fészekben. A falu irnoka volt. A fronton valamilyen megbízást kapott, hogy ezt, azt írja fel cédulára az őrmester helyett. *Vida* felírta, innét kezdve azt hitte, hogy ő tud irni. Hazavitte irástudományát, elhíresztelte, hogy irni-olvas-

ni tudó ember, aki valamit akar iratni, csak jöjjön hozzá: megírja. Először tojásért, szalonnáért irt, később pénzért, majd még később ő szabta meg, hogy mennyiért írja meg ezt és ezt a kérvényt.

— Háromszáz korona — mondta egyszer Kocsi Gábornak, a parasztnábobnak. — Azért háromszáz korona, mert ezt a dolgot nehéz megírni és ezt csak én tudom megírni. Meg maga megfizetheti.

— Akkor inkább elmegyek a jegyzőhöz — mondta Kocsi Gábor, — az olcsóbban megírja. Ennyit nem fizethetek.

— Mehet, megírathatja, de ha beadja magát az adóhivatalnak? De ha mindenkinek elmondja, hogy már a Kocsi Gábor leggazdagabb ember is kérvényt irat? És ha emiatt magának vesztesége lesz, mert a kérvényező embernek már senki sem hisz, annak már senki sem ad? És ha a jegyző nem is írja meg azt a kérvényt a maga szájaize szerint? És ha...

— Hát akkor ird meg!

— Miről lesz szó?

Vida József odament az asztalhoz, amelyen az iratok szerteszét heverték, de nem engedte, hogy felesége lesöpörje onnét, vagy hogy elrakja, sőt, inkább Vida szépen elrendezte az irásokat, hogy a kérvényíratók lássák, hogy ő milyen tudományos ember, milyen sok iratja van, milyen sokan leveleznek vele, micsoda nagy ügyeket intéz.

Odament az asztalhoz, elrendezgette az irásokat, kihuzta a kis fiókot, ceruzát, tollat vett elő, előkészítette. Ezalatt egy szót sem szőtt, hogy az idegen, a kérvényező mindent jól megnézhesen, hogy minden mozdulata fontos legyen. Csak ezután tette fel pápaszemét, pedig nem is kellett az, de hát így tudósabb embernek látszott. A szemüveg fölött aztán titokzatosan, halkán, odahajolva a kérvényezőhöz, megkérdezte:

— Lehet... miről is írjuk meg azt a kérvényt?... Mit akar... Mondja el, bátran, nekem megmondhatja az adósságokat... Megmondhatja, hogy kit akar feljelenteni... Vida József megírja... Tessék, lehet. Miről is írjuk meg azt a....

— Bankkölcsön-kérvényt szeretnék...

— Lehet kérem, lehet. Ez, ugyebár kérem, tekintve azt, hogy miután a bank, mint a pénzügyi műveletek lebonyolítója, ugyebár egy hivatalos intézet, tekintettel pedig arra, hogy miután Kocsi Gábornak kölcsönre van szüksége, ámbátor, ugyebár nem akarná, hogy ezt az ügyet mindenki tudja, jól mondom? no, ugye, erre való tekintettel, meg a körülményekre, kérem szépen, az ügyet el lehet intézni, azonban, minthogy ez kényes dolog, előleg kell nekem, mondjuk a kérvényre 300, bélyegilleték 50-60 korona, azt előre nem tudom, arról majd elszámolunk, mert, ugyebár több ezer korona kölcsön kell?

— Ugy 30-40 ezer.

— Mindjárt tudtam, csak Kocsi urra hagytam, mert maga az ur, maga parancsol, hiába kérem, az ur, a pokolban is ur, noshát, minthogy a dolog ennyire előrehaladt és tekintettel arra, hogy ezt csak én tudom megírni, $300+50-60+2.40+1.20+...$ ceruzájával az asztalon kopogott, kinézett az ablakon, szemüvegét homlokára tolta, orrát fújta, krentyogott, számított, magában dörmögött. Azalatt Kocsi Gábor, a falu legelső gazdája csak pipázott, várt, szédült, hogy ez az ember milyen sebesen tud számítani, ő meg milyen nehezen. A multkor is két szolga vasárnapi pénzt kért, kiadta nekik, de a betegsegélyzót is elküldte, a végén összekeverte, hogyha a következő vasárnap kérnek, mennyi is jár egynek-egynek.

„Eh, hagyjuk, majd a feleségem kiszámítja.“

— $2.40+1.20+70-80...$ mondjuk 650 korona előleg kell. Van annyi pénz magánál?

— Nincs.

— Az sem baj. Menjen haza, hozzon 650 koronát, azután megírom a kérvényt, amelyre 30-40 ezret kaphat. Megéri? Ugy-e, hogy megéri azt a 650 koronát. No, itt a kezem, nem disznóláb, megírom, csak hozza el az előleget, mert rettenetes sok dolgom lesz vele.

Kocsi Gábor hazament és elvitte a 650 korona előleget.

Ma este azonban Timár Pál és Szécsi Márton szegényparasztok mentek kérvényíratni. Eppen most vacsorázott meg Vida József és valamilyen ujságot olvasott. Kopognak a konyhaajtón. „Ahá, megint kérvényíratás. No, csak jöjjenek, ebben a faluban én vagyok az irástudó ember“. Mintha mellére csapott volna, hogy ő ki és micsoda ember! Mintha a mellbecsapás kongását hallotta volna lépése zuhanásában, amint az ajtóhoz ment. Falun élt Vida József, gazdag is volt: félt. Hátha kirabolják? Aki szegény, ahhoz nem néz be a tolvaj, de aki így megszédte magát, mint ez a községirnoka, akinek tehenei, lovai, földjei voltak, kinek az udvarán a fa egész kazallal volt, kinek arca a bortól pirosodott, kit majd a guta ütött meg gögösségében és butaságában, ahhoz benézhetnek, tehát nem szabad csak úgy mindjárt kinyitni az ajtót, mert kihívhatják és abban a percben fejbe is vágthatják, aztán mehet, hogy ki volt a tettes. Hát a nyomoruság, hát az emberek elvetemültsége, részegsége, rosszasága, éhessége a pénzre, a jó életre. Akkor már késő. Ezért jó ott tartani az ajtó mellett a kislejtszét, amelyet most is megmarkolt, csak mikor a kinti két ember mondta, hogy Timár meg Szécsi, akkor visszaengedte a kislejtszét a helyére, kinyitotta az ajtót és még hívta is be a két embert és mindjárt a másik szavánál hozzátette:

— Isten hozott benneteket... No, mit irjak meg? Irunk egy kérvényt?

Vidához már nem is lehetett csak úgy látogatába menni, mert első szava az volt: „no, irunk egy szerződést? No, irunk egy tervezetet?“ De hogy milyen tervezetet akart írni, azt maga sem tudta. Ha az illető belement, hogy „tervezetet“ készítsen számára, akkor a vége egyszerű kérvény lett, hogy eladhassa disznáját, amelyet pedig amugy sem engedélyeztek volna, mert a környező községekben sertésorbánc volt.

— Jó estét, — köszönt a két ember.

— Isten hozott benneteket... No, mit irjak meg? Irunk egy kérvényt?

Timár, Szécsi leültek, kalapjukat forgatták, körülnéztek, hogy nincs-e valaki a szobában.

Vida észrevette, hogy a szemük jár. Feltalálta magát, rögtön megnyugtatta a két embert:

— Ne is keressetek, nincs ott senki. Egész bátran beszélhettek. Kérvény? Mindegy. Szerződés? Vidának mindegy. Itt beszélhettek gyilkosságról, itt beszélhettek lopásról, mindenről írhatunk kérvényt...

— Nem arról van szó — mondta maga elé komoran Timár.

— Hallgasd meg, hogy mit mond Timár — mondta Szécsi Márton.

— Hallgatom, hallgatom.

— Arról van szó — kezdte Timár, hogy Szécsinek kérvényt kellene írni, de mondjuk nekem is kellene egy. Eljöttünk hozzád, mert mindenki azt mondja, hogy te jól meg tudod írni. Mi is tudunk írni, de ilyen iratokat nem írunk.

Vida arca felragyogott: „mindenki azt mondja“. Ez alatt az egész falut, de mit az egész falut: az egész világot kell érteni. Azon túl pedig semmi és senki nincs, tehát Vida József nélkülözhetetlen ember, mert egy világ embere csak hozzá megy, akiket azután ő becsap. Elszedi pénz-

züket. „Kell az előleg“, mondja és ennél tovább nem is jut. Pénzt kap. Egy részét elissza, másik részén földeket vesz, harmadik részén tehenet vesz, negyedik részét félreteszi a bankba, ötödik részét szétosztja a faluban. „Nem vagyok én olyan gazember, én kölcsönt is adok a szegényeknek. Mért ne adnék, adok biz én. Mennyi kell? Mondjuk 300 korona? Rendben van. Egy fél évre? Rendben van! Egy fél év múlva, mondjuk behozol 420 koronát? Rendben van? Látom, hogy beleegyezel, hát itt a pénz.“ Sebesen leolvasta a pénzt, az illető csak a három darab százkoronást látta, nem is gondolt a 120 koronára. Három darab száz! Évek óta nem látott ennyi pénzt, évtizedek óta nem volt a kezében egyszerre ennyi pénz.

— Lehet, lehet róla szó, hogy megírom a kérvényt — mondta Vida.

— Helyes, — folytatta Timár. — Két kérvény. Egyik Szécsinek.

— Igen — bólintott rá Szécsi.

— A másik meg nekem, Timár Pálnak. Mind a ketten földeket szeretnénk bérelni az uraság földjéből. Mondjuk 3-3 holdat. Igaz, Szécsi Márton? Te is annyit akarsz?

— Elég lesz annyi, azt be bírom dolgozni.

— No, erről van szó. Megírod? Gondolod, hogy lesz foganatja? Gondolod, hogy kapunk az uraság földjéből bérletet? Mert ha gondolod, hogy nem kapunk, akkor hiábavaló a kérvényezés, akkor nem iratjuk meg. Kár a tintaért.

Vida József az asztalhoz ment, eligazgatta az iratokat, kinézett az ablakon, majd kezét hátul összekulcsolta és fel-alá járkált a szobában. A gerendákra nézett, dörmögött, kezével gesztikulált, mintha magának beszélne valamit. Megint az iratokhoz ment, feltette szemüvegjét, a papírhalmaz között kezdett turkálni. A szemétsomóból magasra csapott fel a por, a szélső papírdarabok lehullottak. Timár felvett egyet, megnézte, semmi más nem volt ráírva, mint három szám: 654, 750, 876. Semmi több. A másik papíron két sor írás volt. Sántalábú óra ketyegője vagdalódzott a falon: jobbra-balra. Jobbra-balra. Az udvaron a kutya felvonított: talán sast látott vagy valahol valaki meghalt, mint azt ebben a faluban is gondolták. Az eső megeredt: a cseppek végiggurultak az ablaküvegen. A kertek alatt felhangzott egy ének, de csak néha-néha ért be egy-egy dallamfoszlány, mikor nem beszéltek vagy ha erősebb szél hozta a hangot:

Kék szivárvány, kék szivárvány, koszoruzza az eget.

Elrabolták, elrabolták, tőlem a szeretőmet.

De én azért nem átkozlak, csak az Isten verjen meg,

Könnyeidtől a zsebkendőd soha ne száradjon meg.

Egy darabig, mintha mindhárman a nótára figyeltek volna. Szécsi Márton szólalt meg elsőnek, hogyhát mi lesz, mit határozott Vida? Timár is megkérdezte, hogy mit gondol, lesz-e valami a dologból.

— Nehéz. Kitől akartok földbérletet?

— Az uraságtól.

— Más valaki kapott?

— Hát a Szikora? Nem tudod? Hát a Babos? Nem tudod?

— Igaz, igaz, nem is jutott eszembe, csapott homlokára az őrök. — Igaz, azok bérelt földön dolgoznak. Hm, hm, hm. Nehéz, nagyon nehéz. Mikor kellene az a kérvény? Persze most, mindjárt, ugy-e? Nem jó ilyen dolgot halogatni. Hm, hm, hm, dehát... Mit is akartam mondani... Ketten iratnátok egy kérvényt vagy pedig ketten iratnátok két kérvényt? Most irjam meg, vagy későbben? Most csak tanácsért jöttetek vagy mindjárt

meg is irjam?... Ugyebár, tekintettel arra, hogy miután ez a dolog két embert érint és tekintettel arra, hogy itt hat hold föld bérletéről van szó... hát előleget adhattok, mert ugyebár anélkül én nem mehetek a dologba. Nekem meg kell írnom azt a kérvényt, azt már látom, az már biztos, de, ugyebár én beleölöm az okmánybélyeget, meg a papírt, beleölöm a tintát, meg beleölöm az időmet, mert, már látom éjjel fogom megírni, mert ha én egyszer valamit elvállalok, akkor azt elvállaltam, nem igaz? No, hát éjjel pedig az ember nem dolgozik, mert éjjel minden lélek dicsérje az Urat, alszik, csak az ördögök vannak fent, kiktől mentse meg Urunk minket...

Szemét a gerendákra vetette, nagy keresztet vetett magára, meg is hajolt a sarokban álló ómáriom előtt. Az uccáról behallatszott az előbbi nóta második versszaka, de csak töredékesen:

Csak titokban, csak titokban...

De a titok, de a titok...

Megtudta az Édesanyád...

Kühajtatott a faluból, hogy el ne vehesselek...

Titok... titok... megtudta... Hajtogatta magában Vida József. „Ki fog derülni?” Nyugtalan lett, idegesen babrált a szemétsomón, a papirokból újra felcsapott a por. Ebben az esti szobában Timár és Szécsi Márton szegényparasztkok várták, hogy valamilyen világosság gyullad, kiderül nyomoruságuk titka, meghasad az ég és a világosságban este is meglátják jobb sorsukat.

— Éjjel már csak ne dolgozz velem.

— De ha én elvállaltam... — mondta Vida és nem is nézett fel a papírról, amelyen valamit számolt. — Az annyi mint... 5.40+6.20+9.30+4.50. Mondjuk: 80 korona előleg van maguknál a két kérvényre? Vagy irjam meg nyomatékossabban? Akkor 120 korona kell előlegnek a két kérvényre, ahogyan akarják, persze, tekintettel arra, hogy életbe vágó dologról van szó... Igen, igen, én a jobb megírást ajánlom.

— Harminchat koronánk van, kettőnknek, — mondta Timár. — Elég lesz?

— No, hát ha nincs több. De holnap elhozzák a többi előleget, mert addig a kérvény írása késik. Elhozzák?

— El.

— Akkor mondják el, hogy mit akarnak.

— Hat hold földet, bérletet, egy holdtól fizetünk 2 métermázsa gabonát, rendesen megadjuk a bért, hat évre fogadjuk meg, és trágyázzuk a földet. (Kecskeganajjal — gondolta magában Szécsi. De mégis megtrágyázom.)

Vida József lejegyezte a kívánságot, összecsapta papírjait, betette a kis fiókba, majd újra kivette.

— Ja, a számot majd el is felejtettem ráírni. Ennek a két kérvénynek a száma: 623 és 624. Ezen a számon mindig megtalálják nálam a kérvényt. Ha eljönnek, csak mondják: eljöttünk Vida sógor, hogy mi van a 623-as kérvénnyel? Erre én kihúdom a fiókot és megmondom, hogy hol van az irat, merre járt, most merre jár, ki mit mondott rá, mikorra intéződik el. Mert sok itt az irat. Meg az is lehet, hogy négy-öt év múlva jön rá véglegesen válasz, addigra én elfelejteném, hogy miről is irtunk kérvényt, hát azért csak úgy mondjátok: mutasd a 624-es iratot, az a mienk és én már tudom a többit...

— Jóéjszakát.

— Jóéjszakát.

A sötét uccán hazacuppogott a két ember. A kocsmá előtt mentek el:

sötét volt. Az eső monoton hullással szólt előtűk, mögöttük. A vermek tetején csuszkáltak, mintha részegen mentek volna haza. A házak sötétben néztek az éjszakába: homlokuk elborult, szájuk némán belekérdezett a határba, a világba, szerteszét, köröskörül ezen a tájékon. De csak hallgatás volt a felelet. Egymás mellett sorakoztak: megannyi koporsó, az egyik diszes, a másik egyszerű. Egyikben még senki sem feküdt, mert nem volt adóssága, a másikban feküdtek már, de újra felkeltek. Ez itt Kocsi Gábor háza, mellette van Kimó Jánosé. Emezt itt Veres Györgyé, Tóth Vaszilé. Sorban, egymás mellett. Ez itt a kövér suszteré: Gabró Vendelé. Még világosság van az elsőszobában.

— Még fent vannak — mondja Timár. — Mit csinálhatnak ilyen későn?

— Keresztelő vagy lakzi vagy veszekedés. Másért nem maradnak fent ilyen időben.

Timár felkapaszkodott az ablakra, benézett. A piros szoknya mögött be lehetett látni, mert a szoknya volt a függöny: egyik fele lefűtytyent, ott rés volt, azon látta Timár, hogy az elsőházban hat ember ül. Az asztalnál pedig a kövérhasú Gabró Vendel suszter ült és valamilyen papírból magyarázott.

— Gyűléseznek — mondta Timár.

— Csak nem?

— De, nézd meg.

Szécsi Márton felkapaszkodott, ő is látta, hogy hat ember ül a szobában, az asztalnál pedig Gabró magyaráz, kezével nagyokat lendít a levegőbe. Most felvesz egy papírt, olvassa. A második mondatnál megáll: magyaráz. Továbbolvas. A hat ember figyel. Kettőn cigarettáznak, egy éppen most sodorja a dohánypapírba a cigarettát. Akik kiszívták, csizmajukkal dörzsölik szét a földes talajon a csutkát. Néhányan hajukat hátrasimitják, orrukat piszkálják, a cigarettázók a földre köpnek, lábukat nyújtogatják, Gabró pedig olvas és magyaráz nekik. Timár nehezen hallja, hogy miről beszél, mert az ablak kettős, a hang csak szűrve érkezik füléhez.

— Az no, gyűlés — mondja még egyszer Timár. — Ez a gazember beszél nekik, ez a felkötni való. No, gyerünk haza...

— Mér felkötni való? Pajod van vele?

— Bajom.

— Micsoda?

— Régi. Hat évvel ezelőtt Jobbágy, meg én, meg Tóth Vaszil egy-egy hold földet béreltünk, fizettük is az árendát ennek a sustyernek, de az elköltötte a pénzt. Jó nagy bankkölcson't vett fel, aztán annak a kamatait, meg a tőkét törlesztette a mi pénzüinkből.

— Miért nem pöröltétek be?

— Pörölje be őt az istenménéköve: gazembert legjobb kikerülni. Fizettünk, fizettünk, a végén se árenda, se föld, se termés, se pénz nem volt. Négy esztendeig ingyen fizettünk neki, négy esztendeig ingyen dolgoztuk meg Veres György földjeit. Most is be akarja csapni az embereket ez a huncut sustyer. Inkább maradna a dratyva mellett, mert elég fuser, azt tanulná meg jobban.

— Gyerünk az ablak alól — mondta Szécsi Márton.

— Nem. Bemegyünk, hogy mi van itt. Én nem megyek, csak te menj és hallgasd meg, hogy miről beszélnek.

— Gyerünk kettőn. Majd én bejelentem, hogy mért jöttem, te csak leülsz. Előadom a dolgot, aztán jövünk. Ráérsz lefeküdni, nem? Mégcsak 9 óra.

— Jó, de én nem is akarok vele beszélni, mert rá se nézhetek.

— Csak gyere.

Bementek. A pitarnál zörgetni kellett, mert a nagy beszédben nehezen hallották meg, hogy vendégek jönnek. Szécsi Márton beköszönt:

— Jó estét. Csak azért jöttem, hogy megkérdezzem: kellene egy pár csizma, mennyiért varrna. Látom, hogy világos van, gondoltam: fent vannak. Timár koma csak úgy elkísért, mert az uccán találkoztunk, megyünk haza, késő van.

— Fenét van, üljetek csak le — mondta Gabró Vendel.

Mindjárt kiment, az asszonnal még két széket hozatott a szomszédból. Azalatt Timár és Szécsi a benti emberekkel kezét fogtak. Már jött is Gabró. Odaült az asztalhoz és onnét felelt Szécsi Mártonnak:

— 160 korona a csizma ára, ha akarod a csináltatást. Kopnyis rámával, selyem varrással. És ha akarod, hallgasd meg a gyűlésünket, jó?

— Nem nagyon érünk rá Timár komával, megyünk haza.

— No, csak üljetek le Timár komával együtt, mindjárt hozzák a székeket.

Gabró csak egyszer nézett Timárra: szeme idegesen szaladgált az asztalon, a falakon, az embereken, de mindig kikerülte Timárt, aki me-reven nézte ellenségét, mint a hiúz az áldozatot. A ház egyik sarkában hosszú rúdon csizmák voltak, mellettük sátorvászson, távolabb rossz cipők, bakancsok heverték. A háromlábú szék le volt takarva, a suszterszerszámok szerte-széjjel heverték. Bőrszagot lehetett érezni a szobában. Az asztal alatt talpszegek heverték, a falakon katonakorbeli képek voltak. Az egyikben a nő ráborul a férfi vállára, a másik képen a férfi borul a nő vállára. Egy másikon: félmeztelen nő ült egy széken, kilátszott fodros, csipkés nadrágja. Két kép Gabrót ábrázolta, mint tüzoltót. Egyiken alparancsnok volt, a másikon parancsnok volt a főparancsnokkal együtt. Gabró felesége és gyerekei a másik szobában aludtak.

— Ott hagytuk abba — kezdte Gabró, — hogy a mi programunk egészen más az eddigi politikai programoktól. Ma is járt itt egy ember, nem tudni, hogy ki volt, de ő sem mondta meg, hogy mit akar, hogyan képzeled, de mi tudjuk, ugy-e?

Gabró nadrágját megszorította, hogy le ne essen nagy hasáról, körülnézett, hogy hallgatói értik-e, hogy mit akar mondani? Értik-e őt, Gabrót, az új politikai pártvezért, itt helyben ebben a faluban?

— Mi úgy képzeljük, hogy le a zsidókkal, le velük. Agyon kell őket verni, pont. Ennyi az egész, semmi több. Le a szocialistákkal és kész. Le velük és slussz. Ez tiszta program, nem? Kinek nincs tartozása a büdös zsidóknál? Ki nem fizet huszas kamatot a büdös zsidóknak? Mindenki. Ki az, akit nem fognak kirabolni a szocialisták, akik nem dolgoznak, csak felszedik a munkanélküli segélyt? Mindenkit ki fognak rabolni a prolik. Ebből tanulhatunk, ezért alakítjuk meg az új pártot, amely a nemzetet fogja magában foglalni.

Tóth Vaszil is ott volt, hallgatta Gabrót, de nem nagyon figyelt rá. Inkább a sarok felé figyelt, ahol a csizmák voltak. Székével títőkban egyre közelebb ment a csizmák felé. Igen ám, de hogyan fogja az egy pár csizmát innét kilopni? Hogyan fogja elemelni, hogy meg ne lássák? Volt ideje gondolkozni. „Megzördítetek valamit, mintha valaki kint járna. Erre azt fogom mondani, hogy valaki minket kihallgat, le kell huzni a lámpát. Mindjárt oda is lépek a lámpához és lepróbálok. Ezután továbbra is közelebb megyek a csizmákhoz, felemelem és a sötétben kimegyek velük. Így lesz.“

— Ehhez a munkához azonban nem elég hat ember, ehhez sokkal

több ember kell — folytatta a nagyhasú suszter. Ehhez egy egész falu emberére van szükségünk. Új párt leszünk. Mindenünk új lesz. Egyenruháért is folyamodunk. Az is új lesz. Köszöntésünk is új lesz. Lehet, hogy fegyvert is kapunk, ezt majd megkérdezem a központtól.

Timár nyugtalan volt: menni akart. Néhányszor ránézett Szécsire, az vissza is intett neki, hogy már mehetnek, de csak vártak.

— Mindjárt ki is jelentem, hogy megalakultunk és be irom a nevet. Különben fejből is tudom, hogy kik vannak itt, akkor mindjárt be is szedem a tagsági díjakat. Mindenki vegyen elő két koronát: erre és a jövő hónapra. Két korona két hónapra az nem sok. Hogy jó példával járjak elől, először én teszem le a két koronát. Itt van. Következik a második.

Egy ember felkelt, az asztalra vitte a két koronát. Mikor kivette bugyellárisából a két pénzdarabot, ujjai közül pelyva is hullott a földre.

— Tovább.

Megint egy ember állt fel, odament az asztalhoz, letette a két koronát.

— Tovább, következők.

Csak Tóth Vaszil, Szécsi meg Timár nem fizettek, de az utóbbi kettő csak vendég volt ebben a házban. Tóth Vaszil azonban nem, ő már régen itt volt.

— Tóth Vaszil következik.

— Nincs most nálam pénz, majd megadom.

— Tovább, a többiek.

Timár és Szécsi meg sem mozdultak. Még egyszer kihirdette Gabró:

— A következők! Nem halljátok? Szécsi meg a másik!

— Nem halljuk — mondta sötéten Timár. — Megyek haza, én csak úgy jöttem be Szécsivel.

— Az mindegy, ti is fizethettek. Ide vele, nos rendben lesz. Ti lesztek az új párt első katonái, de a tagsági díj, az kell, anélkül nem boldogulhatunk.

— Mint az árendával?

— Miféle árendával?....

Gabró észrevette magát, gyorsan abbahagyta a pénzszedést és tovább beszélt.

Szécsi felállt, hogy megy. Utána Timár is menni akart. Ebben a percben azt mondja Tóth:

— Valaki járkal ott kint, valaki hallgatódzik, le kellene csavarni egy kicsit a lámpát.

Amint kimondta, már oda is lépett a lámpához és jó mélyen lecsavarta.

— Így is látunk...

Pedig egyszerre félsötétség esett a szobára. Szécsi, Timár köszönés nélkül kimentek, kettőjük közé Tóth furakodott: kezében vitte sebesen az egy pár új csizmát. Szécsi valamit mondott, a konyhában Timár hangosan hogy Gabró is meghallotta, ráfelelt:

— Még csak az kellett volna, kidöntöttem volna a belét ennek a kövér disznónak. De majd még megtalálom őt...

Tóth Vaszil gyorsan más irányba vágott. Timár és Szécsi egyfelé mentek az ázott uccán. Mögöttük maradt a világos ablakú ház, ahol Gabró Vendel az új pártot alakította, már be is szedte a tagsági díjakat. Másnap már új köszöntéssel találkoznak az uccán. Az egyenruhára majd később fizetnek be egy összeget. A fegyvert is külön fogják megvenni.

Ezeket felül egy-két hónap múlva újabb pénzt szednek össze, hogy az új pártnak tartalék-alapja legyen.

— Agyon fogom vágni azt a malacot — mondta a sötétben Timár. — Négy esztendeig hiába fizettem árendát. Veres általa adta ki a földeket, valamit az a gazember is felfogott, a többi földet ő adta ki nekünk: mi csak fizettünk, a végén se pénz, se föld, se termés. Minden ráment a gazemberségére.

— No, jóéjszakát!

Kezefogtak a sötétben és szétváltak.

Elállt az eső, kiderült az ég.

BERKÓ SÁNDOR VERSEIBŐL

PIHENÉS

*Dermedten, mint az alvó szántóföldek
a puha hó alatt,
fekszem s a békés pihenés percei
szítálnak rám havat.*

*Szemem lecsukva, lázadó szívemből
kihalt a jó s a rossz,
gondolataim tíz remegő ujja
csomókat nem bogoz,*

*melyeket színes vágyaim s az élet
szőttek durván körém, —
most nem tüzelnek ifjú lázadások,
hogy túllépjek körén*

*e hálónak; szívemnek mély zugában
csend van: alig pihog, —
kifeszített, kék szárnyakkal, felettem,
a világ ellibeg ...*

*Röpke perce a végtelen időnek,
ő, drága nyugalom!
Tudom, tavasz jó s langyos sugarai
szikráznak a havon,*

*szemem felpattan, mint a föld méhében
a sok-sok csöppke mag,
a drága leplet letépi szívemről
kegyetlenül a nap,*

*a nap, mely fénylő arccal a messzeség
kékségébe mutat:
— Mögötte ezer sejtés bontja szárnyát,
arra visz az utad;*

*lehajtottfejű, szomorú parasztok
vetik a földeket;
ébredj! s felettiük tüzes madarakként
keringjen éneked.*

KÉP

Mintha egy titkos kéz a messzeségből
arany fonállal vonszolná magához
a napfényben fürdő fákat, réteket,
úgy tűnnek el a csodaszép vidékek,
füstfellegek közt, a vonatom megett.

Izmos parasztlak lendülő karokkal
hasítják ki a föld puha öléből
a nyomorúságos nap kenyeret;
Hé! kiáltok, de ujjongó hangomat
széjjeltépdesik a vonatkerekek.

Hegyek és mezők lágyan összefolynak
bennem, mint festő vásznán tarka foltok
s díszítik élénk színekkel szívemet;
a kép közepén parasztleányka áll
és a kendőjével visszainteget.

SZLOVENSZKÓI TAJKÉP

Üdvözöllek, ti hegyek, néma völgyek,
márk itt alattam színesen lebegtek
a júliusi fényben! Halk léptekkel
jöttem s félénken bontom meg a csendet,

mely ájultan hever a völgyek mélyén,
hegycsúcsokon, hullámszó búzaföldön...
Hahó! Hahó! — üdvözölnek az erdők
és elfelejtem, hogy magamat köszöntöm.

Ember sehol. A hegyek oldalában
szétszórva kicsiny parasztkunyhók állnak.
Ó, be jó lenne nyomorult sorsukat
lekiabálni innen a világnak, —

de sehol senki, a kéklő hegyekre
széltől üldözött bodros felhők szállnak;
kis tótfücska közel a dombon
és kurjongat a szétszaladó nyájnak.

A SZAKSZERVEZETEK FRANCIAORSZÁGBAN

Irta: JORDÁKY LAJOS

A francia szakszervezeti mozgalom, melynek keletkezése a francia szindikalizmus közel nyolc évtizedes multjába nyulik vissza s döntő erejét a franciaországi munkáspártok történetében 1934-ben bekövetkezett fordulatnak, az egységfrontnak köszönheti, ma már a történetírás problémája. A minap írta meg *Leon Jouhaux*, a franciaországi szakszervezeti szövetség főtitkára, *Általános Munkás Szövetség* címen¹ a szindikalizmus kialakulását, a mai franciaországi közéletben elfoglalt helyzetét és a gazdasági válság megszüntetésére irányuló munkatervét. Az új hatalommá nőtt franciaországi szindikalizmus ezzel az elemző és bíráló társadalomtudományi érdeklődés előterébe került.

A szakszervezeti mozgalom kialakulása Franciaországban tulajdon-

képpen csak a XIX. század hatvanas éveiben kezdődik, amikor *III. Napoleon* tekintélyuralmi rendszerét a polgárság liberális jellegű rendszere kezdi felváltani. A szindikalizmus a modern kapitalizmus szülötte. Hiszen a nagyipar teremtette meg a széles munkástömegeket: a munkások élethelyzetükön javítandó a harc kollektív formájának keresése közben a szervezkedéshez jutottak el. Már az 1840-es években alakulnak ugyan kölcsönös segítőegyesületek, munkásklubok, kulturcsoportok Párizs környékén s *Louis Blanc* és *Albert* 1848-ban résztvesznek a kormányban is, ám a munkásegysületek jó részét a második császárság kormánya 1848 júniusa után feloszlatta. Azokat a szervezeteket viszont, amelyek valamilyen módon elkerülték a feloszlátást, az 1851-i államcsíny után tiltották be. A szindikalizmust megelőző szervezkedés kezdetleges formája így a föld alá került. A francia szindikalizmus alapjait az angol trade-uniók vezetőivel összeköttetésbe lépő haladó francia munkások fektetik le a hatvanas években. 1865-ben alakul meg a megelőző évben létesült Internacionálé franciaországi szekciója, három év múlva pedig az első munkásszakszervezetek (*Chambre syndicale ouvrière*). A mozgalom első éveiben a marxisták befolyása igen csekély. Jelentőséget s az irányításban döntő súlyt 1870 közepén szereznek, de a kommün leverése után szervezeteiket betiltják. A szakszervezeti mozgalom néhány éves stagnálása következik, 1876-ban 94 párizsi és vidéki szervezet kongresszust tart, amelyen feltűnik a marxi befolyás alatt álló *Jules Guesde* csoportja is. Az 1878. évi lyoni kongresszuson még kisebbség, de a következő, Marseilleben tartott kongresszuson már győzelmet aratnak a marxisták. Ezen a kongresszuson határozták el az önálló politikai párt: a franciaországi *Szocialista Párt* megalakítását. Ez a tett, mely nagy mértékben járult hozzá a francia osztálytudatos munkásmozgalom kialakulásához, ugyanakkor az erősödő egységes szakszervezeti mozgalom több irányzatra való szakadásához vezetett.

1881-ben Franciaországban már 500 szakmai szervezet működik, ebből 180 Párizsban. Még ez évben egyes városokban a különböző szakmai szervezetek helyi tanácsokba és szövetségekbe való tömörülése is megkezdődik és megalakulnak az első országos szakszervezeti szövetségek (a nyomdászok s a bányászok szövetségei).

1884-ben a szakszervezeteket törvényesen is elismerik. A kormánynak ez az intézkedése heves *ellentállást* váltott ki a szakszervezetekben, miután forradalmi jellegüket féltették a törvényes elismeréstől. A törvény például megtiltotta a szervezkedést az állami üzemek munkásai és tisztviselői között s az egész mozgalmat hatósági ellenőrzés alá rendelte. A törvény körüli vita néhány évig tart. A 90-es évek felé a szakszervezetek álláspontja megváltozik s a munkáltató szervezetekkel folytatott harcok sokkal fontosabb problémák megoldását sürgetik. A munkafeltételek megjavításáért folyó küzdelmek a munkásság szorosabb keretekbe való szervezését és központi irányítását követelik. Országos szervezet létesítésével ugyan már a lyoni kongresszuson is próbálkoztak a guesdisták, akiknek sikerült megalakítani ott egy szakszervezeti szövetséget, ez azonban nem ölelte fel az egész szakszervezeti mozgalmat. 1887-ben Párizsban megalakítják az első *munkástőzsdét*, amelyet követnek a többi városok is. A munkástőzsdék a szakszervezetek irányítása alatt álló munkáshelyező hivatalok, amelyek emellett a dolgozók nevelésével foglalkoztak. Könyvtárakat állítanak fel, szaktanfolyamokat szerveznek, gazdasági-tudományos-technikai előadásokat rendeznek, látutazók részére lakóhelyekről gondoskodnak, stb. A politikamentességet hirdető munkástőzsdék 1892-ben kongresszust tartanak, amelyen megalakítják a

szocialista munkáspárt befolyása alatt álló szakszervezeti szövetség el-lensuiyozására a munkástőzsdék szövetségét. Ezekben az években éles harcok folynak az összes szakszervezetekben a guesdista-marxisták, al-lemanisták, blancisták, független szocialisták és a magukat *Proudhon*-tól származtató „igazi” szocialisták között. A szakszervezetek federációjá-ban a *guesdistáké* a túlsúly, a munkástőzsdékben Proudhon hívei: a *szin-dikalisták* kerülnek az élre.

Legélesebb a vita az általános sztrájk és a szakszervezeteknek a napi politikában való részvétele körül. Az általános sztrájk kérdésében a szocialisták annak felfüggesztése mellett foglaltak állást. A legeredményesebb harci eszköznek a politikai és parlamenti akciókat tartották: a dolgozók önálló politikai pártba való szervezését, s a parlamenti többség megszerzésén keresztül az államhatalom meghódítását. A szakszervezeti mozgalom másodrendű kérdéssé vált, mivel — felfogásuk szerint — semmiféle társadalmi átalakítás nem valósítható meg a tőkésrendi társadalomban. Szerintük „a szakszervezet a szocializmus elemi iskolája kell, hogy legyen, a párttagok toborzására szolgáló intézmény”. A szindikalisták viszont élesen szembehelyezkedtek a politikai pártokkal, a parlamenti harcok szükségességét nem ismerték el, egyedüli helyes módszernek a direkt akciókat, az állandó általános sztrájkokat tartották.

1895-ben az elvi ellentétek ellenére Limogesben az összes szakszervezetek és munkástőzsdék egységes kongresszusa megteremti a szakszervezetek szervezeti egységét, megalakítva a *Confédération Générale du Travail*-t, az Általános Munkás Szövetséget. Az alapszabályok szerint a CGT tagjai lehetnek a szakszervezetek, munkástőzsdék, a különböző szakmai szervezetek helyi szövetségei, a megyei vagy tartományi szakszervezetek szövetségei, az országos szakszervezeti szövetségek, a különböző szakmákat felölelő ipari szakszervezeti federációk és a munkástőzsdék országos szövetsége. Ez az egységesítés 1902-ig csak formai. Addig ugyanis a CGT két szekcióra oszlott: a tulajdonképpeni szövetségre, amely az országos szakmai szövetségeket és helyi szakszervezeteket ölelte fel, és a munkástőzsdék szövetségére, amelyhez minden városból egy szövetség csatlakozhatott. A két szekció megőrizte pénzügyi autonómiáját és az egységesítés előtti kongresszusaik által meghatározott hatáskörét. Külön tartották meg kongresszusaikat is, bár egyidőben és ugyanazon városban. A CGT központi vezetősége a két szekció vezetőségei. A CGT e korszakáról írja Jouhaux, hogy inkább szövetkezés, mint egyesülés a lényege. A teljes egységesítés, a központosítás 1902-ben következik be a Montpellier-i kongresszuson. Itt mondták ki, hogy „egyetlen szakszervezet sem lehet a CGT tagja, ha nem csatlakozott szakmája országos szövetségéhez és valamelyik munkástőzsdéhez vagy a helyi szakszervezeti tanácsához.” E szerint az egyes szervezetek csak közvetve, szakmai szövetségeiken keresztül válhattak a CGT tagjaivá, ami már biztosította a központból való egységes irányítást.

A szakszervezetek és a politika viszonya igen érdekes kérdése a franciaországi munkásmozgalomnak. Említettük, milyen éles volt a harc ebben a kérdésben a szocialisták és a szindikalisták között. A CGT egységének előfeltétele csak a politikai frakcióktól való függetlenség lehetett. Amíg a szocialisták politikai befolyása az irányító tényező, addig a CGT irányítását a munkástőzsdék szövetsége nem is fogadja el. 1902-ben, amikor kimondják, hogy a CGT egyetlen politikai párt mellett sem foglal állást, a CGT központosítása teljessé válik. Ez azonban nem jelentette a különböző irányzatok egymásközi harcának megszűnését. A küzdelem új formában tovább tart. A „szocialista” és „szindikalista” csoportok he-

lyett a szervezetekben, szövetségekben, kongresszusokon most a „reformisták” és a „forradalmiak” csapnak össze. A nyílt ellentéteket a nyolc órai munkaidőért folyó harc váltja ki. Az *anarkista* befolyású antiparlamentáris és államellenes forradalmi szárny a 8 órai munkaidő kivívását csak a munkásság direkt akciói révén vélte megvalósíthatónak. Velük szemben a *reformisták*, megöktük a szocialista párttal, a parlament és államhatalom segítségével akarták törvénybeiktatni. A szocialista párt az ellentétet kihasználva, hogy a CGT-t újból a párt mögé állíthassa, az 1906-i Amiens-i kongresszuson a textilipari federáció képviselőivel javaslatot terjesztett elő, amely szerint „a CGT vezetősége minden alkalommal, amikor a körülmények megkívánják, esetről-esetre kinevezett vagy állandó delegátusaival üljön össze a szocialista párt vezetőivel, hogy együttesen könnyebben vihessék győzelemre legfontosabb reformköveteléseiket.” A kongresszus ezt a javaslatot nem fogadta el. Ellenkezőleg, megerősítette a CGT függetlenségét biztosító határozatokat, annak a kihangsúlyozásával, hogy a szakszervezeti mozgalom az osztályharc alapján áll és minden tag, mint *egyén* résztvehet abban a politikai pártban, amely világnézeti és politikai meggyőződéseinek megfelel. A két irányzat közötti harcnak, mely bizonyos dezorganizációt idézett elő a CGT-ben is, a háború kitörése vetett véget. A vezetők egy része bevonult, a kivételes háborús állapotok az aktív szakszervezeti mozgalmakat egyidőre megbénították. A CGT a világháború első éveiben Jouhaux vezetésével, együttműködik a kormánnyal. A szakszervezetek aktivitásukat újból 1916-ban kezdik meg. Sztrájkokat vezetnek le és a béke mellett foglalnak állást. 1917-ben újabb irányzati harcok lángolnak fel a CGT kebelében. A forma egészen új. Ha a mozgalom első korszakában a szocialisták és szindikálisták között folytak a harcok, az 1902-1914 időszakban pedig a forradalmi és reformista irányzat között, most 1917-től 1935-ig a szociáldemokraták és kommunisták kerülnek egymással szembe. A szakszervezeti ellenzék, amely már az 1917. évi Clermont-Ferrand-i, majd az azt követő párizsi kongresszuson is mozgolódott, 1919-ben Lyonban, már szervezetten jelenik meg. A Vörös Szakszervezeti Internacionálé és a franciaországi kommunista párt nyomására a forradalmi ellenzék ellene szegül az amszterdami Internacionáléhoz való csatlakozásnak, majd amikor a csatlakozást többség mégis elfogadja és a szélsőséges csoportok ellen szankciókat akarnak életbeléptetni, az 1921. évi líle-i kongresszus után a szakszervezetekbe beépült forradalmi szindikálista bizottságok kivonultak s megalakítják a CGTU-t (*Confédération Générale du Travail Unitaire*). A szakadás után az eddigi 2 milliós taglétszám erősen lepadt. A CGT taglétszáma 1922-ben 300.000, a CGTU-é viszont 500.000. A szakadás utáni első kongresszus 1923-ban megindítja a CGT reorganizálását, minek következtében — tíz évvel a szakadás után — a CGT taglétszáma 800.000-re emelkedik, a CGTU taglétszáma pedig 280 ezerre süllyed.

1922-től 1934-ig a két szövetség közt a harc kegyetlen. Közeledés 1934 február 6.-án a szervezett-regresszió fellépésének óráiban történt. A CGT ugyanis ekkor 24 órás általános sztrájkot rendelt el, amelyhez csatlakoztak az Egységes Szakszervezetek is. Együttes akciók, közvetlen tárgyalások, majd az egység megteremtése lett az eredmény. A szakszervezetek egységesítése körüli vitákban a CGTU eleinte ragaszkodott ahhoz, hogy az egységesítő kongresszust egy paritásos alapon választott bizottság készítse elő. Végül azonban a CGT álláspontja győzött s az egyesítést a szövetségek számarányának megfelelően összeállított bizottságok hajtották végre. Az egység végrehajtása több, mint egy évig tartott, amely-

nyíltan alulról fölfelé valószínűsítették meg. Először a helyi szakszervezetek fuzionáltak. Ezt követték a megyei és tartományi szövetségek egyesülései. Mindezek megtörténte után a két szövetség egységét az 1936. évi márciusi toulousei kongresszus mondotta ki és választotta meg új, egységes vezetőségét és csatlakozott az amszterdami szakszervezeti Internacionáléhoz. Az egyesített CGT taglétszáma 1936 márciusában 900.000, amely 1937 elejére — 5 millióra emelkedett. Az egység eredménye a munkáspártok és a népfronti kormány által kivívott gazdasági-szociális törvények, a 40 órás munkahét, a fizetéses szabadságok és a kötelező kollektív munkaszerződésekre vonatkozó törvény.

A CGT irányítása azóta egy 8 tagú bizottság kezében. A 8 tag közül *Racamon*d és *Frachou* tartozik a régi CGT-hoz, míg a többiek, *Jouhaux*-val és *René Belin*-nel az élükön a régi CGT vezető gárdájából kerültek ki.

A francia szindikalizmus mindenkor a legszorosabb kapcsolatokat tartotta fenn a többi országok mozgalmával. A háború után nagy szerepet játszik az amszterdami Internacionálé újjáalakításában, mintegy megalapítója a Népszövetség mellett felállított *Nemzetközi Munkaiügyi Hivatal*nak, tevékenykedik a francia-német közeledés érdekében, részt vesz a felső-sziléziai konfliktus elsimításában, napjainkban pedig a leg-erősebb nyomást fejtő ki a francia kormánytól a spanyolországi törvényes kormány támogatása érdekében és nagyszabású segélyakciókat folytat le a spanyol köztársaság lakossága javára.

A CGT-nek van munkaterve is. A tervet a múlt évi egyesítő kongresszuson fogadták el. Célja: a gazdasági válság legyőzése. A terv szerint a válság elleni harc megoldásra váró feladatai: 1. a tömegek fogyasztó képességének a növelése; — 2. a hitel és kúcsiparok nacionalizálása; — 3. a nemzet nagyrészének egy táborba tömörítése a pénzügyi oligarchia ellen.

A tömegek fogyasztóképességének növelését a dolgozók fizetéseinek az emelésével és a munkanélküliek tömegeinek elhelyezésével véli elérni. A Nemzeti Bank állami felügyelet alá helyezését és a hadiipar nacionalizálását végre is hajtották, amit követni fog a vas- és elektromosipar államosítása is. A nép nagy részének tömörítése a Népfrontban valósult meg. A szakszervezeti szövetség azért tekinti fontosnak ezt, mert ma még a nemzet többségét különböző rétegek alkotják. Alig van ország, ahol a munkásság alkotná a többséget. Már pedig ha a gigantikusan koncentrált kapitalizmustól a különböző társadalmi osztályok: a munkásság, földművelés és középosztály, előnyöket akarnak, akkor tömörülniök kell. A gazdasági élet irányítása manapság néhány nagy bank és tröszt kezében. Az előbbieket a *hitel*, az utóbbiakéban a *piac*. Az integrál-szocializálás ezekkel a hatalmakkal szemben a mai körülmények között nem lehet konkrét célkitűzés. A teendő tehát, mondják a CGT közgazdászai, a gazdasági életet irányító helyekre való bejutás és azok meghódítása. Ezért kell a hitel és nagyipar feletti ellenőrzés és aktív beavatkozás fegyveréhez nyulni. A mai társadalomban kell leraknunk, az új konstruktív gazdaság alapjait. A *plánizmus* igen érdekes része korunk szocialista problémáinak, ideológusai azonban alapvető hibát követnek el saját elméleti kiindulásukkal: a marxista elmélettel szemben, amint nem elégszenek meg a mai társadalom, a válság-kapitalizmus életébe belenyúló gyakorlati-gazdasági intézkedések végrehajtásával, hanem külön *ideológiát* teremtenek ebből a konkrét napi feladatból. A plánizmus lehet ügyes harci eszköz, de mint öncélú ideológia helytelen.

A CGT mellett Franciaországban vannak még más nem szocialista irányzatú szakszervezeti mozgalmak is. De ezek úgy mennyiségi, mint

minőségi szempontból messze elmaradnak az előbbtől. Ilyenek:

1. A *keresztény munkások szövetsége* (Confédération française des travailleurs chrétiens). Tagadja az osztályharcot s XIII. *Leo Rerum Novarum...* és XI. *Pius Quadragesimo Anno...* kezdetű enciklikáira építi fel munkáját. Az első keresztény szakszervezetet *Hieron* atya alapította 1887-ben, négy évvel az első enciklika megjelenése előtt. Kereskedelmi alkalmazottak szakszervezete volt ez. Később az északi iparvidékeken, a bányá, textil, vas és fém, butor és építőiparban folytatták szervezőmunkájukat. A szövetséget 1919-ben alakították meg. Kötelékébe 800 szakszervezet, 24 tartományi és 13 országos szövetség tartozik kb. 500.000 taggal. A korporativizmussal épp oly élesen szembe helyezkednek, mint a marxizmussal. Az államtól független, szabad szakszervezkedés hívei. Van munkatervük is s ez sok kérdésben hasonlít a CGT munkatervéhez. A CGT részéről szervezett sztrájkokat támogatják: a katolikus munkások is résztvesznek a bérharcokban. A szövetség egyébként tagja két nemzetközi szövetségnek: a *Keresztény Tisztviselők Nemzetközi Föderációjának* és az 1921-ben Hágában alakított *Keresztény Szakszervezeti Internacionálé-nak*.

2. A *professzionális szakszervezetek szövetsége* (Confédération des Syndicats professionnels français). 1937 elején alapították ezt a „politikamentességet“ hirdető szövetséget a volt *Tűzkereszt* mozgalom tagjai. Szoros kapcsolatokat tartanak fenn *De la Roque* ezredes *Francia Szociális Párt-jával*. Első szervezeteik 1936 nyarán alakultak. Céljuk a CGT hátbatámadása és gyöngítése a nagy sztrájkok alatt. A korporatív államesszme hívei. Programjukból idézi *Raymond Millet*² a következőket: „Az állam szerepe, hogy megteremtse a termelés és fogyasztás közötti egyensúlyt, elsimítsa a konfliktusokat és megvédje a családot. A szindikalizmus szerepe... létrehozni a Tőke és Munka közötti harmóniát.“ Jelentéktelen szövetség, amelyből néhány hónapos működése alatt több csoport kivált.

3. *Mérnökök, munkavezetők, főnökök és technikusok szervezetei*. Ezek a szervezetek eredetileg a munkaadók oldalára állottak. Először ez év januárjában Lilleben csatlakoztak a sztrájkolókhöz, miért is a CGT rétegek megszervezésébe fogott. A CGT befolyása már is növekszik, különösen a technikusok köreiben.

4. *Autonóm szervezetek szövetsége*: 1936 októberében alakult, apolitikus, viszont egyes jobboldali pártok befolyása alatt áll. Ellenmondásokkal teli ideológiájuk a munka és a tőke harmónikus együttműködésének megteremtésén fáradozik.

5. *A francia korporációk szövetsége*. Közös szervben akarja egyesíteni a munkaadók és dolgozók szervezeteit.

6. *Forradalmi szindikalisták általános munkászövetsége*. Gyökeresen változtató tervük azonnali véghezviteléért küzdenek. Szerintük a szakszervezeteknek jut a legfontosabb szerep a társadalom átalakításában, amit nélkülük nem is lehet véghez vinni. Erősebb csoportjaik csak Lyonban és Limogesben működnek.

Más, önálló szakszervezeti mozgalom Franciaországban nincs. Akadnak még bizonyos jobb és baloldali ellenzéki csoportok, de a CGT keretein belül. Ilyen ellenzék a *Jacques Doriot*-ot követő kis csoport és a *trockijisták* befolyása alatt álló mozgalom. Doriot, ellentétben a többi regresszív pártok vezetőivel, nem híve a külön szakszervezeti mozgalomnak. Szerinte a legerősebb szervezetben, magában a CGT-ben kell küzdeni a marxizmus ellen. Hívei csupán Saint-Denis városkájából rekrutálódnak, de Doriot legutóbb itt is kibukott a községi választáson. A trockijis-

ták befolyása sem nagy a szakszervezetekben. Állandóan kritizálják a szakszervezeti vezetést s egyformán támadják a szociálisták mindkét szárnyát. Mozgalmuk erősen szektajellegű.

S Z E R E S D M A G A D

Írta: SINKÓ ERVIN

Az apjának, a nagyapjának bizonyára éppoly görbe volt a háta, mint neki, aki alig mult tizéves s már éppugy, mint az apja és nagyapja tível a kezében naphosszat ott ült a szűk ucca egyik szövetek, petróleum és ételek szagától terhes sötét szobájában. Egy nagy konfekciós áruháznak dolgozott az egész család s a kisfiú napjában nyolcvan gombot varrt fel a nadrágokra, mellényekre meg kabátokra. Felvitte volna ott tán napi kétszáz gombig is, ha a lengyel kisvárosba be nem tör a véres vihar, a pogrom... Mikor én találkoztam vele, akkor már harminc körül járt s megfordult már a félvilágban városról városra, országról országra üzetve.

— Azon mulik minden, hogy az ember megtanulja magát szeretni. Egész szívvel és egész lélekkel, annyira, hogy... — és látom magam előtt Áront, amint további magyarázat helyett kinyújtja a karját s a hosszú, fehér ujjait úgy mozgatja a levegőben, mintha valami láthatatlan zongora billentyűin futtatná őket végig. A fekete szemei elnéztek a fejem fölött, orrcimpái megremegtek, vértelen vastag ajka körül örvendező mosoly villant s a sovány nyaka előrehajolt, mintha látna valakit, aki feléje közeleg. Néha mondott olyan szavakat, amiket nem lehet elfelejteni, de általában az arca, a legendás multja többet ígért, mint amit beszédben nyújtani tudott. Műveletlen volt és talán nem is okos.

— Te... te talán szereted magad? — kérdeztem és nem tudtam nem mosolyogni.

— Egész szívvel és egész lélekkel — mondta és hozzátette csendesen — ez talán még legfőbb tanító mesterünk tanainál is fontosabb, én legalább is csak azóta vagyok jó és erős.

S elbeszélte, hogy mióta. Ugy kezdődött, mint mindig: át kellett csempésznie magát a német határon, hogy odaát valakinek a kezébe juttasson egyetlen, az ő számára érthetetlen, de nagyon fontos levelet. Szerette az ilyen kirándulásokat. Szép az, ahogy az embert, aki különben nyomorult és haszontalan éhenkórász, túl a határon egyszerre egész sereg ismeretlen férfi és nő védi, őrzi, gondozza, izgul érte! S ezuttal is úgy volt: mint dugnivaló lopott kincset, adták Áront kézről-kézre, vitték egyik helyről a másikra. S nem is lett volna semmi baj, ha ezuttal is mint mindig, piszkos kis szobákból piszkos kis szobákba, egyik szalmazsákról a másikra hurcolják. A biztonságos szegény lakosokból azonban kifogytak. Volt azonban egy másfajta. A gazdája családotul tengerpartra ment s a házmester, akinél megőrzésre hagyta a kulcsot, az ő emberük. Megmondták Áronnak előre, hogy nem szabad felesleges lépést se tennie majd, mert alul a lakók meghallhatnák, nem szabad természetesen a leeresztett ablakredőnyöket se felhuzni, villanyt se szabad gyuj-

1. Leon Jouhaux: La CGT ce qu'elle est. Ce qu'elle veut. (Editions Gallimard, Paris). — 2. Raymond Millet: Jouhaux et la CGT (Editions Denoel, Paris).

tani, mert kiszűrődhet a fény és valaki figyelmessé lehet. Különben senki se gyanakodhat, a kulcs a házmesternél marad s az ő dolga: mozdulatlanul és nesztelenül várni, míg kint a szükséges papirokat előteremtik. Éjszaka osontak fel vele a lépcsőkön és zárták rá kívülről az ajtót.

Tapogatózva, lábujjhegyen ment előre a sötétben. A fáradság tette-e vagy a sötét, a hely biztonságos volt és hamar elaludt. Talán huszonnégy órát, talán többet is aludt s mikor felébredt, ott volt az asztalon az előre elkészített emnivaló, csak ki kellett nyujtani a kezét. Szeme annyira hozzá szokott a sötétséghez, hogy ki tudta venni a butorok körvonalait; ő maga pamlagon feküdt, a pamlagon párnák. Levetette a cipőjét s tapogatózva úgy ment szobáról szobára, mindenütt székek, amikbe belesüpped az ember, butorok, amikről azt se tudta, mire valók és nagy, jószagú, nagy szobák s a padló csúszos, mint voltak a fagyott utak a kisvárosban, ha hó hullt rájuk. Gyufát gyufa után gyújtott és nem tudott betelni azzal, amit látott. Mint a mesék — és nem mesék, nem, vannak emberek, akik ilyen lakásokban élnek hétköznap, mindig! Az ember megy az uccán és nem is gondolja, hogy ilyesmik rejtőznek a falak mögött! Vagy nem is igaz, tudta, Áron tudta, hogy ez létezik, de más az, tudni és más az, látni, tapintani a felhalmozott gazdaság szédítő bőségét. Kezét magához szorítva osont vissza a pamlaghoz. Egyszerre piszkosnak, bűdösnek érezte magát. Hát ez mi volt? Senki se volt a közelben. Fülelt tovább s egyszerre rájött: most már megint itt a csend, de az előbb valaki sirt! Egy gyerek utolsó megtört jajkiáltása a kerék alatt, mely csikorogva megy keresztül az alélt test szegény csontjain. Nem szabad fülelni, mert akkor örültségeket hall az ember a csendben... Lárma! Lárma! Csak egyszer, egyetlen egyszer végigmehetne a szobákon, de úgy, hogy jó erősen kiléphetne s keményen kopoghatna cipője a síkos padlón! De máris sokat mozgott, nem lett volna szabad s ahogy ült s az ujjában érezte még a butorok százféle formáját, szögleteit, mintha hirtelen esszenciába sűrűsödne nyelve hegyén egész eddigi életének minden piszkos szegénysége — sirt. S ahogy sirt, — most már tudta, hogy ő az, aki sir, — csak hallgatta kíváncsian és kicsit elcsodálkozva. És akkor valami egész furcsa történt vele: felemelte a két kezét és mintha valami szörnyű sulyt dobott volna le magáról ezzel a mozdulattal — könnyű lett a keze, mint egy rövidszoknyás kislányé — és mintha nem is ő, hanem valaki más huzná oda kezét az arcához, gyöngéden, vigasztalóan és — nem is részvéttel, hanem hirtelen jókedvvel simogatta egyszer, kétszer, sokszor a saját arcát.

— Mert minden azt akarja elhíttetni velünk, hogy piszkosak és bűdösek vagyunk — mondta Áron. — Az embernek meg kell tanulni magát szeretni, azon mulik minden. És most már tudom, nemcsak azért sirtam, mert... hanem azért is, aztán már csak azért, mert örültem, örültem a gazdagságnak, a rengeteg gazdagságnak, amiről eddig nem is tudtam. Akkor tudtam csak meg, hogy mért, mivégre ismerem Szalonikitől Londonig minden hiresebb börtönt... Élni és harcolni, ó milyen jó — mondta Áron s megint kinyújtotta a karját s a hosszú ujjait úgy mozgatta a levegőben, mintha valami láthatatlan zongora billentyűin futtatná végig.

Áron történetét sose felejtettem el, de számomra új jelentőséget kapott a hírre, hogy ő, akitől hallottam, már nem él. Németországban verték agyon valamelyik koncentrációs táborban.

S Ö T É T S É G

Irta: FODOR JÓZSEF

I.

Mint ki rettentő ütést kap, de lassan
Jön csak a szívhámvasztó fájdalom vak
Nyilallása, — hogy azután a kinnak
Örjöngő harsogásába zuhantan
Rázkodjék élete: mély kábulatban
Roppant sebemtől még, s vad ámulatnak
S hihetetlennek gőzén át veszem csak —
Hogy elmentél. S még bennem szörnyű csend van,
Döbentő csend; az újult öntudatra
Még nem nyílt rá, előtte felszakadva
Az óvó köd, a Való óriásra
Nyúlt réme — mit csak elképzelve: jobban
Féltem: mint alvót költ, álom-nyomottan,
Torkára térdelt szörnyű látomása !

II.

Oh, durva, vad sors egyyéfert szíveknek
Egy mástól válni, még ha kis időre
Is! Oh, gyűlölt, veszett és balga, dőre
Helyzet, hogy két egy-lény más más helyeknek
Rabjaul tengjen — oh, mily örületnek
Bamba tulsága: hogy kit itt, e nyögve
Utált táncban egy fog még — messze lökve
Attól is, lesse, mily tompán peregnek
A vad napok! Oh, szörnyű sors, szörnyű, bomlott
Sorsa nemünknek: hogy a kín s a gondok
Még semmik: de gyötrő dühére gyűltan
A Vad Kéz gyilkát létünk legszívének
Szegzi — hogy zord hegyétől mint a féreg,
Kúszunk a föld porában nyomorultan!

III.

Te vagy Napom — s hogy elmentél, sötétbe
Hulltam, sötétbe, mely ezer vad árnyat
Szűl s az izgatott agy szörnynek csodáltat
Száz dolgot, mit jó lángod tiszta fénye
Elűz. Napom vagy: s imént fönnen égve
Vontál be még — s egyszerre zord varázslat
Vitt el: ne ámulj hát, ha a galád, vad
Éjben, melybe hulltam, ily fojtva-tépve
Ront rám a nyugtalanság. Oh, sugára
Vagy te lelkennek: és én drága lángja
Táplálta bolygó: ha fennvagy, ha látlak —
Vaguok, élek. S ha letűnsz: fagy-csikartan,
Mezőim dülő zürben, a jég-viharban
Bolyongok vak vadonján a világnak!

IV.

Döbönt ámulásom nyűtt, szürke helyzet
 Legyen — és úgy tűnjön, mint megszokottak,
 Hogy az üres napok bután botolnak,
 Nélküled, s — légnélkül fúló — keverjék
 Olcsó enyhülést, rágva a türelmet
 Epedt szemmel, mint ketrecben, tiport vad,
 Sebét nyalón — és így törjek a sorsnak
 Kerekébe? Nem! e kin-verte lelket
 Nem csitítja füledet egymásutánja
 Ön-napoknak, s állat-bölcs megszokásra
 Nem fordul a menteddel tágra tépett
 Űr mélyén — de mint metszett drága tagnak
 Örök nyomán: érzem, hogy egyre sorvad
 Utánad benne, lassan sorvad az élet!

V.

Még minden úgy van, mint továsietve
 Hagytad — nem merek hozzányulni, mintha
 Egyszerre roppant végzetet zuditna
 Reám, ha bolygatnám: mert még remegve
 Óvott szép öncsalás fog, s nem hihetve
 Függek bennem, hogy elmentél. Hiszen itt a
 Pohár még, melyből ittál, ott viritva
 Mélyén pár csöpp; s a lom mit odavetve
 Hagytál, hogy siettél. Oh, lágy, meleg, jó
 Rendetlenség, mint testről most lebomló
 Ruha; még mind friss, percre-eltünésed
 Érzését sugja. És én ráborulva,
 A vad valót még nem akarva, tudva,
 Ittléted álmát iszom, mint a részeg!

VI.

Minden reggel kinyílik, mint egy ablak
 S fényt ont szobámba — és csak áll meredten
 Az idő: idő, melynek soha nincsen
 Változása, örök, nagy nyugalomnak
 Érzését hozva: hogy mint volt a tegnap,
 Ugy van ma is, s szent titkát leplezetten
 Tartja csak a játszi közel — s ha rebben
 A szálló perc, szokott időnkre látlak
 Megint. S mánt állok itt: hallani szinte,
 Hogy lélegzik a nyugodt csönd, pihogve,
 Redőtlen arccal, mit egy árny se szaggat —
 És mosolygó képe bűvöletében,
 Gyermekeként, kit csaló játék fog, érzem
 Percig bennem szünni a nagy siralmat.

VII.

Hiába hörgök az üres időbe,
 Nem jön hang vissza: megvan, ami megvan —
 S poklom, vagy nyugtom attól függ, magamban

Hogy oldom birhatóvá a betöltve
 Kész végzetet: a mély porig letörve,
 Szent, nagy bűm előtt önvédő dacomban
 Felszegve lelkem — vagy hagyva a kinban
 Elfulni, kétségbeesett gyönyörre
 Fordítva a romlást? — Oh, kúsza, dermedt
 Bizonytalanság, zűr! Harc, melyre enyhet
 Nem nyújt semmi! S te: aki jöttél sugárnak —
 És lettél kín számomra s bú: amelyhez
 Játék az éj, a vad-rémteli, terhes
 Pokol és árnyéka a zord halálnak!

VIII.

Milyen hihetetlen, hogy nem vagy itten
 Mellettem — s hogy hazatérve se lelhet
 Szemem; s a fagyott szobák siri, dermedt
 Csöndje vár csak, mint test, miből kilebben
 A lélek: és én néma döbbenetben
 Állok s nézek az ürbe, mely helyetted
 Itt van — amíg a lélekfojtó csöndet
 Besziva, mint halk isten-ítéletben,
 Meggörnyedek! S a sorsnak durva körmét
 Érzem — mely lelkeket köt, s játszva tör szét,
 S a mi kicsi, egyetlen, rátapadva
 Félt kincsünket úgy fojtja, mint gonosz vad
 A gyermek madarát: — most élt: s zokoghat
 Ráborulva a vérző szürke rongyra!

IX.

Már nagy delén kereng s száll büszke rendem,
 Homokórámon viharzón peregnek
 A gyors szemek — és e földtől szívemnek
 Más vágya nincs, csak addig közelemben
 Maradj, s ily durván ne kelljen viselnem
 Az elválások gyötrésteli, dermedt,
 Torz időt — mi velem meggyűlöltet
 Minden kis izt, mi van még rejtve, bennem
 Az életvágyból: és rázom a láncot,
 Istentkisértőn — mely gyökérbe vásott
 Vaskapcsokkal fogja hozzád e lelket:
 Tehetetlen könny közt, bútól örülten
 Atkozva már e lét, ész, végzet ellen
 Lázadó, nagy, lehetetlen szerelmet!

X.

Megtört áldozatként csüggök a dolgok
 Alatt; zord kedvük ellen még lehellni
 Sincs már erőm, s lelkem alélt pehelynyi
 Kénnyel se hány ellent: s állok, lehullok —
 Mindegy. Tompa belsem előtt mi csillog:
 Nincs árva fény, és habként, habra kelni,
 Sivár jövők tolongó, csúf, ezernyi

*Napját látom, mikkel már újra harcot
Nem kezdek. S csak állok: mint durva vésznék
Kis csöndjén hajótört, kit, uszva, részeg
Szájjal szív már a mély — s alélva-veszve:
Egy hangot hall, s mosolyg. Száz torka-tátott
Bajt így győz, s egy reménytelen világot
A rádemplékezés egy röpke perce!*

É H S É G É S S Z E R E L E M

Irta: NEUFELD BÉLA

Van-e valamely párhuzamosság, összefüggés, kölcsönhatás a kettő között? Erre kívánunk itt vázlatosan felelni.

Már a mítosz is istennőket teremt a szerelem és az éhség egyetemes életnyilvánulásainak. *Eros* és *Ananke* a szerelem és a táplálkozás istennői. Éhség és szerelem számunkra is a schilleri fogalmazásban valósul meg, mint ama két alapvető életnyilvánulás, mely a schilleri elgondolásban a világ üzemét fenntartja. Mert valójában az éhség ösztönének kielégítése az egyén fennmaradását biztosítja, miként a nemi ösztön követése a faj fennmaradását szolgálja. Teológiai-metafizikai szemlélet az éhség és a nemi ösztön elsődleges ösztönzéseit az ön- és fajfenntartás jelenségeivel azonosítja. Ez a felfogás tehát azt állítja, hogy azért szeretkezünk, hogy utódokat hozzunk létre, azért táplálkozunk, hogy életünket fenntartsuk. Ez *látszatra* megvesztegetően hat, de az ok-okozat összefüggésében a felületen mozog. Tény, hogy pl. a fajfenntartásnak a nemi ösztön kielégítése az eszköze, de az egyén nem a fajfenntartás szükségéből követi ösztönét, melyet akkor is követ, amidőn ugyanakkor annak következményeit, a fogantatást, megelőzni kívánja, hanem elemi erejű szervezeti szükségéből. Ugyanígy, nem azért táplálkozunk, mert az egyéni fennmaradás előfeltételét látjuk benne, hanem hasonlóan elsődleges, parancsoló szükségéből. Mert éhség és nemi ösztön, mint elsődleges, dinamikus erők, természetükben mélyen azonosak s kielégülésre törekvő feszültségükkel az egyént cselekvő magatartásra kényszerítik. Valami ellenállhatatlan ösztönzés feszül mindkettőjükben, féktelen erejű törekvés („Drang“), mely nem nyugszik addig, míg kielégülést nem talál. Ez az elemi jelenség a természet világában egyetemes érvényű, s az ember társadalmára is érvényes. Az állatok, akár csak az ember, az éhség érzetére motorikusan fogékonyak. Állatok vándorlásra kelnek, s meg nem állnak, míg élelemre nem találnak. Nincs másként az emberrel se. Az emberiség kezdetleges korszakaiban az emberhordák vándorlásait az éhség korbácsa hajtotta, de később is, viszonylagosan fejlettebb társadalmi fokon, a történelem ismeri még a népvándorlásokat, melyeknek elsődlegesen éhségmotivuma volt. A civilizálódott társadalmakban a közösség javakkal való ellátása feleslegessé teszi a vándorlást, de bizonyos elemi katasztrófák alkalmával megfigyelhető az éhség, mint vándor-motivum feléléde. Elég emlékeztetni az ukrainai éhségkatasztrófára — a szárazság következtében — a 20-as évek elején, avagy az indiai és kínai roppant tömegvándorlásokra elemi éhségkatasztrófák nyomán. Ebben az éhségparancsolta vándorlásban valami elsődleges élettani nyilvánulást vagyunk hajlandók látni.

Az embernél természetszerűleg az intelligenciának az ösztönre ojtó-

dott másodlagos készségei is belejátszanak a vándorlás motivumába, az éhező ember tudatos megfontolással indul vándorlására, abban az átértelmezésben, hogy valahol élelemre bukkan. Ezt napjainkban is észlelhetjük az elhatalmasodó tömeges koldulások tünetében. De ennél kétségtelenül mélyebben ható élettani jelenséget látunk az éhségvándorlások tényében, mely mindenütt, az egysejtű szervezetektől föl a legmagasabb fejlettségű egyedekig, mindenütt elemi erővel mozgósít. Általában azt kell mondanunk, hogy elemi katasztrófák felszínre vetik az intellektuálizálódott embernél is az ősi, kezdetleges élettani reflexeket, magatartásokat, amint ezt a különböző elemi csapások, földrengések, árvizek, közlekedési szerencsétlenségek, stb. alkalmával megfigyelhetjük. Az éhségvándorlás lényege mélyen élettani jelenség, akárcsak az a motorikus nyugtalanság, amelyet az éhes csecsemő mutat szopatás vagy a vadállatok etetés előtt. Egyedül az ember képes fölébe kerekedni az éhség démonának. Vannak lelki állapotok, melyek erőt vesznek az éhségösztönzés élettani kényszerén is. Nem szólunk az éhségművészek foglalkozásszerű típusáról, akik azért éheznek, hogy jóllakhassanak, sem a melankóliás lelkibeteg éhségstrájkjáról, ahol kényszermotivumok nyugtalanítják az egyén magatartását, hanem azokra a mártírokra, szentekre vagy megszállottakra gondolunk, akik egy eszmével való azonulásban, egy cél önfeláldozó, önmegfelelő követésében nemcsak lemondani képesek az éhség csillapításáról, hanem azt már nem is eszmélik. Ilyen példákat ismer az emberiség történelme, nemcsak a múltban, hanem kortársi napjainkban is. Természetesen ennek a magatartásnak végső, világos öntudattal vállalt következménye — a halál. Az egyéni halál az egyén feletti eszme, a cél magasabb érdekében. De nem kell éppen szentnek vagy politikai mártírnak lenni, hogy az ember saját bőrén érezze a lelki indulatok éhségérzetet megmáskító, módosító hatását. Hétköznapi észlelet, hogy bosszúság vagy akár öröm is, időegesen elfojtja az éhséget. Ezt a jelenséget egyébként már az állatvilágban is tapasztalhatjuk, s a mártírúrnak egy sajátos nemét a kutyák körében, melyek elvesztett gazdájuk utáni bánatukban éhségállalal kimulnak. Az éhség elsődleges ösztöne tehát az embernél módosul a lelki élmények behatására. Sajátságosan, éppen a nemi ösztön kielégítetlensége hat vissza a legszembetűnőbbben az éhségérzetet jelentkezésére. És ez a jelenség szintén ősi élettani érvényűség benyomását teszi. Egy angol kutató, *Parker* leírja, hogy az állatoknál a nemi ösztön az éhségérzetet hónapokig is elnyomhatja. A himfőka pl. három hónapon keresztül nem vesz fel táplálékot, a párzás egész ideje folyamán. Ami annál feltűnőbb, mivel egyébként a táplálék rendelkezésére áll. Ez idő alatt a legnagyobb nemi izgatottság állapotában él, s midőn a párzás időszaka véget ér, a himfőka csont és bőrig le van soványodva. Ez a természeti jelenség kiterjed az emberre is. Szerelmi éhség gyakran lefojtja az éhségérzetét. A gyermekeknek a pubertás éveiben oly szembetűnő étvágytalansága kétségtelenül a nemi ösztön előtérbenyomulására vezethető vissza. Mindennapos orvos-lélektani észlelet, hogy a nemi éhség az éhségérzet rovására hat, s a nemi jóllakottság az éhségérzetet is újból felkelti. Primitív népeknél nem hiába látják el a mászártszakára a feleket élelemmel, mert ahogy a kielégítetlen nemi vágy lefojtja az éhségérzetet, úgy a kielégítettség aktiválja. Minden táplálkozási zavar mögött — amennyiben megállapítottan nem szervi eredetű — joggal kutathatjuk a szexuális-libidínózus erők játékát. A gyomor és bélfunkciók maguk is, túl az éhségérzet eredendő adottságán, mint a táplálkozási folyamat szervei, alá vannak vetve az egyéni szexuális élet változatainak. Minden u. n. funkcionális gyomor és bélzavar mögött fel-

belhető a libidóháztartás egyensúlyi zavara. *Steckel* a példák tömegével (*Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung*) ábrázolja a mondott összefüggést. Több, mint jelképes az a költői kifejezés is, hogy „emésztő“ szerelem... A pszichopatológia ismer eseteket, amidőn a nemi kielégülésében lefojtott egyén tényleg testileg is leromlik, éppen a táplálkozási funkciók zavara következtében.

Éhség és szerelem a lét két leghatalmasabb motorja, de sajátságosan csak éppen az emberlét pályájának kezdetén alkotnak harmónikus egységet: a csecsemőnél. Itt a táplálékfelvétel, Freud tanítása szerint, egyben erogén funkció is, s ezért beszélnek a pszichoanalitikusok „alimentáris (táplálkozási) orgazmusról“ (gyönyörről). A csecsemőnél az éhségérzet, mint ősi, vitális vágy kielégítése teljesen egybeforr a kezdetleges infantil erogéinitás megvalósulásával. És éppen a pszichoanalízis gazdagította tudásunkat rendkívüli érdekű megismerésekkel, rámutatva főleg a melankóliánál, s általában a depresszív lelki állapotoknál jelentkező tüneteknek a száji (ovális) libidószerkezetekkel való belső összefüggéseire. A búskomorság, s általában a kedélyi nyomottságok előterében mindig a táplálkozás zavarai, pontosabban a táplálékfelvétel elhárítása áll, amelyet gyakran kísérnek infantil magatartások, mint pl. az u. n. „Lutschen“ (ujjszopás), amely itt ismét libidinózus jellegű. A beteg képzeletvilágát bizonyos személyek kannibalisztikus bekebelezési vágyai töltik be; s e tünetek genetikus összefüggésükben a táplálkozási orgazmus ősi, csecsemőkorban jellegző szakaszának túl nem fejlődött, neurotikus elfajulásaira mutatnak. Nem kevésbé érdekes ezeknek a száji-erotikus szerkezeteknek egy másik változata, ahol az eredeti vágytörrekvések átszellemesedtek, s ahol az evés funkciója, mint gyönyörérzet, mint kéjes élmény szerez el az egyén életében. De ezek a távoli, bonyolult elágazások messzire vinnének. Amint mondtuk, csupán a csecsemőnél oszthatatlan funkcionális egység a két alapvető élet-sark: az éhség és a szerelem kielégítése. A felnőtté érett egyénnél különválnak, s csupán bizonyos kivételes szexuális szerkezetek esetében mutatkoznak meg eredendő egységük torz változataiban. De az u. n. egészségesnél is megmaradnak bizonyos párhuzamosságok, kölcsönhatások, amiket részben már érintettünk.

Igen érdekes, s a mai tömegmunkanélküliség korszakában szinte kísérletszerűen ellenőrizhető a munkanélküli egyén nemi életének reaktív magatartása. Naiv logikával feltételezhetnők, hogy az idejével tétlenül rendelkező egyén több energiát fordít nemi funkciói kielégítésére. Sajátságosan másként van. Vizsgálódásaim előben a tekintetben szabályszerűen azt mutatják, hogy a gazdasági létében bizonytalan, megrendült egyén nemi funkciójában is lefokozódik. Pontosabban: az egyén gazdasági, egzisztenciális bizonytalansága lecsökkenti libidóját. Mivel nem egyes, elszigetelt jelenségből általánosítunk, szabad talán megfogalmaznunk a tételt, hogy *a gazdasági lét háztartási zavarai visszahatnak az egyén libidó-háztartásának egyensúlyára, lefokozó negatív előjellel.*

Minthogy a tételt megfordítva azt is állítjuk, hogy az egyén elsődleges libidózavarai kihatnak egzisztenciális magatartásaira, hogy gátlást, lefokozást jelentenek munkateljesítményeiben és gazdasági érvényesülésében. Magasabb vetületeiben a kifejezett összefüggés az éhség és szerelem eredendő kölcsönhatására vall, s meggyőzően ábrázolja, hogy bár a két alapvető életfunkciója elkülönül a fejlődés során, funkcionális egységét a mályekben megőrzi, s egyik zavara a másik szférájában is zavarokat idéz elő. Teljes szexuális egyensúlyi állapot, s teljes gazdasági ellátottság az a ritka, harmónikus teljesség, amely a teljes egészség előfel-

tétele. Ez az eszményi állapot kivételesen lelhető fel. Freud a tömegek szexuális nyomoráról írt s mások viszont a tömegek anyagi nyomoráról. Látszólag távoli körei az emberi létnek, de valójában szomszédos tartományok. A költő megsejtése talál: „Hunger und Liebe, die das Getriebe der Welt zusammenhält“. Mély élettani igazság van ebben. Éhség és szerelem, amelyek a csecsemő bölcsőjénél egybefonódva állanak, bár pályájukon később elkülönülnek, a titkos mélyekben továbbra is funkcionális egységet tartanak. Egészségesnél, betegnél egyaránt fellelhető szembeötlő vagy álcázott változatokban az eredendő kölcsönhatás. De az élettani ősadottságokra ráoptózik a társadalmi felépítmény. Az ember harca a kenyérért és a szerelemért a társadalomban bizonyos normák között megy végbe. Kezdetleges társadalmakban a táplálékmegszerzés közösségi funkció, melyet együttműködően biztosít magának a közület. A nemi élet hasonlóan gátlástalanul valósul meg, s ahogy *Malinovsky* leírja, ezek a primitívek nem ismerik a civilizált ember szexuális életének nyavalyáit: a perverziót és a neurózisokat. Freud maga mondja, hogy ez a művelődésért fizetett ár, s hozzáfűzi, hogy súlyos ár. *De a művelődés sem elvont emberi képlet, s a művelődés normái változnak a társadalom alapberendezésével.* Elképpen elméletileg elképzelhető egy olyan művelődés-környezet is, ahol a szexuális elfojtások mai rendje megszűnnék. Tény az, hogy a civilizáció emberre harcot folytat a társadalom keretén belül a kenyérért és a szerelemért. Ez a harc nem az emberközösség összefogása a természet uralására, hanem az ember harca az ember ellen, embercsoportok, vagy társadalmak egymásközti küzdelem. *Igy a szociológiai tényező megmásítja az ősi élettani erők érvényét, s ami eredetben a lét összefogó ötvözete, — éhség és szerelem, — a fejlődés mai fokán széteséssel fenyegeti az emberiség mai társadalmi létét.* A kenyérért való küzdelem mai formája kérdésessé vált. A technika magas fejlettsége, az emberi termelő tevékenység fokozódása a mai adottságban az ellátottság helyett ellátatlanságba csapott át, s amíg a világ rendszeres gondtal pusztítja el a javakat, hogy egyik része profitáljon, addig a másik rész nélkülöz és éhez. A társadalom szerkezeti elmentmondása ebben az őrtölt paradoxonban csucsosodik ki. Az éhség állapota széteséssel fenyegeti a társadalom rendjét, de ugyanakkor a dialektikus fejlődés erejénél fogva egy új társadalmi létforma felé hajtja, mely magasabb fokon kielégítve mindenki éhségét, a világ üzemét tényleg egybetartja. Akárcsak a szerelem is, mely ma gátlások, eltogultságok és előítéletek korlátaiba ütközik, s melynek pályáját neurózisok és perverziók, gyilkosságok és öngyilkosságok jelzik. Társadalmi létünk mai síkján sem egyik, sem másik, nem a lét összefogó ereje. Szétvető erők, melyek rombolva idővel új világot formálnak ki. Ha az emberlét kezdetén, a csecsemőkorban, az éhség és szerelem harmónikus egységét ismertük meg, úgy az is bizonyos, hogy a két alapvető funkció ismét találkozni fog egy magasabb, a funkcionális egységben, amikor is valóban a világ üzemét fogják össze egy megújult társadalmi lét alapján, mely az éhség és szerelem gondját, a mai értelemben, többé nem ismeri.

BUKARESTI STRÓFÁK

Írta: ERDÉLYI ÁGNES

*Megérkeztek a hollók Bukarestbe,
(ünnepelő, vén hivatalnok-sereg,) az erdő zengő kristállyal belepve,
jég zizezen ott s az ágon hó remeg.*

*Hegyek alatt a hóbefult kisváros
üzött el engem s konok közönye,
az egyformaság és a pletykagyáros,
röghőztapadt pénzgyűjtők özöne.*

*E roppant ifjú város betakar,
emlőjén lóg ezernyi furcsa szerzet,
(erdei holló s szélhordta magyar,) kiket az éhség és az élet kerget.*

*Üvöltöző uccái árusok,
Kelet s Nyugatból izes keverék,
fényes körut s gyanus sikátorok,
csodás blokkházak s alattuk szemét, —*

*a Város vagy nekem! Habzsolsz mohón
és dúsan terített asztalodról
hulló morzsán bár, éhen mégse hal,
— erdei holló s szélhordta magyar.*

K L E I S Z B Á C S I

Írta: KÖVES MIKLÓS

Itt élünk hát és megint nyár van és kilencszázharminchetet írjuk. Egy napot megint leizzadtunk a száraz és széltelen aldunai hőségéből, amely rajtunk terpeszkedik és bizakodva megyünk ki egy szélesebb térre, ahonnan szabad útja látszik a Duna és tenger felől várható esti szélnek. Kesernyész örömmel üdvözöljük a lemenő napot, amely lelohadtan a messzi blokkházak üveg-falain felejtkeznek:

Mehetsz! — Nekünk csak most ébred az élet.

Elöl-hátul az egymásbagörcbülő és szögelő ó-bukaresti uccákból autók, autóbuszok kigyóznak elé és torlódnak egymást kerülgetve és oszlanak és eltűnnek.

Ezek az elakadó villamosokon és autóbuszokon az irodák és üzletek megittasodott népe özönlik szét, jobbra és balra, át a nyüzsgő központokon, a messzi görbe uccák kicsiny házai felé. Van olyan, akit hús szoba vár és terített asztal a fa alatt és zöldhagyma az asztalon, van, akit csak sóhajtozás fogad és a két hét óta veszélyesen nekiindult drágaság réme...

És ezeken az autókon az irodák és gyárak nagyobbjai vitetik magukat Uj-Bukarest toronymagas blokkházai felé és azokon is tul, a lombhús sétányokhoz. Vannak akiket a sznágovi tó villáinál várják a pihent-

testű asszonyok és van, aki családját a tengerpartra küldte és, aki Ostendébe készül. Beszélnek egy külföldi urról, aki két millióért rendeztett be lakást, hogy feleségét, az angol ladyt, két hétig vendégül láthassa. Mert tavasz óta az élet jól nekiindult, mindennek akad vevője bőven, vasban hausse, textilben magas konjunktura, fában, bőrben ritka virágzás...

És naponta tizkor és tizenegykor zárják a finom fodrászüzleteket.

A *Bukaresti hónap* kiállítására naponta ezer meg ezer ember érkezik az ötvenszázalékos vasuti kedvezménnyel.

És itt van Gheorghe Stanoiu sorsjegybankja, amely naponta nyitja új fiókjait.

És ezek az új zsidófaló lapok és azok az új zsidóvédő lapok és a felszaporodott rikkancsok, álrikkancsok és rikkancsfiókák, akik már nem tudják, hogy melyik lapot milyen kiáltással ajánlják...

És itt jön-megy az öregember, aki mindebből semmit se lát, semmit se ért:

Domnu Gheorghe Clais egy közeli uccából.

Kleisz Gyuri bácsi a Szilágyságból.

Valamit mintha keresne menetközben, jobbra és balra bólintgat, mindenkit megnéz, meg-megfordul, talán ismerőst keres a tömegben. Talán rá is ismer egyik-másik arcra és köszönni akarna és nem jut hozzá a gyors jövés-menésben, a nagy hirtelenségben. Odafenn Csehben, vagy Zsibón, ahol hatvanegynehány évet élt, alighanem minden arcot ismert. Ott, akit egy évvel ezelőtt látott már ismerősének számíthatott és köszönésére számottartott. Itt, aki egy hónapig a házában lakott és ma reggel még vendégje volt — délután az uccán rá sem ismer és ha ráismert, nem tart számot a köszönésére és ha visszaköszön, nem igazi köszönés az. És mintha a nap melege se volna igazi: Kleisz bácsi talán ezért rójja a felforrósodott járdákat vastag pamutkabátban, fején néhez bársonykalappal...

A szűk uccaszorosnál, amely utjába esik, visszaretten: az erre járatos mammut-autóbusz került hirtelen eléje és bujt át az ugrásnyi uccatorkon, valósággal, mint hal a hal száján.

Domnu Clais még vár egy kicsit, hátha nem is igaz, hogy az a hetvenszemélyes gurulóház rendben átcuszott a szűk torkolaton, — a tűfokán — hátha még visszatolat...

Szeme most az égre siklik fel egy percre, talán a kelő holdat keresi, amely a sarki ház antennáján fennakadva lebeg felette. Nem látja? Nem ismer rá? Ó igen! A Szamosvölgyben, a Krasznavölgyben, az Érmelléken, bizonyos, hogy hús csendben, az erdős dombhát messzi feketéjén születik és álomfonalakon szövődik az estébe a hold...

Nekivág, átvergődik a tuloldalra, megáll a házuk előtt, a táblájuk alatt, melyen „kitűnő házi koszt és szállás“ helyett fene-balog fordításban: „Masă familiară excelentă și adăpost“ olvasható, amiből románok és magyarok csak azt érthetik, hogy valaki finom családi asztalt és valami hajlékot kínál eladásra...

Kleisz bácsi nem érti a cége tábláját, mint ahogy valószínűleg semmit se ért abból, ami házában, ami ebbe a zajos uccatorokba szorult óriási idegen házában történik, mondódik és íródik. Világos: ha semmi más nincs, ha csak ez van, ez is éppen elég ahhoz, hogy elkiváncsozzék innen, a környéket járja, ismerősökre vadásszon, az eget és a holdat keresse...

Nyugtalan ember, panaszozik a lányai, a három félven lánya, akik

„az üzletet“ vezetik. Otthon, mondják, estig ki nem mozdult. És itt...

Otthon — Kleisz bácsi egy fölényes mosolyba önti a választ. Világos: Otthon, Zsibón, vagy Csehiben, ahol harmincegynehány évig fogadójuk volt, lovaik és teheneik az istállóban és három fiakerük járta a várost. Ott Kleisz bácsi, ha soha semmit se csinált is már, minden az övének számított, szava mindenben döntő volt. De ki is tudhatta ugy, mint ő, vendégek, lovak és borok fortélyait, ivók hitelképességét, korhelyek és kocsisok nyelvét és hogy bort, zabot, tűzifát, mikor kell venni, melyik zöldséget, mikor kell eltenni, melyik szomszédal, hogy lehet meglenni? Ki úgy mint ő, aki már fiatalon saját vendéglőig vitte, harminc-évig az üzletet adósság nélkül tartotta, és három rendes, takarékos és szófogadó lányt baj nélkül felnevelt? Ott igen, a lányok neki fogadtak szót, kérdezetlenül is csak azt csinálták, amit tőle tanultak. A pénzt az ő fiókjába zárták, az ebédet az ő szájaizére főzték és neki hagyták meg egyedül a nagy kerti hálószobát, míg maguk hárman egy konyhamelletti kisszobában fértek meg..

És itt? — Kleisz bácsi keserű mosolyba fojtja a választ. „Masá familiará...“ Ez az értelme-nincs bizonytalan kísérletezés, amit a lányok a maguk fejétől, már apjuk kérdezése nélkül gondoltak ki és visznek előre. Ha csak ez volna és semmi más nem volna, ez is elég volna, hogy apjuk a világot járja, hogy hazaérve is óvakodják a házba belépni, hogy gyűlölködve nézze ezt a repedt fatáblát, amely a cégüket jelzi...

De mikor is fordultak erre a dolgok? Hogyan is jutottak idáig?

Mikor... Kleisz bácsi egy legyintésbe öli a választ. Hát amikor az árak lementek és a Szilágyságból kifogyott a pénz és jöttek az autóbuszok és se fiakker, se vendéglő nem kellett ott többet senkinek. Világos...

De valami már régebben is kezdődhetett. Talán azon a napon, amikor megboldogult asszonya haldoklott. Mert már ő is igen aggódva beszélt:

— Mi lesz veletek? — mondogatta a lányainak. — Semmi se lesz belőletek... Vén leányok... Koldusok...

És Annának, a legnagyobbknak, meghagyta, hogy ne menjen már férjhez, apjára vigyázzon. Ernának, a középsőnek is azt mondta, hogy ne magával törődjék, csak a kicsi Juliskára vigyázzon.

Talán akkor jöttek rá a lányok, hogy bizony sok mindenről lekéstek, talán akkor döntötték el magukban, hogy apjuk bizony rossz kormányosa volt életüknek. A kicsi Juliska, aki gyorsan tuhnótte testvéreit, egyszer ki is mondta lázadozva: ő nem akar *odaajutni*, ő nem fog megsavanyodni, se apjáért, se senkiért...

És volt egy tél eleje, amikor se zabra, se tűzifára nem gyűlt pénzük s arra kellett gondolni, lesz-e mit enniök a télen és félni kellett, hogy rámege a ház is és a párna se volt biztos a fejük alatt. Akkor a lányok gyorsan, mielőtt apjuk mást mondhatott volna, kimondták: Bukarest — csak Bukarest!

Bukarest, mondták, ott millió ember él, ott milliókban forog a lej...

Bukarestben, állapították meg, ezek meg azok meg amazok ilyen meg amolyan életet teremtettek maguknak. És hányat tudtak olyat is, aki vagyont csinált. És beszéltek egy sofőrrel, aki már ilyen-olyan nagy garázst tart és Szovátán villát vett...

Bukarestben, számították, ahol a millió emberből hacsak husz kosztos és kvártélyos akad, ha csak tiz, hacsak öt-hat olyan...

És mi lett? — Ők tudják. A gyeplőt ők tartják. Apjuk az ő szekerekbe kapaszkodik, amerről nem tudja, merre is halad.

Két szobát tartanak a földszinten, egyet asztalokkal a kosztosoknak, egyet ágyakkal a kvártélyosoknak. De a kvártélyos szobában eddig még maguk hálnak és kosztosokat nem látni. Egy szobájuk van, fenn valahol az emeleten is, átutazó vendégeknek, szilágyságiaknak, akik talán ígérték volt, hogy ha majd Bukarestbe jönnek, csak náluk hálnak meg. De még nem jöttek szilágyságiak Bukarestbe, Schwartzur ur jött egyszer, egy ismerős kolozsvári sörügynök, még a télen. Valami orosz diák házaspár vette ki egyszer a kvártélyos szobát, egy hónapra. Valami beteg szülőknak, akik a hust nem eszik, hordatja innen a gyermekük a hustalan ebédet. Egyszer egy fiatal kántor is jött Erdélyből, aki Bukarestben állást keresett, az két hétig náluk volt, tetszett a lányoknak, sokat énekelt nekik, de állást nem kapott és fizetni nem tudott. Volt tavasszal egy esküvő is, amihez ők csinálták a kétfogásos hideg vacsorát huszonkét személyre, aztán, legutóbb, Juliskát ajánlotta be valami jó ismerős egy üzletbe függönyháló-horgoló litthoni munkára, ők tudják mennyiért, vagy ők se még...

Este, éjfél felé, amikor senki jöttére már nem számíthatnak, a kosztos szobában a lányok széjjelhúzzák az asztalokat, a kvártélyos szobából áthúznak egy diványt, azon apjuknak vetnek ágyat. Emiatt bajuk is volt egyszer, amikor a kvártélyos-szoba annak a diákpárnak volt kiadva. Ezek, bár szobájukban két ágy is volt, nem engedték meg, hogy a diványt kivigyék éjszakára, meg kellett ígérni, hogy vesznek majd más diványt, vesznek majd egy ócska összecusukható vaságyat az öregnek. De nem vettek se diványt, se ágyat, és ezért mentek el a kvártélyosok egy hónap múlva, ezért nem jöttek többet.

Ha bár Schwartzur ur jönne valóban, ahogy ígérte, „havonta pár napra“. De vele az történt, hogy vacsoráját Juliskával vitette fel és talán azt kívánta, hogy a lány is vele vacsorázzék. Talán házasodni kívánt, Kleisz bácsi nem tudja mit kívánt, a lányok tárgyalták titokban, ők tudják. Anna küldte is Juliskát és Erna se ellenezte. De Juliska nem akart, nem ment fel vacsorázni és Schwartzur ur talán megsértődött, nem jött el többet.

Juliska, igen, ő már nem az a szófogadó jólány, mint a nénjei voltak. Olyan ágaskodó-fajta lett belőle, aki kérdezetlen eljár hazulról, sokszor otthon se ebédel. Valami üzleti lányokkal, valami román munkásfiukkal jár, ő tudja hova, milyen helyekre. Ez, ezek a dolgok, a Juliska dolgai, apjától már olyan messzi esnek, olyan messzi, hogy már messzibb, mint a Kraszna és mint a Szamos egykori csobogása, amely pedig az emlékezetéből is ki-kialél már...

Reggel, hajnalban már, mielőtt a lányok ébrednek, Kleisz bácsi felkél és gyorsan kihuzódik a kosztosok szobájából, hogyha talál majd mégis jönni egyszer valami reggelj kosztos, a lányoknak legyen idejük az ott aludt embernek nyomát is eltüntetni. Elmegy hazulról, átvág a veszéyes uccaszilipen, elmegy a Szenátus Teréig, elnézi az autókat, megnézi a járókelőket. Az ember mégis ember után vágyik és Kleisz bácsi, akit életében egyszer a házában látott, többé el nem felejt, örül, ha látja és hátulról is kalappal köszönti...

Naplementekor ha enged a hőség és a nap bucsúzva csillog a messzi üveg-torony-házakon, bizakodva figyel a Szenátus-téren az autók és az autóbuszok kergetőzését.

Istenem, valami csak lesz már velünk is... Ez a függönyháló-kötés, ha beválnék... Az a diák-pár, ha visszajönne mégis... Schwartzur ur, ha talán mégse sértődött meg... Istenem, millió ember és mind révbe, mind él valahogy! Az üzletekben izzadoznak, a gyárakban, irodákban... Egy

somlyói ismerősük is fizetőpincér lett egy kávéházban. Egy suszterről mondják, hogy valami nagy hercegi házban csak házmester volt és sok pénzt összeszerzett...

És itt vannak ezek, akik ezeken az autókon a gyönyörű üvegházak felé robognak és akiknek Szovátán villáik vannak és az a herceg-bojár, kiról az a suszter mondja, hogy egy népnapi nagy vacsorára annyit elköltöttek, amennyiből ők négyen egy évig megélnének...

Istenem, jó Isten! Te tudod, te teszed...

Aztán a nap letűnik az Új Város megett, utolsó bucsúintése is eltűnik az üvegfalokról. Kleisz bácsi hazafelé indul. Vigyázkodva átsiklik megint a veszélyes pokolszájon, megáll a házuk előtt, sokáig nem megy be. Mit keressen ott? És talán ha mégis jött végre valami esti kosztos, ne lásson egy ilyen elnyűtt öreg embert. A kapusarokba támaszkodik. Fáradt már. Az ember a tétlenségbe is belefárad: az emlékezésbe, a bosszankodásba és remélkedésbe...

Most talán — mert a fáradt ember már álomszemekkel lát — talán a Kraszna sodrását látja a kelő hold alatt, a Kraszna sodrását, a Szamos habzását... Azt a somlyói, vagy zsbói piaci házat talán, Kleisz Györgyék egykori fogadóját, azt a zöld sirt talán, abban a szilágysági temetőben, ahol Kleisz Györgyné maradt el tőlük.

Mi is az élet? Mivé lett? — Kleisz bácsi egy halk káromkodásba szoritja a választ:

— Pokol, pokoli forgatag! Az Isten tudja mi... Vagy az Isten se tudja már...

Ő S Z I P R É D I K Á C I Ó

Irta: GEREBLYÉS LÁSZLÓ

Kövess!

*ha el tudod szánni magad a szembefordulásra!
ha oly kérlelhetetlen leszel, mint a sziklaszirt,
s oly konok, hogy nem fogadod el napfény vigaszát sem, —
ha vissza se nézel,
de szomjastekintetű leszel, csüggedetlenül!*

*Mert aki követ: megszépül a szelíd sugárzás salakporlasztó körében,
mert aki követ: megifjodik a rőt színek látomásaitól,
mert aki követ: ma még megmenekül, —
s e pár utolsó nap töppedt izétől megrészegülten
omolhat a megállíthatatlan elmulás elé!*

KULTURKRÓNIKA

ALFRED ADLER HALÁLÁRA

A huszas esztendőkkben egy *Sumner* nevű amerikai diák doktori értekezést írt a pszichoanalízisről, amely korlátozott számban nyomtatásban is megjelent. Dolgozatában arra a megállapításra jut, hogy Freud tipikusan zsidó szellem, finomkodó, lágy, nőies: akárcsak Jézus-Krisztus. *Bezzeg* mennyire más a „tipikusan teuton“ (*sic!*) „ősgermán“ Alfred Adler: durva, nehézkes, homályos; még a stílusa is az. Leginkább az Antikrisztushoz hasonlítható. (S a gyöngébbek kedvéért zárójelben mindjárt hozzá is tette „= Nietzsche“).

Ez az összehasonlítás minden felületen ostobasága ellenére is — tünet. Nemcsak a kis amerikai kezdő esett bele ebbe a tévedésbe, hanem *Ernest Seillière* is, aki a francia Akadémia tagja, és aki több, mint 60 kötetet írt már össze eddig arról a német kulturáról, amelynek emlőin nevelkedett Heidelbergában, jóval a háború előtt. *Psychanalyse ou psychologie impérialiste allemande* című 1928-ban megjelent művében élesen szembeszögezi egymással a freudi lélekelemzést és az adleri „individuálpszichológiát“; előbbiben a „talmudista“ és „rabbiniikus“ gondolkodás jellegzetes megnyilvánulását látja, míg az utóbbi nem egyéb számára, mint a német imperializmusnak a lélektan síkjára való vetítése. S a kis-sé túlsokat író báró siet is mindjárt kijelenteni, hogy az ilyen „imperialista pszichológia“ természetesen csak olyan tipikusan germán lélekben foganhatott meg, mint amilyen Alfred Adler...

Valóban, ha Alfred Adler bécsinek és zsidónak is született, a fenti kettős anekdóta többet jelent, mint a szellemi termékek modern fajelméleti exegézisének kiáltó cáfolatát. Talán mégsem véletlen az, hogy zsidó volt Freud, aki elsőnek merete a nemiség szerepét az emberiség életében — ha tulsóan is, de mindenesetre, forradalmi merészséggel, és igen hasznos módon — az előtérbe helyezni. És talán még kevésbé véletlen, hogy Alfred Adler, a *Minderwertigkeitsgefühl* elméletének feltalálója, ugyan-csak zsidónak született. Kire másra nehezedik még ma is — és éppen ma olyan nagyon — a „csökkentrendűség“ bizonytalanító érzése, mint a zsidókra? És vajjon kire bízhatta volna inkább az európai emberiség a mindén alsóbbrendűséget leküzdő kompenzáció, sőt „túlkompenzáció“ elméletének kidolgozását, mint éppen a józan bécsi zsidó kereskedő fiára, aki maga is odairhatta volna életírása fölibe ama másik hajdanvaló jó zsidó kereskedő mondását, Marlowe *Miálti zsidó*-jáját: „Ellenségeim a tengerbe vetettek, hogy belefúlladjak... De én azért is úszni fogok!“

Az 1907-ben megjelent első, már igen érdekes munka: *Studie über die Minderwertigkeit von Organen* után néhány esztendővel, 1911-ben jelent meg és keltett nagy feltűnést Adlernek talán alapvető műve: *Über den nervösen Charakter*. Ezzel a művével a szerző a bécsi egyetem magántanári címét szerette volna elnyerni, de — faji adottságai következtében — mindhiába. A második kötet már meg sem jelent; hosszú évekig inkább a gyógyítás gyakorlati munkájának szentelte magát és legfeljebb kisebb tanulmányait foglalta össze kötetbe (*Praxis und Theorie der Individualpsychologie: Heilen und Bilden*; Furtwänglerrel és Wexberggel karöltve *Das Problem der Homosexualität*). A háború alatt az eredeti-

leg szemorvosnak indult pszichiátert kellemetlenkedési szándékából járványkórházba osztották be; ott paraffinnal impregnált orvosi köpenyt talált fel a bacillusok tovaterjedésének megakadályozására. A világháború után ismét visszatért a lélektanhoz és a gyakorlati lélekorvosláshoz. Számos könyve jelent meg ettől az időtől kezdve haláláig; csak kevesen tudják azonban, hogy Adlernek sohasem volt kedvére az írás, amiért is — bevallottan vagy bevallatlanul — előadásait íratta le könyv alakban, kissé átsimítva. Így született meg legnagyobb sikerű és több, mint egy tucat nyelvre lefordított műve, a *Menschenkenntnis*, amely a szerző tudta nélkül magyarul is megjelent, valamint *Der Sinn des Lebens*, amelyet Adler maga alig egy héttel, hirtelen, 67 éves korában bekövetkezett halála előtt, legsikerültebb műveként jelölt meg. Közben főleg Amerikában aratott nagy sikert *The Pattern of Life*, *The Case of Miss R.*, *Problems of Neurosis* és *What Life should mean to you*. Az ellenfélből munkatárssá meggyőzött protestáns teológussal, *Ernst Jahnnal* közösen írt műve *Individualpsychologie und Religion* címen gyengébb, megalkuvóbb írásai közé tartozik.

1926-ban végre a külső sikert is megérte az Individualpszichológia megalapítója: a newyorki legnagyobb egyetem, a *Columbia University* hívta meg két évre vendégelőadónak. Ugyanakkor Anglia is felfigyelt rá, és francia meghívásra a Sorbonne-on is tartott előadást (1924). Amerikai sikerei minden várakozást felülmúltak. „Naponta egy előadásom van; a terembe, sajnos, csak kétezren férnek el; a tolongás olyan óriási, hogy a rendőrségnek kell szinte naponta közbelépnie. Kár, hogy maga nincsen itt velem“ írta e sorok írójának Amerikából. Bevallom, akkor kissé túlzásnak vettem e sorokat, de szemtanuktól hallottam később, hogy inkább szerény volt a hallgatók számának megítélésében. Egyeteme amerikai szokás szerint egész oldalas hirdetéssel harangozta be a lepedőnagyságú amerikai lapokban és így nem csoda, hogy sikere a legszélesebb körökre is kiterjedt. Tantevékenységét a *Long Island Medical College*-en folytatta, amely minden bizonnyal a világ „legnagyobb“ orvosi főiskolája. Itt külön tanszéket és intézetet kapott a kiváló bécsi lélekúvár, aki évenként beutazta az Egyesült Államok nagyobb városait is, fáradhatatlanul és az ismétlésektől vissza nem riadva terjesztette egyre leegyszerűsödő és kissé elamerikaiasodott elméletét. Hitler uralomrajutása óta német nyelven kiadott lapja, az *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, amely 15. évfolyamában tart, csökkentett terjedelemben Bécsben jelenik meg, ahova — melleleg szólva — Adler sem tavaly meg nem tért, sem idén nem szándékozott ellátogatni. Két esztendője pedig *International Journal of Individual Psychology* címen Chicagóban magyarul kiállított angolnyelvű folyóiratot adott ki.

Adler hívei a huszas évek közepe táján nemzetközi egyesületbe tömörültek, amely több nemzetközi kongresszust is rendezett. Sorrendben az utolsó az 1930 szeptemberében Berlinben megtartott nagystílű összejövetel volt, amely a mozgalom fénypontját jelentette. De akkor már tudták a beavatottak, hogy az adleri iskolán belül jelentkező személyi és világnézeti ellentétek aligha lesznek áthidalhatók. Néhány esztendővel előbb a katolikus-thomistává lett konvertita *Allers* (Abeles) *Rudolf* és a vele egyetértő *Oswald Schwarz* kiváló bécsi magántanárok váltak ki a mozgalomból. 1929-ben *Otto Rühle* (*A proletár gyermek lelke* és egy félig adlerista, félig marxista Marx-életrajz szerzője) és *Alice Rühle-Gerstl* vezetésével a druzdai u. n. marxista individualpszichológusok csoportja vált ki Adlerrel egyetértésben a nemzetközi egyesületből, hogy politikai színezetük ne „kompromittálja“ az individualpszichológiai moz-

ga.mat, amely megmaradt szigorúan apolitikusnak. (Annyira, hogy az ausztromarxistának indult Adler maga is visszavonult minden politikai állásfoglalás alól). 1932 végére esik *Fritz Künkel*, a kétségkívül tehetséges, de furcsa jellemű berlini individuálpszichológus kizárása, aki magalkotta terminológiájával és ügyesen megirt számos könyvével egycsapásra ismertté lett, és szinte magának a mesternek kezdte a fejére nőni. Sorrendben az utolsó „eltávolodás“, ha nem is kiválás, az *Erwin Wezbergé* volt, aki New-Orleansban egyetemi tanár s aki sokáig Adler *par excellence* tanítványának számított. Hiszen ő szerkesztette a hatalmas *Handbuch der Individualpsychologie* ezer oldalra rugó kettős kötetét (Bergmann, 1926), és az *Individualpsychologie* című, több kiadást megért rendszerezési kísérletét is mestere tanainak. Adler őt irigységgel vádolta.

Ennyit az individuálpszichológiai mozgalom történetéről. Ahogy Adler félreállott Freud mellől, hogy azután szembeálljon vele, úgy talán senki sem szakadt el az ő iskolájától. Hűtlen tanítványai továbbra is használták módszerét, és ezt nem is szégyelték bevallani (Allers, Sperber) soha. S ez talán nem lekiicsinylendő dícséretére is szolgálhat Adlernek: elmélete valóban minden világnézeten belül a korunkban tömegjáró ványá fajult idegesség gyógyítására és megelőzésére hasznos, ha talán nem is végleges és kizárólagos eszköznél bizonyul.

Az adleri mozgalomban, csakúgy, mint a freudianus táborban, a magyarokra fontos szerep jutott. *Mády István* Adlert és tanait már 1907-ben ismertette a *Természettudományi Közönyben* és azóta szoros barátság fűzte a bécsi mesterhez. 1926-ban a debreceni magántanár megalakította — *Szivós Anna*, *Zechmeister Ida* és az azóta elhunyt *Rácz Jenő*, valamint e sorok írója közreműködésével — a *Magyar Individualpsychológiai Egyesületet*, amely azóta már érdemes multra tekinthet vissza. Itt sem ment a dolog szecesszió nélkül: *Kulcsár István*, egy meglehetősen gyenge *Bevezetés az individuálpszichológiába*, és *Székely Béla*, több érdemes és érdekes könyv — *A te gyereked*, *A gyermekévek szexualitása*, *Az antiszemitizmus lélektana* — szerzője, akik együttesen az *Emberismeret* c. kétségkívül érdemdús, de kissé talán túl vegyes és egyenetlen folyóirat szerkesztői, elváltak a „hivatalos“ tábortól és erősen közeledtek a freudi analízis felé: Bécsben dr. *Zilahi László* és *Zilahi-Beke Ágnes*, valamint dr. *Lukács Hugó* voltak a mozgalom magyar zászlóvivői; a vak *Pfeiffer Rózsi* — akiről csak a legutóbb is olyan nagy elismeréssel nyilatkozott Adler — és e sorok írója igyekeztek az individuálpszichológiát ismertté tenni Párizsban, valamint Spanyolországban, ahol az „adlerizmus“ egészen kivételes népszerűsége tett szert. Dr. *Kahána Ernő* Brassóban 1924-ben adta ki az első magyar „bevezetést Adler Alfréd individuálpszichológiájába“: „A freudizmus után“, (W. Grünfeld kiadása, Str. Portitor 64—66.)

Adler elméletével és gyakorlatával külön cikkben szándékozunk foglalkozni. Addig is a következőkben igyekezzem összefoglalni az adleri elmélet legfontosabb alapvonásait, miután a bécsi mester tanát sokan ismerik, de valójában csak kevesen mérték fel tudománytörténeti távlatból nézve.

Adler Wundt atomizáló módszerét és Freud mindent egy nevezőre hozó, erősen individualista-libertárius jellegű elméletét mülja felül, amikor néhány esztendővel a háború előtt felfedezi, hogy az egyént sohasem érthetjük meg sem pusztán önmagában (átöröklés!), sem pedig, mint a környezet mérő produktumát. Érdeklődése a *teljes ember felé* fordul, akit családi, iskolai, foglalkozási (a gyermeknél), majd nemi viszony-

lataiban igyekszik már nem, mint egyént, hanem mint a társadalom részesét megérteni. Minden gyermek legkésőbb 3-5 éves koráig ugynevezett „életstílust“ alakít ki magában, amelytől alig-alig tér majd el, különösebb, „irányvonalaiából“ kitaszító élmények nélkül, későbbi élete folyamán. Minden emberre jellemző, hogy inferioritási, fogyatékosági érzései vannak, miután az ember jellegzetesen fogyatékos lény, ha a többi állatfajokkal vetjük egybe; ebből a fogyatékosági helyzetből menekülünk teljesértékűségi és felsőbbbségi helyzetek felé, a nyomasztó fogyatékosági érzés hatása alatt. Mindnyájan valamely titkos életcélt követünk; ezt van hivatva a lélekbúvár felderíteni és megjavítani, bizonyos, minden egyes társadalomra jellemző hasznossági kritériumok szerint.

Adler a fiziológiai lélektant nem nézi le, de nem is műveli: előre feltételezi. Nem az érdekli, miképpen jön létre a látás jelensége, vagy mi idézi elő az álmot, hanem csupán az: mit kezd az ember azzal a képességével, hogy láthat, hogy álmai lehetnek? Nem a velünk hozott hajlam a fontos, hanem a pozíció, amelyet embertársaink (család, osztály, társadalom) körében elfoglalunk. Azáltal, hogy az embert a társadalom síkjába állítja be, és elvonatkoztatja az általa művelt lélektant — amely tulajdonképpen inkább a karakterológia, a jellemtan nevet érdemli meg — a fiziológiai alapoktól, merőben új nézőpontot vezet be: úgy vizsgál minden jelenséget, még a kóros elváltozásokat is, *mintha* azok az egyén többé-kevésbé öntudatlan céljai felé törő irányvonalak szolgálatában állnának, még abban az esetben is, ha a fiziológiai velejáró jelenléte valószínű vagy kimutatható. Ezzel Comte követelményét valósítja meg, aki a „zoológiai“ — ma úgy mondanók: fiziológiai — inspirációju lélektan mellé egy „szociológiai“ inspirációju másodikat, „felsőbb“ lélektant kívánt megteremtve látni, amely „egyedül hivatott a magasabbrendű jelenségek megmagyarázására.“ A teleológiai, *causa finalis*-on alapuló látás Adlert az Aristoteles-Szent Tamás által megindított vonal tengelyébe állítja be, míg az a követelmény, hogy a lélekbúvár ne legyen „exakt“ tudós, hanem „művész“, aki tudományszerű, de nem szigorúan rendszerizhető eszközökkel dolgozik, Raimundus Lullusra utal.

De Adler az új emberlélektannak vagy szociáljellemtannak csak Mózesre volt: valójában mindig megmaradt individuálpszichológusnak: ügyetlenül megválasztott elmélet-elnevezése ómene is lett egyuttal. Elég elolvasnunk a tömeglélektan margójára írt megjegyzéseit, hogy ezzel tisztában legyünk. Az ígéret földjének csupán határáig jutott el, de elmélete és gyakorlata igazán szociológiai kiépítése tanítványaira vár. Mint annyi nagy gondolkodó, Adler talán jobban tette volna, ha nem vesz tollat a kezébe és szóbeli tanításra szorítkozik. Két korszak határán élt: az individualizmus letűnő árnyéka elsötétítette a kollektívizmus eljövételét finoman megérező látását. Az elemző, főleg válogatásra törekvő freudi atomizmus helyére az összeletést, a *Ganzheitsbetrachtungot* elsőnek ő követelte; ez azóta teljes polgárjogot is nyert az általános lélektanban. Neve az orvostudományban is új irányt jelöl, nemcsak a jellemtanban és az elmekörtanban. Néhány nappal a halála előtt jogos büszkeséggel mondotta, hogy Amerikában sikerült a *behaviorismus* mindent elözönléssel fenyegető árját gátak közé szorítania. Valójában azonban ő maga is félig behaviorista volt, ahogy Pascal és Luther is félig azok voltak anélkül, hogy ennek tudatára ébredt volna. az introspekciós és a tisztán külsőleges behaviorizmus és reflexológia között tulajdonképpen ő találta meg elsőnek a helyes szintézist és arany középútát. A modern művelődés történetben *Egon Friedell* már életében félig-meddig megérdemelt helyére emelte: tán szétszóródó, tán megmaradó iskolája ezen a

téren is még sokat javíthat az utókor számára átmentésre érdemes Adler-portrén.
(Dr. Brachfeld Olivér)

HÁROM ERDÉLYI FESTŐ MAGYARORSZAGON

A legújabb magyar festőnemzedékben több az erdélyi, *Modok Mária*, *Hincz Gyula*, *Barcsay Jenő* és e sorok írója Erdély különböző városai-
ból kerültek Budapestre, hogy több-kevesebb küzdelem után állandó
tagjai legyenek a pesti kiállításoknak. Rólam tavaly volt szó az egyik
kolozsvári ujságban, de társaimról keveset tudnak otthon, holott jobban
megérdemlik, mint én, hogy ismerjék őket; s csak kötelességem teljesi-
tem, mikor pótolni igyekszem ezt a hiányt s rövid pár sor keretében is-
mertetem őket, törekvéseiket és helyzetüket a magyar művészetben.

Ha visszatekintünk arra a vonalra, amit festészetünk idáig meg-
tett, kiderül, hogy fejlődésének görbéje a régi stílusokból kiindulva
mindazon irányokat érintette, melyek Európában az idők folyamán fel-
bukkantak, de ugyanakkor felvette mindazon jegyeket is, amik egy kü-
lön magyar stílus kialakulásához szükségesek. — Munkácsy, Székely
Bertalan műveitől Szinnyi impresszó-naturalizmusához vezet az ut,
majd Ferenczy, Rippl-Rónai, Kernstock munkáival a (posztimpresszió-
nizmuson át) napjaink stílus-problémái felé halad. Az a nemzedék, mely
a mienket megelőzte, a természet közvetlen szemléletéből indul ki és sok-
felé mutató felfedezések között a *geometrieus* leegyszerűsített világá-
ba jutott; Kmetty, Berény a kubizmusba, Czóbel, Egry más, de ép' ily
elvont területre. Céljuk nem a természet visszaadása vagy ép' lemásolá-
sa, hanem a stílus-elemek megtalálása; a természet jelenségeiből külön-
féle optikai és festői módozatok végigpróbálásával szabadították ki a
képépítés mai eszközeit.

A mi nemzedékünk ezt az elvont festői szemléletet kapta örökségül
és ez határozta meg szerepünket is; a művészet problémái helyére a mes-
terség kérdései léptek és a felfedezések örömét az érvényre juttatás
gondjai váltották fel. Nem a jelenségek kivizsgálása, hanem minél egy-
szerűbb, tömörebb visszaadása áll törekvésünk homlokterében: gáláns
kalandok helyett szürke köznapi munka, hogy a megtalált eszközök: a
szín, a vonal, a sík segítségével minél tisztábban fejezzük ki magunkat.

Ebben a tekintetben három festőnk között Barcsay Jenő jutott leg-
messzebbre: képeinek architektúrája elvont eredetű, de élővé konkriti-
vizált stílus elemekből épül. Mély színei, festői módja Kodály népdalait
juttatják eszünkbe; ugyanaz a folytonos melódia, dinamikus líra és fe-
gyelmezett nyugtalanság. Bővérű tónusaiban a szűkebb pátria, Erdély
emléke él.

A szélesen látott, brutális szilajsággal odavetett nagyforma alig
fér el vásznain; a képelemek állandó harcban terjesztik ki határaikat.
Összecsapnak. Egymásbafoynak. S csak egy-egy mágikus erővel kipen-
dített kaligrafikus vonalban találják meg végső értelmüket. Semmi két-
ség: ennek a festészetnek abban áll az ereje, ami gyöngésége is: kor-
látaiban. Szűk világ ez, akár a magyar élet, tele robbanó energiával,
barbár, földszagú izgalommal; de ezen a körön belül valami monumen-
tális világérzés sorakozik a maga módján különös rendbe. Erdős, sűrű,
vidéki izek verekednek művészetében a kor szellemével. Egy kis ember-
csoport érzelmi élete keresi formában, színben a maga megfelelőjét s az
ösztönök tudatalatt forrongó erői hajtják újabb és újabb tájak felé.

Ezek az energiák Hincz Gyula festészetében mély összetűzésbe ke-
veredtek a tiszta festői értelemmel. Az új magyar festészet Benjamin-
ja ez a fiatal festő. Képességei, manuális készsége, kifejező eszközeinek

szinte kimerithetetlen bősége zavarba ejtő. Legnagyobb hibája saját gazdagsága. Annyi minden él benne, a víziók, élmények, festői képzetek olyan tömege rohanja meg munka közben, hogy alig tudja rendbe szedni őket. Ha Barcsay egy húron játszik folyton változó dallamot, Hincz egész orkesztert szólaltat meg, hogy elmondhassa valamikép' belső hangjait. De a természet, melynek kinyomozására is szívesen vállalkozik, sokszor zavarba ejti még; talán ő az egyetlen az új magyar festők nemzedékében, akit kísért a természet-stilus kettős csábítása. Művészetének belső ellentmondása innen származik: a képelemeket egyszer sik diszitményként fogja fel, máskor elvont észszerű elrendezésük izgatja, hogy hirtelen barokkos szertelenséggel tolja el határaikat, csak belső sugallatára hallgatva. Démona egy percre sem hagyja nyugton, legszebb munkáit átfesti, ujrakezdi, elrontja, hogy azután kétségbeesett lendülettel mindent előlről kezdjen. Amit eddig csinált, nagyjából töredék; adalék valamihez, ami még születőben. De a világ, mely ezekben a töredékekben él gazdag, színes és új.

Amit elsősorban kell valamikép' megtanulnia: a mértéktartó adagolás — a mesure. Amiben majdnem utólérhetetlen: a festői csinálás — a machée. Képeit a valeurók, tónusok, színek pompázó, sokféle csillogása, s valami kielemezhetetlen tündéri báj teszik megejtőkké. Rajzaiban virtuóz tudása mellett ott él a művész önkínzó alázatossága, az a tétova, bizakodó kétely, ami nélkül nincs haladás.

Feladatam legkedvesebb részéhez értem, amikor Modok Mária pikturájáról szólok. — Olyan ez a művészet, mint asszonyaink élete: végtelenül gyöngéd, komoly, alig kimondott. Érzéseiben tiszta, erős, — kifejezésében néha tétova, de hangja mindig meleg és sok a részvét benne. Beszélhetnénk hiányairól, mert azok is találhatóak, de nem ez a fontos. Nem akar ő pompázó, fölényes lenni. Több annál. Egy asszony hajol itt az élet fölé és nézi fátyolos szemmel, a nővér szeretetével szegény asszonyok, gyermekek életét, milyen is az. — Színei mélyek, titokkal telik, gyöngéd szomorúság, sok szenvedés és lágy bánat árad képeiből, mintha csellón játszana valami érzelmes szonatinát valami kicsi ügyetlen kéz. — Modok Mária festészetében az a rokonszenves, hogy nem akar többnek látszani, mint amennyi. Idegen tőle nőfestőink izgatott becsvágya, akik mindig a férfiakkal próbálnak konkurálni. Azért tiszta és erős a művésze, mert ragaszkodik asszonyi gyöngeségeihez.

Formái mély tónusokból tevődnek össze, itt-ott végig siklik rajtuk a fény és erősebb hangot ad egy-egy résznek, de csak ott és annyit, amennyi szükséges ahhoz, hogy megértsük, miről van szó. Szükszavú piktura az övé, inkább sejtet, mint beszél, de egy-egy gesztusában, félnék, halk mozdulatában annyi érzés remeg, amennyit fennhangon soha sem tudna elmondani. — Néhány gyermekfej bújik össze, madár száll egy kis lány kezére és egy nagyon szomorú asszonyi fejhez puha gyermek-arcocska simul: ezek a témái. Kis dolgokból, az élet apró, elmosódott jegyeiből valami gyöngéd női monumentálitás jön létre.

Nagy vonásokban jellemezve ez ma Barcsay, Hincz és Modok művésze. Természetesen ezek a megállapítások nem véglegesek, nem is lehetnek azok, csak jelzik az irányt, az utat, melyen haladnak s ez az, amit ki szeretnénk hangsúlyozni. Magyarországon ma divat szólni és halott hírét terjesztetni annak a festészetnek, mely a festői képzetek, az élmény, a látomány szabad társításával teljesen új formanyelvet teremtett, s helyette olyan pikturát szorgalmaznak, hivatalosan is, amely a klasszikus kötöttségeket vallja eszményének s a valóság törvényeinek kutatása, a szabad festői alakítás helyett valami eszményített világba

vezet. Európa politikai viszonyai tükröződnek itt a művészetben: pillanatnyilag Európaszerte olyan szellemi irányok kerültek felül, melyek mintaképket, miként társadalmi megfelelőjüket, a mult halott formái között vélik megtalálni. Szerintünk reménytelenül. A fejlődés előbb-utóbb leküzdí ezeket a mesterkélt megújódási kísérleteket és visszatér eredeti vonalára.

Ez történik majd a festészetben is: a klasszicizálás, mint a mostani regresszív uralmi törekvések esztétikai kifejezője, eltűnik, hogy átadja helyét a kor forrongó erőit valóban kifejező stilusnak. Ennek a stilusnak munkásai Modok, Barcsay, Hincz is és ezért reményei új festészetünknek. (Dési Huber István)

HATSZÁZ MAGYAR IRÓ. Hatszáz taglétszámról tett jelentést legutóbbi közgyűlésén az *Írók Gazdasági Egyesülete*. Hatszáz és egynéhány íróról beszélt a főtitkár és bizony akadtak szkeptikusok, akik főképpen intettek, mondván, hogy csak egynéhány író van és a hatszáz csak mellékszám. A hatszáz a statisztéria, amelyiknek annyi szerepe van csupán az irodalomban, mint annak az operettkórusnak, amelyik azt kántálja, hogy „a gróf, a gróf a vízbe fult...” Való igaz, az ember könnyen hajlik a fölületességre és hajlandó is elhinni, hogy nincs több jó író, mint amennyit legföljebb a tiz ujján összeszámlálhat. Ismerünk például egy egészen közepes tehetségű regényírót, aki tanuk előtt nem átalotta kijelenteni, hogy csak öt prima magyar író van és ezek közé tartozik ő maga is. Arra már mégse volt elég bátorsága, hogy hiresebb elődje szavait eképpen transzponálja: „csak két kiváló író van... A másik Molnár Ferenc.”

Igenis elhisszük, hogy van hatszáz magyar író és ha nem is mind Móríc Zsigmondja a magyar irodalomnak, még mindég lehet író, sőt igen hasznos író, akit nem lehet csak azért félvállról venni, mert nem jut hely számára a kezünk tiz ujján. A betű óriási missziót teljesít és még a legkönnyedebb írásmű is misszionáriusa a kulturának, mert megtanít — olvasni. Az ábécé ismerete még nem elég az olvasni tudáshoz, az olvasást meg kell szokni és úgy véljük, mindnyájan irodalmi inyenetek nagy hibát követtünk el, midőn boldogult Szomaházy István roppant írói sikerein fölényesen mosolyogtunk. Szomaházy egész nemzedékeket szoktatott hozzá az olvasáshoz és bizonyosra vesszük, ezeknek nem kis része jutott el éppen Szomaházyn keresztül a klasszikus irodalomhoz. Vákon meg merjük védeni a hatszáz magyar írót, még ha oly könnyű fajtályúak is akadnak köztük, mint mondjuk az a fiatal író, aki legalább oly népszerű, mint volt Szomaházy és kitűnően ért ahhoz, hogy az írógépről szóló mesét újra és újra költse.

Hatszáz taglétszámot jelent az Ige és közben látjuk, hogy csak fiatal író van vagy négyszáz. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szövetsége *Uj Szó* címen kiadta négyszáz fiatal magyar író kis lexikonját. Ez a kis könyvecske, amelyet *Halasy András* szerkesztett, sok szubjektivitással és példátlan szerénységgel, — ami bizonyít, hogy tulajdon életrajzának nem adott helyet a maga szerkesztette lexikonban — nyolcvan százaléka ismeretlen életrajzot tartalmaz és legföljebb husz százalék az ismert adat és ez az idősebb évjáratok anyaga. Mint a szerkesztő az előszóban írja, ez is megrostált és csak azok vannak benne, akik tényleg hatnak a fiatalabbakra. Talán Nyirő József a nestor és az 1891-ben született Zilahy Lajos itt a doyen, míg a Benjámin egy Bárány Tamás nevű ifjú költő, aki 1921-ben látta meg a napvilágot és azon seb-

tiben irt egy verskötetet Álomváros címen. Az ember ámulva nézi az íróknak ezt a tömegét, akik közül vagy háromszáz csak most indul a Parnasszus felé. Lehet, hogy javarésze nem fog találkozni a múzsákkal, de mit jelent ez. Biztató jel maga a hatalmas rezervoár, ahonnan kitelik az az írói utánpótlás, amire a kulturának szüksége van. „Több, mint négyszáz név fut el, töméntelen apró név, rengeteg ki fog hullani közülök az idők rostáján, de ma ők jelentkeztek, a kortárs feljegyzi nevüket, mert néhányuk tarsolyában ott a marsallbot. Csendes szemle ez, de itt van az egész fiatal Magyarország, a rügyek s a reménység határon innen és túl. Itt van az építő új Erdély, a soknyelvű észak és néhány szép névben déli aranykallások.“ Ezt írja a szerkesztő. Ám, ami Erdélyt illeti, meg kell állapítanunk, hogy a névsor megközelítően sem teljes, mert például a *Korunk* írói közül — Veres Péter és egy-két vendégszereplő pesti költő kivételével — még véletlenül sem szerepel egyetlen név sem az életrajzok között, pedig a folyóirat tizenkétéves fennállása alatt mégis csak adott jónéhány író az irodalomnak. Ezzel a megjegyzésünkkel azonban egy pillanatig sem akarjuk kétségbevonni a szerkesztés tiszteletreméltó buzgalmát és hasznos munkáját, amellyel az irodalom és tudomány ügyét kívánta szolgálni. Valóban a Mefhosz áldozatkészsége nélkül jóformán csak az írók magánügye volna az Ige keretében, hogy hányan is vannak a magyar betűvetők, így azonban országvilág is látja a szellemi tartalék óriási arányait, ami egy kis nép számára szinte már erkölcsi dicsőség számba mehet még akkor is, ha maguk az írók hirtelenében nem is tudják, hogy ebben a szellemi tultermelésben anyagilag hogyan boldogulnak.

Az Ige bejelentette ugyan, hogy néhány éven belül százezer pengőnyi vagyona lesz és évenként tizezer pengőt oszthat szét segély gyanánt, ezt azonban még sem lehet az írói életformák megoldásának tekinteni. Az írónak könyvéből kellene megélni, de hát még ha mind a hatszáz magyar író talál is kiadót, hogyan élhetne meg magyar író évenként egy könyvből még ha a legoptimistább és a kiadók leghazugabb és felsőháton kolportált példányszámait is fogadjuk el elérhetőnek. Az éremnek sajnos ez az árnyoldala, amin nem változtat a legtündöklőbb könyvstatisztika sem. Maga a könyvtermelés igazán európai nívón mozog, különösen, ha tekintetbe vesszük a magyar nyelvterület korlátozottságát. A könyvnapra 65 magyar szerzőnek eredeti műve jelent meg és ez beszédes bizonyítéka annak, hogy jelentős kulturmunka folyik, viszont mégis az a helyzet, hogy hatszáz magyar író közül csak tíz százalék szerepelt új kötettel a könyvnapon. Persze, nem mindenki ambicionálja a vásáron való szereplést, ám kérdés hogy évközben hány író az, aki szóhoz jut.

Sajnos, amidőn e sorokat írjuk, nem áll rendelkezésünkre a legfrissebb könyvtermelési statisztika, de elégedjünk meg egy régebbi kimutattással, amely az 1931-33-ig terjedő időben megjelent magyar nyelvű műveket sorolja fel. Eszerint 1931-ben megjelent 2.956 magyar könyv; 1932-ben 2.710; 1933-ban 2.402. Ebből eredeti: 1931-ben 2.718; 1932-ben 2.436; 1933-ban 2.218.

Természetesen szépirodalom ebből évenként csak 744, illetve 679 és 628, tehát hatszáz magyar író megjelentethet évenként egy könyvet. A többi kiadvány megoszlik szakirodalmak szerint. Az éremnek ez az oldala mindenesetre biztató jelenségeket tükröz. Hatszáz író remélheti, hogy könyvét elolvassák, hogy munkájára van felvevőképesség a könyvpiacra. A kérdés azonban így is csak az marad: Hogyan fognak megélni? (u. l.)

ERDÉLYI IFJUSÁGI PARLAMENT. A főhatalomváltás első éve óta nem hangzott el annyi népérdekeket tolmácsoló megnyilatkozás az erdélyi magyar sajtóban, mint a legutolsó esztendőben. Kétségkívül legszorultabb évéig várt vele a kisebbségi társadalom s most is a történelmi változások szele töri meg a hallgatást. A középrétegek megszólalása ez, de lelkiismeretek nyilatkoznak meg, akik lázadnak a felsőbb gyámkodás ellen s magukévá élik a tömegek sorsát. A polgári demokrácia viszonylagosan felszabadult szövegírói: írók szólaltak meg, míg az a hagyományos nevű nagybirtokosokból, a pénzügyi életbe beépült jogászokból álló káder, amely a kisebbségi politika első vonalába tornászta magát, ma még kevésbé tartja szükségesnek elgondolásait a súlyosbodó helyzetben előálló új feladatokról a közvélemény elé tárni, mint azelőtt. Valószínűen legendafosztó lenne, ha megszólalnának s a nyilvánosság próbára ejének tennék ki eszmekörüket. Ez a tömegektől távoli, valóságos vesztegár alatt tartott politikai tőke minden népi vagy értelmiségi megmozdulást, amely a széles társadalmi rétegeket aktivizáló önvédelmet hirdeti, ellenséges bizalmatlansággal tekint. Velük szemben kétségkívül van valami törvényszerűség úgy Magyarországon, mint az utódállamok magyarjainál az írók egyidejű társadalmi megmozdulásában. Az irodalmi közlés elemi erejű, őszinte folyamatában élve s a tömegeket mozgató erőknél is jobban utjába esve, nem csoda, ha éppen ők bélyegezték az *elhallgatást* nemzetellenes bűnnek (*Féja Géza.*) Politikai járatlanságukat lelkiismereti és értelmi készségük pótolta (*Németh László*) s mentve lévén a társadalmi betokozódás átkától, mint annyiszor a történelmi változások során, ma is éppen ők: a „szellem” embelei, a köznapi politika híres becsmérlői azok, akik lélekszakadva hirdetik, hogy a tömegek politikai éberségére nagyobb szükség van ma, mint bármikor.

Nem egyivású emberekről van szó, nem is egy táborba tartozókról, de lehetetlen észre nem venni náluk azt a közös törekvést, mely az egy sorsközösségbe nivellálódó népi tömegek érdekvédelmét akarja hathatós rendszerbe foglalni. Míg az idősebb erdélyi nemzedék demokratikus lelkiismereténél egyéni színezetű hanggal találkozunk, amely maga is a fiatalabbak közt lel visszhangra (*Spectator, Szentimrei, Molter, Kós*), az ifjakknál már maga az indulás is kollektív jellegű (lásd ankétjuket a *Független Ujság* és a *Brassói Lapok* hasábjain), s egyszerre több világszemléletet tart össze a kisebbségi küzdelem valóságtalaján.

Kisebbségi helyzetben a „nép” több társadalmi réteg érdekközösségét jelenti, mint az anyaállam kiéleződött osztályellentétei között. Az utódállamok háború utáni értelmiségi nemzedékében kevesebb a beléje ojtott társadalmi előítélet, ami bomlasztaná a néppel való érdekközösséget s Erdélyben a belső önkormányzati hagyományok is élnek még.

Honnan van mégis, hogy a magyar nyelvterületeken oly jó hírnévnek örvendő erdélyi kitervelés néhány év óta hamarabb jut máshol intézményes megvalósításhoz, mint odahaza? Hogy a szociális állásfoglalásnak és a népi hagyományoknak az a szerencsés összhangja, ami 1919 óta cikkekben, könyvekben nem szűnt meg az erdélyi magyar szellemiség jobbak lelkiismerete és minden magyar nyelvterületre világító szövegének lenni, az utóbbi időben Csehszlovákiában teremtett napilapot (*Magyar Nap*) és termékeny ifjusági találkozót (*Tavaszi Parlament*), Magyarországon pedig könyvsorozatot (*Magyarország felfedezése*) és ifjusági mozgalmat (*Márciusi Front*).

Indulásban negyedévenként nem volt hiány s hogy az utóbbi esztendőben egyik sem tudott intézményes formára lelni, annak egyik főoka

az a szivós hátmögötti gyámkodás, amivel az uralkodó hatalomból átmentett erdélyi magyar reakció lepányvázza az önálló kezdeményezést. A kisebbségi vezetőréteg képtelen átfogó akcióra, hacsak nem tekintélyének ismételt megóvásáról van szó s minden „összefogó“ ereje abban az aláaknázásban merül ki, amellyel keresztül-kasul tárnázta az erdélyi magyar társadalom dus ágazatát.

Az utódállamokban ma több társadalmi ethosz kell a néppel szolidáris kiálláshoz. S Erdélyben még nehezebb, mint pl. Csehszlovákiában, mert jelentős mozzanatok kedveznek a tömegérdekeket feladó kisebbségi reakciónak. A fiatalok soraiban össze kell gyűljön az a minden társadalmi tettnél nélkülözhetetlen magatartás, amely képes lesz mindezzel megbizkózni s akkor újra az erdélyi magyarság ad irányt kialakult nemzetiségi öntudatával az utódállamok magyar szellemiségének.

Messze kiható, egészséges szintézis készül, a *Tizenegyek Anthológiájánál* és az *Erdélyi Fiatalok* kezdeti éveinél termékenyebb. *Balázs Ferenc* szellemi öröksége s a demokratikus közvéleményt teremtő *Kacsó Sándor* új összefogáshoz törnek utat. A kisebbségi sorsba belénőtt aktivista fiatalok folyóiratok körül éppugy, mint a szövetkezeti mozgalomban, a Magyar Párt szabadelvűbb tagozataiban, (Marosvásárhely, Nagyenyed, stb.) a Magyar Dolgozók Szövetségében vagy a Szociáldemokrata Párt magyar szekciójában egyre élesebben érzik a népi tömegek várakozó tekintetét. Ebben az új értelmiségben a tárgyi indítékok erősebbek a személyieknél s világnézeti elképzelések köldökszinórja mind kevésbé köti Mohamed koporsójaként ég és föld közé.

A közeledési folyamatot jobb és baloldalt egyaránt észlelhetjük. Az általában jobboldalinak tekintett *Hitel* például eleinte imperialista jellegű, tehát haladás- és kisebbségellenes nacionalizmust igyekezett népszerűsíteni, míg ma mindinkább bizonyos pozitívista kisebbségi helyzetfelmérés érvényesül nála s ha külön rovatban és szerkesztői óvással is, de ellenvéleményeikkel helyet kapnak a szabadelvű munkatársak is. Ott bujkál még soraiban a Wotán-keresés, amellyel szűk hazánkban totális harcot vívna, a tömegekben lappangó nemzetiségi öntudat és erdélyi összetartozás felszínre hozása helyett, de a kisebbségi sors mind nyomatékosabban lép elő hasábjain s vezető ideológusa, *Albrecht Dezső* is jónak látja az ifjúsági találkozóról írt cikkében (*Transsylvania Diéta, 1937. 1. sz.*) a népi felépítés szükségét kihangsúlyozni társadalmunkon belül. Ez is elég, hogy meglegyen az alap a közös munkára a legfontosabb tömegszükségletek terén (pl. népoktatás, kisebbségi szociográfia, stb.)

Albrecht „diétának“ nevezi a találkozót, noha a „diéta“ kiváltságos rendek merev tárgyalóközössége volt. Ezzel szemben az Erdélyi Fiatalok már a „parlament“ szót használja, ami ténylegesen különböző álláspontok demokratikus összevetését jelenti egy kollektív cél érdekében. A szóhasználat itt elvi jelentőségű. Hogy mégis az Erdélyi Fiatalok váratott legtovább magára megnyilatkozásával, annak valószínű magyarázata, hogy az Erdélyi Fiatalok már önmagában is ifjúsági parlament volt egykor s szereti mai leszűkült kereteivel is a demokratikus erdélyi gondolat egyedül hivatott letéteményesének tekinteni magát. „Függvénnyifjúságnak“ nevezi azokat, akik jobbra-balra leváltak tőle, akiket egyik oldalt karrier, másik oldalt szélesebb társadalmi perspektívák vonzottak. Nem veszi észre, hogy azok, akiket az alsóbb néprétegekkel való szolidaritás határozottabb kiállásokhoz vezetett, tehát nem érvényesülési vágy vitt el az Erdélyi Fialoktól, következetes valóság-elvi felfogásukkal ma teljesebben tudják értékelni a népérdekeket összefűző tran-

szilvanizmust, amit annak idején romantikusan, mintegy kívülről rajongtak körül. „Függvény-ifjúság”? A jobb és baloldali világnézeti fölénynek kétségkívül semmi keresnivalója egy őszinte találkozni akarásnál, de nincs az „arany középut” fölényének sem.

„Győzött az Erdélyi Fiatalok lebecsmérelt szelleme, feladták a két dogmatikus álláspontot? Vagy megtévesztő játék folyik a szavakkal: liberálizmus, demokrácia, humanizmus?” — kérdi az Erdélyi Fiatalok (1937. 2. sz.) az óvatosság szimatjával.

Valami ténylegesen győzött, de nem annyira az „Erdélyi Fiatalok szelleme”, ami szűkkeblűséget és gyakorlati társadalmi elzárkózást is takar, hanem a népi felelősség, amit ideológiailag az Erdélyi Fiatalok is szolgál.

Hogy pedig azok, akik, marxisták és nemmarxisták, a tulajdonképpeni radikális, baloldali szárnyát teszik ennek a mozgalomnak, „liberalizmust” képviselnek-e? Mint politikai elvet nem, de mint magatartást a közös platformot keresőkkel szemben, kétségkívül „Demokráciát” pedig föltétlenül. Népi demokráciát s benne a dolgozó rétegek érdekvédelmét. És végül „humanizmust” is. Az emberi tömegek és az emberi haladás szeretetét. A tudomány, a műveltség s az előrelendítő szabadsághagyományok szeretetét.

Egyesek ezen a szárnyon a csehszlovákiai Tavasz Parlamenttől még „nagyvonalú ideológiai összecsapást” vártak (*Kovács Károly*, Korunk 1936, február) s mivel nem kapták meg, duzzogva fordultak el tőle. De azok, akik a néppel nem szűntek meg élő kapcsolatban lenni, fel tudtak számolni mechanisztikus elképzeléseikkel a nemzetiségi kibontakozás parancsoló szociális követelménye előtt. S ma épp úgy szemben állnak a vezetést kiváltságként űző uralkodó kasztokkal, amelyek vezényszóra akarják érdekeikhez idomítani a tömegeket, mint azokkal, akik az egyes néprétegek közti antagonizmus kielezését éppen a közös veszély előtt űzik. (*Bányai László*)

A NKÉT A CSEHSZLOVÁKIAI ÍRÓK SZOCIÁLIS HELYZETÉRŐL. A haladó cseh írók negyedévenként megjelenő folyóirata, a *Blok U** a közelmúltban körkérdest rendezett hasábjain a csehszlovák írók társadalmi helyzetéről. Összesen 90 írot szólítottak fel az ankéten való részvételre, akik közül azonban mindössze negyvennégyen tartották kötelességüknek (köztük a magyar *Morvay Gyula* és egy német meg egy lah író, a neves *Ondra Lysohoňsky*), hogy a feltett kérdésekre válaszoljanak. A szerkesztőség konkrétan az írók szociális helyzetét kívánta feltárni és kielemezni annak a három kérdésnek segítségével, melyet felvetett. Nevezetesen: 1. Mikor ir Ön? 2. Megnehezíti-e irodalmi tevékenységét az Ön esetleges polgári foglalkozása vagy sem? 3. Hogyan képzelné el az író ideális munkalehetőségét nálunk, és mit lehetne ma konkrétan tenni annak megvalósítása érdekében?

A cseh és szlovák írók legjobbjai — *Karel Čapek*, *Josef Hora*, *Otokar Fischer*, *Karel Teige*, *Jiri Mahen*, *St. K. Neumann*, azután *Peter Jilemnický*, *Franyo Král*, *Hana Gregorová*, *Geiza Vámos* és mások — továbbá három kisebbségi író válaszolt a kérdésekre. A hozzászólások hangján érzik, hogy az írók zöme komolyan fogta fel feladatát és a kérdések súlyához mértén lelkiismeretesen válaszolt a feltett kérdésekre. Az ankét így fontos személyi és emberi dokumentumok tárházává vált.

*1937 (II.) évf. 1., 2. szám, Prága. Szerkesztik: Bedrich Václavěk, Peter Jilemnický és Ján Noha. Négy nyelvű (cseh, szlovák, német, lah) folyóirat.

A pszichológus és szociológus egyként értékes adatokat találhat a hozzászólások között, melyeket érdemes volna sorjában bemutatni.

Jellemző, mennyire fontosnak tartják az írók társadalmi helyzetüket és szerepüket. Egész sereg olyan író akad a hozzászólók között, akik szegény sorsukkal valósággal dicsekednek. A szegény életsorsot a költők és művészek osztályrészenek tekintik. Akadnak olyanok is, akik nagyobb jelentőséget tulajdonítanak egy költőnek vagy írónak, mint mondjuk, tíz politikusnak. Ellvéként mondják ki, madnem valamennyien, hogy az irodalmi munkásságnak (megfelelő minőség és mennyiség alapján) az író el kellene tartania. Ezzel szemben az írók egy-két kivétellel — mind más munkával tartják fenn magukat. Némelyiknek állandó foglalkozása van, némelyiknek csak alkalmi. (Ideális a helyzete például Karel Capeknek, aki olyan lapnak a munkatársa, amely megengedheti magának azt a fénytűzést, hogy Capek arról és abba a rovatba írjon cikket, tárcát, novellát, amiről és ahová akar!) Az írók nagy része napközben polgári foglalkozása rabja és csak este, éjjel, vasárnap, ünnepnapon, a szünidőben vagy szabadságon írhat. Az időt az írásra valamennyinek nehezen kell kivekerekednie. A hozzászólók között különösen *Karel Sezima* egyéni vallomása állít meg. Megdöbbenő, hogy bírja azt a munkairamot, amelyről beszámol. Ime:

„Mint tisztviselőnek ezideig az irodalmi munkára a vasárnapok és ünnepnapok kivételével kizárólag az éjszakai órák álltak rendelkezésemre. Már évek óta eszerint állítottam össze napirendemet is. Reggel félhatkor már talpon vagyok, korty üres tea, lapok, magánügyek. Pont félnyolctól hivataloskodom, miközben csekély hideg tizórait eszem, megszakitás nélkül délután hatig, néha tovább. (Ezt önként vállaltam, mert különben munkámat nem végezném el.) Ezután rövid séta következik vagy bemegyek az olvasóterembe, ha ugyan nincsen valamilyen gyűléssem vagy bizottsági üléssem az Akadémián, Művészegyesületben, Körben, stb., melyekről sohasem hiányzom. Nyolckor, néha csak kilenckor vagy tizkor, de az sem ritkaság, ha csak tizenegykor következik az, amit ebédnek, vagy ha jobban tetszik, vacsorának neveznek, természetesen alkohol nélkül; azután félórai alvás, beszélgetés, olvasás és ha már körülöttem minden elcsendesedett, következik rendszerint 12 és 2 között saját irodalmi munkám. Reggel fél hatkor hideg zuhany után da capo —“.

Érdekes, hogy bár az írókat polgári foglalkozásuk erősen korlátozza munkájukban, sokan mégis úgy nyilatkoztak, hogy nem szívesen válnának meg polgári foglalkozásuktól, mert az irodalmon kívüli munka számukra kikapcsolódás, hid, kapocs az élet felé és tapasztalatok, élmények, benyomások, továbbá ember és tájismeret szerzésének lehetőségét nyújtja. Viszont majdnem valamennyien bevallják, hogy polgári állásukkal kapcsolatos tevékenységük irodalmi munkájukkal tetézve kimeríti és irodalmi működésükben zavarja, sőt sokszor erősen meggátolja őket (különösen a regényírókat, akiknek munkájuk elvégzéséhez hosszú időre van szükségük.) Az írók kimerülten, fáradtan ülnek le estenként íróasztalukhoz, nem alusszák ki magukat, megfeszítik erejüket, úgy hogy nem csoda, ha néha önkéntelenül felkiáltanak: „Meddig lehet ezt így bírni?“ Az író, a szellem embere nem ülhet le munkája mellé, amikor valami belső parancsra írna. Csak olyan időben dolgozhatik, amikor ráér, amikor szabad ideje van. Ilyenkor, természetesen, a pihenés óráitól fosztja meg magát. A hozzászólások javarészből viszont az tűnik ki, hogy az írói foglalkozáson kívül jó, ha még más elfoglaltsága is van az írónak, mert impulzust és élményanyagot kap írói munkájához. Csak a függőség kellemtelen és hat sokszor bénítólag az íróra. Az volna az ideális, ha a pol-

gári foglalkozást szükség szerint félbeszakíthatná, vagyis csak akkor végezne irodalmon kívüli munkát, amikor annak szükségét érezné. Így nagyjából megoldást nyerne a kérdés.

Igen ám, de hogy lehet ezt megvalósítani? Hiszen a mai viszonyok mellett ideális megoldásról beszélni sem lehet. Társadalmi függetlenséget és aránylag gondtalan megélhetést az írók részére felettébb nehéz volna kiharcolni, — állapítják meg az ankét rendezői. S ha sikerülne is, ez még korántsem oldana meg teljesen a kérdést. Az egzisztenciális szabadság és függetlenség kérdése mellett ott van még a szólás- és gondolat-szabadság problémája, amely napjainkban hovatovább egyre súlyosabb. A kívánságokból kiviláglik, milyen elemi feltételek hiányai között élnek a cseh és szlovák írók. Csendes szoba, fűtés, világítás, minimális jövedelem stb. után vágynak. Többen hangsúlyozzák az utazás fontosságát is.

Vajjon mit lehetne tenni a csehszlovák írók érdekében konkrétan? Erre a kérdésre nem tudnak válaszolni maguk az írók sem. Egész sereg egzisztenciális és kari követelés bujik meg a sorok között. A könyvkiadók ellenőrzése, jobb színházi ügynökségek megszervezése, tiltakozás a nemfizetett munkák (előadások, szakvélemények, stb.) végzése ellen, könyvnyitások az író számára a közmunkáknál, stb. A kívánságok és követelések egy-két hozzászóló részéről az írók szakszervezetének vagy országos szövetségének létesítésében csucsosodik ki. Ez irányban azonban az íróknak kellene a kezdeményező lépéseket megtenniük s megállapodniuk a közös követelésekben. Az ankét rendezői ebben látják a körkérdés igazi eredményét. Nézetük szerint a „napi követelések“ kivívása, a részletmunka végzése a legfontosabb. És erre céloz Morvay Gyula is, amikor így ír: „Itt volna az ideje, hogy megalakuljon a cseh-szlovák köztársaság íróinak egységes szövetsége, amely az írókat nemzetiségre való tekintet nélkül tömörítené. Évenként munkakonferenciát hívna össze, melyen az írói szabadságról és az írók kari problémáiról lenne szó. Ez a szervezet az írók részére nemzetiségre való tekintet nélkül állami díjakat harcolna ki.“

S ha nem is oldaná meg az írók valamennyi problémáját az ilyen kari szervezet, (mert hiszen világos, hogy az írók szociális helyzete csak a társadalmi kérdés megoldása révén, valamennyi dolgozó életszínvonalának felemelésével oldódna meg!), akkor is nagyban hozzájárulna az írók jelenlegi helyzetének feljavításához. Az ankét sok olyan kérdést vetett fel és tisztázott tehát, amely csak homályosan élt egy-egy író lelkében. Eredménye, kézzelfogható eredménye azonban csak akkor lesz, ha a kívánságok, melyeknek hangot adtak, megvalósulnak. (Sándor László)

A PRÁGAI E. F. BURIAN-SZÍNHÁZ. A Burian színház színpadi kísérletei és stílusa, a modern európai színjátszás terén Piscator kísérlete mellett a legjelentősebb színház-forradalmi eredmény. Nem véletlen, hogy a német összeomlás után, a berlini haladó színjátszás Prágában lel otthont. A feltételeket ehhez a cseh demokráciában kialakult haladó öntudat szabta ki.

E. F. Burian — ugyanugy, mint Piscator — a hagyományos színházi felfogás alapjainak a tagadásából indult el. Tagadja, hogy a színpadra vitt mű szent és sérthetetlen. Tagadja, hogy a színház alapja üzleti. Tagadja a sztár-rendszert. Burian is, mint Piscator, lebontja a színpad, a színész és közönség közt meredő láthatatlan falat. A színház egyforma arányban befolyásol és tanít, mint amennyire politika és művészet. Céljaira mindent felhasználhat: koreográfiát, filmet, hang-kórust, zenét. Burian maga, színházát *avantgardista* színháznak nevezi.

A „művészet“ az avantgardizmusban Buriannál új értelmet nyer.

Szerinte a hagyományos kultúra irányítói az általuk kiszolgált politikai irányok célzatának megfelelően művészet helyett már csak „szatócsárut“ adnak s az igazi művészet, az igazi kultúra ellenük szól. Ezért az avantgardizmus a haladó politikai szemléletek s a művészet és kultúra összefogása. A német dadaisták sorából kivált s a szocializmusig elért művészeti újítók a polgári formákat vették célba és közben elvették a lényegét. Burian, aki a szocialista élettartásból indul ki, a lényegét, a művészetet teszi magáévá. Nem tagadja a „rég művészetet“, hogy „új művészetet“ igazolhasson, hanem úgy véli, hogy minden, ami valóban művészi, az a haladást szolgálja, ezért tehát meg kell védeni. Megállapítja, hogy a színház, mert a társadalmon belül hat, azzal a társadalmi réteggel tartozik kötelezettséget vállalni, amely kétségtelenül a haladás irányában nyilatkozik meg. A művészetnek nem a haladásért való kiszolgáltatását elveti. „A modern ember — mondja — szolgál, de nem kiszolgál.“

Az avantgardista színház első és főparancsa szerinte: hűség a valósághoz. Csak a valóság teremti kapcsolatot színpad és néző között. A valóság szolgálata egyben tisztogatás is: a hazugság eltávolítása. Ez a munka már a színház elemeinél megkezdődik. Ki kell dobni a hazug színeket nyújtó festékestégelyeket, a hazug környezetet ábrázoló kulisszákat, a hazug világot mutató színházgyári kellékeket. Az új színház témái az emberi és a társadalmi, az egyéni és a közösségi élet konfliktusai.

„Az új színház — írja Burian *El a színpadtól* című könyvében — nem térhet ki a látszólag jelentéktelen kérdések elől sem, s annak feldolgozásában, ami a munkatársak és a nézőtérben ülők életét körülveszi, sokoldalúnak kell lennie. A gyári munkást nem érdekli a hercegnő, aki be a szegény könyvtáros beleszeret, ugyanugy, mint ahogy a mai költő nem a középkori udvari költő sorsa, hanem a színpadon megelevenedő saját sorsa érdekli, hogy azon megfelelően változtasson. Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy az új színház száraz élet-iskola legyen, ahol szórakoztatóbb formában általános oktatásra tehetünk szert. A színpadon előadott darab legyen bár vig vagy tragikus, nem terelheti el figyelmünket a játékról. Ellenkezőleg. Az ilyen darab a fogékonyság olyan állapotában ríngathat, hogy tudatalattinkban örömmel ismerjük fel az ábrázoltakkal való rokonságunkat, úgyhogy nehéz pillanataink feloldásával hagyjuk el a színházat, mint ahogy az akkor történik velünk, amikor nyomasztó hangulattal térünk aludni és alvás után megerősödvé ébredünk.“

Burian megmarad a mai társadalmon belüli haladó színház korszerű követelményeinél, viszont azok kielégítésére nem a nyers, agitációs művészetet használja fel, mint azt a német baloldali színház tette, hanem a meggyőzés és hatáseltérés gyakorlatát magasabb, művészi és lélektani síkra emelni. Burian színházszemlélete úgy viszonylik Piscator egykori színházszemléletéhez, mint pl. *Aragon* regényírása *Marchwitza*éhoz, ahol Aragon realizmusa a valóság és művészet magasabb szintézisét jelenti Marchwitza elsődleges és kizárólagos, politikailag aposztrofált valóságükrözésével szemben. Burian színháza ebben az értelemben a haladó színházszemlélet fordulatót jelenti a francia újrealista ábrázolás felé.

A színház természeténél fogva nem választható el az irodalomtól s ezért Burian színháza az új cseh irodalmon belül veendő. A fiatal cseh irodalom orientációja gyökereitől kezdve francia, ami világnézeti differenciálódása folyamán még inkább erősödött. Viszont sem a cseh iroda-

lomban, sem Burian színházában nem érvényesülhet a francia realizmus-sal való rokonság formai vagy tartalmi másodrendűségben. Ami a cseh realizmust jellemzi, az elsősorban a népihez való köze. S Burian színháza stílusában azzal is realista, hogy a népi formák felhasználásával nemzeti. Burian 1935-ben bemutatott *Háború* című darabja népdalokból készült, oly módon, hogy Burian a népdal epikája köré szerelte mindazokat az ősi gyökerű népi megnyilatkozásokat, amelyek a parasztságnak a háborús affektusoktól való idegenkedését jellemzik. Plakátszerű külsőségek itt nem érvényesültek, a színpadi környezet, a kosztümözés népi hagyományokat idézett fel. Közvetlen beszéd, szónoklat ebben a pacifista darabban nem hangzott el, a népdal dallamaiból s az azt felváltó recitativókból azonban a mozgások és a fényhatások aláhúzásával a népköltészet minden szociális mélysége érvényre jutott.

Ugyancsak erősen érvényesült a népiség Vaclav Climent *Klicspéra Mindenki valamit a hazáért* című darabjának a rendezésénél. A cseh irodalomnak Klicspéra Szigligeti-szerű írója. Darabja 1829-ben íródott és a kisvárosi polgárságot mutatja be egy választás előtt. A primitív színpadi műből Burian cseh népi daljátékot varázsolt, amelyből a kosztümök és mozdulatok aláhúzásával a kispolgárság szatirája bontakozott ki. Minden találkozott ebben a rendezésben, ami cseh, színpadművészet és bírálat. A cseh haladó kultúra, irodalom, színház, zene népiessége hagyományos. A cseh társadalmi megmozdulások, az önálló cseh állam megalakulásáig mindig nemzetiék is. Ilyen feltételek között az intranzigensen haladó Burian munkája, a cseh demokrácia egyik legjelentősebb belső szellemi támasza. Érthető, ha a cseh állam a színházi nagydíjat neki ítélte.

Burian rendezési eszközei: fény, zene, mozgás, szín, vetítés, film. Különösen jelentős a zene szerepe, amely nem „kiséri“ a darab cselekményét, hanem a cselekmény ütemét határozza meg. A színpadon elhangzó szó sem tisztán a fogalmak továbbítását szolgálja, hanem zenei a kiértékelése s elsősorban a „voice band“-ben, a hangkórusban nyer jelentőséget. A hangkórus recitívói — a zenével együtt — egészen újszerű hatásokat keltenek: állandó fűtöttségben tartják a játék akusztikáját. A cselekmény vonalát, hullámvázát, a játék vizuális megjelenését ritmikus mozgás fűzi össze. A keret, a színpad — kép, mely akárcsak Meyerholdnál, nem naturalista környezetábrázolás, hanem realista helyzet jellemzés. A színpadi teret színek töltik be, a színek jellemeznék. Az előbb említett Klicspéra-darabban például három özvegy lép fel: a fiatal, kikapós arca majdnem karmin pirban ég, az irigy, idősebb özvegy zöldes sárga, az ájtatosé mézsfehér. Ruhájuk, fejkendőjük, harisnyájuk, cipőjük, keztyűjük fekete. A színek, ahol az szükséges, szimfóniává nőnek, aminek ritmusát a fényhatások adják.

Buriant mindezeknek az elemeknek az összefogására rendezői tehetségén és műveltségén kívül szaktudása is képesíti. Burian pályáját, mint zeneszerző kezdte, több operát, balettet és zenekari művet írt. A huszas években a koncert dobogóról a színpadra kerül. Részt vesz a korai cseh avantgardista színházmozgalmakban. 1929-ben már a brünni, majd az olmützi állami színház rendezője. Kísérletezései számára azonban itt nincs szabad tere. Végérvényesen szakít az üzlet-színház felfogással, otthagyja biztos állását és időközben kialakult színházi nézetei megvalósításába kezd. 1933-ban ismeretlen színészek csoportjával szövötközik s megalakítja a *D 34* színház-közösséget. (A *D*, a *Divadlo* szó rövidítése, ami színházat jelent, a szám a folyton változó évszámot jelzi. Az összel, mint *D 38* kezd meg működését.) A közösség élén a rendező áll: E. F.

Burian, aki művészi terveit a koreografus, az építész és a karmester segítségével készíti. A színház sugó, színpadi ügyelő, valamint műszaki személyzet nélkül játszik. Kellékeit minden tag maga szerzi be. A színházi üzem zavartalan működéséről a szervezeti elképzelés megvalósítói gondoskodnak. A művészi munkatársak kötelesek a koreográfiai gyakorlatokon részt venni, valamint a színház idegen nyelveket tanító kurzusán és irodalmi, építészeti és zenei előadásain. A gazdasági szervezet működéséről öttagú választmány gondoskodik és felel. A színház ügyeit a közösség kéthetenként összeülő tanácsa beszéli meg és szükség esetén szavazás útján dönt. A munkabizottság heti munkatervet készít a művészi és az adminisztratív szervezet, valamint a segédmunkákra soros tagok számára. A nézőtérben és a ruhatárban a közösség felváltva kiküldött ügyeletesei tartanak szolgálatot. A kiadásokról, befektetésekről, tiszteletekről a közösség dönt. A tiszta jövedelmet a közös vagyont képező színház technikai tökéletesítésére fordítják.

A D 37 első három esztendeje Burian színházszemléletének igazolása jegyében telt. Míg annak idején Piscator első színházi nagyvállalkozása Berlinben tőkés gazdasági alappal megbukott, Burian szerényebb méretű, de nem kevésbé jelentős színházközössége nemcsak gazdaságilag, hanem művészileg is szilárd. A Burian színház művészi tekintélye ma Európaszerte Meyerhold felszabadult színházának tekintélyével vetekszik. (Méliusz József)

A MŰVESZET A HARMADIK BIRODALOMBAN. A német kultúra sorsa, amelynek legjobb képviselői száműzetésbe vagy rácsok mögé kerültek, állandóan foglalkoztatja a világ közvéleményét. Az irodalom és a művészet területén játszott a Németország a legfontosabb szerepet és presztízse nagyrésztben irodalmi és művészeti teljesítményein nyugodott. A „weimari“ rendszer felszámolása a Harmadik Birodalom új hatalmasai által, a német kultúra felszámolásához is vezetett. Ezt a folyamatot vizsgálja szinte hűvös tárgyilagossággal E. Wernert könyve: *L'art dans le III-e Reich*, (Paul Hartmann, Paris), amely első alapos összefoglalása ennek a kérdésnek.

A nemzeti-szocializmus, totálitáris igényével, a nemzet összes működését összefogni és fegyvermezzetben irányítani igyekszik. A szellemiek területén a nemzetiszocialista párt politikai tanításához a birodalmi Vezér Göbbelsszel és Rosenberggel, akik kulturális téren a legközelebbi tanácsadói, külön elméletet készítettett. Ennek az elméletnek az alapján vették kézbe a párt és az új állam a művészeti „termelés“ irányítását. Az ujitók, mielőtt építeni kezdtek volna, a romboláshoz láttak. Ez programjuk bírálati része. „Weimari rendszer“-nek nevezték mindent, amit rossznak tartottak. Közelebbi vizsgálatnál kitűnik, hogy ez a „rossz“ nem egyéb, mint a humanizmus. A nemzetiszocialista ideológusok a „sémita világnézet termékeinek“ nevezték el minden olyan irányzatot, amely ellentétben áll az ő érdekeikkel. Ezzel a jelzővel illetik a liberálizmust, a racionalizmust ugyanugy, mint az amoralizmust vagy a tendenci-irodalmat. Az elvontan esztétikus művészetfelfogás sem járt jobban. Mindezek helyébe a faj lépett, mint a művészi alkotás egyetlen kritériuma. A faji elv valósággal kúcsa a Harmadik Birodalom esztétikájának, akárcsak az összes kulturális ujitásoknak. A faj nevében számúzték egyre-másra „a nemzetközi atonális zenét, a kubizmust, az expresszionizmust, a Mann testvéreket, Marx, Gide és Barbusse műveit, a jelenkori német festészet legnagyobbjait, az építő- és díszítő-művészet legelismertebb képviselőit.“ A nagytakarítással azonban a aposan

eltávolították mindent, ami művészi és szellemi értéket jelentett a mai Németországban.

Ami megmaradt, azt a *Reichskulturkammer*-be tömörítették. Ez a szervezet, melynek vezetői kánonszerűen, a pápáénál szigorúbban vett csallhatatlansággal döntenek minden kulturális kérdésről, felöleli, megfelelő szakosztályokba tömörítve, az összes képzőművészeket, írókat, zenészeket és színészeket, akiket a Harmadik Birodalom elég fajtisztának talált és akiknek ilymódon „megengedte“, hogy művészileg alkossanak. A Reichskulturkammerbe való tartozás *előfeltétele* annak, hogy valaki cikket írhatson, képet állíthasson ki, könyvet jelentessen meg, stb. A „faji szellem“ ellen való vétkezést a tagság megvonásával büntetik, ami egyet jelent a keménytelenséggel. Maga a szervezet, mint minden szervezet, amit a németek alkotnak, kifogástalan. Ami azonban az eredményeket illeti, azok még a hivatalos felfogás szerint sem kielégítőek. (Cs. Gy.)

A HÁROMSZAZEVES „ÉRTEKEZÉS“. A nagy filozófusok, akikkel rendszerint csak kisszámú szövegmagyarázónak, szaktudósnak vagy eszmékért lelkesedő embernek van dolga, időnként közdicsőségre tesznek szert, ami újra fényt kölcsönöz nevüknek. A bölcsészet nagyjainak a megújulódása általában századonként egyszer fordul elő. *Descartes* most lép be a hirnév e rövid szakába: háromszáz éve, hogy legnevezetesebb műve, az *Értekezés a módszerről* megjelent.

Ez a híres értekezés kétségkívül több, mint nagy bölcséleti könyv, több, mint Spinoza *Ethikája* vagy Kant három *Kritikája*. Valóban történelmi írás.

Egyik művében, aminek címe többet ér, mint a szövege, *Maxime Leroy* *Descartes*-ot így nevezi: „filozófus álarcával“; s mincs is félreismertebb szerző, mint a legnagyobb francia filozófus. Titokzatos volt, mint ember, teli elővigyázattal és sajtóságos óvatossággal, gondosan ügyelve arra, hogy elrejtse igazi arcát. Azonban a titoknak a kedvelése, ami sokáig éltette hollandiai magányában, korántsem elég ahhoz, hogy indokolja azokat a torzításokat, amiket gondolatának kellett elszenvednie.

Legendakör, cartesiusi mitológia-fajta alakult ki már régóta, ami részévé vált bizonyos francia propagandának. A cartesiusi ráció, ahogy nevezik, olyan közhely, amit rendszerint a francia „mértéktartással“, *Ile-de-France* és *Touraine* jól tilolt kertjeivel, a jezsuita kollégiumok utódjaiban, a lyceumokban tanított „humanitásokkal“, *Racine* kellemével, *Clèves* hercegnő bájával együtt emlegetnek. Mindent elkövettek, hogy úgy mutassák be *Descartes*-ot, mint valami választékos bölcselőt, mint valami rózsákat, pázsitot, udvarias formát, polgári bölcsességet, Horátius-verseket kedvelő közjegyzőt. Sőt ennek a propagandának voltak iszonyatosabb oldalai is: a háború alatt láttunk tanárokat, mint *Chevaliert*, akik a marnei ütközetet úgy jellemezték, mint az iskolás könyvek sajátos *Descartes*-jának győzelmét Németország filozófiai barbárságán.

Elég, ha megtekintjük *Hals* *Descartes*-arcképét a Louvreban, a mélyen ülő szemeket, a makkacs homlokot, a keserű ajkakat, hogy nevesünk a róla alkotott hivatalos képeken. A valóságban az *Értekezés a módszerről*, amiben *Descartes* először nyilatkozik meg teljesen, filozófiai fordulatot jelent. Több, mint az *Ethika*, mert a polgári értelem történelmi kiáltványa, mint ahogy Szent Tamás *Summája* a hűbériség korabeli értelem kiáltványa volt, mintahogy Marx művei a proletár értelem kiált-

ványává lettek.

Amikor történelmi kiáltványt mondunk, merészséget is mondunk. Mi sem jellemzi jobban Descartesot, mint a vakmerőség, illetve az az erény, amit Descartes az erkölcsi értékek első sorába helyez, s amit nagylelkűségnek nevez. Az ember épp olyan merész volt, mint a gondolata. Életrajzírói elmesélik, hogy egyszer kalózok kezébe került s noha egyedül volt, önuralma tiszteletet keltett maga iránt.

Igy kell látni Descartesot: készen, hogy kardot rántsón. Ez a filozófus — katona is, harcoló tudós, noha megveti a háborút és a katonai pályát, amit egy darabig követett.

Kétségkívül, a modern gondolat már előtte is jelentkezett: az egész renaissance kifejlődéséről tanuskodik és a renaissance előtt, a középkor, amit bizonyos történelmi felfogás a sötétség korszakának nevezett, teli a hírnökeivel. Descartes előtt élt Leonardo da Vinci és Vinci előtt *Nicolaus Cusanus*.

De más egy új értelmi típus fokozatos kifejlődése és ismét más ennek az újnak a tudatra ébredése. A görög gondolat nem várt Platonra, hogy kialakuljon, de Platon volt az, aki a görög gondolatot önmagára eszméltette.

Az *Értekezés a módszerről* az a könyv, ami a fiatal polgári értelmet létezésének és eszközeinek teljes tudatára juttatja. Descartes előtt élt Galilei, Kepler. De Descartes az, aki a gondolat új formáinak szabályait kidolgozza, szemben a dogmatikus hűbériség korabeli szabályokkal, amiket a teológia fejezett ki s a kinyilatkoztatás uralt.

Descartes kétségkívül elővigyázatos s még azt mondja, hogy Isten biztosítja az emberi tudás igazságát, de a meggyőződésnek az a formája, amivel mondja, nem valami meggyőző. Az emberi szellem az, amin a tudás alapszik: az ismeretnek pedig van egy eszköze, a felfogás (*l'entendement*): kettő nincsen. Isten nem hiányzik Descartes világából, de az igazság nincs alávétve, az igazság ténylegesen csak az embernek az igazság felfedezésére szolgáló képességétől függ. Ez a helyzet-változás — forradalmi.

A gondolat jogainak és hatáskörének új térfoglalása egy igen pontos találmányon alapszik, egy új matematikai módszer felfedezésén, amelyben a gondolat tevékenysége csillan föl. A benne rejlő matematikus teszi Descartesot merésszé. Abban a pillanatban, hogy feltalálja az analitikus geometriát, azaz rájön a módjára, hogy miként fejezzen ki egyetlen mértani figurát, teljes egészében tudatosodik benne az emberi felfogás hatalma, amely az algebrával a tér ura lesz. Így kezdődik a világ matematikai meghódítása, amely azután a tudomány fejlődését meghatározza. Annak a tudománynak a helyére, amely, mint a hűbériség tudománya, a minőségek elemzésén alapszik, Descartes a mennyiségek számításán alapuló tudományt helyezi.

A szellem, amely képesnek érzi magát a világ felmérésére, a maga alkotta technikával, nagyratörésében nem ismer határt. Ezért leplez le az *Értekezés* minden hagyományos és jártasságból megőrzött ismeretet. Semmi sincs, ami ne állhatná meg ítéletét. Minden letárgyalható e törvényszék előtt. Előbb a teológia igazságai, majd sorra kerül a XVII. század minden politikai és erkölcsi igazsága is.

Ezek a jellegzetességek természetesen nem merítik ki Descartes újszerűségét. Nem lenne korának embere, ha nem fejezné ki a felfejlődő polgári társadalom értékeit. Ez a társadalom nem érdek nélküli. Uralmat akar alapítani; hódítójellegű; társadalom, amely nemsokára a világ ipari átalakítását vállalja magára. Igaz, hogy Descartes az értelem.

által felállított igazságok uralmának lehető legszélesebb kiterjesztésére tör, de ugyanakkor alkalmazásukra is gondol. Csak olyan tudományról tud, amely valamennyire alkalmazásra is lel: nincs modernebb vonás, mint a pusztán szemlélődésnek a visszautasítása. Az antik gondolat nem tulajdonított fontosságot a tudományok alkalmazásának, a technikát, a gépeket legfeljebb szórakoztatóknak látta. De Descartes szüntelenül egy magát alkalmazó szellem eredményeiről álmodozik, például az emberi élet meghosszabbításáról. A modern gondolat nagy törekvését fejezi ki, mikor azt mondja, hogy az ő módszere végülis az embereket „a természet uraivá és birtokosaivá” teszi. Descartesnak ez az álma a történelem egyik nagy szava. Azzal a pillanattal, hogy az ember hódítóknak tekinti magát, hadiállapotban a természettel, megnyílnak a modern idők. Ezek már nem a bölcs kertész vonásai, aminek oly gyakran tüntették fel Descartesot.

Gondolatának ma már igen sok eleme halott. Mikor Descartes a fel fogás jellegzetességeit meghatározza, oly kifejezéseket használ, amelyekben ott az idealizmus csirája. A híres „gondolkodom, tehát vagyok”, alávetve a létezés bizonyítékát a tudat elsőbbségének, a postcartesiusi idealizmusoknak veti meg az alapját. Senki jobban nem mutatta meg, mint Marx a Szent Csa'ádban a cartesiusi gondolat kétarcúságát, amelyből egyszerre idealizmus és racionalizmus is ered, amelyek a XVIII. század materializmusába torcolnak.

Descartes jól látja a hatásokat, amiket a gondolat az anyagi világra gyakorolhat, de nem látja ugyanennek a gondolatnak az anyagi eredőjét. A „gyakorlat”, amiről Marx beszél, csak mint következmény áll előtte. Talán mert idegenül áll az emberek kollektív tevékenységének eszméjével szemben. A cartesiusi gondolat még magános ember gondolata...

A polgári gondolatban a cartesiusi lendület kihunyt. A polgári gondolat eljutott a tagadások korához. A mai valóban haladó gondolat átveszi ennek a lendületnek az örökségét. (Paul Nizan)

A PALESZTINAI HISZTADRUTH. A világgazdaság, ellenére az emelkedő konjunkturának, a nagy munkanélküliséget nem győzte le: a gazdasági rendszer új elrendezést kíván. Minket ebből a nemzetközi szempontból érdekel Palesztina is, mint a nagy munkaalkalmak országa, bár nem kevésbé megérdemli figyelmünket a zsidók szociális átalakulása dolgozókká.

A munka szervezésének szocialisztikus akaratcentruma Palesztinában a Hisztadruth, a zsidó munkások szakszervezete. A Hisztadruth 1923 óta tagja a Szakszervezeti Internacionálénak. A Hisztadruth vállalt feladataiban és tagjai összetételében lényegesen meghaladja az európai szakszervezetek kereteit. A munkások mellett megszervezte a tömegtelepek farmereit is s a dolgozó zsidó nép gazdasági, szociális, politikai és nemzeti érdekeit képviseli. A Hisztadruth vezeti a palesztinai munkáosztály szociális harcát s egyidejűleg iránytszabó tényezője a Yishubnak, a zsidó nemzeti közösségnek. A törekvés, mely szintézist keres a munkások szociális harci szervezete s a nemzeti önrendelkezés között, tekintettel valamennyi európai szocialisztikus szervezet nemzeti magatartására, manapság egyáltalán nem újdonság. A nemzeti szervezett regresszió változatai ugyanolyan mértékben fenyegetik Palesztina dolgozó népét, mint Európa demokratikus népeit.

A munkaviszonyok szociális alakítása csak egyik része annak a tevékenységnek, amit a zsidó szakszervezeti szövetség kifejt. Mindenek-

előtt együtt halad a cionista végrehajtóbizottsággal a kolonizációs munka megszervezésében. Tevékenysége két irányban is érinti a magánvállalkozást: egyrészt a munkavállalók, a bér munkások érdekeit képviseli; másrészt a Hisztadruth saját kollektív üzemeket szervez és vezet.

A Hisztadruth átfogó szociális gazdasági és kulturpolitikai tevékenységéből következik, hogy olykor a munkásság összpolitiki képviselőjét is jelenti. Mint központi munkásszervezet pl. a községi választások alkalmával s a községi politikában közvetlenül előtérben áll, míg Palesztina politikai munkáspártja a cionista kongresszusok delegációit és a palesztinai nemzetgyűlést állítja ki.

A palesztinai zavargások és a mandatárius hatalom elégtelen aktivitása a szervezett munkásokat önvédelmiük megorganizálására kényszerítette. Ennek az önvédelemnek az őrei és soffőrjei a nép elővédjéből rekrutálódtak. Az az odaadás, amivel a zsidó soffőrök a zavargások folyamán munkájukat folytatták, ellenére a veszélyeknek és akadályoknak, megérdemli a kiemelés. Az áldozatok száma nagyon jelentékeny s jó részük nekik köszönhető, hogy az összlakosság azokban az időkben hivatásának élhetett.

A Hisztadruth szervezési munkájának központjában a kolonizáció áll. Ebben a vonatkozásban ne az inkább filantropikus megmondolásokról létesített telepek kezdeteire gondoljunk, ne is a tisztán magángazdasági felépítésű kolóniákra, mint amilyen pl. Petach Tikva, hanem arra a kollektív építésre, amely a saját munka elvén nyugszik és a bér munkát kizárja. A Hisztadruth keretében két önként választott közösségi forma szerepel: a szövetkezeti kötöttségű, egyéni alapokkal rendelkező munkástelepek (Moschawim); és a Kommunák (Kvucoth). Ez utóbbi kollektivistikus telepek még egyáltalán nem jelentenek szocializálást; viszont olyan szocialisztikus nevelést folytatnak, amit kevés ország munkásmozgalma mul felül. A kvucák, (amelyek közül különösen fejlettek *Ejn-Charod, Daganiah, Kinereth, Tel-Chaj*) ültetvény- és mezőgazdálkodást, állat- és baromfi-tenyésztést űznek, megvannak a saját (asztalos, lakatos, cipész és szabó) műhelyeik, sőt néhol az ipari telepek kezdetei. Ahol a telep jövedelme a kommuna életfenntartására még nem elegendő vagy az építés pénzügyi okokból késik, a kvucák tagjaikat külső munkára (naramcsültetés, kikötő-, kőbánya-, épület-munkára) küldik. A jövedelem a közös pénztárba folyik, az egyes tag sohasem kap bért.

A kommunák nagysága nem egységes. Ma valamely nagy kvuca magába foglalhat 6-800, egyes esetben 1000 telepest is s további növekedésének semmi sem áll az útjában. Emekben, ahol különösen fellendült a szocialisztikus telepedés a kommunáknak olyan típusai is előfordulnak, amelyek inkább önmagukba zárt, korlátozott létszámú életközösségeket képviselnek. A Hasorea-Joknam kibuc körülbelül 120 tagból áll. Életvitelük a telep életkora, nagysága és teljesítőképesége szerint különböző; az építésbeli áldozatkészség viszont oly egyetemes és határtalan, hogy a várható életstandard az egyik vagy a másik kvuca közti választás alkalmával semmiféle szerepet sem játszik.

Minden munkástelepen az intenzív mezőgazdasági termelés módszerei érvényesülnek; traktorokat, kombinált arató- és cséplőgépeket használnak; a termelés további feljavítása céljából kísérleti állomások és mintafarmok állnak rendelkezésre.

A kvucák tagjai közt pompás emberek találhatók. A telepesek jó része még sátrakban és kunyhóban lakik, s csak lassan épül valamennyi számára kő- és betonház. A telepeseknek, akik közül a bevándorlás előtt igen sokan akadémiai tanulmányokat folytattak vagy fejeztek be, csak

egyetlen egy az élettartalmuk: munkások akarnak lenni. A nappal folytatótt kemény kézimunka azonban nem akadályozza őket abban, hogy szabad idejükben vagy ünnepnap ne a legélénkebb szellemi munkának szenteljék magukat.

Nincs gazdag kibuc, hanem annál több szegény. Egyről azonban mindenütt gondoskodnak: a gyermekgondozás érdekében valamennyi munkástelepen minden, emberileg lehetőleg megtesznek. A külön gyermekházak, ami a lakást, táplálást, higiénit és nevelést illeti, csak azokkal a mintaszerű intézményekkel hasonlíthatók össze, amelyek Oroszországban s az egykori szocialista közigazgatású Bécs városában található.

A kvucák jelenleg még három szervezetbe tömörülnek; ezt részben keletkezésük története, részben a politika magyarázza. Minden kvuca-tag tartozik szakszervezetileg organizáltnak lenni (Hisztadruth), viszont nem tartozik mindegyik tagja lenni a politikai munkás pártnak.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a Palesztinán kívüli országokban a zsidó kézművesek száma korlátolt s a zsidó ipar- és földmunkások száma csak elenyésző része a munkásságnak, úgy a Palesztinában folyó át-
rétegeződés a legteljesebb elismerést érdemli. Palesztina kb. 100 ezer munkásának legnagyobb része ma a mezőgazdálkodásban, bányaiparban, gépiparban, kőbányászatban, utépítésben, villamosáramfejlesztésben és a vasutnál dolgozik, vagyis olyan területeken, amely az európai zsidók előtt többé-kevésbé ismeretlen volt.
(S. Aufhäuser)

GAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A CSEHSZLOVAKIAI KONJUNKTURA

Hosszas késéssel és cikkcakkos visszaesésekkel, a jelen esztendő Csehszlovákiában is meghozta a gazdasági élet konjunkturára emlékeztető fellendülését. Az ipari termelés erősen megközelítette, sőt a nehézipari szektorban túl is haladta a legutolsó konjunktúra év színvonalát. Az ezer kartell által igazgatott nemzetgazdaság nagy iparvállalatainak növekedő profitjától elragadtatott sajtó ujong. A hosszas és mélyenszámitó válság, valamint az éveken át elhúzódó depresszió lidércnyomása alól felszabadulva, tavaszi álmodozásnak engedi át magát. A helyel-közzel meredek emelkedést mutató statisztikai adatok mellett szívesen hagyta figyelmen kívül a számos bajjós tünetet, amelyek ezt a konjunkturát részlegesnek bélyegzik és annak egészen sajátos jellegét köcsönöznek. Már pedig nem véletlenszerű és így elhanyagolható jelenségekről van szó, hanem a gazdasági fellendülés kibontakozásának szerkezeti ellentmondásairól, amik előtt az elfogulatlan vizsgálódás semmiesetre sem hunyhat szemet.

Ebben a vonatkozásban mindenekelőtt az ipari termelés viszonylag gyors emelkedésének s a munkanélküliség egyidejű lassú csökkenésének disszonanciájára kell rámutatnunk. Az 1929. év színvonalát 100-nak véve 1937 februárjában 92.1-re, márciusban pedig 93.2-re emelkedett az ipari össztermelés mutatószáma. Áprilisban meg májusban tovább tartott a növekedés, de ennek pontos arányáról összegező kimutatás pillanatnyilag nem áll rendelkezésre. Az egyes iparágak fellendülése nem mutat egységes képet. Míg az üveg-, fa-, élelmezési- és más szakmák még mindig válságtünetekkel birkóznak; a vas-, acél-, szén-, koks- meg

cémenttermelés merészen ívelnek magasba. A vasipar termelésének mutatószáma márciusban 101,8, áprilisban 103,7; az acéliparé februárban 98,3, márciusban bizonyos visszaesséssel 96,4, áprilisban pedig 96,8. A vas- és fémipar össztermelése márciusban 100,3-es, áprilisban 104,0-es mutatószámmal túlhaladta az 1929. év megfelelő hónapjainak termelését. A szénbányák meg a kokszolók helyzete különösen, ami az osztrai medencét illeti, hasonló kedvezően alakult. 1928 áprilisában 1340 ezer tonna kőszén és 1585 ezer t. barnaszén hoztak felszínre, míg a koksztermelés 253 ezer tonnát eredményezett. 1937 áprilisában kőszénből 1344 ezer t.-át, barnaszénből 1443 ezer t.-át, kokszból pedig 254 ezer t.-át termeltek. Jelentősen emelkedett az ipar szénfogyasztása is, mégpedig a múlt év áprilisától kezdve 770 ezer tonnáról 1002 ezer tonnára, vagyis kerekén 30 százalékkal. További adatok felsorakoztatása nélkül is nyilvánvaló, hogy a köztársaság ipara maga mögött hagyta a depresszió éveit s a vezető iparágakban a konjunktura vágányaira lendült át.

Ilyen körülmények közt egyenesen katasztrófális jelleggel bír a munkanélküliség további pusztítása. 1929-ben nem volt a szó szoros értelmében vett munkanélküliség. A tőkés termelés dinamikájától el nem választható ipari tartalékhadsereg minimálisra zsugorodott. A téli hónapokban is alig emelkedett túl az 50 ezren. Ezzel szemben a jelen év márciusában nem kevesebb, mint 627.258, áprilisban 503.632, májusban pedig kerekén 400.000 volt a hivatalosan kimutatott foglalkozás nélküliek száma. Miközben az év első felének végén az ipari termelés az 1929-es év mutatószámait nagyjából elérte, sőt részben felül is multa, a foglalkoztatott munkások száma mintegy 25 százalékkal alacsonyabb. A *Bánya és Kohó Szövetség*, amely a vastermelés 30 százalékát, az acélttermelés 25 százalékát, a koksztermelésnek pedig 40 százalékát tartja kezében, az elmúlt évben átlag 30 százalékkal emelte termelését, míg a munkáslétszám ugyanakkor csak 2 százalékkal gyarapodott. Ezek a számok lesújtó állapotot tükröznek vissza. A konjunkturális fellendülés ellenére Csehszlovákia ipara nemcsak a természetes, egyébként csökkenő, népszaporulat felszívására képtelen, hanem ezen felül a munkások százezres tömegeit veti ki strukturális változása folytán, tehát visszavonhatatlanul, a termelésből. Az 1929-es év termelési eredményeinek erős megközelítése, ugyanakkor pedig 400 ezer hivatalosan kimutatott foglalkozás nélküli jelenléte, olyan ellentmondást tartalmaz, amely az egész gazdasági felépítmény felé a memo mori intő szavait kiáltja.

További kirívó ellentmondása a csehszlovákiai konjunkturának az életszínvonal változatlanul hanyatló irányzata, a nagyvállalatok kimutatott tiszta nyereségének nagyarányú emelkedése mellett. Az említett *Bánya és Kohó Szövetség* keretébe tartozó iparvállalatok össznyeresége 1934-ben 7 és fél, 1935-ben 12, 1936-ban pedig 22 és fél millió cseh koronát ért el. A köztársaság 7 nagy fegyverkezési vállalata 1933-ban 18, 1934-ben 26 és fél, 1935-ben 37 és fél, míg 1936-ban 59 milliós tiszta nyereséget mutatott ki. A Skoda művek mérlegszerű tiszta haszna 1933-ban 11,1, 1934-ben 22,3, 1935-ben 41,7 végül 1936-ban 44,9 millió cseh korona. Nyílt titok azonban, hogy ezek a számok jóval alatta maradnak a valóságnak. A növekedő profit idejében önmaga helyett beszél az a tény, hogy maga a *Ceské Slovo*, a köztársasági elmökhöz legközelebb álló lap volt kénytelen leszögezni ez év június 2.-i számában, miszerint „a munkásság életszínvonala 1935-tel szemben rosszabbodott“. A bérek vagy egyáltalán nem emelkedtek vagy csak jelentéktelen kiigazítást értek el. Ugyanakkor azonban széles munkáskategóriák keresete, különösen a mezőgazdasági napszámosoké, jelentősen hanyatlott. Ezzel

egyidejűleg a megélhetés megdrágult. Az iparcikkek árindexe 1935 áprilisától 1937 ugyanezen hónapjáig 674 pontról 818-ra, a megélhetés indexe pedig 688-ról 715 pontra emelkedett. Bárhogyan is alakuljon a közaljövőben a helyzet, bizonyos: a 400 ezres munkanélküli hadsereg nyomása a bérekre kizárja azt, hogy a növekedő ipari termelés árútömegei a belföldi fogyasztás jelentős kiszélesedése formájában nyerjenek elhelyezést.

Nem mutat biztatóbb képet a külkereskedelem alakulása sem. Nem tagadható ugyan, hogy Csehszlovákia külkereskedelme ugyancsak jelentősen emelkedett. Az elmúlt év márciusának 1217 milliós összforgalmával szemben ez évben a külkereskedelmi összforgalom 1832 milliót ért el, míg áprilisban 1973 milliós összegével kerekén 80 százalékkal multa felül 1936 ugyanezen hónapjának forgalmát. A kivitel azonban már ebben a hónapban megtorpant és idényszerűen 981 millióról 952 millióra esett. Ha ezeket a számokat, az időközben életbe léptetett devalvációs intézkedések figyelembe vételével az 1929. év 3374 milliós átlagos havi külkereskedelmi forgalmával vetjük egybe, a jelentős áresés okozta különbségek ellenére is arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az élénkülő termelésnek a külkereskedelem sem biztosíthat teljesértékű levezető csatornát.

Nagyon érdekes formában jut kifejezésre a csehszlovákiai konjunktúrával szemben táplált bizalmatlanság, a tőzsdei árfolyamoknak a legutóbbi hetekben bekövetkezett nagyarányú ingadozásában és esésében. Az első depressziós tünetek hatására az árfolyamok gyors ütemben emelkedtek. 1936 végén a tőzsdén jegyzett értékpapírok összárfoiyama 380 százalékkal hagyta maga mögött az 1932. év színvonalát. A *Prager Börsen-Courir* ebben az időben arról írt, hogy „a jelen árfolyamok nem veszik többé figyelembe a vállalatoknak a közeli, sőt a távoli jövőben elérhető hozamát“. „Egyszerűen senki sem tudja megállani, hogy részvényeket ne vásároljon“ — olvashattuk ugyanebben a lapban még 1937 első hónapjaiban. Ez év áprilisában azonban váratlan fordulat történt. A tőzsdén a fekete napokra még feketébb napok következtek. A *Prager Börsen-Courir* június 3-i számának vezércikkében rezignáltan jegyezte meg: „Ez már a negyedik fekete kedd volt, mely a prágai tőzsdére tört és a korábbi árfolyamoknak csak maradványait hagyta ránk“. Mit sem használnak a sajtó hangulatkeltő cikkei. „A közönség fél a részvényektől“. (Ugyanott).

Természetesen a tőzsde hangulata sem változtathat azon a tényen, hogy Csehszlovákiában az elmúlt évekkel szemben jelentősen felélénkült a gazdasági tevékenység. Több az építkezés is. A államvasutak nagy rendeléseket tesznek, hogy vagonparkjukat kibővítsék. Az adóbevételek kedvezőbben alakulnak. Minderre azonban súlyos viharfelhőként nehezedik a közel félmillió munkanélküliség, a lakosság döntő tömegeinek hanyatló fogyasztóképessége, s a kivitel növekedésének elégtelensége. Bizonyos fokig kompenzálhatja ezeket a fegyverkezés és a különböző természetű állami befektetések által teremtett munkaalkalom. Valódi konjunktúrához azonban nem vezethetnek. Már manapság is kényszerítőn merül fel a kérdés: milyen közeli jövőt lehet jósolni annak a fellendülésnek, amely képtelen a munkanélküliség számottevő lecsökkentésére és a néptömegek életszínvonalának emelésére? (Kovács Károly)

A FRANCIA „ARANYFAL“ ÉS A FRANCIA DEMOKRACIA.

A Blum-kormány elleni támadás egyes mozzanatai filmszerű gyorsasággal peregtek le. Junius 3.-án — mint a polgári radikális *Oeuvre* írja — az „összeesküvők“ vacsorája egy Opera körüli étteremben. Jelen van állítólag *Laval*, Mussolini és Franco kebelbarátja, valamint *Moreau*, a Francia Bank egykori főkormányzója, a finánc-tőke egyik hatalmassága. Junius 7.-8.-án az állampapírok árfolyama mélypontra süllyed. 17.-én megindul a kormány elleni támadás a szenátusban, amely három nap alatt a kormány lemondásához vezet. Valóban különös sorozata az eseményeknek, hiszen a Blum-kabinet ezekben a napokban is az ország és a kamara teljes bizalmát élvezte, sőt a legutolsó időközi választásokon ugyiszólván megsemmisítő győzelmet aratott ellenfelei felett. Mi magyarázná tehát a népfront ellenfelei támadásának ezt a sikerét, ha nem az „aranyfal“, amit a pénz és vagyon hatalmasságai mindannyiszor szembeállítottak a francia nemzet vágyaival és akaratával, valahányszor ezek a vágyak a megvalósuláshoz közeledtek? A legutolsó 150 év története azt tanítja, hogy a demokráciának le kell rombolni ezt az aranyfalat; érelyesen szembe kell szállnia a bankok, kartellek kivételes hatalmával, ha meg akarja valósítani évszázados törekvéseit.

A pénzhatalmasságok, az „aranyfal“ szerepe a francia politikában a nagy francia forradalommal kezdődik, amely „jakobinus módon“ végzett a polgárság ellenfeleivel. A bankárok és a hadseregszállítók azonban nem a kispolgárság, amelynek képviselőjében Robespierre, a „megvesztegethetetlen“ forradalmi diktatúrát gyakorolt. 1799-ben, mikor a *direktórium* megszavazza a tőke megadóztatásának és adókiadó bizottságok felállításának tervét, a nemzeti háború vámszedői: a hadseregszállítók és bankárok végérvényesen elhatározzák, hogy véget vetnek a forradalomnak. A kormány megbuktatására mindenekelőtt egy, a tömegek előtt népszerű tábornok szükséges.

Bonaparte, a „forradalmi“ tábornok népszerűsége óriási, érthető tehát, hogy a világtörténelem legnagyobb stílú kalandora és a pénzemberek egymásra találának. Az ötlet *Perrégonx* bankár agyában fogamzik meg, aki barátja a tábornok feleségének, Josephine Beauharnaisnek és aki leányát Marmonthoz, Bonaparte szárnysegédéhez adta férjhez. A gondolatot tett követi.

Az „összeesküvők“ megbízottja az Egyiptomban időző Bonapartehoz indul, aki ekkor még a piramisok tövében „három ezredév“ dicsőségéről álmodozik. Ez azonban nem akadályozza abban, hogy az üzletet megkapva csapat-papot otthagyon és haladéktalanul Párisba térjen. Az összeesküvők pénzügyi szindikátusa két milliót bocsát rendelkezésére az államcsíny végrehajtására, amellyel biztosítja az „öregék tanácsa“ elnökének, Lemerciernek a „jóindulatát“ és testvérét Lucien Bonapartet az „öt százak tanácsának“ elnökévé választja. Minden úgy megy, mint a karika-csapás... Marmont, Bonaparte hadsegéde megnyeri Moreau, Masséna, Jubé tábornokok támogatását és a Páris katonai parancsnokává kinevezett Bonaparte brumaire 18.-án végrehajtja az államcsíny, amely a köztársaság „első konzuljává“, koronázatlan császárává avatja. A bankárok azonban, akik a napoleoni diktatúrához vezető államcsíny finanszírozták: tudták, mibe fektetik pénzüket. 1800-ban megalakul a *Francia Bank*, amellyel az állam az alapító bankárok rendelkezésére bocsátja a kincstár hatalmas alapjainak kezelését, majd a bankjegy kibocsátás jogát. Az „aranyfal“ ez időtől kezdve a demokratikus és nemzeti törekvések legnagyobb akadályává válik.

Napoleon bukása és a Bourbonok visszatérése mit sem csorbított a

pénzemberek hatalmán. Az 1830-as forradalom viszont, amely Lajos Fülöpöt, a „polgárkirályt“ ültette trónra, egyenesen „a bankárok uralmának kezdetét“ jelentette. Nem így a 48-as forradalom, amelyben a kispolgárság mellett már a párisi munkásság is önálló erőként jelentkezik.

A párisi munkások a „munka megszervezésének“ jelszavát irták zászlajukra, amely csirájában már a termelőeszközök szocializálásának követelését tartalmazza. A több, mint 100.000 párisi munkanélküli számára a kormány kénytelen a „Nemzeti Műhelyeket“ felállítani, ahol a munkanélküliség áldozatai kenyeret találtak. A Műhelyek fentartásához azonban pénz kellett s a kormány a pénzügyi hatalmasságok kezében lévő Francia Bankhoz fordult egy 150 millió frankos előlegért, mindaddig, amíg a pénzpiac helyzete lehetővé teszi államkölcsön kibocsátását. A pénzhatalmak megadták az előleget, június 30.-án. Június 21.-én azonban a nemzetgyűlés pénzügyi eszközök híján bezárta a Nemzeti Műhelyeket és a végső kétségbeesésbe kergetett párisi munkásság 23.-án torlaszokat emelt.

A felkelést a kivételes hatalommal felruházott Cavaignac tábornok a szó szoros értelmében vérbefojtotta. A 11.000 fogoly közül 3000-et küldtek minden bírói ítélet nélkül kényszermunkára. A pénzhatalmak ez egyszerű „manővere“ megnyitotta az utat III. Napoleon diktatúrája előtt, akinek államcsínyét — három évvel később — ugyanannak a „véletlenül“ későn megszavazott kölcsönnek a 75 millió „maradványából“ fedezték, amely a 48-as júniusi tömegmészárlást elháríthatta volna. A második köztársaság halálát ugyanazok a pénzügyi hatalmak állták, amelyek az elsőt a másvilágra segítették.

Nehéz volna ezen a helyen részletesen ismertetni azokat a pénzügyi műveleteket, amelyeknek segítségével a pénzügyi hatalmasságok elszántan szembeszálltak a francia demokratikus és köztársasági törekvésekkel, még a francia nemzet megsemmisülésének veszélye árán is. *Sedan* után például, amikor a III. Napoleon által provokált háborúban a diktátor seregeit a németek tönkrevérték s a hatalmat a „nemzeti ellenállás“ köztársasági színezetű kormánya vette át, a pénzügyi hatalmasságok egyszerűen megtagadták a hadviselés folytatásához szükséges összegek folyósítását és ezzel a ténykedésükkel nagyban hozzájárultak a háború végleges elvesztéséhez. Ezek a hatalmak alkalmazkodtak a „köztársasághoz“, amíg a köztársaság alkalmazkodott hozzájuk, de a diktatúra különböző válfajai után néztek, amikor a köztársaság valóban lépéseket tett a nép követeléseinek megvalósításához. Fordulatukat a szervezett regresszió felé 1934 február 6.-a jelzi, amikor a tömegeknek a korrupció elleni felháborodását a parlament elleni merényletre akarták felhasználni. A gazdasági válság és Hitler uralomra jutása arra tanították a bankok és kartellek urait, hogy profitjaikat csak a kisemberek még tökéletesebb kihasználásával, az államkassza kimerítésével és a demokratikus intézmények megszüntetésével tarthatják épségben. A tervezett államcsínyre az összes demokratikus erők népfrontban való összefogása, a Blum-kormány hatalomra kerülése és a szociális reformok sorozata volt a válasz... Lehetséges-e ezt az erőt a régi eszközökkel, hitelmegtagadással és pénzügyi spekulációkkal összetörni?

A frank és az állampapírok elleni pénzügyi támadás lemondásra kényszerítette a Blum kormányt, amelytől a pénzhatalmasságok befolyása alatt álló szenátus megtagadta a pénzügyi eszközöket ennek a válságnak a leküzdésére. A népfrontkormány után azonban újabb népfrontkormány következik, amely nem tehet egyebet, minthogy ugyanott folytatassa a harcot, ahol elődje abbahagyta. Az I. és II. köztársaság sirásói

nem hantolhatják el a III. köztársaságot is, mert ennek ismét csak a francia nép kenyere és szabadsága és Európa békéje volna az ára. „A népfront kormány meghalt — éljen a népfront kormány!” — ebben foglalta össze Albert *Bayet*, a népfront egyik nagytekintélyű polgári publicistája a széles tömegek álláspontját. A népfront kormány s vele a fenyegetett III. köztársaság azonban csak úgy élhet, ha energikus eszközökkel véget vet a pénzügyi „összeesküvések” lehetőségének. A politikai demokrácia fennállása immár végérvényesen összefonódott a gazdasági demokratizálódás elháríthatatlan feladatával. (*Antal János*)

V I L Á G S Z E M L E

A spanyol harctéren változatlanul tombol a naponta 100 millió peze-tába kerülő küzdelem. A központi kormánynak nem sikerült legyőzni a felkelőket, elsősorban azért, mert Németország és Itália hathatósan segíti őket. Mialatt a demokratikus hatalmak aggodalmasan igyekeznek a semlegességet fenntartani, Franco hatalmas pártfogói módját ejtik a segítségnek. Tény, hogy a köztársaságiaknak egy év alatt sem sikerült még nagyszabású támadásra alkalmas hadsereget szervezniök, soraikat — az anarchisták lázadásai és a kormányválságok bizonyítják — egyenetlenség dülja, külföldről pedig leginkább csak szóbeli biztatást kapnak. A Blum-kormány, — melynek ha másért nem, egyetemes francia érdekből meg kellett volna akadályoznia Francoék uralomrajutását az Ibériai félszigeten, — csődöt mondott és talán Chautemps nagyobb gondot fordít Franciaország stratégiai érdekeire, mint Leon Blum a „népfront” céljainak megvalósítására.

A felkelők olasz támogatása Mussolini földközítengeri politikájából is adódik. Bár nyilatkozata azt mutatja, hogy tisztában van Itália „hadipotenciái”-nak tulvéges voltával, megsokszorozza aktivitását a „mare nostron” és Közép-Európában. A *Svea* és az *Agip* társaságokkal Albániát — a gazdasági ellenőrzéssel — teljesen magához láncolja és a szkipetárok országában, ahol a közelmúlt választáson az egy millió lakost képviselő 4006 szavazó a kormány minél a 85 jelöltjét megválasztotta, de a 16 ellenzék közül egyetlenegyét sem, *Edhem Toto*, volt reakciós belügyminiszter argyrocastrói felkelése viszont arra utal, hogy a nagy egyetértés mögött különvéleményt képviselő erők is feszülnek. Erősebb lábakon áll az olasz hatalom keleti támaszpontján, a Dodekanézoszon, ahol a Jeroszi erődítmények miatt oly fontos 14 szigeten az italianizálás komoly eredményeket ért el az elmúlt 25 év alatt. *De Vecchi* „quadrumvir”, az új kormányzó feladata a szomszéd törökök gyanakvását egy paktum érdekében elosztani. Ezeket azonban semmiesetre sem érinti kellemesen az egynegyed milliárd lírával emelt olasz tengerészeti költségvetés. Az angol *Bywater* szerint az elavult típusoktól eltekintve, Itália 100 tengeralattjárójával a legerősebb a fegyvermumben. Franciaország (85), Japán (64), Anglia (54), és az U. S. A. (51) csak jóval utána következnek.

Itália tengeri erejének növekedése Angliát a legkomolyabban aggasztja. Az új Chamberlain kormány nem törődve a fegyverkezési nyereségek megadóztatása miatt elgáncsolt hadfelszerelési-kölcsön tüntetéssel, minden erejével sietteti a felszerelést. A *Colvilles Ltd.* skót acélkonzern is kiterjeszti üzemét, mialatt *Bishopton* mellett a „világ lemagyobb muniógyára” épül. E 800 hektárra kiterjedő ipartelepen kívül Gales, Ar-

deer és Linlithgow lőporgyárait is kibővítik. A hadikonjunktúra 1.45 millióra szorította le a munkanélküliek számát, ami 232.000 munkás üzembe állítását jelenti egy év alatt.

A brit birodalmi konferencián Eden az eljövendő háborúban Franciaország oldalán való beavatkozás mellett foglalt állást és ugyanakkor az USA-val való szoros politikai és gazdasági együttműködést is elhatározták, aminek első látható jele a Berlinben történt együttes fellépés a Leipzig-afférban. Sürgette ezt a Délafrika-Unió is, mely a dollár értékemelését várva, az arany bekövetkezhető áresése miatt aggódik. Délafrika még az 1935. évi fellendülést is felülmuló konjunkturát élvez, melynek a fegyverkezési boomon és a Jóreménység foka körül vezető hajóut megélénkülésén kívül az aranytermelés a magyarázata. Az elmúlt évben aranytermelése 11.339 millió unciára emelkedett, bár a Szovjet unióé, 7.350 millió unciára növekedett termelésével egy-két éven belül utólérheti. Egyelőre azonban arany az élet Délafrikában, melynek tényezője egyébként a mangán fegyverkezési fém fokozott termelése is. 1937-ben ebben a világtermelés 3. helyére kerül. Főproblémáit a színesek kérdése (az új népszámlálás szerint a 9.530.649 lakosból csak 1.993.734 fehér), az elsivatagosodás és a német náci aktivitás teszik.

Az aranytermelésben a másik brit dominium, Kanada 3.721 millió unciájával a negyedik (3. az USA) helyen áll, de erről leszorul most, hogy Jukon területét Brit-Kolumbiának engedi át. A birodalmi konferencián Ausztrália egy Pacifik-Locomot sűrgetett, melyre az USA ki is fejezte készségét, úgyhogy a tárgyalások Japánnal megindulhattak. Ausztrália bizalmatlanságát Japánnal szemben jellemzi, hogy megtiltotta a Torres csatornában gyanúsán viselkedő japán gyöngyhalászok odahajózását és mialatt Lyons miniszterelnök legnagyobb gyapjuvásárlójának paktumot ajánl, Melbourneban saját repülőgépgyárat rendeznek be és a Perth Cocos szigetek Diego Garcia-Sejchelles-Mombassa repülőjázat megnyitására készülnek. Ausztrália délisarki-terület igényének leszögezését a birodalmi konferencia „sarkbizottságában“ a feltételezett szénbányák indokolják.

A brit birodalom míg fegyverkezési programját meg nem valósította, (a rekordév 1940 lesz) minden háborús konfliktust kerül és így szürelhetett meg békésen *Erin*, az ir szabadállam teljes függetlensége is. És bár De Valera tiltakozik az ellen, hogy Nagy-Britania az 1921-es szerződés értelmében háború esetén rátegye kezét az ir kikötőkre, kijelenti, hogy országa sohasem adja oda magát egy angol ellenes támadás bázisául. Írország jelentősége különben az áramvonalas Havilland repülőgépek tervezett óceánontúli forgalomfelvétele által is nő...

A brit birodalmi konferencia egységről tett tanuságot és a Népszövetség mellett foglalt állást, ami jó benyomást tett a kis államokra. Másrészt az északi államok, Anglia gazdasági szövetségesei a fegyverkezésben is vele tartanak. A dán Folkething elfogadta a 45 milliós katonai költségvetést, ugyanakkor, amikor a rossz termés miatt a gazdák a legsúlyosabb válságba kerültek. A helyzetből a náciagitáció is szeretne hasznot húzni, de mint a déljütlandi községi választások mutatták — nem sok sikerrel. A Dániával perszonál unióba lévő Izlandon szétesett a kormánykalicció, ugyancsak a gazdasági helyzet miatt. Sokkal jobb Svédország konjunkturája, mert nem élelmiszert, hanem fegyverkezési fémeket exportál. Az ércéért folyó német-angol versengés itt az utóbbi javára dőlt el. A jövőévtől kezdve Németország nem kap svéd ércet, holott ennek eddig 70 százaléka ment Németországba és csak 10 százaléka Angliába. Ezzel szemben a német Hoesch-konzern megvette Hoksberg, Ickorbugten és Ivi-

ken bányáit, miután Boliden 100.000 tonnás arzénraktárát (hadigáz!) a német légügyi minisztérium már előbb megszerezte. Svédország teljes szulfid- és szulfátcellulózé készletét is kiárúsította. Ipára nagyszerűen keres: a Bofors ágyugyár, mely két és félévre előre el van halmozva rendelésekkel, Trohätanban repülőgépgyárat létesít, hasonlóképpen a Göta-werke gépgyár is. Norvégia 3 éven át 21 millió koronát fordít rendkívüli fegyverkezésre, — a konzervatívok 90 milliót követeltek. A fegyverkezésből maga is hasznot huz: az eitrhemi horganygyár már 1936-ban 49.600 tonna elektrocinket és 112.000 tonna kadmiumot (a világtermelés egytizedét) termelt. Egy, az egész országon átvezető hadiutat építenek, de közben Koht külügyminiszter halzsirszállítási okokból — mint az Ossietzky ügy is mutatta — gondosan kerül minden Németországgal való konfliktust. Németország hajlandóságot mutat csatlakozni az Oslo-konvencióhoz, hogy a finn választásokkal meggyengült északi pozícióját megerősítse. — Finnországban a Cajander-kormány nem törődve a lappobarát *Karélia Társaság* agitációjával, kompromisszummal oldja meg az egyetemi svéd-nyelvkérdést és dezavualja a titkosrendőrség „Népfront-memorandumát.“ Esztorország 55 millió korona rendkívüli hadikiadást tervez a következő évekre és nacionalizmusa hatása alatt a német kisebbség a *foglalkozásválasztások tervszerű központosításával* védekezik. Munters lett külügyminiszter a békeszerződések „statikus jellegét“ bírálja és országa 8 év óta először vesz szentet a lengyelektől. — Litvániában a német gazdaságpolitika az új kereskedelmi szerződésnél — agrárpiacára hivatkozva — eredményeket ér el, mialatt az uralkodó katolikus irányzat fiatal elemei az egyházi vagyon felosztását sürgetik. — Lengyelországban a raclavicei, byalistoki, radomi, kosztuchnai és Laura kohói véres összetűzések vetnek újabb fényt arra az ellentétre, mely a kormány és a parasztok, valamint a munkások közt fennáll és amelyben ügyiltszik Kovalevski ezredes a „*Nemzeti Egység Tábor*“ vezérkari főnöke minden szervezési készsége, (mely külön organizációt teremt a baloldali parasztfjúságnak és ismét külön a jobboldali nemzeti demokraták ifjainak), sem tud segíteni. Rydz-Smiglynek a katolikus nemzeti demokratákhoz való közeledését a Sapieha hercegérsekkel való konfliktusa is megnehezíti. A francia-lengyel gazdasági szerződés megkötését a francia hitel kiterjesztése követte (2200-ról 2600 millió frankra), amiből 600 millió a Vilna-Byalistok-Ostrolenka-Thorn-Gdynia és a Radom-Lovic vasutak kiépítésére fordítanak. A kölcsön megerősíti a külföldi tőke hatalmát, mely a kőolajipar 87.3, az erőművek 56.1 és a bányaipar 53.6 százalékát uralja már is.

A francia politika sikerének másik színtere Belgium, mely Locarno bukásával minden katonai szövetségtől függetlenítette magát, nehogy támadó felületet adjon, de melynek megsegítését megtámadtatása esetén Anglia és Franciaország tüntetően proklamálták. A Van Zeeland kormánynak inkább belpolitikaiak a nehézségei, elsősorban a „flamand aktivisták“ megkegyelmezése miatt, kik a háború alatt a németekkel dolgoztak együtt. A frontarcos tüntetésre még Degrelle is kénytelen volt felmondani a fegyverbarátságot a flamandoknak. Belgium egyébként gazdaságilag szintén fegyverkezési konjunkturát élvez. Ugyanugy Hollandia is, elsősorban nyersanyagtermelő, hatalmas gyarmatbirodalma révén, úgyhogy a Colijn kormány választási győzelme érthető. E választások nem hoztak eltolódásokat, csupán Mussert náci-pártjának veresége keltett meglepeést — Luxemburg pótválasztásai baloldali győzelmet hoztak.

Svájc is kezd újraéledni a gazdasági válság csapásai után és a pol-

gári balpártokban erős tendencia mutatkozik a szociáldemokratákkal való szövetezésre. Az új, 58.555.000 frankos hadihitelből 27.960.000 frankot határvédelemre fordítanak. Viszont a Schuschnigg-rezsim Ausztriája a náci „mérsékeltbb“ elemeinek kormányba vonásával taktikázik a „tulzó“ náci ellen.

Nehéz a helyzete a bolgár kormánynak is, bár a gazdasági állapotok itt is javultak. A kormányrekonstrukció gyenge eredményt egyelőre a trónörökös születésének ünneplése felelteti. A bolgár államháztartás sikereit szeretné utánozni a görög, de nehézsége, hogy nagy eredményeket kénytelen a gazdáknak tenni. Ugyanakkor Metaxas, főleg katonai okokból önálló nehézipar megteremtésére tesz kísérletet. Krupp vasércszállítás ellenében kész a kohók felépítésére. A 60 százalékos élelmiszerdrágulás miatti elégedetlenséget pedig Durentisz tábornok ügyminiszter vaskézrel fojtja el...

A hadiipar fellendítő hatása szélsőségesen mutatkozik meg az USA-ban. Az acélgyárak teljesítőképességük 92 százalékával dolgoznak, 187 kohó áll üzemben (1932-ben 42) és a vasipar 100.000 munkással foglalkoztat többet, mint az 1929-es konjunkturában. Ennek ellenére a munkanélküliek számát még mindig 6-10 millióra becsülik a strukturális válság miatt, az államháztartás pedig 3 milliárd körüli deficitet mutat, Roosevelt támogatása, de a munkásság szervezkedése miatt is.

Roosevelt az angolokkal és franciákkal közösen szeretné a világ bajait rendbehozni, de ez igyekezetének egyetlen látható jele egyelőre csak a világfelosztás status quoja melletti kiállás, mely a fenti államokkal való világpolitikai kooperációban csúcsonyul ki. Nagy a jelentősége ennek nemcsak az USA gazdasági hatalma miatt, hanem katonailag is, hiszen pl. 1936 repülőgépxportjánk felét az USA fedezte, mely nemrég az oroszoktól fogadott el csatahajó megrendeléseket. Roosevelt külpolitikáját az európai ügyeket illetően az a visszahuzódási tendencia befolyásolja, mely minden változtatást kerülni akar az Ó-világban, tekintve, hogy figyelmét a Pacifik köti le.

Itt, a Csendes Óceánon iparkodik az USA brit segítséggel pozícióit megerősíteni. Ugy az amerikai, mint az angol hajózársaságok kormány-szubvencióval építik ki kereskedelmi flottájukat a japán konkurrenciára ellen. A Fülöp-szigetek új kormányzója P. V. Mac Nutt megkísérli az 1945-re ígért teljes függetlenségét gazdaságilag kiegészíteni és a függetlenséget már 1939-re követelő Quezon elnöknel Roosevelt baráti látogatást óhajtatni, hogy meggyőzze. A mozlim ellenállás legyőzése és a nők megszavaztatása a nők választójogban való részesítése mellett döntött. Haladószellemű néha a másik USA megszállás alatt álló sziget, Puerto Rico is, mely a születésszabályozás mellett döntött — a tulszaporulat következtében.

Az USA északi szomszédjánál, Kanadánál a szociális feszültség megoldására alkalmatlannak bizonyult Alberta állam járadékkiszérlése júniusban már az 1.6 millió dolláros köcsöntörlesztésekre is képtelen volt.

A déli szomszéd, Mexico szociális fejlődése ezzel szemben felfelé halad. Most választottak először a munkások és földmunkások milliói. A nemzeti forradalmi párt ez intézkedése révén az új kongresszus egyharmada a földmunkásság soraiból kerül ki, úgy hogy Cardenas utódául az elnöki székbe majd valószínűleg Lombardo Toledanos, a földmunkásszakszervezet vezetője ül. A peonik végre birtokukba veszik atyáik földjét: 1934-ig 20 millió acrért osztottak szét, Cardenas uralma alatt már is 5 milliót. E 25 millió acre, mely a két évtizedes forradalom földosztási eredménye, 920.000 peoncsaládot tett földtulajdonossá. Az állam költségt-

vetésének 18 százaléka népoktatásra megy, mégpedig modern iskolák felállítására, nem pedig a Traven írásaiból ismert kalyibák potemkinádjaira. Az indiánok egészségügyi helyzete a kávéültetvényeken az első nemzetközi kávékonferencia fontos tárgya volt... A szinesek egyenjogúsítási törekvését tükrözik vissza a Royal Dutch fellegvárán, Trinidadon is a véres sztrájkok.

A győztes szocialista forradalom másik két latinamerikai államában, Paraguayban és Boliviában a fejlődés üteme lényegesen lassúbb. Paraguayban 2 millió hektárt 60.000 telepes család közt 10-15 év alatt akar szétosztani Franco ezredes frontarcos kormánya. Még nehezebben mennek a dolgok Boliviában, ahol Toro ezredes rezsimjének a külföldi tőke hatalmas nyomásával kell számolnia. Minthogy az agrártermelés és a bányaprodukciónak egészséges koordinációját célzó reformok megvalósításához külföldi pénz kellene, Toro ezredesék előbb-utóbb a külföld által is kívánt „korporációs“ államberendezésnél fognak kikötni. Egyelőre legalább a Chaco hírhedt versengési zónájában, a petróleumvidéken kiegyeztek Paraguayjal, úgyhogy a két állam közt, melyek a békét mindmáig sem kötötték meg, legalább új háború nem fenyeget...

Argentínában a választási harcok helyett gazdasági problémák állnak egyelőre előtérben. A búzaboomot a husboom kíséri, ám a kormány tágitani kíván az angol konzervgyáraktól való függésén s mind határozottabban lép fel az USA-val szemben, ahol most Arthur de Souza Costa pénzügyminiszter tárgyal, hogy husexportját oda kiterjeszthesse. — Braziliában is enyhült a választási harc, amióta Rio Grande do Sul elnöke, Flores de Cunha tábornok lerakta a fegyvert Esteves, a központi csapatok parancsnoka előtt. Közben Vargas bírósága 16 évre ítélte Louis Carlos Prestest, az 1935. évi népfölkelés vezérét és Ewert volt német képviselőt 13 és fél évre. Más kérdés, hogy e drákói ítélet segít-e a kávéégetés klasszikus államán, mely 1936-37-ben 328.000 contos deficitet mutat fel. — Chileben a délvidék rossz búzatermése okoz gondot, különösen, hogy már az 1936-os fizetési mérleg sem kiegyensúlyozott. Ellenére a réz és a salétrom emelkedő árának, az állami pénzügyek bajban vannak és a lakosság életstandardja még jobban hanyatlak. Ezért a kormány most új kedvezményekkel akarja a külföldi tőkét beédesgetni, ami nem könnyű, mert a törlesztések gyenge lábon állnak. A radikálisok vissza is vonták képviselőiket a kormányból, úgyhogy az most csak konzervatívokból, liberálisokból és demokratákból áll. Columbiában a kormány devalvációt akart, de a parlament leszavazta, mire Alfonso Lopez elnök is lemondott, anélkül, hogy a parlament elfogadta volna.

Egyre rosszabbak a pénzügyi viszonyok Japánban is. A hadsereg és a nagytőke közti viaskodás új fejezetében a választásokon az utóbbi maradt felül. Igaz, hogy az 1933-ban alakult nacionalista gondolkodású „szocialista tömegpárt“ is 37-re tudta emelni mandátumai számát 18-ról. Az elsőséget megtartó (179) minszeítő párt és a most jobban járó (175) szejjúkai párt szövetkezve a kis pártokkal, együtt intéztek rohamot a Hayashi kormány ellen. E harcok mögött példátlan parasztnyomorúság rejtőzik. De a városi munkásság helyzete sem rózsás, amit a sok sztrájk bizonyít, amin Hayashiék német mintájú munkatáborokkal akartak segíteni. Betetőzi a krízist az eddig jó piac Délamerika kereskedelmi változása: 1936-ban itt is passzívvá vált Japán kereskedelme. Egyetlen fénypont a Holland-Indiával kötött kereskedelmi szerződés, melyben a hollandusok cukorexportjuk érdekében fontos engedményeket tettek. Julius végén 5 kereskedelmi küldöttség utazik Kelet- és Nyugat-Afrikába, Dél- és Közép-Amerikába és a Közel-Keletre piacot keresni.

Szató külügyminiszter utján akar Hirota is a Konoje-kormány külügyminisztere haladni, azaz úgy az angolszász hatalmakkal, mint kínával és a Szovjet-Unióval barátságosabb helyzetet teremteni, hogy Nippon fényesnek nem mondható izoláltságából kikerüljön.

Tény, hogy Kínában az USA (ahol most Kung pénzügyminiszter tárgyal) főlénye kezd kibontakozni. Kína megerősödését a kereskedelmi mérleg is igazolja, melynek passzivuma már tavaly erősen csökkent, az idén pedig — először — az eddigi hónapokban aktívvá változott. A belpolitikai hullámok is kisebbek már. A Japánnal szembeni erélyt beigazoltva látó tömegek új követelésekkel állnak elő és pl. a pekingi északnyugati egyetem diákjai nagy tüntetésben követelték Csang-Hszü-liang fenghuai internálásának megszüntetését. Visszatérte a politikai életbe balrakanyarodást jelentene. A kommunistákkal — akik csupán a Japán elleni frontot követelik — tartanak a tárgyalások és az ifjúságnak máris jelentős tömegei özönlenek Jennanba, a szovjetterületek fővárosába, hogy az ottani egyetemet látogassák. A hangulatot Feng-Jü-hsziang alvezérnek, Csang-Csung-tehnek és Li-Ting-fangnak támadása mutatja Csaharban, Taolaimiaonál a japán-mandzsú megszállók ellen. Délen pedig a Stanley félsziget megerősítése Bartholomew angol tábornok parancsára, a militarizált Formosa ellen jelzi a japán terjeszkedés holtpontra jutását.

Kína példája, ahogyan máról-holnapra szolgáló ur lett, mély benyomást tett Indiában. A kongresszuspárt az allahabadi határozatban a kisebbségi miniszterek ellen fordult, úgyhogy Linlithgow alkirály simlai üzenetében már közeledik Nehruék követeléséhez, a népképvisellel szembe kerülő miniszterek kötelező elbocsátásával. Közben Vazirisztánban a mahszudiakhoz menekült „fakir“ tovább vezeti az ellenállást a pacifikáló sereg ellen. Bunua pedig, mit az új alkotmány Indiától elválasztott, gazdaságilag is — hála hatalmas kőolajtermelésének — egyre önállóbb lesz.

A Közel-Keleten az Afganisztán-Irák-Irán-Törökország-Szandiarábia-Jemen paktum kiépítése a legfontosabb esemény. Irak nacionalista kormányára leverve a középső Eufrát felkelését, erősen ül a nyeregben és gazdasági konszolidációját (nincs államadóssága) nagyszabású közmunkák, elsősorban közlekedésügyiék, elvégzésére akarja felhasználni. Elkészül a Bagdad-vasút még hiányzó része, miután a törökök Diabekr-né megépítik a magukét. A britek a Haifa-Bagdad autótutat építik meg, mely pár órára redukálja le a Mezopotánia-Földközítenger távolságot. A törökök a Tranpezunt-Erzerum-Bajazid-Tebrisz vonalat (német Diesel autókkal) adták át a forgalomnak, ami nem nélkülözi az oroszellenes élt. Ibn Szaud pedig az egyiptomi nemzeti Mísr bank segítségével a Hedzsász vasutat akarja újra üzembehelyezni és a Medina-Mekka-Dzsidda vonalat elkészíteni. Mindeme közlekedésvonal fejlesztések nagy katonai fontossággal is bírnak, ami kettőzötten fontos e nyugtalan világrészen...

Törökország megkezdte új öt éves tervét, melynek gerincét meliorációs munkák, a bányá- és nehézipar megteremtése és motorizálás alkotják. Közben vérbefojtotta Riza sejk 5 hónapja dúló kurd-lázadását a felső Eufrát mentén.

Palesztinában még mindig nem teljes a nyugalom. Az angol kérésre kiűzött Fauzi el Kaukji terroristái még működnek és az arabok nem küldtek küldöttséget a londoni koronázásra. zavargások a kivített 1936-ban 600.000, a behozatalt 4 millió fonttal csökkentették. Az alexandretti szandzsák ügyében a Népszövetség az autonómia mellett döntött az arabok óriási felháborodására. A damaszkuszi képviselőház úgy határozott,

hogy ez a szir terület egyetlen törvényhozó testülete, Antiochiában pedig uccai harcokra került a sor.

Az új népszövetségi tag, Egyiptom megszabadulva a kapitulációtól elkészítette első budgettervezetét, mely 36.116.500 egyiptomi fonttal kiegyensúlyozott; a hadikiadás 2.332.000 font, a közoktatásé 3.960.000. Az Alexandria-Mersa Matruh (lybiai határ) vasut építése azonban nemcsak a Teherán-Marokko (hol most éhínség dühöng) ut kiegészítését jelenti, hanem a Kairo-Alexandria uttal együtt katonai jelentőséggel is bír. Khairy tábornok vezetésével újabb csapatok mennek Szudánba és Lewa Ali Fahuny pasa hadügyminiszter 3 éves fegyverkezési tervet állított fel, — a baj csak az, hogy az angol gyárak nem képesek jelenleg a megrendeléseket felvenni. A kormány a Suez-csatorna Társasággal is új szerződést kötött.

Abessziniában a 12.111 millióba került hadjárat gyümölcse még nem érett: maga Mussolini figyelmeztet rá, hogy az ország feltárása csak hosszú évek munkája lehet... (D. F.)

S Z E M L E

KÖNYVEK A ROMÁN KÖZÉPOSZTALY ÉLETTÖRTÉNETÉHEZ

A román középosztály mai nagymérvű változása arra enged következtetni, hogy ez az osztály fejlődésében új szakaszhoz érkezett. Ez az új tájékozódás időszervé teszi a román középosztály keletkezésével, összetételével s fejlődésével foglalkozó irodalom érintését, mert csak így nyerhetünk tiszta képet e társadalmi réteg mai magatartásának történelmi okairól.

A román középosztály kialakulásával újabban *Nicolae Gane* foglalkozott *Petre Carp és helye az ország politikai történetében* című munkájában,¹ mely a román királyság közéletéről nyújt tárgyilagos képet egészen Nagyrománia megteremtéséig. Gane szerint a modern Románia belpolitikai eseményei az agrárkérdés körül forogtak anélkül, hogy ez a kérdés megoldásra talált volna. Gane fejtegetései nyomán kiderül, hogy az agrárkérdés csak, mint folytonos veszély szerepelt a mindennapi kérdések közepette s csak akkor került teljes egészében a politikai élet homlokterébe, amikor füstölgő uradalmi magtárak jelezték a dolgok elmérgesedését. Ekkor is elenyészően csekélyszámu földmunkásság jutott egy-egy darabka földhöz. A jelentős politikai események továbbra is a *nagybirtokosok* s egy eredeti román társadalmi képződmény, a *feltörekvő pszeudó-polgárság* érdekellentéteiből állottak elő.

Gane a múlt század második felének politikai eseményeit e két osztály, a bojárak s a pszeudó-polgárság harcával magyarázza, anélkül, hogy ezt a tényállást osztályharcnak minősítené. Bennünket az események itt csak annyiban érdekelnek, amennyiben világosan rámutatnak a pszeudó-polgárság akkori kérdésére. Gane szerint az akkori két vezető párt: a liberális és a konzervatív, a földreform kérdésével kapcsolatban alakult. 1864-ben *Cuza* fejedelem, ha csak részben is, de földreformot hajtott végre. A két párt így elvesztette különléte alapját s így már nem, mint két különböző nézetet képviselő párt, hanem, mint két programnél-

küli csoportosulás szerepelt. A korlátozott választójog következtében politikai jogot még csak két osztály gyakorolhatott: a nagybirtokosok s a néhány kereskedőből, kis számú értelmiségből s javarészt kismességből rögtönzött pszeudó-polgárság („pseudoburghezie”). A liberális eszmék ez utóbbi osztály számára csak az összes hivatalok elfoglalásának lehetőségét jelentették. A túlnyomó többségű parasztság kirekesztődött a politikai jogok gyakorlásából.

Amikor 1870-71-ben *Lascaur Cataorgiu* az érvényben levő alkotmány s a két kiváltságos osztály uralmának alapján újjászervezi a nagybirtokosok érdekeit képviselő konzervatív pártot, a pszeudó-polgárság *Ion Brătianu* és *C. A. Rosetti* körül csoportosul. Ezek az új erőre kapott bojárokkal szemben nagyszámu középosztályt akarnak teremteni s mivel az ipar s a kereskedelem fejletlen, *Ion Brătianu* megadja a jeleszót: „Csináljatok magatoknak vagyont a politikából s erősítsétek a román demokráciát!” *Ion Brătianu* a demokráciát az állam pénzén létrehozott középosztályt akarta megvalósítani s meg is adta erre a példát. Az új intézményeket: bankokat, iskolákat, bíróságokat, állami intézményeket arra használta fel, hogy pártembereit elhelyezze. A körülötte csoportosuló, egyéni érdekeitől indított tömeg, a francia forradalom eszméinek megvalósítását úgy értelmezte, hogy beült az állami intézményekbe. A költségvetés ennek következtében évről-évre nőtt s így ez az újkeletű osztály nagyban hozzájárult az új jobbágyság („neoibágie”) kialakulásához.²

Ilyen körülmények között nem is fejlődhetett ki egy nyugati értelemben vett román polgári társadalom. A parasztságot az államtól s a nagybirtoktól való függés meggátolta, hogy önálló kisgazdává fejlődjék. Sőt még ipari proletárrá sem válhatott, mert földesekéjét, amit a kisajátítás juttatott neki, el nem adhatta. A keletkező iparnak még a munkásokat is külföldről kellett hozatnia. Az értelmiségi középosztály, mely a tőkés polgárságot helyettesítette, nem teremtett önálló existenciákat, hanem a hivatalokat lepte el, melyeket régebben csak a nagybojárság foglalhatott el s amelyek ennek következtében még mindig nagy becsben álltak a közvélemény szemében. A társadalomban így elhelyezkedett pszeudó-polgárság száma egyre növekedett. Minden középosztálybeli fiatal tanulmányai befejezése után miniszter, képviselő, főispán, alispán vagy legalábbis polgármester akart lenni. A liberális párt erre a rétegre támaszkodva háttartalanul megnagyobbította a politikai és közigazgatási személyzetet. „Minden hivatalra egy kinevezett tisztviselő és hét-nyolc jelölt esett” — írja *Gane*.

Petre Carp egyike volt azoknak a politikusoknak, akik megértették e helyzet tarthatatlanságát. A liberális párt egyik legjózanabban ítélő bírálója volt. Megoldást azonban államférfiúi tevékenysége alatt nem tudott hozni. Ezt *Gane* is belátja, bár nagyon méltatja *Carp* részleges sikereit. *Carp* ugyanis ellene volt egy újabb földreformnak: *Bărbu Cataorgiu* után ő a nagybirtok leghevesebb védelmezője. Azt állította, hogy egy földművesállamnak, mint Románia, csak a nagybirtok adhat vezetőosztályt. A bajok orvoslását melékutakon kereste: így például kisajátította az állami birtokok egy részét, megadóztatta a szeszes italokat s ipariskolák által lehetővé tette kis számu parasztfjuságnak is, hogy a társadalmi ranglétrán emelkedhessék. Politikai téren sem találta meg a helyes utat. Ki akarta vonni a közigazgatást a politikai pártok befolyása alól, de ugyanekkor ellene volt a választójog módosításának. *Gane* azzal magyarázza *Carp* reformmunkájának sikertelenségét, hogy az ország kulturális színvonala még nem volt elég magas *Carp* terveinek megértésére. Mindenesetre: *Carp* tervbe vette ugyan, hogy minden erejével harcol az ál-

llami jövedelmet magáénak tekintő s egyre növekvő hivatalnokosztály ellen, ugyanakkor azonban a választójog kérdésében ő maga segítette elő, hogy ez az állam költségeire alapozott osztály a politikai hatalmat megtarthassa.

1907-ben az „új jobbágyság“ korlátai közé szorított parasztság felkel. Carp a megfélemlített s már egyezkedni akaró politikusokkal szemben a felkelés rögtön elfojtását kérte, mert szerinte „a nép bajainak gyógyítására a politikus és nem a nép a hivatott“ — ami az adott esetben annyit jelentett, hogy a tisztán az államra s a nagybirtokra támaszkodó osztályok képviselői intézhetik csak a parasztság ügyét. A felkelés elfojtása után a pszeudó-polgárság uralma ismét megszilárdul, az ország lakosságának háromnegyedrészt kitévő parasztság sorsa változatlan. Carp mindezek láttára elveszti bizalmát abban, hogy a helyzeten békés úton segíteni lehet. Az államférfiu, aki mindig azt hirdette, hogy a bajon a nagybirtokos „vezető osztály“nak kell segítenie, megrendül. Már belátja, hogy a bojárság a nép ügyét sohasem teszi a magáévá.

Carp 1919-ben meghalt. Megalakult Nagyrománia s az új román közigazgatási terület s ezzel a román hivatalnokosztály még inkább felduzzadt. Nagyrománia mélyreható demokratikus változások közepette alakul meg, de az új alkotmány, a földbirtokreform s a fellendülő ipar korántsem tudta még leváltani a pszeudó-polgárság kúriós társadalmi képződményét, hanem inkább oda vezetett, hogy a pszeudó-polgárság az alsóbb néprétegekből is — utánpótlást kapjon. A román értelmiség ideálja továbbra is a közéleti pályákon való elhelyezkedés, az állami állások. A kínáló állami állások azonban csakhamar ismét beteltek. A felfelé emelkedés demokratikus folyamata viszont folytatódott s így a pszeudó-polgárság újabb tultengési szakaszhoz érkezett fejlődésében. Ezt az állapotot elemzi I. C. Filitti egyetemi tanár *Egy pszeudó-polgárság tévelygései* című tanulmánya.³

„Az új kisajátítás“ — mondja Filitti — „helyrehozhatta volna a múlt hibáit. Nem hiányoztak a figyelmeztetések: *Constantin Garoflid*, könyve, az Agrárkérdés Romániában, visszhang nélkül maradt, de jövődülései beteljesültek.⁴ A kisajátított föld nem volt elegendő egy kiszgazdaság keletkezésére s a parasztság helyzete továbbra is sulyos. Az általános választójog sem jelentette a parasztságnak az államhatalom gyakorlását.“ Filitti kifejti a továbbiakban az okokat is. A parasztság sokkal jobban függ a közigazgatási közegektől, mintsem politikai jogával élni tudna. A politikai hatalom továbbra is a pszeudó-polgárság kezében maradt. Az új gazdasági politika is követte a régiét. Legfeljebb annyi haladás történt, hogy az uralkodó pszeudó-polgárság ösztöndíjak kiutalásával támogatja a parasztság feltörekvő tehetségeit, ezt is csak azért, hogy az új elemeket magábaolvasztva alátámassza önmagát.

Carp is megállapította a maga korában ezeket a tényeket, de nem talált helyes megoldást. Filitti *D. Vălcovici* egyik tanulmányából idézve már megállapítja, hogy „ha az ország lakosságának négy-ötöde, amely most még teljesen primitív életet él, megtanulhatná és megtehetné azt, hogy egészségi szempontból eleget fogyasszon és ugyanakkor kitartóbb munkát végezzen, a költségvetési nehézségek egyszerre megszűnének.“ E cél elérésére ajánlja Filitti a takarékoskodást s az állami költségeknek inkább a parasztszótály felemelésére való irányítását. Filitti sem mond azonban Carpnál többet, mikor e reformok bevezetését a — pszeudó-polgárság „belátására“ bizza.

Ez az osztály, amint már megállapítottuk, ma rendkívül intenzív politikai életbe kezdett. Az állam u. i. már képtelen új intézményeket alapí-

tani csak azért, hogy néhány ember megélhetését biztosítsa. A román középosztálynak így másfelé kell tájékozódnia. Ezért fordul jobbra, s véli innen továbbra biztosítottak eddigi előnyeit. (*Vadai György*)

1. Nicolae Gane: Petre Carp și locul său în istoria politică a țării. București 1936. — 2. A román „ujjobbágyság” társadalomtudományi elemzését Dobrogeanu Gheorghe adta meg. *L. Korunk* XI. (85-87.). — 3. L. C. Filitti: Rătăcirile unei pseudoburghezii. București 1935. — 4. A szóbanforgó könyv Constantin Garofild: Chestia agrară în România. București 1920. —

ERDEI FERENC: FUTÓHOMOK. — Athenaeum. Budapest, 1937.

A *Viharsarok* után a *Futóhomok*. Magyarország felfedezése folytatódik, az Alsó Tiszavidék után a Duna-Tisza-köz és népe. A *Futóhomok* folytatja az ismeretlen világ felfedezését, a táj és nép különös összeforrásának eszméltetését, az osztályok egymásmellettségének és ellentétének döbbenetes rajzát. Hideg tárgyilagossággal számbaveszi az író a népet tájak, mezővárosok, kisvárosok szerint. Hogyan oszlanak meg, hogyan sáfárkodnak az életükkel? Milyen volt a múltjuk, a jelenük és milyen a jövőjük?

A múlt mint egyéb tájakon, itt is bővelkedik „korszakalkotó” pusztításokban, mint az író találó jelzővel mondja. Ez a korszakalkotó pusztítás 1526-ban kezdődik, mikor a törökhadak a Duna-Tisza mentén vonulnak hazájukba s mindenütt nagy prédálást vittek végbe. A török állam-szervezet csak hadügyi-pénzügyi organizmus volt, mással (vallás, igazságszolgáltatás) nem törődött s a magyar hatóságok továbbra is megmaradtak bizonyos hatáskör birtokában. Pest vármegye urai Fülel várába húzódnak, ott üléseznek s a parasztság — a török mellett — urainak is küldi az adót. A törökök kiűzése után jellemzően megmutatkozik a magyar rendek felkészültsége: nemcsak az uralkodói önkényvel, de ugyanakkor a paraszti követelésekkel szemben is tudtak küzdeni. S ez annál súlyosabb, mert a mezőgazdaság, szőlőtermelés, kereskedelem s ipar hanyatlottak s a munkásviszonyok is leromlottak úgy a kuriális, mint urbéri birtokokon. A kuriális birtokokon mindenütt a cselédség munkálta a földeket nagyüzemi keretek között. Erdei Ferenc pontos történelmi adatokkal tünteti fel az urbéri birtokszervezetek különbségeit is.

A munkásviszonyokat 1729-ben megyei határozat rendezi. Eszerint a maximális bér aratóknak tiszta búzából egynyolcad, keverékből egyhatod, rozsából, árpából és zabból egyhatodrészt s ugyancsak jellemző egy szolgabírói határozat 1730-ból, mely kimondja, hogy a munkások lakóhelyükről máshova nem szegődhetnek addig, amíg ott egyáltalában van munka.

Erdei felállítja a rendi társadalom mérlegét a 18. sz.-ban. Pontosan mér: a Nyugat mögött elmaradt, de a föld benépesült és művelés alá jutott. A parasztság kiváltságos községei eljutottak a paraszti állapot legfelsőbb szintjéhez, újabb szabadságok és újabb életformák felvételére vállalkozhattak, de — és ez a tragikus — a nem kiváltságos parasztsók (zsellérek) 1848 után sem jutottak messzebb, mint 1700-ban. Erdei öszintén, az igazmondás természetességével megállapítja azt, amit újabb szociográfustársai is kénytelenek megállapítani, hogy 1848 nem likvidálta a régi bajokat. A harc, ha rejtetten is, fennmaradt és Magyarország a millennium idején is csak „felülről nézvést” tetszhetett virágzó európai társadalomnak. Erdei „alulról” nézi a dolgokat. Élesen, fürkészően, mint a kegyetlenségig kíváncsi orvos, aki pontos kórismertetet kíván a betegről

adni, még ha durvának is látszik a vizsgálat. Erdei minden diagnózisa egyszerű, érthető. Mintha matematikai módszerekkel dolgozna. Előadása sokszor száraz, csak néhol melegíti fel egy-egy derűsebb kép látása, — de mindig logikus s amit mond — rosszat vagy jót — azt nem lehet kétségbevonni. A budavidéki németiség pl. *idegen országot* jelent nekünk. Erdei szembenéz a kérdéssel: az országépítő király telepítése vagy a töröktől megszabadító uralkodók idegentelepítése, de tulajdonképpeni nemzeti hátránya okozták-e ezt? Igazat adunk az írónak, hogy egyikben sem látja az okot. „A paraszt, ha magyar, ha német, nem sokat törődik nacionalizmussal s különösen nem imperialista nacionalizmussal, de egyet konokul őriz: *a saját életét*... Tudni kell azonban azt is, hogy nincs az a parasztság, amelyik az idők végezetéig ragaszkodik parasztállapotához s örül, ha örökre benne maradhat... A budavidéki német parasztság is szívesen polgárosodna s szívesen részesülne a magyar kulturában, ha ez ígérne neki olyan polgárosodást, amely különb, mint mostani paraszti világa s amelyet éppen ezért kivánni érdemes. A magyar társadalom azonban ilyen soha általános érvénnyel nem tudott ígérni, csak alkalmi vadászterületet adott „a svábokból fött magyaroknak“, ami egyáltalán nem azt eredményezi, hogy a sváb parasztok magyar polgárokká válnak, hanem egészen mást”. (Íme: pragmatikus igazolása annak, amiről Szabó Dezső szélsőséges hangsúllyal, mint germán érdekszövetségről beszél.)

Hogy nálunk nem volt igazi polgárosodás, annak nemcsak szociális hátránya is lett, már pedig, hogy nem volt, arról tanuskodnak *kertvárosaink*, melyek nem igazán azok, munkás és tisztviselőtelepeink, melyeken ott a primitivség bélyege, a budavidéki filiszterpolgárság, az elmaradott életmód, mely a városi közelség ellenére is jellemzi Budavidek lakosságát.

Jó meglátással írja le Pestvidéket is Soroksáron át, hol még európai kulturát találunk, egészen a kunszentmiklósi kopasz mezőig, ahol — mintha már Ázsiában lennénk — vizimadarak zaja váltja fel a raffinált budapesti zsvajt.

Érdekes Erdei Ferencnek a proletáriátusról való látásmódja. Szerinte az ipari társadalomban a proletáriátus három generációja csinált történelmet. Az első, melyhez Marx és Engels kiáltványa szólt, kemény és hősi nemzedék volt. Ez harcolt először a tőkés fejlődés igaztalanságai ellen. A második nemzedék puhább, simább, alkotmányosabb volt, de több helyzeti energiával rendelkezett. Ez a nemzedék harcolt a szociális védelem kiterjesztéséért. A harmadik generáció, a világháború munkás-sága „olyan világot látott maga körül, amely ismeretlen szörnyekkel ejtette zavarba az embert és az elvet. S mikor az öröklött program sorjában zátonyra vitte a mozgalmat, megtorpantak a zászlóvivők és kétfelé vált a sereg. Az egyik rész még élesebbre fente a marxi dogma bárdját és nyíltan vagy fedezékbe vonulva küzdött a szocializmusért, a másik rész pedig sulyba engedte a fegyvert s vagy a történelmi demokrácia útjain indult polgárosodásnak vagy nemzeti népi mozgalmak tették fasiszta kispolgárrá.“ Jellemző, hogy Erdei az „öröklött programnak” tulajdonítja a mozgalom zátonyra jutását, holott a megrendült kapitalizmus harci módszerei nem lehettek benne a marxizmus programjának. Egyébként, hogy az a bizonyos program mennyire nem örökölheto és sablonosan mennyire nem alkalmazható, az ép' Erdei megállapításából látszik, aki elismeri, hogy a magyar, különösen az agrárkapitalizmus nálunk is oly helyzetet teremtett, mint Nyugaton s a mi mozgalmi példánk mégis más formát öltött. „Az egyik volt a békési, csongrádi földmunkásoké,

akik aratósztrájkjal és zendüléssel jelentették be magukat a magyar porondon, a másik a pesti munkásoké, akik szociálpolitikai követelésekkel, parlamenti harcokkal és tüntetésekkel követték a nyugati példát.

A magyar munkásság történelmi szerepét befejezettek tartja: a sikertelen forradalom visszavetette a mozgalmat, a párt, a szakszervezet, a sajtó kispolgárosodott s a történelem formálástól végleg elesett. Komor ítélte s az ítélet komorságát még önmaga előtt sem látja derűsnek s meg sem próbál felelni arra a kérdésre, kikre vár tehát itt a történelemformálás munkája? Lehet-e ezt a történelemcsinálást a paraszttól várni? A nyugati parasztság nem jelent primitívtséget, megkötöttséget, mint a mienk. A műveltebb nyugati paraszt állapota közlekedést jelent a többi rétegekkel. A nyugati paraszt gyermekei szabadon választhatnak pályát, holott a mienk robbanásig feszülő energiákkal is ősi kötöttségében gyötrődik. A parasztságnak kötött sorsa még a három város biztatóbb és derűsebb rajzán is átüt.

Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd rajza a könyv kiemelkedő fejezetei. A történelmi háttérrel is ábrázolja — hol volt több vagy kevesebb irányító szerepe a nemességnek a város fejlődésében — és pontos lelki arcképet ad: milyen megfontolások vagy döntések viszik előre vagy hátráltatják ma azok fejlődését? Meglátja a történelmi mozzanatok, melyek általában determinálták a fejlődést, de azt is, ami sajátosan fejlesztette.

A földreform végrehajtásáról sem feledkeznek meg E. F. s miután nem állítja be előre a nézeteit, biztos nyugalommal néz szét a látottak között s így az osztályérdekek szövevényében is el tud igazodni s ezért látja meg az olyan intézkedések visszasságát is, melyekkel állítólag jót akartak.

A Dunamellékről, az érsek városáról, Kalocsáról rajzolt kép sem derűtelítő. E város 1409 óta az érseki uradalom árnyékában áll. Iskola, sajtó, takarékszövetkezet, minden az érsek irányítása alatt. A papság csinált keresztény munkásegyületet is a szocialista tanok ellensúlyozására s az érseki uradalom bérföldet is bocsátott az egylet rendelkezésére s szövetkezetet alakított az egylet keretei között. De mit érnek a szép célkitűzések, mit ér a jóirányú keresztényszellemű olvasmányok terjesztése, ha a város területének 90 százaléka az érseki uradalomé s ha az uradalmi birtokon rosszabb a napszám, mint bárhol a környéken. — Kísértetiesen hat az a megállapítás, hogy a Duna mellékén az egyes csoportok ma is ugyanolyan szereppel állanak egymás fölött, mint a rendi társadalom idején. „Urak vannak, papok és polgárok és mindezek alatt parasztok“. Ameddig az érseki uradalom hatása kiterjed, teokrácia uralkodik. Minden a papság kezében, de arról szó sincs, hogy az általános hitelvek mértékéhez képest kutatná a megfelelő társadalmi formákat. A statusquo a fontos, aki a legkisebb változtatást akarja, az felforgató. Itt mintha teljes megállást jelezne a társadalmi gépezet. „A jövőendő torzul elképzelt polgárfajtáját a kalocsai parasztok megriadt fantáziája szülte. Az „iparos“ a kalocsai paraszt szemében már felszabadult, istentelen ember, aki nem tiszteli az urakat és nem jár templomba“. A kalocsai szállások parasztsága elég régóta paraszt már s még mindég az. A szállások rideg pusztáit még szele sem érintette a lázadásnak. Dolgozik kegyetlenül s viseli paraszt műveit szerszámán, ruháján, házában s műveket ezeken kívül nem ismer. Az ilyen élet mögött természetesen ott settenkedik a halál árnyéka. „A termelő munkától való menekvés és a gyermek megtagadása, a halál kettős ágú fája az utmutatójuk“. Az uri erkölcsbírák — mondja E. F. — ragálnak nevezik ezt, holott a hasonló viszonyok mindenütt megteremik ezt a ra-

gályt. Nem az életet tagadják meg, mikor az egykének hódolnak, hiszen az egyetlen gyermeket szeretettel kényeztetik. E nép lelke misztikus: „A halál felé hanyatló élet sokat foglalkozik Istennel“. Kisértészen szól bele ebbe a néphalódásba a gyöngyösbokréta divatja. Semmi köze ennek a parasztművészkedés teremtő korszakához. Az irányított kultúra csak ferde utáztatokat szül. Erdei kellő értékére redukálja ezt a kártékony illuziót, melynek ápolásában a kalocsai Népművelési Ház jár e ül. Nehányan itt nagyobb napszámot kapnak s ez a családok. De a paraszti munkából való pillanatnyi kiemelkedés csalással is jár — géppel varrják és könyvekből rajzolják ki az eredeti motívumokat — ahol csak lehet. Elgyetértünk az íróval abban, hogy ma más, szabadabb formája is lehetséges az életnek, önámítás tehát az ilyen cselekedet, mely a parasztot régi formáiban akarja tartani.

„Csak egy feltevés igazolhatná a paraszti népelet megmentését és visszaállítását: ha jól van az, hogy a paraszt csak egy ember, ahogy parasztként embernek lehet lenni s ha jól van az, hogy egy társadalom kisebbségének „magas“ kulturáját csak „mély“ kulturára szorított többség képes fenntartani. De ki igazolja ezt a feltevést?

Az író e kérdésére csak azt felelhetjük: ma még a tények igazolják. Holnap talán — ha Erdei Ferenc és szociográfus társainak feldeítő munkái elvégzik érlelő munkájukat — a tények fogják megcáfolni.

(Rab Imre)

MALNÁSI ÖDÖN: A MAGYAR NEMZET ÖSZINTE TÖRTÉNETE
(Cserépfalvi kiadás. Budapest, 1937.)

Bizonyos, hogy ennek a könyvnek bőven akadnak dicsérői és gáncsolói is. De közönyösen nem hagyja az olvasót. Az újabb korok parancsoló divatjának hódol, mikor hangsúlyozza, hogy *őszinte történetet ír*. Magyarországon szokatlan ez, mert arra voltunk nevelve, hogy hivatalos történetkönyveink is őszinték. Amde az új idők új megállapításokat követelnek. A régi történet nem sok ügyet vetett a szociális fejlődésre s vesztett és nyert csaták emlékét hozta, néha erőszakolt összefüggésbe transzcendens eszmékkel, az új idők szociológiája és szociográfiája viszont ügyet vet a történetre is. Az értelmes szülők tanulnak a gyermekektől s az értelmes történet nem tekintheti mellőzhető mennyiségnek a szociográfia szempontjait. Mert csak úgy lesz őszinte, ha nem titkol el semmit!

Ez a könyv *meggyőzni*, hódítani akar. „Tisztelt Olvasó! Magyar Testvér!“ — így nem szoktak történetkönyveket kezdeni. De talán így kell megszólítani azokat az olvasókat, akikkel csak ilyen közelítéssel lehet közölni a dialektikus látásmódot. Az is szokatlan, hogy a történetíró a tények ismertetése után megoldásokat ajánl. Ezuttal a pártok helyébe lépő hadseregről van szó, mint amely megmenti a helyzetet. Az író biztosan néphadseregre gondol — de ne vitázzunk vele s azzal sem, hogy lehet-e, szabad-e hungarocentrikusan szemlélni a történeti eseményeket s lehet-e hívó lélekkel — evangéliumi értelemben — vizsgálni, kik, mennyit, mikor valósítottak meg az evangéliumi normákból? A nemzettudatosság és a hit ereje, amely az íróat áthatja, nem árt objektív szemléletének s ha neki sikerült olvasóit tévelygések nélkül s a vezetők erényeinek eltorzítása nélkül meggyőzni arról, mi és hogyan történt itt, akkor biztosan termékenyítő munkát végzett s a dolgok őszinte feltárással hozzászoktatta az embereket az őszinte látáshoz és megítéléshez.

Malnási Ödön 16 fejezetben rajzolja meg Magyarország történetét s könyve messze esik az iskolás felfogástól. Hívó lelke sem akadályozza meg benne, hogy jól ítélje meg a régi Magyarország kritikus korszakait. Már azt is, melyben a keresztény egyházat átvette — nem az őskeresztény, hanem azt az egyházat, mely a feudalizmushoz hasonult. S jól látja

meg a dinamikus lelkiületű forradalmár István politikáját, aki mint a legtöbb állam, rabszolga és földbirtok ura, idegen segítséggel alapítja meg egyeduralmát. A tatárjárás benső okait felfedi és a jobbágysorsot a rendi államon belül s a jobbáglázadásnak is meglátja igazi jelentőségét. Málnási észreveszi a népeinyomó egyhangúságban a kevés kivéteit: Hunyadi Jánost, aki először jött rá, hogy elnyomott jobbággal nem lehet hazát menteni, de meglátja Werbőczit is, ki a szászatyárkodás politikai divatját meghonosítja, az aljas közállapotokat, amelyek eltussolására Bakócz, a javadalomcserék nagymestere, háborút indít s ismét Werbőczit, aki morális gátlás nélkül veszi magának a jószágokat és jutatja végveszélybe az országot. A hitegység megbomlásának színes világát is vetíti s az abból kiemelkedő tordai határozatot: „Az 1568. évi tordai országgyűlés Európát megelőzve teszi korlátlaná a keresztény vallások igehirdetési szabadságát.”

Nemcsak csatákról ad hírt, de mindig a társadalom teljes keresztmetszetét adja. Ott vonaglik előttünk a jobbágyság, melynek keserű állapotán még a budai basa is megdöbben és ott büszkélkedik előttünk a főnemesség, melyet a pragmática sanctioért és egyéb szolgálatokért bőven jutalmaznak. A felvilágosodásért való harcot éppugy látja, mint a Szent-szövetség nyomában fellépő kémrendszert. — „Bécs a szentszövetségi nyomás központja, Metternich a kiváló tehetségű lelkiigazgatója. A népigazgatók ellen Laibachban európai központi politikai rendőrséget szerveznek... Levélbontó cabinet noirs keletkeznek. Felujdul az inkvizíció és a kényszermunka. Működnek a vérbiróságok. A börtönök megtelnek becsületes emberrel... Dante olvasása tilos... Ferenc császár szerint tudósokra nincs szükség és az újságírók népbolondítók. A hivatalnokok érvényesülési elve: Maul halten und weiter dienen. Mindenhová befészkelődik a korrupció. És amíg Bécsben, Párisban, Berlinben, Szentpéterváron bizonyos körök meztelen álarcosbálokat rendeznek, az alatt a hitelélet elsorvad s az államháztartás csődbe jut.” A szabadságharc, annak szomorú likvidálása, az 1867.-i választ, a kiegyezés, a versenykapitalizmus előnyei és árnyoldalai mindez leperreg előttünk világosan, élesen, megértető módon; az író meglátja a reformkor s a kiegyezés szürke embereit és kiemelkedő alakjait s Eötvös és Trefort nagy koncepcióival szemben észreveszi a pántlikás hazafiságra beállított népmívelést. Megbélyegzi a statikus birtokrendszert s az egész államrendszert, mely a polgárság tájékoztatlanságára volt felépítve. Elég különös, hogy Rudolf trónörökösnek kell ily élesen meglátni, amire vezetőink képtelenek: „Ha a hitbizományokat és egyházi birtokokat földarabolnánk, a birtokosok számát nagy mértékben növelnénk és egyúttal csökkentenénk azt a hatalmas ellentétet, amely a szegények tömegeit a vagyonosok osztályától elválasztja. Én a magam részéről a szociális reformot nem tudom elképzelni a hitbizományok felosztása nélkül.” Vezetőosztályaink el tudták képzelni és mikor arról volt szó: a népet mentsék-e meg vagy a földet? — „az utóbbit akarták rövidlátóan megmenteni.” Eredmény? A magyarság Turi Danijai kivándorolnak, az iskolák államosítása elmarad s elmarad a természetes magyarosítás is s Apponyink elkésett 1907-es törvénye csak arra alkalmas, hogy 13 év múlva a magyarság ellen irányadónak tekinthessék. A háború nem oldott meg semmit, 1918 júliusában sortűzzel próbálták megoldani a kérdéseket. A háború után egyedül Apponyi meaculpázott, de őreá nem hallgattak; visszatérés a helytelen utról nem volt, a feudalkapitalizmus csődje elkerülhetetlen lett. Az ellenforradalom sem oldott meg semmit: „alkik a háborús összeomlás történeti rugóit felismerni nem tudták, maguk előtt csak a magyar munkást látták s őt tették meg a magyar összeomlás bün-

határozza meg s ahol lehet, a szembenállás és a győzelem öröme. Mert a kort nemcsak az a két világnézeti irány jellemzi, mely farkasszemet néz egymással, de a mai világba beleszületett ember és főleg fiatal ember, ki úgy áll a két irány között, mint Herakles a válaszuton. *B. Gy.* nyitott szemmel nézi a dolgokat és — amennyire egy napilap keretein belül csak lehetséges — nem hallgattatja el szociális lelkiismeretét. Irodalmi esemény, belső élmény, napi szenzáció: mindez alkalmas lehet arra, hogy az író közvetlenül vagy közvetve vallomást tegyen, állást foglaljon. S erre éppoly jó Szergej atya nagyszerű példázata, mint Matolcsy Máttyás könyve, melyből kiderül, hogy a mai magyar gyermek 13%-kal kevesebb húst és fűzeléket eszik, mint a tiz évvel ezelőtti. *Hova lesz a különbözet? Ki a tettes?* — teszi fel a kérdést az író és ebben a korban, mikor csak a belenyugvás az észszerű, jólesik hallani olyan kérdést, mely fején találja a szeget. Az ilyen kényes kérdések sűrűn átszövik *B. Gy.* írását. *Cseléddek* c. riportja ezzel az idézettel kezdődik: „Mindenek, kinek udvarlója nincs, felvételik“. A képzettársítás gondolatjátékra csábítja az író: „Mi lenne, ha nagyvállalat igazgatót szerződtetne, akinek mindent szabad, csak éppen barátnője nem lehet. Nagy felháborodás lenne, szakkörökben sokat beszélnének a magánélet jogáról és szabadságáról?“ Ki tud felelni ma erre, két ellentétes rend határmesgyéjén. Méltón felelni senki sem tud és jó, hogy akad író, aki legalább kérdezni meri. (K. G.)

MARCEL PROUST: AZ ELTÚNT IDŐ NYOMABAN (Swann)

Fordította: Gyergyai Albert. — Grill Károly kiadása Budapest, 1937.

Az irodalom élete a formatökély és a formabomlás végletei között mozog. Irodalmi és művészi törekvések lassan kristályos formákba tömörülnek, s ez a zártság, a mérték, az arány, a szigorú szerkezet korszaka, szóval a klasszicizmus. A tökéletes forma azonban csakhamar megrevvé, gépiessé, üressé, fásulttá válik, s egyre fokozottabb nyomást gyakorol azokra a friss, érzékeny és ösztönös törekvésekre, melyek szabad, eredeti és újszerű élményekben gyökereznek és a művészet mindenkori hajtóerői. E friss ösztönök szétfeszítik az elkérgesedett klasszikus formákat és az irodalomba beárad mindenfelől az új, édes és bárdolatlan költészet, a romanticizmus.

Aligha van irodalom, mely a formakristályosodás és a formabomlás történelmi hullámszámát oly élesen ábrázolná, mint a francia. A XVIII. század klasszicizmusa már nem a nagy század tökélye, hanem egy gépies, súlyos, s minden ízében elészszzerűsödött formalizmus. Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre és Châteaubriand költői ösztönösségének és eredetiségének kell jönnie, hogy a francia irodalom lélegzethez juthasson. A romantika érzelmességéből, dagályából, szintobzódásából és ezernyi szerzetelenségéből újabb kristályosodási törekvések erednek és a francia irodalom Flaubert életművében újra a mérték, az arány áttetsző kristályosságában áll előttünk.

Mondanunk sem kell, hogy a XIX. század klasszicizmusa, a naturalizmus, sem kerülhette ki a lezárt művészi formák sorsát. Ha a XVIII. század epigon klasszicizmusa önkéntelenül is teleszívta magát a Enciklopédia és a Fevilágosodás tiszteletreméltó, de fullasztóan száraz légkörével, a naturalizmus talán még nagyobb buzgósággal lehelte be ezt a természettudományos szellemet, mely oly egységes és racionális rendszerbe foglalta a világot, mint egykor a görög tudomány. A scientista naturalizmus béklyóit új romanticizmusnak kellett széttörölni s ez nem más, mint a francia irodalomnak, s általában az egész európai irodalomnak a tudatalatti, a mélylélektani élet felé való fordulása. A realiz-

mus, a naturalizmus és a természettudomány oly kemény leckét adott a művészi ösztönösségnek, hogy az aligha kísérelhette meg az áttörést az első romantikus korszak vonalán, a történelem, a vallás, a néprajzi és földrajzi kaland felé, s így akarva, nem akarva, lélektani síkon kellett kiélnie magát. Az új romantika a lelki történés szertelensége, költészete és áradó kuszasága, s ennek a mélylélektani romantikának a legnagyobb alakja Marcel Proust.

Ugy tetszik, mintha nagy művében szakadt volna fel az az érzelmes és szörnyeteg áradat, mely elmosza az intellektuális kategóriák mindenhatóságába vetett hitünket, az okságra és a szükségszerűségekre épült tiszta világot, a naturalista művészet szigorú arányait s az egészet vissza olvasztja az ősi és időtlen zürzavarba.

E tizenhat kötetten keresztül áradó lelki folyékonyság a XIX. század remekein, művészi és bölcséleti igényein nevelt töredékeket sodor magával. Stílusának pontossága, műgondja, költőisége megszégyeníti Flaubert stílusát, oly páratlan szívóssággal törekszik a teljes és kimerítő kifejezésre. Magyarázó és okkereső igénye megszégyeníti a leghajthatatlanabb természettudóst, mert minden lelki és emberi mozzanatot az okoknak és a feltételeknek a legteljesebb világosságában akar látni, s képes hosszú oldalakat szentelni egyetlen gesztus tudományos magyarázatának. Részleteiben a legnagyobb realista, vagy naturalista mesterekre emlékeztet, de a megfigyelés és a kifejezés flauberti műgondja és a természettudós oknyomozó szenvedélye csak valami sodró érzéki és érzelmi áradás játékszere. Az érzelmi emlékezet arra ösztönzi, hogy benyomásokat, érzékleteket, hangulatokat a maguk látható, hallható, tapintható, izlelhető valóságukban fejezzen ki. A lelki síkra terelt képzeletnek is megvan a maga túláradó érzelmessége, izgalmas kalandja, vagy minden emberi alakjából kivetkőzött szörnyetege. Ennek az özönvizi világnak a középpontjában az Én áll a maga szenvedélyesen felcsigázott érzéki és értelmi képességeivel, melyeknek az irányában az Én ezernyi sugárszerű kitérést kísérel meg. A szeszélyesen fellobbanó és kialvó alanyi megvilágításban az alakok száza nyüzsgönek, ki-ki a maga társadalmi környezetében, de a megvilágítás szeszélye, vagy éppen öncélúsága csak egyetlen fintort, mozdulatot, egyetlen frakkszárnyat mutat be az alakból, hogy a következő fénysugár hirtelen leleplezze a frakkba bujtatott szőrös lólabát; így az alakok eleven, kaleidoszkópszerű képek, s minden újabb találkozás tetőtől-talpig felforgatja a jellemüket. A prousti képzelet mese-szerű alakokat teremt, akik derékig realista gonddal és aprólékossággal öltözködnek, magukon viselik egyéniségük, családi viszonyaik és társadalmi helyzetük minden parányi ismertetőjegyét, de derékon alul a kentaur szőrös törzsében vagy a hableány pikkelyes halfarkában folytatódnak. Mily unalmasak, szürkék és tolakodók olykor a hosszú oldalakra menő magyarázatok, a végnélküli kommentárok, s mily szívdobogtató költészet mossa határaikat, — az olvasó szinte érzi, hogy ezek az ügybuzgó, szürke és igényes fejtegetések jótékonyan lehűtik az elemi erővel kibuggyanó lirát, s megóvják az érzelműségtől. A prousti mű nem úgy szép és nem úgy bírálható, mint egy műalkotás, inkább a természethez hasonlítható. Szépsége inkább a természeti szép, s hibái a természet szertelenségei.

Minden látszólagos esztétizmusa mellett is, a prousti mű távolról sem l'art pour l'art, a művészet aszkétikus önbálványozása. A művészet eszköz, természetesen nem társadalmi célok eszköze, mert Proust mélyesen megveti a közösségi célok szolgálatába állított művészetet, hanem az egyéni üdvösség szolgálatában álló lelki gyakorlat. Proust számára az

irodalmi alkotás ugyanaz, mint a hívónél az ima, a gyónás, a szertartás, a hitvallás. A prousti mű buzgó esztétikai istenkeresés. Nem a személyes Istent keresi, mint másfélezerével előtte egy másik nagy romantikus író, Szent Agoston, hanem azt a boldog és örök állományt, ami a világ tűnő és kiábrándító jelenségei mögött rejtőzik. Az ezernyi benyomásban, színben, hangban, érzésben, hangulatban, az ezernyi nézetben és véleményben, a számtalan sok alakuló és változó figurában a hívő reménységével és szívósságával keresi azt a misztikus jelet, mely elvezeti az üdvösség küszöbére. Ezért hámozza oly szenvedélyesen alakjai, hangulatai, tájaj elfásult, elgépiesedett felszínét, s nem tud letenni a reményről, hogy megtalálja alattuk a tökéletes érzelmi istenséget, — mert Marcel Proust számára nem kétséges, hogy az egyetlen és igazi létező valami halhatatlan érzelmi elem, aminek egy-egy boldog paránya olykor eltéved a jelenségek szomorú világába. A teába áztatott madeleine ízében, a vonat éles füttyszavában, a porcellántányérhoz ütődő kanalak koccanásában pillanatra feltámad a múltnak az a pillanata, mely valamikor ezekhez az ízekhez és hangokhoz tapadt, s ez egy másodpercig a tökéletes boldogság. Barátság, hiúság, szerelem, vagyon, nagyvilági életmód, minden eltörpül mellette, s aki egyszer megízlelte, olyan szomjúságot érez utána, amit nem enyhítenek a jelenségvilágban merített élvezetek. Az *A la Recherche du Temps perdu*, mint cím, nem fedi eléggé a mű igazi céljait, mely nem is annyira „Az eltűnt Idő keresése“, mint inkább az abszolút, időtlen pillanatok keresése a viszontagságoktól torló időben. A bergsonizmus nem alkati szükség a prousti mű számára, az igazi prousti filozófia valami érzelmi platonizmus, amelyben a változatlan, értelmi Ideák helyét a „mémoire involontaire“ tökéletesen boldog érzesei foglalják el.

Ebben az érzelmi platonizmusban a művészet kivételes szerepet játszik. A művészet az a gyakorló vallás, ami az érzelmi Tökély felé egyengeti az utat, a művészet, mely remek hasonlatok gyűrűibe béklyózza a múlt hangulatot, s igyekszik kiszabadítani az idő zsarnoki törvényei alól és az értelem, mely a maga kérlelhetetlen logikájával a jelenségek gyökeréig lát; ez a két arányosan úzótt képesség a legnagyobb és legnemesebb előkészület a lét boldog lényegével való egyesülésre, s talán a halálra.

Olthatatlan etikai szomjában felkutatja környezetét, családját, kora egész francia társadalmát, a társaséletben kialakult „coterie“-ket és „clan“-okat, s addig hámozza hősei jellemét, amíg az önámítás és a képmutató szerepek alatt rejtett elevenükre tapint. Mi, akik valamilyen viszonylagosabb feladatot tűzünk a művészet elé, s nem tudjuk egészen elszigetelni a közönségtől, vagy legalább is a közönségtől, főleg azt a dús és meglepő anyagot csodáljuk, melyet az Idő mélyére ásva, elmozgatott helyéről. Mennyi a gyermekkor és az első ifjúság költői gyöngédségében rezgő hangulat, mennyi remek tájkép és szerető gonddal megrajzolt székesegyház, — szinte a nyelv anyagával igyekszik ujjaépíteni Combray és Balbec templomait — mennyi emberi fintor, visszásság, rögeszme, az oktalan szenvedésnek, a féltékenységnek és a fonák váagnak mily pokoli kinja és zűrzavara!

A magyarra fordított első rész, melynek az eredetiben „Du coté de chez Swann“ a címe és franciául két, egyenként háromszáz-háromszáz oldalas kötetben jelent meg, Proustnak, illetve központi hősének gyermekkorát és a világfi Swann szerelmét tárgyalja. Megismerkedünk Combrayval, a Vivonne-menti kisvárossal, ahol az öreg és bogaras Leonia néni lakik, ravasz és húséges Francoiseával, és ahol hősünk gyermekora

szünidőit tölti. Felvonulnak a család alakjai, az érzékeny és elkényeztetett fiucska örömei és bánatai, a hosszú gyermeki séták a virágzó galagonyával szegett ösvényen. Itt ismerkedünk meg Swannal, a dúsgazdag világfival, aki hősrünk polgári környezetében szerényen titkolja előkelő kapcsolatait, a Faubourg Saint-Germain, főúri szalonjaiban való jártasságát. Eddig a regény előadása, illetve hangulati lebonyolódása első személyben történik; környezete, alakjai, hangulatai a központi Én személyes élményei. Swann szerelmi történetében az Én eltűnik s a féltékeny szerelem mesteri rajza tárgyilagos harmadik személyben bontakozik ki. A két egymásnak ellentmondó módszer erős megterhelésnek teszi ki a mű egységét. „Swann szerelme“ olyan a mű alanyi sodrában, mint egy remek, hívős flauberti fejezet, csak a hosszú, lélektani kommentárok emlékeztetnek Proust-ra. A tudós elemző és moralista szemében a szerelem az érzelemnek és az ítélőképességnek súlyos zavara. Nem a szeretett nő személye a döntő, néha egészen külső és véletlen körülményeken múlik, hogy kibe szeretünk bele. Odette de Crécy nem kivételes szépség, már nem is egészen fiatal, Swann mindjárt látja, hogy nem az ő „zsánere“, mégis ez a nő lesz életének nagy szenvedélye. A közömbösségből észrevétlenül kifejődik a szerelem és vele párhuzamosan a féltékenység minden kinja. Minden óra, amit nem tölthet Odette mellett, fájdalmas rejtelemmel terhes számára. Szeretné tudni minden cselekedetét, ismerni a multját, a férfiakat, akikkel azelőtt szeretkezett, vagy akikkel megcsalja. Adatokra szomjas és minden, amit megtud, mélyen megforgatja a kést a szívében. Aztán a szerelem, mint a betegség, mely túl van a krízisén, lassan alábbhagy. Szünet és féltékenysége legérzékenyebb pillanataiban Swann megfogadta magában, hogy mihamarabb észreveszi szerelme lankadását, görcsösen fog ragaszkodni hozzá. De ime, meglepetten látja, hogy szerelme mulásával együttjár a szerelemhez való ragaszkodásának a csökkenése is, s már nem okoz neki különösebb fájdalmat az a gondolat, hogy egy napon Odette közömbös lesz számára. Már nincs messze az idő, amikor így kiálthat fel magában: „S ha meggondolom, hogy éveket rontottam el életemből, örült szerelmet éreztem, meg akartam halni egy oly nőért, aki még csak nem is tetszett, aki nem is felelt meg az izlésemnek!“

A Proust-fordítónak nincs könnyű dolga. A prousti mondatútvesztők igen gyakran leküzdhetetlennek tetsző nehézségek elé állítják. A magyar fordítónak ezenfelül még igen sok aggálllyal is meg kell küzdenie, mert a magyarság elmaradt társadalmi és politikai légkörében a prousti érzésvilág és témakör kiáltoan botrányosnak és vakmerőnek tetszik. A *Du côté de chez Swann* még alig ad izelítőt e világirodalmi viszonylatban is páratlan bátorságról, de előrelátjuk azokat a nehézségeket, melyek a *Sodome et Gomorrhe*, *La Prisonnière* és *Albertine disparue* tolmácsolása közben tornyosulnak a magyar fordító elé. Ha *Gyergyai Albert* a prousti mű erkölcsi hűségének is annyira eleget fog tenni, mint bonyolult és költői gazdagságú irányának, ha bátran megállja a sarat egy érnyesnek nevelt irodalmi izlés kellős közepén, megérdemli legteljesebb elismerésünket. (Szenczei László)

UPTON SINCLAIR IRODALOMTÖRTÉNETE. Epecha könyvkiadó. Budapest

Egy nem mindennapi könyvről kell ezuttal beszélnünk. Upton Sinclair *Mammonart* című munkája ez a könyv, amely *Benamy Sándor* magyar fordításában *Upton Sinclair irodalomtörténete* címet kapta. Mam-

mon arameus szó, a biblia héber nyelvén a „gazdagság“ kifejezése, amely az evangéliumi hegyibeszéd nyomán lett általános fogalommá: „Nem szolgálhatjátok (egyszerre) istent és mammont.“ (Máté 4., 24.) Arra nincs semmi bizonyosság, hogy mammon valamegy szíriai istenség elnevezése, bár erősen tartja magát az a felfogás, hogy mammon a káldeusok aranybábványa volt. Ezért a mammonizmus az aranyborjunak, tehát a pénznek imádását jelenti; a nemes szándékot nélkülöző gazdagságra törekvés fogalmát. Sinclair mammon művészetét mutatja be, azt ahogyan az irodalom és művészet kiszolgált mindenkör a gazdagokat és hatalmasokat. Hisz hosszú időközön keresztül úgy tartották, hogy művészet csak fenséges udvarokban tenyészhet, hogy műalkotások számára csupán a föld nagyjai szolgálhatnak témául és hogy csak kegyencek és félkent bírálók ítélkezhetnek művek értéke felett. Ahogy változtak a társadalmi berendezkedés formái, úgy alakultak át a társadalmi kapcsolatok is a művészetek és a hatalmasok között, de egy feltétel mindig változatlan maradt: a hatalmi érdekek szolgálata. Aki híven kitarított mammon mellett az járhatta az élet napos utjait, aki azonban szembe szállt vele, az kítaszított, üldözött és megvetett lett. Írók, művészek, tudósok sorsa ez. Sinclair végigvezet bennünket számtalan életpályán, amelyet írók, zeneszerzők, festők, szobrászok jártak. Hogy a magyar kiadás mégis csupán csak irodalomtörténetre utal, annak magyarázatául álljon itt a kiadó megjegyzése: „Az összefoglaló magyar 'Irodalomtörténet' cím a könyvben szereplő írók többségét jelzi. A néhány zeneszerző és képzőművész annyiban tartozik ide, amennyiben sorsuk az írók sorsával azonos.“

Sinclair könyve bámulatraméltó munka. Ha egyedül arra törekedett volna, hogy bemutassa a hatalom és a művészet egymáshoz való viszonyát, akkor is eleget és elismerésreméltót cselekedett volna. Ennél azonban sokkal többet tett. Bebizonyítja, hogy a világirodalom számkivetett nagy elméi mind eszmei célokat hirdettek és hogy a „realista művek igazi nagyságát csak a bennük rejlő propaganda képezheti.“ Sinclair egy pillanatra sem téveszti össze az agitációs szándékot a propagandisztikus szándékkal, ami nem egy és ugyanaz és főleg nem az a művészetben és irodalomban, mert amíg az agitáció azt az izgalmat keltő törekvést jelenti, amit kifejt valaki, hogy valamilyen nézetének híveket szerezzen, a propaganda csupán hirdetése és terjesztése egy eszmének és a tiszta irodalomban ez az irányzatosság nem megy soha a művészet rovására. Az eszmiségnek a szüksége rácsófol arra a tételre, amelyet állítólag *Flaubert* talált ki és *Gautier* egész életén át szem előtt tartott: „A forma az eszme anyja.“ „Vagyis előbb formát kell találni a mondanivalónkhoz és azután majd eszünkbe jut, amit mondani akarunk. Jobban már nem csavarhatták ki a művészet értelmét!“ — kiált fel jogos méltatlankodással Sinclair.

Vádlbeszéd is lehetne ez a könyv. Hallatlan biztonsággal talál rá azokra a hatóerőkre, amelyek egy író, vagy művész alkotásainak irányt szabtak. Bebizonyítja Sinclair, hogy minden műalkotás propagandát is szolgál, a kérdés csak az, hogy e propaganda kinek a javát szolgálja. Már Homerosz az uralkodó osztályok propagandáját üzi a homéroszi énekekben, „amelyek a nagy vezéreket magasztalták azzal a céllal, hogy az új nemzedékben az engedelmesség harci erényét ébresszék fel.“ Propagandát üzött Aeschylus is, hazafias és vallásos propagandát olykor, máskor pedig Aristidest, az államférfit dicsóiti, aki saját magasztalását a nézők soraiból hallgatja... „Sophokles szép, lehiggadt műveket alkotott, tekintve, hogy hitt is a hazafias és vallásos hagyományokban, amelyeket szolgált.“ Euripidest már más anyagból gyúrták. Propagálója lett

olyan dolgoknak, amelyeket akkor hitetlenségnek tartottak. A régi mondák hőseiből és hősnőiből közönséges embereket csinált. Kigunyolta az álhazafiasságot, küzdött a rabszolgaság, a nőnek a családban való elnyomása és a vallási fanatizmus ellen. „Egyszóval: aláassa az előkelő és gazdag körök pozícióját“, — állapítja meg Sinclair. Propagandista volt Aristophanes is, tele gyűlölettel ellenségei iránt. „Művei mindenkor valamilyen tételt védenek, a szereplő személyek a költő véleményét fejezik ki, vagy pedig arra szolgálnak, hogy az ellenvéleményt tegyék neveltségessé!“ Aristophanes, a reakció humoristája volt.

Kétkedik-e valaki — kérdezi Sinclair — „Aeneas“ propagandájában, Vergilius ama hexameterekben szerkesztett munkájában, amely tele van szép szavakkal és tisztas érzelmekkel, amely olyannak mutatja Rómát, amilyennek lennie kellett volna, de amilyen nem volt. E nemzeti és vallásos propaganda művére a költő Augusztus császártól visszakarta azokat a birtokait, amelyeket az egyik polgárháború alatt elvesztett.

Horatius volt az első olyan író, aki nemcsak hogy tisztességes maradt, de küzdött az írók ama jogáért, hogy szabadon és függetlenül élhessenek. Igaz, könnyű volt neki, ráakadt egy Maecenas nevű gazdag urra, aki önzetlenül szerette a művészeteket és egy fajusi lakot ajándékozott a költőnek. És Horatius, ha kissé pártfogóját tömjénezte is, fő törekvése az volt, hogy a politikától elvonulva, könyvei között élhessen.

Ha követjük Sinclairt a középkori Olaszországba, ugyanazt a képet kapjuk, mint a görögöknél. Elvezet bennünket az angol irodalom nagyjai közé és bizonyít. Shakespeare, Milton és a többiek mind propagandisták. Csak az egyik erre, a másik arra. Az európai kontinensen sem volt másként, mint a szigetországban. A hatalmasok diktáltak az irodalomnak is. Franciaországban Richelieu Francia Akadémiája lett az egyeduralgó tekintély. Sinclair egy vonással is jelezni tudja ezt az intézményt. A „halhatatlanoknak“ nevezett akadémia tagjai köréből ezeket a neveket zárta ki az idők folyamán: Descartes, Pascal, Moliere, Saint Simon, Rousseau, Beaumarchais, Diderot, Comte, Proudhon, Stendhal, Balsac, Flaubert, Zola, Concourt, Maupassant, Jaurés, Barbusse, Romain Rolland.

Sinclair mesteri elemzéseit ezek a rövid rámutatások csak halványan érzékeltethetik. A helyünk is kevés ahhoz, hogy részleteiben ismertessünk minden olyan író, vagy művészt, akit Sinclair röntgenszeme átvilágít. Egy elmélet bizonyításáról van szó és az esetek az elmélet igazságát alátámasztják. Tehát ne keressen itt senki rendszeres irodalomtörténetet, hiszen a nevek között nagy hézagok vannak, amiket azonban merőben fölösleges volna éppen ez alkalommal Sinclairnek betölteni. A napnál világosabb eseteket nem is említi, így mért beszéljen például Gorkijról, ahol az osztályhelyzet és az irodalmi irányzatosság összefüggéséhez kétség sem fér. A vitát a kétes esetek döntenek el és Sinclair biztos kézzel osztályoz, következtetései mindenkor precízek, megdönthetetlenek.

Valamit még el kell mondanunk. Sinclair még ott is, ahol világnézeti szempontjaitól vezetve elítélően szól egyes írók munkáiról, a tehetség mértékét egy pillanatra sem hagyta figyelmen kívül és sokszor keres tényszerűséget az írói tévedésekre. Így pl. Nietzsche, aki bár az arisztokratikus erőnyeket a demokratikusak fölé helyezte olyan elismeréssel illeti, hogy emiatt számcs. támadás is érte.

Egyébként Nietzsche is ugyanazt vallotta, amit ma Sinclair vall, hogy minden művészet propaganda. (u.)

SZLOVENSZKÓI MAGYAR IRÓK ANTOLÓGIÁJA (Műfordítók)

A Híd könyvsorozat 3. kötete, Nyitra, 1937.

A jelenkori cseh és szlovák szépirodalmat műfordításokban bemutató kötetet Szalatnai Rezső széleskörű tanulmányokat feltételező esszéje vezeti be. Szalatnai Rezső tömör írásából bemutatjuk olvasóinknak a szlovák irodalomról írt példaszerű összefoglalását.

A szlovák irodalom a legfiatalabb szláv szellemi hajtás. Irodalomkritikai nézőpontból az egész folyamat alig ötven éves, irodalomtörténeti szempontból, mint *Jaroslav Vlcsek* írja szlovák irodalomtörténetében, alig több száz esztendőnél. Ugyancsak ilyen idős a szlovák létélmény is, mint önálló nemzeti és szellemi beállítottság. Egyszerre jöttek létre. Herder, a legkülönösebb német próféta, szláv népdalfordítások révén igazi jövőt a Duna-völgyben csak a szlávoknak jószolt. Akik a szlávok közül olvasták nevezetes körmondait, nem tudtak szabadulni a gondolatától, hogy a költői mű annál értékesebb, mennél mélyebben nemzetibb. Elsősorban nyelvében! A szlovákok Magyarország 15 északi megyéjében három, négy, sőt ötféle tájszólással is beszéltek, de háromszáz év óta a gyér és főleg vallási tárgyú irodalmi megnyilatkozás nyelve a cseh. A husziták hozták ide magukkal. Gondoljunk vissza Giskráék korára. *Jósika* írja fölöttébb színesen a *Csehek Magyarországon* című regényében, hogy a magyarok is mennyire cseh bibliát olvasnak. Tudjuk az újabb történelmi kutatásokból, hogy a huszita ige, eszme és létforma mekkora hatással volt helyenként a népi magyarságra. Természetes tehát, hogy megfogta a nyelvtestvéreket és vérrokonokat is! Sajátos nyelvi kettősség jő létre a gyakorlatban a szlovákoknál: az írott és prédikált szó a biblikus zamatú cseh, egyébként a szlovák járja. Szlovák nemzeti lélek ekkor még nincs, a nemesség hűbériségi magyar tudatában érzi létbiztonságát s alig módosul magatartásában később is. A „szlovák nemesség“ csak Vajansky regényeiben látható, ahol a nemzeti érzésre lobbant grófkisasszony feleségül megy a fiatal falusi tanítóhoz. A kései romantikus író álma ez, holott a valóság a két millió szlovák paraszt és földmunkás volt akkor is.

Az ő nyelvük és létük izgatja a csehszlovák nyelvi egység megszüntetőit. A szlovák nyelvi önállóság törvényszerűen jön létre s feltartóztatlan. Nem különösség, nem véletlen, nem is függ össze az „ezeréves rabsággal“. Az ezeréves rabság, mint *Chaloupecký* mondja, retrospektív legenda. A fordulatutáni fellángolás hozta létre, lélektani okai voltak; a jelen háttérét a mult mindig festőibbé teszi. De félre ne értessünk! Talán észrevette az olvasó, hogy e „rabságnak“ és kerek idejének emlegetése az utóbbi időkben mennyire eltűnt a szlovák közvéleményből, az irodalmi alkotásokból ugyyszólván kivészett. Viszont tagadhatatlan tényként áll itt az ezeréves együttélés gondolata, mert itt, a hegyek közt, az ódon városok és vármok és gazdagon elszórt falvak örökkön elrejtett vidékén, a szlovák népi integritás és szlovák-magyar együttélés erkölcsileg érintetlen maradt. Ez a népi valóság adja aztán a szlovák nyelvi öneszmélést először a katolikus *Bernoláknak*, aki egyébként egy magyar városból, Érsekújvárból, indítja utra a szlovák irodalmi nyelvet, a nyugati szlovák nyelvjárásnak ma kissé kómikusan archaikus stílusát. Ez a népi erősség fogja meg az 1848-as napok nevezetes szereplőit, a lutheránus *Sturt*, *Hurbant* és *Hodzsát*, akik már öntudatos szlovák létélményt és sorsmegértést hordoznak szívükben s a középszlovák nyelvjárást, a legtisztább idiómát, a Turóc-, Liptó-megyeit, választják irodalmi nyelvvé. Bizonyos zür-zavar kerekedik, a csehek is ellenállnak, az el-

szakadásban valóságos különállást látnak. *Jancsovics István* szlovák-magyar szótárában (1845), az előszóban olvashatjuk is: „A magyarországi szlávok egy része ragaszkodik még a cseh-bibliai írásmódhoz, egy része követi Bernolákot, legnagyobb része pedig a legközelebbi nyelvfejlődések következtében, kivált a pozsonyi „Slovenskije Národnje Noviny” vezérlete mellett, a magyarországi igazi szláv előnyelvet emelte irodalmi polcra, melyen már könyvek is széltiben sajtó alá bocsáttatnak“. Ez a népi megtartó hangulat uralja ma is a szlovák nemzedéket, irodalmi program, őszinte és hites vallomás, melynek legjellemzőbb forrása a 18. század első tizedében horgonyzó Jánosik-monda, a szlovák Rózsa Sándor átszellemült alakja és a körülötte gyűrűző epikai és lírai ötletek. Mély és igaz ösztönzéseket a szlovák író csak ebből az ősforrásból kaphat, másfajta igyekezetei: a hiányérzések palástolásai, mindig bizonyos mesterkedtséget árulnak el. *Milo Urban*, a mai nemzedék nagy epikai reménye, meg is mondotta ezt egy emlékeztető előadásában: „A mi feladatunk — ugymond — s vele együtt irodalmunk feladata a gyetvai betyárdalok és hegyi jobbágy-énekek emberi gondolatát, az egyenlőségnek és szabadságnak e sajátos érzését kipattogtatni, kikorbácsolni, széthurcolni és megsokszorosítani. Nem szükséges, hogy apró csatákban, misztikus palástokkal letakart tudatalatti kitérésekben éljük ki magunkat, hogy iranyok és izmusok fogjanak el, amelyek semmi értelemmel sincsenek számunkra, semmi erkölcsi indoklást nem adnak, nem nyújtanak nekünk semmiféle sajátos pluszt, csak az epigonizmust jelentik vagy a szűk politikai szemhatár tendenciáját.“ A fiatal szlovák irodalom is tehát a népből indul ki, nem kísérik a nemesek meg a timokraták kórusai; a kisvárosi és falusi polgár és parasztság mozgalma ez, mely külső megjelenésében, szellemi expanziójában 1918 után roppant növekszik, de olyan írói egyéniségeket, mint amilyen egykor *Hviezdoslav* volt, a legnagyobb szlovák költő, olyan törőlmetszett novellistát, mint *Martin Kukučín* és olyan kápráztató regényírót és stilisztát, amilyen *Vajanszky*, egyelőre nem tud teremni.

A cseh irodalom a szlovákkal összehasonlítva, egészen más: a cseh városias, a szlovák népies. A cseh simán, szabályosan gyűrűzik, a szlovák egyenetlenül. A cseh író mondanivalója teljesen kiforrott, a szlováké még kiforratlan, kereséssel, óhajtatlan tapogatózással teli. Mélyebben érzi a szlovák író szülőföldjét, a keletkező, forrongó társadalmat, a gazdasági bajokat, hogysen hosszabbra eljegyezné magát valamely kész nyugati formával. Innen van, hogy az irodalom nemzetiességének érzi már a tárgykorok és gondolatok egyszerű hazafiasságát, politizáló mondanivalóját is s nem kényeskedik a formával tulságosan. De egyoldalúan látnók a szlovák irodalom jelenségeit, ha e mondattal befejeznők a jellemzést. A szlovák irodalom, mint ép' *Hviezdoslav* nagy és belső szükségletből fakadó irodalmi munkássága bizonyítja, hozzásimult az európai áramlathoz, habár például *Kollár* pánszlávizmusa náluk irodalmilag is hatott, nem úgy, mint a csehéknél. De mindez érthető: a kis nép, mint a gyermek, első mozdulatait végezte akkor s kereste a tér szolidaritását.

Az európai eszmék azonban nem járnak fel és alá mellette meddön, mint Hamletben az elhatározások. Az új, a mai nemzedék is minden irányban kapcsolatokat keres. A nyugati irodalmak mellett elsősorban a cseh és a magyar literatura volt komoly hatással a mai író generációra. A magyar irodalomból régebben Arany, Petőfi, Vörösmarty, Madách, ma Ady, Babits, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Tóth Árpád és Szabó Lőrinc, Erdélyi József hatottak és hatnak a szlovákokra. A közép-európai érzésvilágot, melyet a csehszlovákiai magyar író is ki akar fejezni, fia-

tal szlovák író kortársaink lépten-nyomon megvallják.

A szlovák lélek nyugati lélek! — hangzik a válasz, ha kérdezel. Testvéri fele a csehnek, éltető gyökérszete európai hagyomány. De ugyanakkor tapasztalod, a keleti szláv erő is megreppen benne és magatartása magyar forma. A szlovák írók tavalyi trencsénteplici összejövetelükön rendkívül érdekesen és egységesen adták tudtul a kérdezőknek, hogy a szlovák irodalom igazi eszményképe csak Ludovit Stur lehet, ama Stur Lajos, a negyvennyolcas idők publicista-professzor-politikusa, akit a magyarok csak úgy ismernek, mint a Hurbán-féle felke és egyik vezetőjét. Holott Stur filozófus volt, németek neveltje, Herderék megtestesülése, kitűnő szellemi vezető. Stur és társai jelentik ma a szlovák hagyományt a baloldal és jobboldal szerint egyaránt. Ebből a szempontból nézik a szlovák nyelv önállóságát és a csehtől eltűnt különösségeit. A szlovák írók között oly erős szociális és szocialista hangulat, Vajanszky romantikus crcsz-imádatának nyomain ma ismét visszakapcsolja a szlovák tájékozódást kelet felé s a mai Oroszországot öntudatlanul is szláv szempontból értékeli.

„Száz esztendő s igyekvéssel a szlovák író elvégezte a szlovák élet nemzeti ujjászületésének ráeső részét, lehetővé tette a mai nemzedéknek, hogy hozzájárasson a szlovák nemzeti kultúra legfőbb szükségének kielégítéséhez, hogy tudniillik a mai szlovákság társadalmi formájának minden alkotórészét bensőleg megértse és átszellemítse, mindezt a kultúra magasabb stílusában és nemcsak a nemzeti értékek formájában, hanem a nemzeti egyéniség és az általános emberi problémák alakjában.“ Így ír *Sztaniszlav Mecsiar*, a fiatal kritikus, a szlovák irodalomról s tradícióról szóló tanulmányában. Igaza van. A szlovák irodalom nemzeti tradíciókat sóvárog és kiegyenlítődésre törekszik a nyugattal. Nincs a Duna-medencében kis nép, melynek szellemi célkitűzései közelebb állnának mihozzánk.

Ugy látjuk, egy belső szerveződés, szellemi szerveződés folyamata kezdődik most a szlovákoknál. A mostani nemzedék meggondolt vezető, minden pozitív művészeti értéket vissza akar hozni, nem formabontó, mint volt a világháború után, hanem formaőrző és formafejlesztő akar lenni. Érti, akárcsak nálunk, az irodalmi nemzedékek egymáshoz-tartozását és a formának, mint magas kategóriának fellebbezhetetlenségét. Ha nem jön rá különösebb megrázkódás, úgy a szlovák irodalom elkövetkező évei a belső érés évei lesznek.

GORDON CHILDE: FEJLŐDÉS A TERMÉSZETBEN ÉS TÁRSADALOMBAN — MARCEL PRENANT: TUDAT ÉS ÖSZTÖN — NAGYFALUSI JENŐ: A TUDAT, VALLÁS ÉS TÖRTÉNELEM KEZDETEI
Kronos könyvek. Budapest, 1937.

Plechanov egyik művében többször rámutat arra, hogy a tudomány legkülönbözőbb területein, és pedig nemcsak a szociológiában, közgazdaságtanban, történelemben, hanem a jogban, biológiában, földrajzban, sőt fizikában is, a tudósok, ha elfogulatlanok és lelkiismeretesek, egyre inkább kényszerülnek a történelmi materializmushoz, mint tudományos módszerhez fordulni.

Ez a jelenség a háború után méginkább szembeszökővé vált. Különösen figyelemreméltó ez a folyamat Angliában és Franciaországban, ahol egész sor tudós levonta tudományos módszerének történelmi és társadalomszemléleti konzekvenciáit, ugyannyira, hogy *Haldane*, egyik legnagyobb mai biológus, a *Royal Society* tagja nem minden büszkeség nélkül jelentette ki, kollégái felett seregszemlét tartva, hogy az angol tudomány

képviselőinek többsége ma már ezen az oldalon áll.

Ilyesféle folyamatot kezdeményez Magyarországon a *Kronos Könyvek* c. tudományos sorozat, mely a természet, történelem és társadalomtudományok új eredményeit és problémáit mutatja be, részben a tudományok kimagasló képviselőinek eredeti írásaival, részben pedig azok ismeretetésével.

Az eddig megjelent három füzetből ítélve nemcsak az egyes munkákban határozott a világnézet, hanem a könyvek sorrendje is programszerű. Az általános tendencia, amely valamennyi művet jellemzi: egyrészt leszámolás a tudományos előítéletekkel és babonákkal, megcsontosodott elvekkel és meggyőződésekkel, másrészt: közelhozza a legelvontabb tudományt is a tömegekhez — egyszerű és világos okfejtéseivel, közérthető nyelvvel és bőszéges magyarázó jegyzeteivel.

Gordon Childe, az University of Edingburghon a préhisztórikus archeológus tanára, tanulmányában a fejlődés gondolatát viszi végig úgy az állati, mint emberi társadalmak vizsgálatánál és rámutat arra, hogy a természet és társadalom feltételeihez való alkalmazkodás nem mechanisztikusan megy végbe, hanem bizonyos ugrásszerűség és kölcsönhatás tapasztalható, illetve, ahol ez az alkalmazkodás mechanisztikus volt, pl. a mammutnál, — *tulspeciálizálódás* állott be, mert amikor a jégkorszak után a mérsékeltébb időjárás körülményei beköszöntöttek, testi jellegzetességei — bozontos takarója, emésztőrendszere, törzse szerkezete, stb. — tehetetlenné tették s így alkalmatlanná a további életre. Minél rugalmasabb, minél dialektikusabb ez az alkalmazkodás, annál tökéletesebb élet adódott általa. Az embert pl. a mammut s egyéb állatok „kizárólagos“ alkalmazkodásával szemben a változó körülményekhez való alkalmazkodóképesség tette életrevalóvá s végeredményben a természet legyőzőjévé. Az alkalmazkodás nála egyuttal nem-alkalmazkodássá is vált, — mert rájött, hogy minden külső eseményre megfelelő mozgásokkal kell reagálnia s így a változás fejlődés, ellentéts-kölcsönös erők eredője, szintézis.

Prenant, a Sorbonne professzora hasonló gondolatkörben mozog, de még tovább viszi a problémát. Az ember alkalmazkodóképessége nem valami metafizikai adottság, — és nincs minőségi különbség az állati és emberi alkalmazkodóképességek között. Az „öszön“ éppoly kevésbé veleszületett tulajdonsága az állatnak, mint az intelligencia az embernek. Állat és ember — egyaránt tabula rasa-k, és az ismeretszerzés folyamata mindkettőnél hasonló. Motorja a szükségletkielégítésre való törekvés s az emberi megismerés összetettsége és magasabbrendűsége nem az egyedek tulffejlődésének a terméke. Az ember nemcsak az agyával gondolkodik, — itt a tévedésünk a vulgáris metafizikai materialistáknak (Vogt, Büchner, Moleschott), akik szerint az agyvelő ép' úgy kiválasztja a gondolatot, mint a máj az epét. Az agyvelő nem választhat ki gondolatot, mivel a gondolat nem anyagi kiválasztás terméke. A materializmus nem abban áll, hogy a gondolatot anyagivá deklaráljuk, — hanem éppen abban, hogy a gondolkodást nem vonatkoztatjuk el a valóságtól, nem lokalizáljuk az agyvelőre, hanem felismerjük, hogy „az ember egész testével, egész aktivitásával, sőt egész *társadalmi* aktivitásával gondolkodik.“ A gondolkodás önmagában véve, bármily logikus is, — ami már maga is társadalmak hosszú és összetett fejlődésének az eredménye, nem hoz létre megismerést és nem értheti meg még azt sem, hogy az ember két lábbal, két kézzel, nyelvvel és értelemmel felruházott. A valóság és gondolkodás dialektikus viszonyából születhetik csak igazi megismerés, — viszont akkor már vége úgy a spiritualista, mint a vulgár-materialista metafizikának és elkövetkezik az emberiség ama tudata,

hogy az ember „csak annak a mérhetetlen alakulásnak az eleme, amely az amőbából vagy egy még kezdetlegesebb organizmusból indul ki és abban a társadalomban szabadul majd meg végleg az animalitástól és jut fokozatosan egy határtalan hatalom birtokába, mely nem ismer különbséget ember és ember között.“

Ezeknek a szempontoknak a világánál azután hatalmas történelmi távlat nyílik az emberek, elsősorban a kutatók számára, akik nemcsak előre, hanem hátra is tudnak nézni. Ezt teszi *Nagyfalusi*, aki, mielőtt az emberiség nagy élményeinek, a társadalmassodás egyik szervező formájának, a vallásnak, és önmaga fejlődése tudatának, a történelemnek, kezdeteire, e kezdetek tényleges okaira rámutatna, még egyszer összefoglalja, konkretizálja és ezzel tovább vezeti és alkalmazza a *Childe* és *Prenant* által felvetett tudat-problémát. A társadalmi élet alapvető fogalma a tudat, — és hogy sem a metafizikai materializmus, sem a pozitívizmus, sem az empiriokriticizmus nem tudott megfelelő választ adni a társadalom kérdésére, az éppen a tudat fogalmával szemben való helytelen vagy tagadó álláspontjának tudható be. „Nem lehet a tudatot egyszerűen kémiai vagy fizikai folyamatnak felfogni“ — mondja *Nagyfalusi* — mert a tudat „világismerő tevékenység“, azaz elmélet és gyakorlat, szubjektív és objektív tényezők eredménye, valóság és nem-valóság összefüggése. Ezt a tevékenységet az életfenntartás módja és eszköze, a technika és a mindenkori termelési és társadalmi berendezkedés szabja meg, lehetőségeket ad neki, kijelöli és meghatározza korlátait. A tudat és valóság viszonya tehát nem a *Krug* professzor tollszára, melynek a „levezetésére“ szólította fel *Hegel* nevű kollégáját. Nem annyit jelent ez a tézis, hogy itt van *egy* adott valóság és ennek pontosan ez az *egy* tudat felel meg. A tudatmeghatározó nem a singulárisra, hanem a totálisra, nem a közvetlen egyes hegeli értelemben elvont tényre, hanem a tények összefüggésére és lehetőségeire, korlátaira vonatkozik. Ezért probléma a tudat problémája, nem pedig egyszeregy. Viszont annál nagyobb a jelentősége, ha valaki képes ebből a számszögből nemcsak a jelenvalóság törvényeit felfedni, hanem régmúlt idők jelenségeit is megérteni és a jelenvalóság törvényeire vonatkoztatni.

Ez történik *Nagyfalusi* könyvében a vallás és történelem kezdeteire vonatkozólag. Tétéle, fejtegetése tulajdonképpen a tudat felfogásának alkalmazása, de a leleplezés erejével hat. Mert a hivatalos tudományok feladatuknak tekintették és tekintik, hogy éppen a vallás és történelem tényeit állítsák be bizonyos transcendens érdekeknek megfelelően. S hogy itt valóban tudatos elhomályosítás folyik, arra elég idézni régi írók és filozófusok munkáit, akik még tiszta tudatnak adtak kifejezést; így ma szinte megdöbbenően aktuálisan hat, amit *Herakleitosz* mond: „A mindenség felváltva tüzzé és a tűz mindenséggé változik, mint az arany áruvá és az áru arannyá“... Vagy gondoljunk a Kiáltvány alaptézisére, amely *Herakleitosz*nál így hangzik: „Minden viszályból keletkezik“. „Ezt a kozmoszt, mely ugyanaz mindenek számára, sem isten, sem ember nem teremtette“. „A természet is az ellentétesre törekszik és ebből és nem az azonosból hozza létre az összhangot“.

De nemcsak a „homályos“ bölcselőnél találunk ilyen világos kifejezéseket, amelyek megtermékenyítették a későbbi hegeli és marxi gondolatrendszereket. *Xenophanesz* egyisten felfogása semmivel sem marad el e gondolatrendszerek ősapaságát illetőleg, amikor arra kell következtetnünk fejtegetéseiből, hogy a számtalan külön isteneknek az őskéleti feudalizmusban és Kiszáziában egy istenalakká változásában egy új, elvont, láthatatlan és mégis mindent átható irányító hatalom tükröződött.

Ez már sem feudális, sem természeti hatalom, — ez a hatalom a *piac*, amely *Xenophanesz* szerint „nem hasonlít a halandókhöz, sem alakjára, sem gondolatára, mely az egészben gondolkodik, lát és hall, mely erőfejtés nélkül irányít a szellemével“. S nem árt *Myres* felismerését sem emlékezetbe idézni, a mai középeurópai valóság perspektívájában, hogy „a hőskultusz Görögországban is a politikai válság következménye volt.“

A múlt és jelen közt is dialektikus a viszony. A jelen törvényszerűségeinek felismerése segít megismerni a múltat, de a megismert múlt megerősíthet bennünket abban, hogy a jelenből levont következtetéseink helyesek-e vagy sem. A Kronos Könyveknek — így akár a múlt-ról, akár a jelenről szólnak, ha sikerül kitűzött programjukat megvalósítaniuk, és az eddigiak azt mutatják, hogy igen — akkor nem kis szerep juthat e következtetések minél szélesebb rétegekkel való levonatásában.

(Sándor Pál)

E. W. THOMPSON: SPANYOLORSZAG MULTJA ES JELENE

Világkép könyvtár, Budapest

FRANC PITCAIRN: VIHAR SPANYOLORSZAG FELETT

Magyar Nap könyvtára. Mor. Ostrava

Mindkét könyv szerzője angol, — elsősorban angol, abban a nem-nacionalista értelemben, hogy a parlamentarizmus és demokrácia álláspontját képviselik s így a törvényes kormány iránti rokonszenvük kétségtelen, — mégis meg tudják őrizni objektivitásukat és a közvetlen napi eseményekkel szemben is bizonyos történelmi távlatban állanak s kritikai szemléletüket nem befolyásolja szenvedély vagy pártosság. Vonatkozik ez nemcsak arra a könyvre (*Thompson*), melynek szerzője nem közvetlen szemléletből, hanem távolból, a tudomány eszközeivel igyekszik felfedni az események rugóit, amelyek ma Spanyolországban lejátszódnak, hanem arra a riportkönyvre is (*Pitcairn*), amelynek szerzője közvetlen aktív résztvevője volt hónapokon át a spanyol eseményeknek.

Thompson, a spanyol történelem, közgazdaság, szociológia teljes tudományos fegyverzetét sorakoztatja fel. Rámutat azokra a feudális maradványokra, amelyek a földbirtok-megoszlásban, adórendszerben, egyházi szervezetben, politikában érvényesülnek, s amelyek miatt az ibériai félsziget a XVII. századtól kezdve nem tudott megnyugodni és az egészséges fejlődés útjára lépni. Elemzi a spanyol társadalom szerkezetét, az osztályerők egymáshoz való viszonyát, az egyes társadalmi rétegek egymással való szembenállását a maguk állandóságaiban és mozgásaiban és kénytelen elismerni, hogy *H. T. Buckle* tétele: „Spanyolországban sohasem volt valódi forradalom, sohasem volt általános felkelés“ — egész a legutóbbi időkig érvényes, mert az Egyház és a latifundiumok tulerejével szemben hiányoztak azok az erők, amelyek a forradalmat nemcsak győzelemre segíteni, de annak eredményeit megtartani tudták volna.

Ugyanez a szemlélete *Pitcairn*nek is, — ahogyan és amit lát, minden arra mutat, hogy ezek az osztályerők még most vannak csak felsorakozóban, a polgárháború izzásában most kristályosodnak ki s ha nem az egész szervezett nemzetközi ellenőrző-rendszerbe ütköznek, ki is fogják futni formájukat és teljesítik a *Buckle* által is reklamált történelmi hivatásukat. *Thompson* statisztikai adatai, történelmi dokumentumai, dialektikus elméletei csak más sikon, de ugyanazt az értelmet demonstrálják, mint *Pitcairn* parancsnok-szobrása, aki széles gesztusok között fejti ki a madridi lövészárokban *Riquelme* tábornoknak, hogy „az embereinken kívül valamit mást is megöltek a hegyekben a felkelők fegyverei ezekben a napokban... Azt az illúziót, hogy a demokráciához hozzá lehet jutni és

gyümölcsseit élvezni lehet a reá vágyakozó népek erőfeszítésének maximuma nélkül..." (24. o.)

Leszámítva azonban Thompsont és a Thompsonokat, úgy látszik, még mindig sokan vannak a kormány táborában, akik ennek a maximális erő kifejtésnek a szükségességét és aktualitását nem akarják elismerni és az illúzió szétosztatásában még nagy feladatai lesznek Franco fegyvereinek. Maga a kormány is, amely azokat a hiedelmeket, melyeket Pitcairn három főcsoportra oszt (1. hogy az angol kormány sohasem fogja megengedni, hogy Spanyolország és Portugália feletti befolyása Németország és Olaszország kezébe menjen át; 2. hogy az angol kormány azonnal lépéseket fog tenni portugál szövetségesénél, hogy azt legalább semlegességre kényszerítse; 3. hogy az angol nép elég erős ahhoz, hogy bármilyen kormányt rékényszerítsen a spanyol demokratikus kormány támogatására) tényeknek tekintette, — arra a konklúzióra jutott, hogy legfőbb feladata a háború „humanizálása”. E „humanizálás” érdekében többek között például a következők történtek: Oviedot körülzárták, de nem bombázták, mert polgári személy is életét vesztheti. Granadában és Cordovában ugyanez volt a helyzet. A pilóták, akiknek úgy látszik, több reális érzékük volt, — könyörögtek a kormánynak, hogy engedje meg Sevilla bombázását. Az engedélyt nem adták meg, mert polgári személy is életét vesztheti, és elpusztíthatják Spanyolország legértékesebb műkincseit. A toledói Alcazárnál más volt a helyzet, mert itt a helyi milícia is támogatta a kormányt elhatározásában, hogy várják ki, míg a felkelők megadják magukat. A felkelés elején a kadetok és a polgári gárda elrabolt egy csoport asszonyt és néhány férfit, akiket mint tuszokat tartottak az Alcazárban. A toledói szakszervezetek székházában ezeknek a tuszoknak összegyűjtött fényképeit a falra ragasztották, hogy a milicisták megismerjék őket és a kadetok esetleges kirohanásánál megmentsek életüket. Mindezekről most utólag nem nehéz megállapítani, hogy az igazi humanizálás nem az ilyen, a szerző szavaival élve „szélcsendek” lettek volna, hanem ellenkezőleg, ha a kormány szakít az illúziókkal és minden rendelkezésére álló eszközzel küzd Spanyolország biztonságáért.

Pitcairn eleven leírásai szinte illusztrációul szolgálnak Thompson fejtegetéséhez, melyek arról szólnak, hogy a spanyol nép egész kis rétegének kivételével nemcsak a parasztság és munkásság, hanem az egész kispolgárság, sőt a nagybirtokosok és nagyiparosok egy része is érdekelve van a kormány győzelmében. A spanyol kormány célkitűzései ugyanis alapjában véve demokratikus polgári célkitűzések. (*Altenau Pál*)

ALFRED POLGAR: SEKUNDENZEIGER. Humanitas-Zürich, 1937

A német menekültek irodalmát hamarosan utolérte minden emigrációs irodalom sorsa: fejlődésre nincs módja s néhány kivételes, szilárd értéktől eltekintve, talajtalanul satnyul. A szépirók visszaszorulnak, az elsődleges szerepet a közirók veszik át, sőt a legkitűnőbb szépirók, mint a *Mann* testvérek is, a harcos publicisztika területére vetik magukat. A német irodalom ez állapotában fehérholló *Alfred Polgár* irodalmi ötvös munkája, amely valahol a zsurnalizmus és az irodalom között lebeg. Szinte meglepő, hogy a német irodalom süllyedésében épp Polgár glosszator-i műfaja maradt fenn. Alfred Polgar az utolsó évtizedek németországi irodalmában — a századelejei magyar irodalomban is oly jellegzetes — kis-cikkkel, krockival, hírfejjel tűnt fel. Polgar ezt a sajátos irodalmi formát kiábrándult, fanyar, okos modorában külön rangra emelte. Hítetlensége a hulló polgár hitetlensége volt, liraisága, az egyébként reménytelen kicsengések között egyenesen enyhítően hatott. Ez volt sikerének

titka. A változott viszonyok között Polgart még inkább ellepte a szkeptikizmus. Erzéseinél leginkább még a szatírára futja. Polgar karcolatainak tárgya: az élet apró eseményei, töredékek, miket mindég ki tud kerekíteni, hogy rácsáfoljon az ugynevezett véletlenre. Semmire véletlen, ami az ember körül történik, mindennek oka van s ha valahol ferdeség, örület, fantasztikum, butaság zavart okoz, vagy zavarttá teszi a dolgokat, keresd a politikát! Azt a politikát, amely zavarból és butaságból táplálkozik a szép és jó humanista elképzelések szegényére. Mire Polgar új karcolatkötetének végére érünk, úgy érezzük, hogy napjaink zavarainak megörökítése nem is igényelhet nagyobb formát, mint pontosan azt a 30—40 sort, amennyit Polgar is áldoz. (m.)

TIHANYI: PEINTURES 1908-1922, PRÉSENTÉES PAR ROBERT DESNOS
Editions Ars. Paris.

Tihanyi nevének említésekor a század eleji Nyugatos irodalmi művelődés kialakulásának tanúi nem annyira festményekre emlékeznek, hanem inkább igen érdekes rajzokra: az ujjászületett magyar irodalom jeles művelőinek arcképeire. *Ady, Móricz, Kosztolányi, Babits* fejét akkor örökítette fekete-fehérbe Tihanyi, amikor még a Nyugat-kör forradalmi jelentésű szellem-újító harcában maga is részt vehetett. Ezek a rajzok a magyar grafika legszebb darabjai közé tartoznak. Ezekkel vitte közelebb Tihanyi a haladó magyar olvasótáborhoz a Nyugat íróit. Az olvasó ösztönösen is keresi az írójával való személyi kapcsolatot, az írókat mindig elképzeleli „valamilyennek“. A Tihanyi rajzolta *Ady* nem „valamilyen“. Ismerje bár valaki Székely Aladár összes *Ady*ról készült fényképeit, az *Ady*-versek újabb meg újabb olvasásakor, idézésekor mindig ugyanaz a vízió száll fel benne a költőről: — az arc, ahogyan Tihanyi látta. De Tihanyi *Móricz Zsigmond*ja sem a „robosztus paraszt“, ahogyan a városi olvasó a *Sárvány* íróját elképzeleli, hanem a valóság parasztjának arca, a furfangos és elszánté, aki 20 évvel a rajz készülése után a Betyárból elő villan. És Tihanyi *Babits*-arcképe 1918-ból ugyancsak más, mint a *Rippl-Rónai merengő*, álmos pasztelje. *Babits* akkor még a híres pacifista versek európai magyarja, harcos spiritualista — ahogyan Tihanyi rajzolta.

Az ellenforradalom Tihanyit kivetette a magyarországi szellemi életből. 1919 óta Páris a hazája s műtermén kívül a *Café du Dome* az otthona. Itt akadnak rá a Párist járó fiatal magyar festők, akiket a festői realizmus haladó szellemi hagyományai kalauzolnak hozzá tanulni. S Tihanyi szívesen tanít...

Tihanyi munkáinak jelentős részét újabbban *R. Desnos* pompás kiállítású albuma közvetíti el a haladó magyar művészet barátaihoz. Amilyen öröm, hogy az album Tihanyit a nagy európai értékekhez méltóan mutatja be, olyan mélyen lehangoló, hogy Tihanyi a magyarországi képzőművészetén kívül él.

Tihanyi ereje az emberábrázolás. Az album képei közt azonban szerepel táj és csendélet is. Tihanyi költőisége tájában ütközik elő, ahol csak a vízió realitásához s a fájdalmasan felbukkanó fény és sötét tónusok ritmusához köti kifejezés formáját. A tájakon, mint a csendeleten is, ugyanolyan komor, problematikus Tihanyi, mint a reprodukciók nagy többségét kitevő arcképeken. Az „ember“ ezeken a képeken mindig más és más. A Tihanyi embere nem „portré“, a *László Fülöp* előkelő maszkjának értelmében, hanem a sorsa.

Az album képeit Tihanyi 1908 és 1922 között festette. Az „embert“ azonban az 1909-ben festett kép már ugyanugy érzékeli, mint a legutolsó. Valamennyi klasszikusan huszadik századbeli arc és arckifejezés s ebben az értelemben ugyanolyan teljes és jellegzetes, mint a korai róneszánsz vagy a klasszikus németalföldi piktúra arcai.

A harminckét mélynyomásos reprodukcióhoz írott előszóban Robert Desnos Tihanyit magyarságával értelmezi, a tájjal, ahonnan érkezett s e táj életével, melynek „népi szellemét“ Desnos Tihanyi képeiben felfedezi.

A Tihanyi album tartalomjegyzéke érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet. A harminckét kép körül mindössze négy van Budapesten. A többi Párizsban, Minneapolisban, New-Yorkban, Christiániában, Potsdamban és Bécsben. A tehetség és a művészet Magyarországról való száműzetésének újabb adaléka ez. (m. j.)

BIRÁLATOK

SZÁMADÁSOM MÉRLEGE

(Önbírálat)

Amikor ezt a könyvet* írni kezdtem, igazán nem gondoltam semmiféle műfaji ujitásra, egyszerűen csak le akartam írni, amit tudok s főleg, amit világnézeti szempontból fontosnak tartok magamról. Az azonban bizonyos, hogy az eddigi regények, regényes életrajzok és önéletrajzi regények nem elégitettek ki. Amennyire rajongtam régebben a regényekért, úgy kezdtem most fanyalogni tőlük. Persze, főleg a *Korunk* valóságkövetelő irodalmának hatása alatt. Ugyanaz lett az öncélú regényírással szemben a véleményem, mint a ridegparasztoké: a regény csak „regény“, nem igaz az egész s így nem is ér semmit. (Ez ugyan tulzás ilyen mereven, de alapjában mégis igaz, mert a regények közül az ér valamit, amelyeknek komoly s jól megjelentett a valóság-tartalma.)

De ugyanugy voltam a regényes életrajzokkal is. Olvastam párat s felületesnek éreztem őket, a többire már nem is voltam kíváncsi. A legnagyobb elutasító hatással *Stefan Zweig* Fouchéja volt rám. Nem mondhatom azt, hogy esztétikailag és szociológiailag olyan érett voltam már akkor, hogy tudatosan felismertem volna a hibákat és hiányokat, csak éreztem, hogy ez nem az igazi, mert Fouché a homályban maradt. Sem a kor ideges, borotva élen lebegő légkörét nem érzékeltette, sem a kalandor-karrierista lélektanát nem világította meg kellőleg s így a könyvet csak betűhalmaznak éreztem. Hamarosan rájöttem ezek után, hogy azért nem sikerült megismerni a történelmi embereket, mert ezek az emberek nem őszinték, nem önmagukat adják, hanem szerepet játszanak úgy a jelennek, mint a történelemnek. Még akiknek vannak is

*Veres Péter: Számadás. Révai. Budapest, 1937.

naplók vagy emlékirataik s ha ezek látszólag őszinték is, ez sem igazi, hanem „művészi“ álőszinteség, amely ugyan lenyűgözi az olvasót, éppen „átélt“ irodalmi őszinteségével, de ugyanakkor meg is téveszti, mert hiszen az öntudatlan — vagy tudatos — célja az, hogy ezzel az álőszinteséggel, a nem fontos vagy nem veszélyes részletekben való álobjektivitással elleplezze igazi egyéniségét. Lepleznek, mert van mit, t. i. antiszociális lényüket. Ezért van aztán annyi zűrzavar a történelem emberei körül. A cselekedeteikben és a leirt vagy kimondott szavaikban nincs összhang vagy azért, mert alapjában zavaros egyéniségek, de a még zavarosabb tömegemberek ezt nem tudják elbírálni vagy az uralkodó rétegeknek éppen ez a zavarosság az érdekük, ezt játsszák át misztikus, irracionális hatóerőkké. Mások meg ezt a zavarosságot formulálják, elvekké, esetleg rideg „ökörkövetkezetesség“-gel leplezik. Vannak aztán olyanok, akik eljutnak a cselekvő és szeszélyes cinizmusig s a hatalom birtokában vagy a siker csucsán már nem tartják szükségesnek leplezni vagy átmagyarázni antiszociális tulajdonságaikat, de viszont a körüöttük lebzselő „íródeákok“ maguk teremtik meg a misztikus zűrzavart vagy azért, hogy érdemeket szerezzenek, a kenyerükért megszolgáljanak vagy azért, hogy „magasabb érdekekből“, állami vagy isteni, esetleg egyszerűen osztályszempontokból körülbástyázzák a tekintélyt. Így aztán a naplók, emlékiratok, életrajzok, sőt önéletrajzok sok esetben nem az igazi egyéniség megmutatását, hanem az elleplezését szolgálják.

Már most az igazi nagy írók ezt többé-kevésbé tudják s átlátnak az önéletrajzokon és naplókön, de az a jellemző, hogy nem igen írják meg. Résziint, mert mint igazi nagyok magukon érzik a nagy egyéniségek egyszerűségét, megmagyarázhatatlanságát s nem tartják becsületes dolognak sablonokkal intézni el azt, ami egyszeri és eredeti. A társadalmi szerep nagyon könnyen megfogható és végig kísérhető, de az egyén viszonya (hhez, gátlásai, szeszélyei, intrikái, sakkhúzásai már bonyolultabb dolgok. Másrésztől meg az igazi nagy alkotókat az jellemzi, hogy magukból alkotnak, önmagukat adják s nem tudnak vállalkozni mások életrajzát író napszámos munkára.

Igy az életrajzok megírása, a naplók, emlékiratok feldolgozása a mesteremberekre, a féltelhetségekre hárul, de ezek viszont nem érnek fel a nagy egyéniségekhez. Sablonokat tudnak adni abból, aminek éppen az a lényege, hogy nem sablon, hanem egyszerű és eredeti: szóval teremtés. Ez maga a nagy ember s ez a műve is. Illetve csak az a nagy ember, akinek eredeti, tehát teremtés a műve úgy az irodalomban, tudományban, mint a politikában is.

Viszont azt, hogy a nagy embereket, a történelmi cselekvőket megismerjük, az nemcsak egyéni vágy, hanem elsőrendű közösségi érdek is. A közösség céljait, vágyait, érdekeit a nagy emberek fejezik ki, foglalják össze és viszik keresztül, tehát szükséges dolog, hogy megismerjük a cselekvők lélektanát. Az utóbbi évek eseményei számtalan példával igazolják mennyire hiányzik az emberismeret, az emberi cselekvés rugóinak a feltárása nemcsak a polgári irodalomban, — ahol van értelme a leplezésnek — hanem a munkásmozgalomban is. Meg kell tehát a vezetőt ismertetni a tömeggel, de önmagával is, hogy az ellenőrzés mindkét oldalról eredményesebb legyen. Az eddigi naplók, emlékiratok és önéletrajzok azonban elirodalmosították ezt a dolgot, „művészet“-et csináltak abból, amiben éppen csak az lehet a művészet, hogy az igazat, az érzékelhető és ellenőrizhető igazat írjuk: „Ez és ez vagyok, és ez és ez történt velem, így és így jutottam idáig.“ A Számadásból is lehetett volna jó

háromkötetes munkát, aféle irodalmi monumentumot csinálni, ha az eseményeket, az alakokat, a tájat részletesen, novellisztikusan kirajzoltam volna. S talán meg is tudtam volna csinálni. Bizonyára nagyobb, érdekesebb, irodalmilag jelentékenyebb munka lett volna, mint így, de nem lett volna ilyen megbízható, hű és igaz. Én magam elvesztem volna a részletek között s a könyv csak „könyv”; csak „irodalom” lett volna. Én magam pedig csak „művész”, holott számtalanszor hangsúlyoztam már, hogy számomra az irodalom csak menekülés az elsődleges hatáskör, a cselekvés elől (igaz, hogy mások számára is, csak nem ismerik be) s hogy alapjában nem elégít ki, de mit tehetek: ez a másodlagos cselekvés is több, mint a semmi cselekvés.

Igy jutottam el oda, hogy a kettős cél előtt: a tudatformáló hatásra törekvésben és az önéletrajz igazi formájának a keresésében, a helyes megoldást, a megfelelő kifejezést kereső szellemi izgalomban, a paraszti elbeszélők „igaz történet” formáját találtam meg. A szájon élő szellemi termelésben, a paraszti irodalomban, a mesék, dalok és tréfák között van egy komoly műfaj is: az élettől megviselt, tapasztalt földmunkások, pásztorok, béresek néha-néha esténként összeülnek és egyik-másik elmondja az életét vagy életének egy-egy szakaszát. Nincs ebben semmi különös szándékosság, csak az igazságra törekvés: az őszinteség. Ilyenkor az emberek nem szégyelnek semmit: a közösség megbocsát. Persze az ilyen esetekben aztán az elbeszélés igazán annyit ér, amennyit maga az elbeszélő, mint ember ér, de hazugsággal itt nem lehet győzni. Igaz, hogy megjelenik a hazugság; elfogultság és nagy mértékű alanyiság is jelentkezik az egyes elbeszélőkben, de az bizonyos, hogy az elbeszélőt magát a hallgató közösség előtt tárgyilagosan megvilágítják. A hazug leplezi önmagát. Szellemi s egyben társadalmi kiválasztó módszer ez s megvan az az eredménye, hogy a még valamelyest ily’ közösségi életet élő parasztokban több az emberismeret, mint akár a lélektani regényeken művelődött városiakban. A tudatukban ugyan ismeretlenek a fogalmak, de a szemüket nehéz becsapni. Mennyire megérik, hogy ki a szájhős, a hazug, a csaló, az erőszakos vagy a „rongy” ember, ami alatt a kelekótya, állhatatlan, megbízhatatlan fajtát értik.

Amikor ezt felismertem, megtaláltam a formát. Gyerünk, álljunk ki az emberek elé: „látjátok ez vagyok, ezt és így akarom”, amint az Előszóban is írom. Sajnos — egyebek közt ebből a szempontból is hiányos a könyv. (Nem az én hibámból!) Még az „ez vagyok” csak meg van valahogy, de az „így akarom”-ot már csak sejteni lehet. Annyit mégis elértem, hogy megmutattam, hogy így is lehet, sőt csakis így kell. Nincs semmi leplezni valóm, illetve ha van is, csak elhalasztom a leplezést, nem szégyelem a régi tévedéseimet, bűneimet, gyávaságomat, mert változni és javulni akarok. Tovább akarok menni. S ez másokra is kötelező. Oldjaitok fel társadalomelleni gátlásaitokat, álljatok ki a napra: „im’ itt vagyok, nem leplezek semmit. már nem védem a gyarlóságomat, különb akarok lenni, mert a szociális számára a legelső parancs: változz, hogy változtathass!”

Ismétlem, eszem ágában sem volt, hogy műfajilag valami egészen újat teremtsék. Elsősorban nem az volt a célom, hogy valami „szép” vagy „híres” könyvet írjak, hanem az, hogy a könyv esetleges sikerén keresztül önmagamot megismertessem az emberekkel, elsősorban osztály és világnézeti közösségemmel. Végeredményben magasabb értelemben vett politikai hatásra törekedtem. Nem kell szerénykednem: személyem már így is és úgy is politikum Magyarországon s ha ezt tudom, miért ne szolgáljam ezt a célt tudatosan. Annál is inkább, mert hiába is tiltakoz-

nék ellene: minden oldalon a magyar földmunkásság, sőt az egész magyar parasztság képviselőjének, igazi kifejezőjének tartanak.

Sajnos — s ismét nem az én hibámból — a könyv éppen ebből a szempontból különösen hiányos. Én be akartam bizonyítani, hogy igenis „kész“ ember vagyok, irodalmilag és világnézetileg kiérett író. Azalatt, hogy „kész“ persze nem az értem, hogy befejezett, hanem azt, hogy eljutottam oda, ahonnan kiindulva már a szavamnak saját sulya és értelme van. Ahonnan kiindulva az írásom már nem csupán „irodalom“, állásfoglalásom nem csupán „szerep“, hanem tudatos cselekvés a történelmileg lehető területen, a tudatformálás síkján. Ezt azonban — nagyon jól tudom — néhány ismerősömön kívül senki sem hitte el nekem. Olyan meghatározásokat is kaptam, hogy „majdnem bölcs“ ember vagyok s a „zavaros“-ságoomból majd kigyógyulok. Mit tehetek ez ellen? Álljak ki a világ elé s magyarázzam meg, hogy micsoda félreértése az a bölcsességnek, ha azt hisszük, hogy csak a híres bölcsészek, mondjuk Schopenhauer, Kant avagy éppen Nietzsche a bölcsék. Holott nyilvánvaló, hogy a legtöbb bölcsész (a fentiekről ezt határozottan tudjuk) kissé, sőt némelyik nagyon is mániákus és bogaras ember s az igazi bölcsék a cselekvők között vannak, sőt parasztok és havasi pakulárok is lehetnek bölcsék. Én azonban vagyok annyira „bölcs“, hogy tudom ennek a „majdnem“-nek az értelmét. Hiszen olyan tanácsokat is kaptam, hogy ne irjam le Hegel, Herakleitosz, Szokratesz nevét sem, mert tudákoskodásnak, nagyképűségnek hat, mivel mindenkinek tudja, hogy ezeket eredetiben nem olvashattam. Mert kik is azok, akik nem hisznek bennem, ill., hogy nem vagyok kész ember? Konzervatív műveltek és „baloldali“, „progresszív“ tumúveltek. S miért nem hisznek? Azért, mert ők maguk alapjában hitetlenek, számukra tehát minden hívő kessé naiv számár, bármilyen okos, tudós, tehetséges ember is egyébként. Hogy a tanulmányaimon, elszórt írásaimon keresztül meggyőződjének róla, hogy valóban kész ember vagyok, ahhoz kellene, hogy ők magukról beismerjék — ugy a bal-, mint a jobboldali hitetlenek, — hogy felelőtlenek, képmutatók, cinikusok s végeredményben nem bölcsék, hanem gyávák, nemcsak a világgal, hanem önmagukkal szemben is.

De még más alapja is van a bennem való kételkedésnek. Autodidakta vagyok. Igaz, hogy mások is voltak már ilyenek, elég ha Gorkijt, Hamsumt, Jack Londont s a magyarok közül Kassákot említem. Ezek azonban először is nem parasztok voltak, másodsor pedig végeredményben városban nőttek fel s különben is már gyermek- s ifjúlkorukban, a hajlékonyság és alakulás idejében kerültek a társadalmi kapaszkodóra. Azonkívül pedig ők mégis csak aféle szabad emberek, csavargószerű egyéniségek voltak, szertelen becsvágygal, hősiés akarattal, szóval a „zseni“ ismertető jegyeivel. Én viszont minden műveltségem és ambicióm ellenére itt éltem és élek a szinte zárt, paraszti osztálykeretekben, egy csomó gyerek közt (ami már magában véve számárság szerintük) s ez végeredményben a műveltek (Magyarországon ez jórészt sznobot jelent) szemében bizonyos átlagemberi, nyárspolgári korlátoltságot jelent. Lehetek tehetséges, okos, sőt „majdnem bölcs“ s hozzá jellemes, puritán ember, de mindez bizonyos készületlenséget, bizonyos gögös önfejűséget takar. Nem vagyok felszabadult ember, nem vagyok szellemileg kész ember, azért vagyok kénytelen a mercv osztályéletbe zárkózni és túlzott puritánságot hangsúlyozni.

Hogy én valóban tul vagyok rajtuk, azt persze nem hiszik el. (Sajnos, a *Számadásból* is éppen az ezt igazoló fejezeteket kellett kihagyni, ami jogosulttá tesz némi gyanakvást). S még kevésbé azt, hogy felszabadultságomat s nem szellemi alacsonyrendűségemet jelenti, hogy szemben

az autódidakta sznobizmussal, igenis merek és tudok átlag paraszti életet élni. Hogy más forma életre alkalmam sem nyílt soha, legalábbis becsületes uton nem — az viszont azt igazolja, hogy ez nem pózolásból és nem profétáskodásból, hanem magától értetődően van így.

Mindebben persze annakidején semmi szándékosság nem volt. Én egyszerűen csak önmagamot fejeztem ki, úgy a magánéletben, mint az írásaimban. Volt bátorságom hívónek lenni a hitetlenek között s ezzel végeredményben nekik is szolgálatot tettem. Megmutattam, hogy van szabadulás, lehet szabadulás az osztálytársadalomban is az „iródeák“ sorsból s lehet az író, ha akar, osztály- vagy ha úgy tetszik, faji-közösségének az igazi kifejezője. Csak persze erő, akarat s valódi szellemi felszabadultság kell hozzá. Ami pedig az egyetlen konkrét kifogást illeti, a faji terminológia használata nem a hitlerizmus elfogadását, a faji világnézetet jelenti, hanem azt, hogy nincs itt semmi letagadni vagy elhallgatni való; az emberiség fajokra: kínaiakra, négerekre, németekre, magyarokra, zsidókra stb. oszlik s hogy ebből következik, hogy fel kell szabadulniuk, mert csak így emelkedhetnek felül nacionális gátlásaikon s így válhatnak fegyvermezett, szociális emberré. Ez nem antiszemitizmus, hanem ez a valóság és az igazság. S hogy ezt a mai világban nyugodt lélekkel le merem írni, az azt jelenti, hogy ebben a kérdésben nincs leplezni valóm: nem antiszemita vagyok, hanem realista-szocialista.

*

Tudom, hogy nincs így ennek a könyvnek olyan — mint mondani szokták — „átütő“ sikere, mint ahogy a hozzám hasonló gondolkodó emberek szeretnék, mert az írók és kritikusok műfajokban és esztétikai kategóriákban, az olvasók meg olvasmány sablonokban gondolkodznak, de ez nem jelentheti azt, hogy letérjek erről az utról. Majd ha a kemény valóság rákényszeríti őket a reális, mert cselekvő gondolkozásra, ők is megundorodtak az „olvasmány“-októl s a meddő esztétizálástól s megtérnek hozzánk. Akik nem térnek meg, azokhoz semmi közünk. Aki osztálygátlásait, vagy kultuszsnobizmusát nem tudja legyőzni, ugyan mit is keresne köztünk? (Veres Péter)

UJ REGÉNY A RÉGI ROMÁN FÖLDKÉRDÉSRŐL. Bármennyire óvakodunk attól, hogy valamely műalkotásban tisztán a benne felvetődő „kérdést“ — vagyis a témáját tárgyaljuk, *Cezar Petrescu* új könyvével kapcsolatban számunkra, ha nem is kizárólag, de főleg erről van szó. Először is azért, mert a művészi minőség szempontjából a regény bár elsőrendű alkotásnak mondható, nem nyújt elég újat vagy rendkívülit ahhoz, hogy a legújabb román regényírás elég számos termékei közül kiemelve itt tárgyaljuk. Másodsor azért, mert mint minden nyelvközösségben a másnyelvű irodalom, a magyar nyelvközösségben, a magyar olvasók számára, ez a magyarra még le nem fordított román regény éppen a *tárgya* miatt lehet fontos.

És fontos is. Ha azt irtuk: „a régi román földkérdésről“ — ezt korántsem úgy gondoltuk, hogy a kérdés már elavult, hogy a mai nemzedék számára az közömbössé vált. Csak jelezni akartuk, hogy a könyvben vázolt helyzet, az abban foglalt 1907-es ó-romániai földkérdés éppenséggel egy régebbi állapotnak, a háború- és földreform-előtti kis-Románia mezőgazdasági termelőviszonyainak, egy elmúlt és befejezett történelmi szakasznak a kérdése, amelynek bármilyen valóságos és bármilyen mélyenjáró elemzése is alig-alig nyújt már támaszt a mai új és nagy Románia agrárkérdésének megoldásához. És mégis fontos, mégis időszerű, különösen erdélyieknek és magyaroknak, akik csak ezeken a történel-

mi szálakon keresztül érthetik meg egészen a mai „Régi Királyság“ és az egész mai Románia életének szerkezetét, mozgató rugóit.

Mi volt a földkérdés magva 1907-ben, amikor mindkét régi felfedelemség parasztsága általános felkeléssel indult a földbirtokosok ellen? Az akkor uralkodó agráriánus-polgári felfogás szerint, amelynek *C. Garoflid* („*Chestia Agrară*“) és részben a liberálisok voltak a szószólói, — a külterjes gazdálkodás, a parasztok elmaradottsága, a technikai felkészületlenség volt a baj oka. A régi-bojár felfogás szerint, amit a konzervatívok és a liberális jobbszárny képviseltek, az u. n. abszintizmus, a földbirtokosok távolléte és a bérlőrendszer, a zsidó bérlők, a „zsidó“ üzleti szellem és pénzgazdálkodás meghonosodása, a „zsidó“ liberális szellem hódítása, végül is a zsidók általában. A parasztsággal együttérző értelmiségiek, *C. Stere* és a poporanisták, *N. Iorga* értelmiségi csoportja, *Radu Rosetti* („*de ce s'au răsculat țărani?*“) és mások a történelmi jog szempontjából ítélték, a paraszti földeknek erőszakos elcsajátítását és történelmi jogainak semmibevevését helyezték előtérbe. Ez utóbbihoz csatlakozott a parasztság és a munkásság öntudatosabb része, mert ebből következett az egyetlen haladó és egyben paraszti megoldás: a földosztás. Végül is volt egy jobboldali-szocialista, quasi-marxista felfogás (*I. Dobrogeanu-Gherea* — „*Neoiobăgia*“), amely igen helyesen az elmaradt féljobbágy termelőviszonyokban, a munkaszerződések kényszerjellegetében, a földbirtokos és a munkás közötti viszony kötöttségében látta a kérdés magvát, de nem érintette a nagybirtok létezését magát és a megoldást igen helytelenül egyedül a „tisztá-tőkésrendi“ bérmunkarendszer bevezetésében, a szabad bérmunka biztosításában és a liberális alkotmány „őszinte“ alkalmazásában látta.

Cezar Petrescu regényében, amely egy készülő regény-trilógiának első könyve és a nagy esemény (az 1907-es általános felkelés) lélektani előkészítésének számíthat, a fentvázolt felfogások szinte idézetszerűen szerepelnek. Egy-egy szereplő kijelentéseiben hol az egyik, hol a másik fentemlített szerző megállapításaira ismerünk, sőt, itt-ott közismert történelmi okmányokból vett részletek nyíltan idézve is szerepelnek. Kivételt jelent *Dobrogeanu-Gherea* felfogása, talán azért, mert az, bár helyzet-elemzésében legmélyebbre nyúlt a földosztás kérdésének elkerülése folytán (és talán mert későn is jelentkezett) a megírt eseményekre a legkisebb befolyással volt.

Tematikai szempontból tehát *C. Petrescu* könyve nagyon sokoldalúnak indul. Ha ezt a vonalat követné a művészi ábrázolásban is, vagyis ha mindezeket a felfogásokat, azokon felülemelkedve, regény- és történetírói pártatlansággal, mindegyiket a maga jelentőségében, de mindegyiket egyformán élő emberek, élő típusok alakjában ábrázolná, akkor igazi nagy korregényt kaptunk volna, amelyben a felfogások összeütközésében, az emberek, az osztályok élő konfliktusa valóságosan tükröződik, mint *Tolsztoj*, *Rolland*, *Gorkij*, *Mann*, *Dreiser* és hasonló nagyok nagy regényeiben. Bizonyos, hogy *Cezar Petrescut* erre a szerepre is rendelni hatalmas alkotóereje, mély élet- és lélek-látása, emberábrázoló és típusalkotó készsége, egyenletesen elbeszélő és mégis színes és fordulatos előadása. Sajnos, regénye, amennyire annak első megjelent könyvéből megítélhető, nem az említett, magosbavivő uton halad. Az egyes, egymással szembenálló felfogások nem élő képviselőik ábrázolásán át jelentkeznek, legalább is nem sarjadnak szervesen az élő személyek jelleméből és szerepéből, hanem gépiesen, szerves összefüggés nélkül mondódnak el, bizonyos közbeszurt beszélgetések és viták során és nagyjában csak logikai (kontradiktórikus) árnyékolásai a sok közül *egy bizonyos felfo-*

gásnak, amely mellett az író elég nyíltan állást foglal és amelynek aztán egész művészi ereje kifejtésével teljes, élő képét is adja. Ez a felfogás: a régi bojári felfogás, az elmúlt patriarchális-pásztori időket visszairató, a bojárságnak és parasztságnak „együttes” süllyedését panaszló, pénzgazdálkodásnak, kapitalizmusnak és racionalizmusnak ellenszegülő, „csokojok” (új földesurak), bérlők és zsidók ellen tüzelő reakciós romantika.

Bizonyos: óvakodnunk kell attól, hogy realizisztikus irodalmi művekre, amelyek különböző objektív és szubjektív befolyásokat tükröztetnek és amelyekben az író arca többé-kevésbé rejtve marad, rásüssük valamely osztály, csoport vagy párt bélyegét. De, ahol az író pártállása látható, ahol ez a műből magából nyilvánvalóan adódik, ott nemcsak megtehetjük, de meg is kell tennünk.

C. Petrescu regénye tehát eddig (az első könyv végéig) kétségtelesen a régi, már 1907-ben a süllyedés legalsó fokán álló, azóta pedig egészen és véglegesen elsüllyedt bojárságnak a regénye. Az író figyelme és rokonszenve kimondottan is, de főleg az alakok beállításában, a regény szerkezetében ennek az osztálynak kedvez. Mindenki, aki valahogy ehhez a réteghez tartozik, aki ennek életében, érzéseiben és gondolkodásában osztozik, szinte kivétel nélkül jó, csak jó. Mindenki más, liberális és progresszív kormányemberek, abszontista elfranciásodott bojárok, a földtől elszakadt értelmiségiek, spekuláns bérlők, bérlő zsidók és egy kicsit a zsidók *általában* is — szinte kivétel nélkül a vádlottak padján ülnek. A parasztok, akiknek szerző nagyjában igazat ad, anélkül, hogy életüket és lélektanukat közelebb hozná az olvasóhoz (ez bizonyára a 2. és 3. könyvekben következik) eddig csak mint kórus jelent meg a színen, mint az ó-görög drámában: éljent zeng a jóknak, átkot a gonoszoknak. Ebben a beállításban aztán a helyzetnek körülbelül a következő összképe adódik:

A régi bojárosztály, engedve a nyugati áramlatok és a világszámításának, feladja a pásztori-állattenyésztő gazdálkodáson alapuló patriarchális jóviszonyát (?) a parasztsággal, exportbuza termelésére adja a fejét, majd miután a parasztokkal (a „parasztjai“-val) összezdörtült, bérlők kezére adja az „ősi” birtokot és szórakozásainak él. A kapzsi zsidóbérlők a kétségbeesésbe kergetik a parasztokat, a penésznek és az egereknek adják át a régi bojárkonák (kastély) szépségeit. A föld maga, a munkaeszközök és állatok degradálódnak. — De, ime, akad bojárudvar, amely megmaradt a maga régi épségében, s viruló sziget a romlás tengerében, ahol a régi jó alapon és az öreg földesur és bojár asszony személyes vezetésével minden nagyjában rendben megy, ur és parasztjai között nagyszerű az egyetértés, a nép nagyjából megelégedett és dicséri ritkájó urát, a gyerekek és unokák a jó cselédekkel hallgatnak és a falubeli vénasszonyok meséit hallgatják és a szigorúskodó, de aranyszívű bojárasszonyt olyan tekintélyvarázs veszi körül, hogy szavára még a szárnyasállatok is katonás rendbe sorakoznak. Még az ég is kedvez az áldott szigetnek és a jégverés, amely köröskörül minden vetést elpusztít, a mi bojárunk földjeit elkerüli, amit a jó öreg azzal hálál meg, hogy kukorica-termésének felét az éhségnek kitett parasztok között osztja fel.

Szószerint ki mondja: „Ha minden földesur ilyen lenne...”

Ezzel az író már az első könyvben elég tisztán meg is felelt a főkérdésre. A második és harmadik könyv („Földet akarunk!” és „A föld, a temető!” — két idézet Coşbuc „Noi vrem pământ!” című verséből) bizonyára több figyelmet szentel majd a parasztok életének, a pa-

rasztok egymásközötti és a földesurhoz való viszonyának, de az ideológiai következtetés már adott: „Ha minden bojár ilyen lett volna” — ha csak a többségük ilyen lett volna, ami történt, nem történt volna...

Fogadjuk el, hogy így is lehet irodalmat írni, hogy a mult varázsa ellenállhatatlan erővel ilyen megoldásokhoz vezethet író és a nagy tehetség ezen a visszavezető uton is teremthet hatásos, erős műveket és C. Petrescu könyve kétségtelenül ilyen. Minden téves beállítottsága mellett is a nagy művész varázsló biztonságával vezet bennünket végig azon a számunkra elmult világon és valószínű, hogy éppenolyan biztonsággal visz majd végig a paraszti poklon, a lázadás viharán. De történelmet nem lehet a mult nosztalgiájával és pártossággal írni, s az ilyen mű, még ha művészi is a formája, nem állja ki az idő próbáját.

Bizonyos, hogy már az utánunk következő generáció, amelynek élményvilágából az 1907-es év teljesen kiesik, nem tudja majd magyarázatok és kimagyarázások nélkül az ilyen könyvek hasznát venni. És jaj annak a műalkotásnak, amely magyarázatokra és mentségekre szorul.

(Köves Miklós)

CARREL ÉS A CIVILIZÁCIÓ VALSÁGA. Az utolsó évtizedek irodalmi termelése ugyancsak hozzászoktatta az olvasót a civilizáció ellenes támadásokhoz. *Alexis Carrel* most magyarul¹ is megjelent könyve azonban még Spengler, Bergson vagy Keyserling olvasása után is meglepően hat. Nem utolsósorban azért, mert e ragyogóan megírt könyv szerzője a jelenkori orvostudomány egyik legnagyobb képviselője, akinek tudományos nagyságát világnézeti ellenfelei sem vonhatják kétségbe. Carrel kutatásai a szövettényészetek köréből korszakalkotó jelentőségűek s forradalmasították a biológia és orvostudomány számos területét, nevezetesen a rákkutatást.

A civilizáció jelenkori kritikusaiban gyakran visszatérő gondolat a technika állítólagos túlzott szerepe a modern életben. Bergson szerint a technika az emberiség nagyranőtt teste, mellyel szemben a lélek kicsi maradt. Spengler a nyugati civilizáció bukását jósolja, mert a fehér népek technikájukat átengedték a színes fajoknak. Hasonló gondolatokkal találkozunk írónál, mint *Georges Duhamel*, filozófusoknál, mint *Gina Lombroso* vagy *Keyserling*. Carrel könyvének is ez a technikaellenes szempont az egyik vezérgondolata. A technika szerzőnk elgondolásában az embertől független, természeti erő szerű jelenség, minnek következtében „az ember idegen lett a világban, amit megteremtett.”

A dialektikus materializmus ezt a jelenséget jól ismeri, s ebben a vonatkozásban az „eldologiasodás”-ról (*Verdinglichung*) beszél, mely szerint az emberek közötti kapcsolatok a tőkés társadalomban tárgyakhoz (áru) tapadva dologias (*dinghaftig*) jelleget öltenek. A tőkés társadalom emberi viszonyokon alapuló törvényszerűségei az uralkodó osztály szemében emberek felett álló objektív természettörvényeknek tűnnek. Az „eldologiasodás” fogalmát tehát csak az értheti meg, aki a társadalmat dialektikusan vizsgálja. Carrel erre természetesen nem képes; ezért érti félre a technika szerepét a modern társadalomban.

Erveit a technika ellen nagyjában a következőkben lehet összefoglalni: Egyrészt a technika megszünteti a létért való harcot, a kiválasztást s így az *élite* kialakulását; másrészt a modern munka módszereivel (taylorizmus) szétforgácsolja az ember egyéniségét. Ebben az érvelésben szembeötlő a dialektikus szempont hiánya. A technika fogalma — társadalmi és gazdasági összefüggéseiből kiragadva — itt mintegy a levegőben lóg. „Technika” in abstracto nincs, csak konkrét, történelmi megjelenési

formájában, mint tőkés vagy kollektivisták technika s kizárólag, mint ilyen lehet a tudományos vizsgálódás tárgya. Ez az alapvető módszertani hiba okozza, hogy Carrel a „technika“ rovására ír olyan tényeket, melyekért valójában a tulajdonon alapuló világ felelős. Így pl. a természetes kiválasztás gyengülése civilizációnkban kétségtelen tény. Ennek azonban nem a technika az oka, hanem a tulajdon, mely azáltal, hogy a létért való harcban nem biológiai tényezőket vet, a természetes kiválasztás játékát meghamisítja. Egy kollektív világnak ezzel szemben módjában áll a természetes kiválasztást mesterséges kiválasztással pótolni pl. a psychotechnika vívmányainak felhasználásával; pályaválasztási irányítás megszervezésével, stb., míg pl. *Wallon* és más ismert psychotechnikusok szerint a pályaválasztási irányítás következetes megvalósítása a mi összefüggéseinken belül utópia. Ugyanez a helyzet Carrel másik érvelésével. Kétségtelen, hogy ma a technika alkalmazása a munkás egyéniségének elnyomásához vezet. („A munkás a gép kiegészítő részévé válik“.) Ezért azonban megint csak nem a technika a felelős, hanem az, hogy a termelőeszközök (s így a technika) egy kisebbségé. Kollektív összefüggések közt ezzel szemben a technika a munkanap megrövidítése révén eddig nem ismert kilátásokat nyújt a munkás egyéniségének kifejlődésére. Egyik legnagyobb jelenkori kulturfilozófus szavai szerint ez a rend úgy jut el az élet demechanizálásához, hogy a termelést még erősebben mechanizálja, amit a gép nem tőkés alkalmazása tesz lehetővé. Már *Arisztoteles* látta, hogy „ha minden eszköz önmagától tudná elvégezni a munkát parancsra, úgy ahogy maguktól mozogtak egykor *Daedalus* szerszámai, úgy a mesterembernek nem lenne többé szüksége segédre, sem a földbirtokosnak rabszolgára.“

E megoldáshoz Carrel nem jut el. E helyett mást ajánl: az emberiség felszabadítását a technika járma alól. Könyvében gyakran beszél forradalomról, melytől ezt a felszabadítást várja. E forradalom mineműségét illetően nem ad pontosabb felvilágosítást, azonban a könyv egész alapbeállítottságából s számos megjegyzésből kitűnik, hogy Carrel forradalma a regresszió „forradalma“. A regresszió ideológiájában kétségtelenül vannak antitechnokratikus elemek. Thüningiában pl. egy 1933 július 8-án kelt rendelettel megtiltották a gépek használatát az üvegfüvőiparban.² Azonban aligha tévedünk, ha e ténynek inkább csak szimbolikus értéket tulajdonítunk. A technika tényleges leépítésére a szervezett regresszió már a fegyverkezési verseny miatt sem gondolhat. Carrel egyéb ideáljai s reményei iránt sem könyörületesebb a regresszív valóság. Így pl. szerzőnk nagy értéket tulajdonít az emberi egyéniségnek. Szerinte ennek szabad fejlődése a civilizáció legfőbb célja. A szervezett-regresszió ezzel szemben bevallottan antiindividualista; semmi értéket a totális államon kívül nem ismer s „a tulajdonképpeni valóságnak nem az egyént, hanem a fajt, illetve népet tekint.“ (*Dietrich*.) Végül, ami az „elite“ sorsát illeti: *Einstein-Ferrero-Th. Mann* és mások sorsa ép' eléggé gondolkozóba ejthetné Carrelt.

E pár megjegyzéssel természetesen távolról sem merítettük ki mindazt, amit Carrel könyvével kapcsolatban mondani lehet. A könyv — tagadhatatlanul — nagyszabású mű s hibái és ellentmondásai ellenére is nagy tudós munkája. Számos fejezete — a szerző minden során átütő regresszív világnézet ellenére — élvezetes és hasznos olvasmány (ilyen pl. az egyéniségről vagy a fiziológiai időről szóló fejezet), bár e fejezeteket ellensúlyozza más fejezetek — természettudósnál meglepően ható — idealista, sőt misztikus beállítottsága. Tudományos nézetei is sokszor — legalább is — bírálhatók. Mindennek megítélése azonban a szakember

dolga. Minket a mű nem annyira, mint szakmunka érdekel, hanem, mint napjainkra jellemző szellemi megnyilvánulás. Nagy társadalmi változásokat megelőző időkben a hagyományos értékek ingadozni szoktak. Az *Umwertung aller Werte* e korszakaiban jellemnek meg a civilizáció ellenes írások. Gondoljunk *Rousseau*, vagy *Bernardin de Saint Pierre* vádirataira koruk civilizációja ellen, melyek a francia forradalmat megelőzték. Bergson, Lombroso, Duhamel s mások írásai e szempontból jellemzőek korunkra s Carrel könyve annak a bizonyítéka, hogy a változás szele a *Rockefeller Institute for Medical Research* falai közé is eljutott. Carrel viszont képtelen kritikáját következetesen végig gondolni. Látja az ellentmondást civilizációnkban; osztálybeállítottsága azonban megakadályozza abban, hogy ez ellentmondás lényegét meglássa. Carrel még mindig a technika és az „emberi természet“ közötti ellentétről beszél. Az „örök emberi természet“ a 18. század francia filozófusainak e kedvenc fogalma gyakran tér vissza érvelésében; a helyes kritikát, mely szerint ez az „emberi természet“ tulajdonképpen a polgár természetének idealizálása (a hegeli terminológia szerint: elidegenülése) szerzőnk nem ismeri. Technikaellenes állásfoglalása mindebből logikusan következik. Abban a történelmi konfliktusban, mely szembeállítja egymással a civilizációt (s az annak egy részét kitevő technikát) és a magát túlélt termelési formát, Carrel az utóbbi pártjára áll; ez az állásfoglalása a szervezett-regresszió kulturfilozófusai közé sorozza. Nézetei a demokráciáról, vallásról, miszticizmusról, stb. mind ebben az ideológiai vonalban mozognak.

Civilizációnk hibája — Carrel véleményével ellentétben — nem az, hogy túl „technológiai“, hanem, hogy nem eléggé következetesen az. A híres mondás: „Ihr konnt die Philosophie nicht aufheben ohne sie zu verwirklichen“ a technikára is érvényes; a mai „technológiai civilizáció“ visszásságait csak egy tényleg következetes technológiai civilizáció szüntetheti meg, mely a technikát az egész társadalom szolgálatába állítja.
(*Geröly Kálmán*)

— — — — —

1. Alexis Carrel: A ismeretlen ember. Révai kiadás. 1937. — 2. L. Georges Friedmann: La crise du progres 180. o.

SCHÖPFLIN IRODALOMTÖRTÉNETE.* Schöpflin Aladár nagyot vétett irodalomtörténetével — önmaga ellen. Kritikusainak jórésze ugyan az irodalom nevében tiltakozott, azt hangoztatván, hogy az irodalom és az irodalomtörténeti módszeresség ellen követett el merényletet, mert művéből hiányzik a hitelesség, tárgyilagosság, történetirői emelkedettség, bírói pártatlanság, elvonatkozó képesség és türelem. Legtürelmetlenebb ujságkritikusa így foglalta össze lesújtó véleményét a műről: „Ez a könyv elképesztő példája a pártoskodásnak, egyoldalúságnak, igaztalanságnak.“ Schöpflin könyvének lelkiismeretes elolvasása után tagadnunk kell azt, hogy a magyar irodalmat bántalom érte volna. A szerző, ismételjük, önmagának ártott és nem az irodalomnak. Mert ez az irodalomtörténeti munka remekmű lehetett volna, ha írója megtartja azt a nagyvonalú, teljes áttekintést nyújtó formát, amit a kötet első harmadában adott és nem bocsátkozik bele olyan részletező, aprólékos kidolgozási módszerbe, amely már a mű alapját, sőt szerkezeti egységét is

* Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Grill Károly könyvkiadóvállalata kiadása, Budapest, 1937.

megbontja és egyenetlenné teszi. Valahogy olyan szobrászmunkaként áll előttünk Schöpfung műve, amely monumentális, szilárd és nagy szakértelemmel kivésett talapzatra széteső és kompozícióban nem egységes szoborcsoportozatot állít, amelynek sem anyagszerűsége nincs összhangban a talapzattal, sem kidolgozási formája. Grániton kerámia.

Az író elképzelése pedig igazán nagyvonalú volt. Meg akarta írni a magyar irodalom történetét a XX. században, de nem önmagában befejezett egészként, hanem keletkezésében és mozgásában, fejlődésében és kialakulásában. Ebben a felfogásban „egy kor többféle hullámainak összeütközését” akarta érzékeltetni, tehát dialektikusan „kutatva benne a tizenkilencedik századból átjött szellemi formák továbbélését, változását vagy hanyatlását, ujak csirázását, kialakulását és előbbre jutását... azokat a gyökérszálakat is, melyek a jelenből a múltba vezetnek...” Feladatának azt a részét, amely az Arany János-korabeli és századvégi irodalom képét kívánta megrajzolni, maradéktalanul meg is oldotta, az idevonatkozó fejezetek az irodalomtörténetírás diszei lehetnek. Társadalomlátása annyira tudományosan megalapozott, hogy a magyar irodalomtörténetírásban úgyszólván egyedülálló hitellel adja a társadalom és irodalom összefüggéseinek elemzését és mutatja ki a társadalmi hatóerők szerepét az irodalom osztályjellegének és az irodalom világképének kialakulásában. Könyvének bevezető fejezetében ezt írja Schöpfung: „Nem ígérek adatokkal, életrajzi vázlatokkal, bibliográfiával terhelt tudós munkát, inkább csak összefoglalt madártávlati képet egy korszakról, mely még nem a múlté. Bár fejtegetéseimben minduntalan fel fognak tűnni írói arckok és arcvonások, nem annyira írókról és könyvekről akarok írni, mint az irodalmi életről, annak küzdelmek között való alakulásáról.”

Ezt az ígéretét nem tudta betartani. Bizony sok életrajzi vázlatot kapunk, még több könyvcímet és nem annyira írói arckok tűnnek fel, mint nevek és nevek, úgy hogy a végén, aki nem áll eléggé intumusz viszonyban az irodalommal, az bizony kissé be'eszédül a nevek processziójába. Sajnos, a kép, amit a modern irodalomról kapunk, távolról sem olyan egységes, mint a régié. A szerző sok tárgyi alappal, sőt bevallott szubjektivitással is, a Nyugat irodalmi törekvéseiben keresi azt a jeleget, amely a XX. század irodalmának sajátossága lett. Ennek a fölfogásnak megfelelően a Nyugatot kiszélesített keretek között tárgyalja, ám a közlés nem mindég marad meg irodalomtörténeti síkon, mert elvesztvén a kritikai mértéktartás eddigi módját és a „történelmi távlatot”, helyenként a zsurnalizmus emlékcikkeinek hangját üti meg, azt a hangot, amelynek felszínességétől Schöpfung annyira kihangsúlyozottan irtózik. A könyv egyenletessége itt szenved a első törést. Ne értse félre senki, nem a Nyugattól sajnáljuk az értékelést, a Nyugat a magyar irodalom történetében elérte azt a helyet, ahol szerepének jelentősége és hatása úgyszólván kizárja a vitathatóságot. Itt a mű, Schöpfung irodalomtörténetének szerkezeti és szellemi fölépítésében észlelhető kilengésről beszélünk, arról, ahol a szerző elsősorban önmaga ellen vétett, mert ha megtartja azt a „madártávlati képet”, amelyet a munka egyharmadában adott és amit a későbbiekben is nyújtani akart, akkor valóban sikerült volna irodalomtörténetet írnia. Így föltartóztatlanul bekövetkezett a közvetlen élmény fölszabadtása, s a Nyugathoz és köréhez való szolidaritás kifejeződése is, ami más esetben dicséretreméltó megnyilatkozás lehetett volna, ebben a keretben az elsekélyesedés és elfogultság veszedelmét idézte elő. Schöpfung maga írja egy helyütt, hogy a Nyugat kritikai része nem mérkőzhetett súlyban a folyóirat novella-, regény- és vers-közleményeivel, mert magától értetődően nem bírálhatta

teljes kritikai fesztelenséggel és elfogulatlansággal tulajdon íróit. „A kritika, ha velük foglalkozott, apologetikus kritika kellett, hogy legyen“. — Hogy tételezhetnénk fel tehát az egyébként e magátólértetődő körülmény beismerése után, hogy az irodalomtörténet szerzője, aki a Nyugatot kritikusaiknak első sorában foglal helyet, hirtelen fölélemelkedett a három évtizedes megszokottságon és most nem az apologetikus kritika módszerével él. Schöpflin maga is elismeri, hogy apologetikus szándékkal szól egyetlen folyóiratról, a Nyugatról, mert hogy ez „több volt, mint folyóirat, mozgalom volt, mely nagyon lényegesen átalakította a magyar irodalom képét.“ Csakhogy ez az apologetikus módszer még akkor is az irodalomtörténeti hitelesség rovására menne, ha csupán csak egy folyóirattal kapcsolatban engedne a történetirő a megszokottságnak. Ám mégse a folyóirat teszi ki az irodalmat, hanem az írói és ezek szép számban szerepelnek Schöpflin értékmérőjén. Ujra csak azt kell mondanunk, egyetlen magyar írótól sem sajnáljuk Schöpflin elismerését, sőt mi magunk még többnek adnánk elismerést, mint amennyinek Schöpflin adott, de be kell látnia Schöpflin Aladárnak, hogy egy irodalomtörténeti munka mégse merülhet ki apológiákban, mikor erre már semmi szükség. A Nyugat a maga idejében kimélhette íróinak érzékenységét, mert üldözöttek voltak, de ma már aligha van üldözött közöttük, főként pedig, akik már nem is élnek, nem üldözöttek és nem is érzékenyek. Két nagy fejezete a könyvnek, a „halotti maszkok“ s az „élő arcok“, nem irodalomtörténetet ad, hanem méltatást, Schöpflin talán maga is érezte ezt és azért adta fejezetcímül ezeket a távolról sem irodalomtörténeti kategóriákat. Hogy mennyire nem irodalomtörténetről van itt szó, mi sem bizonyítja jobban, mint a Tóth Árpádról közölt részlet például, amely Babits Mihály nekrológjának idézete. Bizony a halotti maszkok című fejezet lényege szerint nekrológgyűjtemény, még ha nem is annak készült, de az élő arcokról szóló fejezet is az, elvégre lehet kegyelettel szólni az élőkéről is. Lehet annyira tisztelni élőket is, mint holtakat. És így vagy jól róluk, vagy semmit.

Nehéz tehát Schöpflin véleményét maradéktalanul elfogadni, de nehézzé vitába is szállni a megállapításaival. Nem irodalomtörténeti érvényű megállapításokat tesz, hanem memoárszerűeket. A hiba ott van, hogy Schöpflin irodalomtörténeti értekezése — a könyv eleje — torzó maradt, a kötet nagyobbik fele pedig sokkal inkább kívánczozna egy emlékiratba, mint ahova került, irodalomtörténeti maszkba. Bizonyos, hogyha Schöpflin önálló munkaként írta volna meg a Nyugat történetét, minden más igényesség nélkül, akkor kitűnő forrásmunka vált volna belőle irodalomtörténészek számára. Így irodalomtörténészek fogják szétturni ennek az „irodalomtörténetnek“ minden lapját és egy nemes írói szándékra fogják rányomni a megbízhatatlanság bélyegét. Talán egyszer még módja adódik Schöpflin Aladárnak, hogy javított kiadást bocsásson közre, gondolja akkor meg, nem volna-e érdemes „madártávlatba“ kerülnie századunk irodalmától. Az irodalom egészét kellene tekintenie, jellegzetes irányait kimutatni, felbontani ama világképek szerint, ahogy azok az egyes irányzatokban visszatükröznek. Akkor elkerülné akár a szűkkeblűség, akár a bőkezűség vádját, a XX. század irodalma áttekinthetőbbé vána, mert így a személyeken keresztül csak lexikális felsorakoztatás a lexikonok bevált ábécé rendszere nélkül. Ebben az esetben senki se vonhatná kétségbe tárgyilagosságát és kritikus véleményének azt a szuverénitását, mondjuk, hogy Herczeg Ferencnek óriási jelentőséget tulajdonít irodalmunkban, míg Bródy Sándornak alig valamit. Igaz viszont az is, hogy az irodalom világnézeti tagozódásának figyelem-

bevétele mellett kiderülne, hogy nem csupán a régi nemzedék irodalma volt „középosztályi irodalom“, de a Nyugat írói is azt művelték és egyáltalán nem csináltak „osztályon kívüli, illetőleg osztályok feletti irodalmat“. Ha Schöpflin következetesen könyve első részének szellemében dolgozta volna fel kortársainak munkásságát is, úgy nem feledkezett volna meg arról, — amint azt a régebbi irodalomnál nem is felejtette el —, hogy a társadalmi berendezkedés formái determinálják az irodalmat is. Mert bármennyire is szívesen tetszelegnek bizonyos irodalmárok az osztályfelettség szerepében, bizony az irodalom azonos érdekű annak az osztálynak az érdekével, amely ezt az irodalmat létrehozta.

(Ujvári László)

PEDAGÓGIAI REGÉNYEK. Évekkel ezelőtt egy fiatal szlovenszko-i tanító elküldte regény-kéziratát és mert erre mifelénk a könyvkiadás még mindig az író magánügye, megkért, hogy amennyiben regényét jónak találom, irjam meg az előfizetési felhívást. A regény jó volt — az iskola szociális gyökereit tárta fel a diáknapló élményerejű hangján, — a jóakarátú emberekhez intézett toborzó felhívást tehát nyugodt lélekkel megírhattam. De az előfizetési iven nem mentek szét és így a regény nem jelenhetett meg. Amikor most ugyanennek az *Ilku Pál*-nak a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság* kiadásában — *Lendület* címen — megjelent végre egy regénye: érthető örömmel és érdeklődéssel kaptam utána. Örömöm fokozódott, amikor olvasás közben ráismertem a régi kéziratra. Végre! De az öröm korai volt: a regény zökkenőkkel bosszantott. A mese nagyjában a régi volt, de a vonalvezetés megváltozott. Valami hiányzott ebből a regényből. A lelke, a gerince, ami kiemelte, megkülönböztette. Tán a tendencia fluiduma, mely ezt a regényt léghuzatosra tisztította. Itt valaki, vagy valakik rettentően belegázoltak és hamisítottak. Itt vörös ceruza kéjelgett a mennyiség és minőség rovására. Aki ezt a regényt eredetiben olvasta, az a könyvváltozatról nem írhat kritikát, mert csak bosszankodást rögzíthetne. Ez a regényforma magán viseli a kiadó Társaság bélyegét. Egy intézmény, melynek soha nem volt semmi épkezláb tette, minden értéknek csak elrontója lehet. Már a külső tálalás is nevetséges: Iku regénye Morvay regényével egy kötetbe erőszakoltan jelent meg. Mindketten regény eredeti terjedelme kitesz egy kész könyvet. De mert íróik valami miatt nem tetszettek, a kéziratban addig nyirtak, huztak és javítottak, amíg ez a fából vaskarikka meg nem született. A téma szociális valóság: a csonkítás tehát érthető. Iku regénye nem egyszerű diákregegy. A maturára készülő nyolcadik osztály „dinamikus“ légkörében az élet tükröződik a maga szociális valóságában. Iku regénye ezeket az élményszerűen ható „egyszerű keserúségeket“ oldja fel minden zökkenő nélkül szociális felismeréssé. A kéziratnak ez a zökkenőnélküliség volt az eldöntő értéke és ez itt a könyvalakban most után, tendenciózusan hat. A diákok és ifjummunkások találkozása, közösségtudata és adottságokból fakadó szolidaritása eredményezte a „lendületet“. A csonkítás a lendület erejét törte meg. A lendület kizsigerezése után az aránytalanság egy pedagógiai rémregényt vetít. De a regénycsonkításban az író ártatlan. Iku nem ezt akarta. Amit itt elénk táltak, az a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság műve és szegénye.

Ha Iku csonkított regénye pedagógiai rémregény, akkor a másik szlovenszko-i tanító *Erdőházi Hugó* regénye (*Leánypolgári*): pedagógiai idill. Rettenetes idill, mely az író kritikai érzékének teljes hiányát bizonyítja. Egy tanár pedagógiai monológja — a leánypolgári stílusában.

Ebből a regényből világrengető dolgokat tudunk meg: „a szeptember hűvös hónap”, „az októbernek hangulata van”, „a decemberi hó: fehér”, „február a titokban feltámadó természet hónapja”, „május elseje a munkások és dolgozó emberiség ünnepe”. Kalendáriumlelkesedés: iskolai dolgozatok atmoszférája. Ezek nem kiragadott példák. Ez a könyv stilusa. Mintha a tanár urat megfertőzték volna az iskolai dolgozatok: „Tanár vagyok az iskolában. Érzem a sok kíváncsi arcot: milyen lesz az új tanár? Jókedvű és közvetlen? Igazságos? Az új tanár igazságos lett, szereti a szegényeket és azokat nem szívesen buktatja meg, ők már az életben buktak meg“... „Az iskola a társadalom keresztmetszete. A társadalmi osztályoknak találkozója az osztály“. „Már világosodtak a napok, engedett a sötét felhőzet... Nemsokára tavasz lesz. A szürke egyhangúságot lassan felváltja a sürgés-forgás“ Ez a stilus a papiroptimizmus természetes kicsengése. Nincsen még egy ilyen osztály a földkerekségen: itt a szolidaritás, a jóság tobzódása dühöng. Itt a gazdag a szegényért van, a dolgozatok a Népszövetség számára készülnek, itt „az őszi délelőttben halk üzeneteket küldött széjjel az országba és Európába az osztály“, itt a dunai népek egymásratalálása már valóság. Megtudjuk, hogy „ma harcos reneszánszát éli a szlovák kultúra és az európai népek hangversenyében a népi humanizmus s szociális korfelelősség szólamaíhoz csatlakozott“. Ünnepi mondatok váltakoznak naiv fellángolásokkal és üres végmegállapításokkal: „Ennek az államnak ősz vezére teremtette meg a humanizmust. Th. Mann és R. Rolland humanizmusa európai humanizmus. Masaryk humanizmusa világhumanizmus“. A hamis optimizmus és tárulköző naivság nemcsak az iskola-osztályt boronálja ideálisra, de az egész társadalmat és az országot. Erdőházi következetesen elfelejti, hogy a leánypolgáriról íródott regénynek elsősorban a külvilághoz kéne szólnia. Ő a leánypolgáriról a leánypolgárinak ír. Stilusa, meglátása nem bír tulemelkedni a leánypolgári nivóján. Egy vele. Szerelmese osztályának és ez a szerelem megbosszuja magát. Szerelmes csak szerelmeshez beszélhet, kívülálló számára nincs mondanivalója. Erdőházy és osztálya így az idill és optimizmus öntetszelgő önzsirjába fulladtak. Kár. A téma és az anyag más markolást érdemel. Erdőházy jobban tette volna, ha a kalendáriumvalóság helyett néhány mozzanatot vázol fel. Lélegzete csak erre futja. És ezek az iskolapadon túleső vázlatok enyhítik Erdőházy különben jóvátehetetlen regénymerényletét. Az urikorzót kószolgtató proletárlányka felvázolása például egészen kitűnő. A komáromi „fecskefészkek“ szociográfiája — a vár falához ragasztott kunyhók és a kazamaták alagutjaiban vakuló szegények élete — többet és lényegesebbet mutat, mint az iskolai dolgozatok hamis optimizmusa. Amikor aztán itt von le pedagógiai következtetést, akkor ennek alapja és magja van: „S akihez a Virágok kimennek a katedra elé és azt mondják, hogy nem készültek, az higgye el nekik, higgye nagyon el nekik, hogy nem készülhettek.“ De ez csak egy pillanat. A várerőd tele van ibolyával és az ibolya leveri a lábáról a szocialistát, aki már végnélkül locsog és áradozik. Erdőházy osztályának zömét szegénygyerekek adják, de az osztály regénykrónikása nem tud szociális utat szuggerálni. Az ibolya-lira mellékutakra csal, ahol csak szentimentális csodabogarak születhetnek: „Ha én hatalmas ember lennék, elvinném a Takácsot meg Jakicsot, meg a Zankát és a többieket a nagy, gazdag emberekhez és dolgozósobájuk előtt elénekeltenék velük egy közhögőáriát, tudom az lenne az első dolguk, hogy hatalmas ablakú, csodás tornatermekkel, fürdővel rendelkező modern iskolákat építenének a gyermekeknek“. Néhány sorral lejjebb ezt olvasom: „Az ember olyan, de olyan fantaszta“. Igaz.

És itt tán pontot is tehetünk egy melegsivű pedagógus csapnivalóan rossz könyve után. (Fábry Zoltán)

EGY LEÁNY FELSZABADULÁSÁNAK TÖRTÉNETE. (Szucsich Mária: Egy leány felszabadul, Masaryk Akadémia kiadása, Pozsony.) Szucsich Mária regénye az utóbbi időben oly' keletnek örvendő életrajzi regények egyik csoportjához tartozik. Önéletrajzi regény, melyet a szerző harmadik személyben mond el, mert szemérmes volta gátolja őt abban, hogy saját magát szólaltassa meg. Az írói „gyónáskényszer“ egyik nagyon érdekes és feltétlenül sok értékes jegyet felmutató adaléka e könyv. Egy fiatal leány lelki és értelmi fejlődését rajzolja meg egyéni eszközökkel, a századforduló éveiben.

Szucsich Mária e könyve tulajdonképpen folytatás. *Tavasztól-télig* című naplószerű írása folytatása, mely közel egy évtizeddel ezelőtt jelent meg s amely már akkor felhívta az illetékesek figyelmét az írónőre. Szucsichnak ez a második könyve már tetemes erőgyarapodásról tesz tanúságot, bár a módszer, a látásmód és írói lerögzítés itt is ugyanaz, mint első könyvében. Szucsich Mária tulajdonképpen fotografál. Valóságos fényképalbum ez a könyv. A századforduló látszólag békés és derűs légkörében elvonulnak előttünk a vidéki magyar középosztály lecsuszott, elproletárosodott tagjai; a nyugdíjas kishivatalnok család, amely titkolt és nehezen leplezhető szegénységben tengeti életét, a módosabb, de önző és buta göggel teli rokonok s a külvárosi ucca szűkölködő és szegényszagú lakói. Különös és furcsa légkör ez, teli ámitással, előítélettel, intrikával, kicsinyeskedéssel. S még furcsábbak az alakjai. Valamennyi többnek akar látszani, mint ami. Esettségében és szűkös életviszonyaiban is „uribb“-nak és előkelőbbnek, mint a többi, esetleg tényleg sanyarúbb viszonyok között élő rokon vagy szomszéd. Vak és megmagyarázhatatlan gög és lenézés él ezeknek az embereknek szívében, ahelyett, hogy annyi erkölcsi bátorság lenne bennük, hogy felismernék a közös sorsból származó bajokat és összetartának. Nőiróink között, de különben sem akadt még nálunk senki, aki olyan egy szempillantásra meglátta volna a háborúelőtti magyar életnek ezt a szeletét, mint Szucsich. Ez a környezetről és társadalmi helyzetkép valóban ügyes és sikerült. Kaffka Margit például egészen mást látott meg a magyar életből, mint Szucsich Mária. Mindezt csak azért említjük meg, hogy kiemeljük Szucsich egyéni szempontjait és módszerét.

Az egész regény csupa történés, csupa cselekmény, teli dinamikával, alig akad benne egy-egy nyugalmasabb rész, egy-egy pihenő. Marika — a regény hősnője — állandó mozgásban, fejlődésben. A társadalmi ellentétek, melyekbe lépten-nyomon belebotlik, az urat játszó, lecsuszott kishivatalnoki osztály és a parvenű polgárság, a „szegények“ és „gazdagok“ állandó összehasonlítását, szüntelen lázban, forrongásban tartja e fiatal, kialakulóban lévő leányelket. Regény-e ez? Nem lehet egészen annak tekinteni, hanem, mint fentebb megjegyeztük, inkább képek sorozatának. De ezek a képek élnek, az átélés melegsége és hitele teszi módfelett közvetlenné és valószínűvé őket. Az írónk inkább elmond, mint alakít, komponál. Szerkesztési törvények és sémák nem befolyásolják munkájában.

„Egy leány felszabadul“ ezt a címet adta a könyvnek Szucsich Mária. Vajjon milyen uton jutott el Potich Marika a felszabadulásig? És tényleg felszabadul-e? Ezek a kérdések merülhetnek fel bennünk a regény bírálatára kapcsán.

Marika valóban eredeti leány. Eltűnődik, töpreng, gondolkodik az

élet dolgain. Ám fejlődésének és átalakulásának inkább érzelmi, semmint értelmi motivumai vannak. Környezetéből való kiszakadásának okai is lényegében érzelmi. Látszólag „új” életet kezd, ám mégsem új a szó szoros értelmében az az élet, melyet élettársával vállal. Legfeljebb más, szabadabb és kötetlenebb (s bizonyos mértékig talán még bohém is) azzal az életformával szemben, melynek szorításából oly’ szívesen menekült. Az új élethez és teljes felszabadultsághoz szükséges társadalmi előfeltételek hiányában nem is lehet tehát ujnak tekinteni azt az életformát, mely legfeljebb az emancipáltságnak külső jeleivel kérkedhetik. Az a folyamat, melyről a szerző könyvében beszámol, a legjobb esetben első fázisa lehet a felszabadulás felé történő elindulásnak.

Mindazonáltal Szucsich Mária könyve értéket jelent nemcsak a szlovenszkói magyar irodalom, hanem az egyetemes magyar széppróza szempontjából is. A könyvben szereplő alakok, a környezetrajz és a különös életérzés, melyet őszinte és keresetlen módon, egészséges mérték-tartással vetít elénk az író, komoly írói értékekre vall. Szucsich Mária látásmódja és stílusa sajátosan egyéni. A realizmus feltétlen híve, erről az utról nem tér le. Hangja mindvégig józan, sallangtalan és egyszerű. S épp ezért tekinthetjük hitelesnek azt a képet, melyet a háború előtti kisvárosi magyar szegény középosztályról rajzol, mert a meztelen és hamisítatlan valóság szól hozzánk a könyv lapjairól. (Sándor László)

EGY RÉGI NARODNYIK.* Ha őseit keressük: Heltai Gáspár, Apácai Cseri János utóda; ha követőit: Fáy András, Széchenyi István előde. A fajelv szerint nem sorolható közéjük, hiszen szlovák volt; de a fajnál magasabb közösség, a szellem közössége biztosít neki megkülönböztetett helyet a magyar művelődésben. Az utnak indító impulzust ő is az idegen szellemtől kapta, amit a mindenkori átlag a romlás elvének hisz, pedig az termékenyítette meg állandóan a magyar kulturát, még népies-nemzeti megmozdullásaiban is.

Tessedik munkáját Nagy Frigyes Németországa határozta meg, mely a felvilágosult abszolutizmus alatt renaissanceát élte. (Ha már abszolutizmus, inkább felvilágosult, mint korlátolt abszolutizmus!) Miután majd három század elfecsérlődött a vallási kérdéseken, Nagy Frigyes hagyta, hogy országában mindenki a maga fazonja szerint üdvözöljön, s a birodalom gazdasági és kulturális rendezésére fordította a rendelkezésére álló erőket. (A 18. század racionalizmusa Európa egyik legértékesebb, legteremtőbb korszaka.) A szabad levegő és a nagyszabású munkák: mocsár-lecsapolások, eperfák a homokpuszták helyén, öntözés, csatornák, merinójuh tenyésztése, gyárak, a német nép jóléte, igényei, az iskolák, népművelés — felajzzák Tessediket. Ha mindezt áthonosíthatná otthoni földre!

A véletlen Szarvasra dobja. Ez olyan sivár hely, mint a Sans Souci telke volt; csinálj belőle viruló kertet! És Tessedik megpróbálta. Kerti kísérleteiből, ebből a gazdasági szemináriumából, elterjesztette az észszerű gazdálkodást, talajjavítást, gazdasági növények ültetését, konyhakerésztet, gyümölcsstermelést, szőlőművelést, fásítást, méhésztet, állattenyésztést. A kertet aztán, a maga jövedelmének jelentős rááldozásával, gazdasági szakiskolává fejlesztette ki. Az *Institutum Tessedikianumban* modern tanítás folyik: az életben szükséges és valóban használható tudnivalókkal és gyakorlati kiképzéssel látják el a tanulókat. Számuk néha majd ezer, e német professzorok is mennek oda látni-okosodni, sőt II. Jó-

* Tessedik Sámuel élete és munkája. Irta: Nádor Jenő és Kemény Gábor. — Nagy László könyvtár, Budapest.

zsef császár is készült meglátogatni.

Tessedik nem esett mezőgazdasági elfogultságba, ugyanilyen lendülettel próbálkozott az iparosítással is. Foglalkozott gyapjufonással, több, mint 400 munkást állított be ebbe, továbbá selyemtermeléssel, cukorgyártással; iskoláját valóságos gyárrá tette.

Tisztában van a dolgok összefüggésével, tehát a község egész külső és belső strukturáját meg akarta javítani, hogy gazdaságai, alkotásai ne sorvadjanak el, amiért elszigetelten állnak egy szellemi pusztaságban. Tervez észszerű falut, gazdaságos házépítést; rendőrséget és tűzoltóságot szervez; foglalkozik a cigányok, házasságon kívül született gyermekek sorsával; szegényházat, kórházat létesít, ő maga is gyógyít; népkört alapít, ott előadásokat tart. Szeretné a népet kiemelni a babonás vallás, együgyűség, rosszindulat lelkikeverékéből. Szeretne intelligens vallást felnevelni bennük — hiszen pap —, amely nem fecsegésekben áll, hanem az élet haszonra való fordításában.

Tessedik munkáját segítette Szarvas földesura, *Harruckern* János, osztrák katonatiszt. Sokra értékelték a bécsi kormánykörök, kitüntette a király két ízben is. Gyakorlati tevékenységéért, majd százötven szakmunkájáért kitüntetést kap külföldi tudós társaságoktól; idegen uralkodók kéri gazdasági és pedagógiai tanácsait. De az első nagyhatalom az ostobaság. Valahol bele kell ütköznie a valamirevaló embernek, ha felülről nem, hát a környezetéből, vagy alulról. Tessedik ellen lekipásztor társaindít hajsztát, népe segédkezik benne; intézetét kicsúfolják; őt nehézfejűnek gonyolják, mert nem él társaséletet, nem pipázással, légyfogással tölti az időt, mint a község művelt középosztálya, hanem mindig könyvek mellett ül. Nemcsak erkölcsileg, de vagyoniilag is tönkre akarják tenni. Egész falva egy üldözött vad ellen... Tessedik összetörik, a kiváló nevelőn diadalmaskodik a korlátoltság. „Ez a nagy pedagógusok örök tragédiája, — állapítja meg Kemény Gábor —, akik az őket közvetlenül környező világot szeretnék meggyőződésük fanatikus erejével megváltoztatni, miközben környezetük még minden idegszálával egy régi, elavult világban él, és még saját előnyére sem hagyja magát onnan kiszakítani.“

Ezt a ragyogva zuhanó életpályát Nádor Jenő rajzolja meg, értékelését pedig Kemény Gábor végzi. Mialatt az ember életét vázolják, bele fogják a kor teljes képet is; míg az egyén bukását vetítik, ráéreztetnek a magyar nép tragédiájára. Munkájuk érdekes, mint valami regény, pedig tudományos értékű, alapos munka. A magyar szellemtörténet szempontjából is kellett ez a könyv; de külön jelentőséggel bír most, hogy erősül az elkötelezés érzése: Vigyázó szemetek a népre vessétek!

(Nánay Béla)

A KORUNK HIREI

Legközelebbi számunk, a szeptemberi, a rendes időben, szeptember elsején jelenik meg.

Szeptemberben jelenik meg Fábry Zoltán új könyve **FEGYVER S VITÉZ ELLEN** címen. Megrendelések a szerző címére: Stos (Via Kosice) küldendők.

Megjelent Salamon Ernő verseskötete **GYÖNYÖRŰ SORS** címen. Megrendelhető a szerzőnél: Târgu-Mures, Str. Călărășilor 5.